

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA TARİHÇİLİĞİNDE KASTAMONU
ÇOBANOĞULLARI UC BEYLİĞİ

GÜLBAHAR İNCE

Danışman : Prof. Dr. Namiq MUSALI
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Anar AZİZSOY

KASTAMONU-2025

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Gülbahar İNCE

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AVRUPA TARİHÇİLİĞİNDE KASTAMONU ÇOBANOĞULLARI UC BEYLİĞİ

GÜLBAHAR İNCE

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: PROF. DR. NAMIQ MUSALI

Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı önemli uç beyliklerinden biri olan Çobanoğulları Hanedanı, XIII. yüzyılda Kastamonu'nun tarihine yön vermiş ve bölgenin siyasi, ekonomik ve kültürel gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Kastamonu, bu hanedan sayesinde siyasi ve kültürel bir merkez haline gelmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi dinamikleri içinde etkili olmuş ve önemli görevler üstlenmiştir. Bizans'a karşı gerçekleştirilen gaza faaliyetlerinde, Selçukluların Karadeniz politikalarının uygulanmasında ve İlhanlı Devleti ile kurulan ilişkilerde kilit bir konuma sahip olmuştur. Bu hanedanın Kastamonu üzerindeki iktidarı zorlu süreçlerden geçmiş, Anadolu Selçukluların ihtişamına, Moğol istilasına ve İlhanlı tahakkümüne şahit olmuştur. Bütün bu zorluklara rağmen Çobanoğulları döneminde Kastamonu büyük bir gelişim göstermiştir. Ancak şimdiye kadar Çobanoğulları dönemi Kastamonu tarihine dair yabancı literatüre dair genel bir değerlendirme yapılmamıştır. Türk tarihçiliğinde Çobanoğullarına dair Avrupalı tarihçiler tarafından yazılmış olan eserlere atıflar verilmiş ve Avrupalı tarihçilerin bazı görüşlerine dair değerlendirmelerde bulunulmuşsa da konuya ilişkin Avrupa tarih yazımını derli toplu ele alıp inceleyen herhangi bir çalışma yürütülmemiştir. Tezimizin bu alandaki boşluğu dolduracağı öngörülmektedir. Bu çerçevede, Aleksandr Yakubovskiy, Claude Cahen, Elizabeth Zachariadou, Andrew Charles Spencer Peacock, Dimitri Korobeinikov ve Bruno de Nicola gibi yabancı araştırmacıların Çobanoğulları tarihine dair çalışmaları incelenerek değerlendirilmiştir. Bu çalışma, XIII. yüzyıl Anadolu tarihine katkı sağlamayı, Türk ve yabancı akademisyenler arasında etkileşimi artırmayı, ayrıca farklı bakış açılarını değerlendirme ve geliştirme noktasında yeni perspektifler sunmayı amaçlamaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Kastamonu, Uç Beyliği, Çobanoğulları, Avrupa Tarihçiliği

Şubat 2025, 255 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

THE KASTAMONU CHOBANID BORDER EMIRATE IN EUROPEAN HISTORIOGRAPHY

GÜLBAHAR İNCE

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE

DEPARTMENT OF HISTORY

SUPERVISOR: PROF. DR. NAMIQ MUSALI

The Chobanid dynasty, an important border emirate of the Anatolian Seljuk State, positively influenced the 13th-century history of Kastamonu. Thanks to this dynasty, Kastamonu became a political and cultural center. It played an active role in the political life of the Anatolian Seljuk State. It held a significant position in the campaigns against Byzantium, the implementation of the Seljuk's Black Sea policy, and the interactions with the Ilkhanate. The Chobanid rule over Kastamonu witnessed challenging times, including the splendor of the Anatolian Seljuks, the Mongol invasions, and the domination of the Ilkhanate. Despite all these difficulties, Kastamonu experienced significant development during the Chobanid period. However, to date, a comprehensive evaluation of foreign literature regarding the history of Kastamonu during the Chobanid period has not been conducted. Although references to works by European historians on Chobanids exist in Turkish historiography, and some assessments of their views have been made, there has not been a coherent study examining European historiography on this subject. Our thesis aims to fill this gap. In this context, the works of foreign researchers such as Claude Cahen, Elizabeth Zachariadou, Bruno de Nicola, Andrew Charles Spencer Peacock, and Dimitri Korobeinikov on the history of Chobanids have been taken into account. This study aims to contribute to the history of 13th-century Anatolia, increase interaction between Turkish and foreign scholars, and offer new perspectives by evaluating and developing different viewpoints.

KEYWORDS: Kastamonu, Border Emirate, Chobanids, European Historiography

February 2025, 255 Page

TEŞEKKÜR

Bu tez sürecinde, değerli danışmanım Prof. Dr. Namıg Musalı'nın bilgi ve deneyimlerinden faydalanarak önemli bir akademik yolculuk geçirdim. Kendisine, sağladığı rehberlik, titiz çalışmaları ve sürekli desteği için en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Onun yönlendirmeleri olmasaydı, bu çalışmanın başarılı bir şekilde tamamlanması çok daha güç olacaktı.

Ayrıca, Prof. Dr. Cevdet Yakupoğlu'nun konuya dair fotoğraflarından ve makalelerinden faydalandım. Kendisine bu süreçte sağladığı katkılar için şükranlarımı sunarım. Onun değerli eserleri, çalışmamın derinliğine önemli katkılar sağlamıştır.

Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde görev yapan tüm akademik ve idari personele, tez sürecim boyunca sundukları destek için minnettarım. Çalışmalarımı daha düzenli ve verimli bir şekilde ilerletmeme yardımcı olan Pelin Soyertik ve Ramazan Yılmaz'a özel olarak teşekkür etmek isterim.

Tez çalışmam süresince değerli bilimsel görüşleriyle beni yönlendiren Öğr. Gör. Sakine Eylem Dana Usta'ya da teşekkürlerimi sunarım. Kendisi, akademik gelişimime önemli katkılarda bulunmuştur.

Son olarak, tez çalışmam boyunca bana bilgi ve destek sağlayan, hem akademik hem de idari anlamda yanımda olan tüm kişi ve kurumlara şükranlarımı sunuyorum, bu süreçteki katkılarından dolayı teşekkür ediyorum.

Gülbahar İNCE

Kastamonu, 2025

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Tez Konusu.....	1
1.2 Araştırma Problemi (Sorun)	2
1.2.1 Kuramsal Çerçeve	2
1.2.2 Kavram ve Terimler	3
1.2.3 Kaynak (Literatür) Taraması	3
1.2.4 Araştırma Sorunları / Hipotezler	4
1.3 Tezin Amacı	4
1.4 Tezin Önemi	5
1.5 Tezin Sınırlılıkları	5
1.6 Yöntem	5
1.6.1 Araştırma Modeli	5
1.6.2 Araştırma Evreni/Örnekleme	6
1.6.3 Verilerin Toplaması ve Analizi	6
2. ÇOBANOĞULLARI HANEDANI ve XIII. YÜZYIL KASTAMONU	
TARİHİNE BAKIŞ	8
2.1 Çobanoğullarına İlişkin Literatürün Değerlendirilmesi	8
2.1.1 Çobanoğullarına Dair Ana Kaynaklar	8
2.1.2 Türk Tarihçiliğinde Çobanoğulları Uc Beyliği	11
2.1.3 Yabancı Akademisyenlerin Çobanoğulları Üzerine Araştırmaları	14
2.2 Çobanoğulları Uc Beyliği ve Kastamonu Tarihi Açısından Önemi	16
2.2.1 Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi	16
2.2.2 Hüsameddin Çoban Bey	19
2.2.3 Alp Yürek	23
2.2.4 Muzaffereddin Yavlak Arslan	26
2.2.5 Emîr Nâsireddin Mahmud	29
2.2.6 Kastamonu Tarihinde Çobanoğullarının Önemi	32
3. ÇOBANOĞULLARI TARİHİNİ ARAŞTIRMIŞ OLAN AVRUPALI	
TARİHÇİLER VE ÇALIŞMALARI	37
3.1 Aleksandr Yakubovskiy	37
3.1.1 Hayatı ve Faaliyetleri	37
3.1.2 Hüsameddin Çoban Bey'in Kırım Seferine İlişkin Makalesinin	
Değerlendirilmesi	44
3.2 Claude Cahen	50
3.2.1 Hayatı ve Faaliyetleri	50

3.2.2	XIII. Yüzyıl Kastamonu İli Tarihine İlişkin Meseleler Konulu Makalesinin Değerlendirilmesi.....	54
3.3	Elizabeth Zachariadou.....	59
3.3.1	Hayatı ve Faaliyetleri.....	59
3.3.2	Pakhymeres'e Göre Kastamonu'da "Amourioi" Ailesi Konulu Makalesinin Değerlendirilmesi.....	64
3.4	Andrew Charles Spencer Peacock.....	69
3.4.1	Hayatı ve Faaliyetleri.....	69
3.4.2	Hüsameddin Çoban Bey'in Kırım Seferine İlişkin Makalesinin Değerlendirilmesi.....	72
3.5	Dimitri Korobeinikov.....	81
3.5.1	Hayatı ve Faaliyetleri.....	81
3.5.2	1291-1293 Dolaylarında Kastamonu'da İsyân Başlıklı Makalesinin Değerlendirilmesi.....	86
3.5.3	Paflagonya'da Kumanlar Başlıklı Makalesinin Değerlendirilmesi	93
3.6	Bruno de Nicola.....	96
3.6.1	Hayatı ve Faaliyetleri.....	96
3.6.2	XIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Moğolların Kastamonu Eyaleti İle İlişkisi Konulu Makalesinin Değerlendirilmesi.....	101
3.6.3	XIII. Yüzyıl Kastamonu'da Türkmen Hükümdarlar ve İdari Elitler Üzerine Makalesinin Değerlendirilmesi	105
3.6.4	Kastamonu'nun Çobanoğulları Konulu Kitabının Değerlendirilmesi.....	111
4.	AVRUPALI TARİHÇİLERİN ÇOBANOĞULLARI ÜZERİNE MAKALELERİNİN TERCÜMESİ.....	120
4.1	Claude Cahen: XIII. Yüzyıl Kastamonu İli Tarihine İlişkin Meseleler	120
4.2	Dimitri Korobeinikov: 1291-1293 Dolaylarında Kastamonu'da İsyân.....	131
4.3	Dimitri Korobeinikov: Paflagonya'da Kumanlar.....	153
4.3.1	Özet.....	153
4.3.2	Giriş	154
4.3.3	Kaynakça	166
4.4	Bruno De Nicola: İlhanlı Devleti'nin Ücra Bir Bölgesi Üzerine: 13. Yüzyılın İkinci Yarısında Moğolların Kastamonu Eyaleti ile İlişkisi	172
4.4.1	Özet.....	172
4.4.2	Giriş	173
4.4.3	Anadolu'nun Moğollar Tarafından İstilasından Önce ve Sonra Kastamonu	174
4.4.4	İşbirliği, Himaye ve İsyân: Çobanoğulları Hanedanı'nın Zirvesi ve Çöküşü	178
4.4.4.1	Çobanoğulları döneminde yazılmış metinlerde Moğollarla ilgili bazı atıflar ve ihmaller	184
4.4.5	Sonuç	189
4.4.6	Kaynakça	190
4.5	Bruno De Nicola: Sınır Bölgelerinde Kentsel Temsilcilik: 13. Yüzyıl Kastamonu'da Türkmen Hükümdarlar ve İdari Elitler	195
4.5.1	Özet.....	195
4.5.2	Giriş	196
4.5.3	Kastamonu'nun Çobanoğulları Tarafından Fethi: Mimari Kanıtların Genel Bir Değerlendirmesi	197

4.5.4	Türkmen Hâkimiyetinin Konsolidasyonu: Çobanoğullarının Edebiyat Destekçiliği	203
4.5.5	“Farslaşmış Elitlerin” Rolü	207
4.5.5.1	Ortaçağ Kastamonu’nun kentsel bir temsilcisi olarak Hüsameddin Hôyi’	210
4.5.6	Sonuç	218
4.5.7	Kaynakça	219
5.	SONUÇ	226
	KAYNAKLAR	232
	EKLER.....	242
EK A	Aleksandr Yakubovskiy, “XIII. Yüzyılın Başlarında Küçük Asya Türklerinin Sudak, Kıpçaklar ve Ruslar Üzerine Seferine İlişkin İbn Bibi’nin Anlatısı.....	243
EK B	Questions P’histoire De La Province De Kastamonu Au XIII E Siecle, Claude Cahen	244
EK C	Pakhymeres’e Göre Kastamonu’da “Amourioi” Ailesi	245
EK D	The Saljuq Campaign Against The Crimea And The Expansionist Policy Of The Early Reign Of ‘Ala’ Al-D, In Kayqubad	246
EK E	The Revolt in Kastamonu, c. 1291-1293	247
EK F	The Cumans In Paphlagonia, Dimitri Korobeinikov	248
EK G	On The Outskirts Of The Ilkhanate: The Mongols’ Relationship With The Province Of Kastamonu In The Second Half Of The 13th Century	249
EK H	Urban Agency In The Borderlands: Turkmen Rulers And Administrative Elites In 13th-Century Kastamonu.....	250
EK I	The Chobanids of Kastamonu: Politics, Patronage and Religion in Thirteenth-Century Anatolia	251
EK J	Kırk Direkli Atabey Gazi Cami.....	252
EK K	Çobanoğulları Beyi Atabeygazi Türbesi	253
EK L	Akçasu Camii	254
EK M	Frenkşah Hamamı	255
EK N	Ahmet Gökoğlu Not Defterleri: Paphlagonia Bölgesi İlk Kültür Envanteri	256

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 4.1 Gunyetü't-Tālib ve Münyetü'l-Kâtib'de listelenen görevler	212
Tablo 4.2 Rüsümü'r-Resāil ve Nücümü'l-Fezāil'de listelenen görevler	215

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
E.T.	: Erişim Tarihi
s.	: Sayfa
TTK	: Türk Tarih Kurumu

1. GİRİŞ

Kastamonu bölgesi, stratejik açıdan son derece önemli bir konumda yer almakta olup, son bin yıl içerisinde Türk tarihinin şekillenmesinde azımsanmayacak bir rol oynamış ve pek çok mühim olaya tanıklık etmiştir. Daha XI. yüzyılın sonlarından itibaren bu bölgede Türklerle Bizanslılar arasında şiddetli mücadeleler yaşanmış, nihayetinde bölge Türk hâkimiyeti altına girmiştir. Akabinde bölgede yoğun bir Türk iskânı gerçekleştirilmiş ve İslam medeniyeti yerleşmiştir. Bu süreç içinde Kastamonu merkezli Çobanoğulları Uc Beyliği'nin büyük hizmetleri olmuştur. Kastamonu'nun XIII. yüzyıl tarihine bu hanedan olumlu anlamda kendi damgasını vurmuştur. Kastamonu, Çobanoğulları sayesinde siyasi ve kültürel bir merkez haline gelmiştir. Çobanoğulları sadece bölgesel bir güç olmakla kalmamış, Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi hayatında aktif bir rol oynamış, Bizans'a karşı gaza faaliyetlerinde, Selçukluların Karadeniz politikasının hayata geçirilmesinde ve İlhanlı Devleti ile temaslarda önemli bir yere sahip olmuştur. XIV. yüzyıl başlarında Çobanoğullarının mirasını devralan Candaroğulları hanedanı döneminde de Kastamonu, bir beylik merkezi olarak Anadolu şehirleri arasında siyasi, kültürel ve ekonomik konumuyla isminden söz ettirmiştir. 1461 yılında Candaroğulları Beyliği'ni ortadan kaldıran Fatih Sultan Mehmed zamanında Kastamonu, Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Kastamonu, Osmanlı döneminde de sancak, eyalet ve vilayet merkezi olarak önemini sürdürmüştür. Çanakkale ve Kurtuluş savaşlarında çok mühim bir rol alan Kastamonu, bu savaşlarda en fazla şehit veren memleketlerden biri olmuştur. Cumhuriyet döneminde il statüsü kazanan Kastamonu, Türkiye'nin siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim ve spor hayatında kendine özgü bir yer edinmiştir. Zengin mazisi ve kültürel mirası göz önünde bulundurulduğunda, Kastamonu tarihinin araştırılmasının her zaman güncel bir önem arz ettiği söylenebilir.

1.1 Tez Konusu

Kastamonu'nun son bin yıllık tarihi içinde Çobanoğulları Uc Beyliği ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Türk İslam medeniyeti çerçevesinde Kastamonu'nun ismini duyuran ilk hanedan Çobanoğulları olmuştur. Bu hanedanın Kastamonu üzerindeki iktidarı

zorlu süreçlerden geçmiş, Anadolu Selçuklularının ihtişamına da, Moğol istilasına da, İlhanlı tahakkümüne de şahit olmuştur. Bütün bu zorluklara rağmen Çobanoğulları döneminde Kastamonu büyük bir gelişim göstermiştir. Bu gelişim süreci, yerli araştırmacıların yanı sıra yabancı tarihçilerin de dikkatini çekmiştir. Ancak şimdiye kadar Çobanoğulları dönemi Kastamonu tarihine dair yabancı literatürün genel bir değerlendirilmesi yapılmamıştır. Bu nedenle tez çalışmamızda Avrupa Tarihçiliğinde Kastamonu Çobanoğulları Uc Beyliği konusu ele alınmıştır.

Tez çalışması, Giriş ve Sonuç bölümleri dâhil olmak üzere toplam altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümü teşkil eden Giriş'in ardından, ikinci bölümde Çobanoğulları ile ilgili literatür genel hatlarıyla sunulmuş; bu bağlamda, ana kaynaklar ve yerli ile yabancı modern araştırmalara dair tespitlerde bulunulmuş ve bu konuda kapsamlı bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde Çobanoğulları Uc Beyliği ve Kastamonu açısından önemi konusuna temas edilmiştir. Bahsi geçen bölümde Kastamonu'nun Türkler tarafından fethi, Çobanoğulları Uc Beyliği'nin kuruluşu, Hüsâmeddin Çoban Bey, Alp Yürek, Muzaffereddin Yavlak Arslan ve Emîr Nâsiredin Mahmud dönemleri incelenmiş, Kastamonu tarihinde Çobanoğulları döneminin ehemmiyeti üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Dördüncü bölümde Çobanoğullarına ilişkin araştırmalar ve yayınlar yapmış olan Avrupa tarihçilerinin biyografileri aktarılmış ve konuya dair eserleri incelenmiştir. Beşinci bölümde ise Avrupa tarihçilerinin daha önce Türkçeye kazandırılmamış olan Çobanoğulları ile ilgili çalışmalarının tercümeleri sunulmuştur. Tezin son bölümü Sonuç'tan oluşmaktadır.

1.2 Araştırma Problemi (Sorun)

1.2.1 Kuramsal Çerçeve

Tezin araştırma problemi, Avrupa tarihçiliğinde Çobanoğulları Uc Beyliği'ne yönelik yaklaşımların incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Bu çerçevede sadece münhasır olarak Çobanoğulları tarihini ele alan çalışmalara odaklanılmıştır. Örneğin Avrupa tarih literatüründe Selçuklu, İlhanlı, Bizans vs. tarihini içeren eserlerde Kastamonu veya Çobanoğulları hakkında geçen dolaylı, yüzeysel ve tesadüfî bilgiler değerlendirmeye alınmamışlardır. Literatür taraması sonucunda, Çobanoğulları

hakkında Avrupa'daki münhasır araştırmaların son yüz yıl içinde ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Tezin araştırma problemini işte bu son yüz yıl içinde Avrupa tarihçiliğinde doğrudan Çobanoğulları ile ilgili yapılmış olan çalışmaların muhtevasının incelenmesi teşkil etmektedir.

1.2.2 Kavram ve Terimler

Tezde “Avrupa tarihçiliği” tabiri; Bolşevik Devrimi, Soğuk Savaş, ideolojik ve siyasi çatışmalar ve etkileri günümüze kadar uzanan NATO – Rusya gerilimi sonucunda ortaya çıkan Batı ve Doğu Avrupa farklılaşmasına vurgu yapılmaksızın, bütün Avrupa tarih literatürünü kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Bu çerçevede Rusya da dâhil olmak üzere Avrupa ülkelerinde üretilmiş olan bilgi ve bulgular değerlendirmeye alınmışlardır.

İzah gerektiren ikinci kavram, Uc Beyliği ifadesidir. Uc Beyliği tabiri, bağımsız olmayan, belli bir Türk İslam devletinin himayesi, kontrolü veya doğrudan hâkimiyeti altında bulunan, özellikle gayrimüslim devletlere karşı sınır güvenliğini sağlayan veya Dârü'l-Harb'e yönelik yayılcı politikaları gerçekleştiren, askerî ve stratejik açıdan son derece önemli bir bölgede kendine özgü yönetime sahip bir oluşumu temsil eder. Çobanoğulları beyleri, Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak Kastamonu merkezli Uc teşkilatının başında bulundukları için onların söz konusu bölgedeki hâkimiyeti, Türk tarihçiliğinde Uc Beyliği diye netilendirilmiştir. Dönemin Farsça kaynaklarında Uc Beyi teriminin karşılığı olarak Sipehbud-ı Diyar-ı Uc veya Sipehdâr-ı Dıyâr-ı Uc ifadeleri kullanılmıştır.¹

1.2.3 Kaynak (Literatür) Taraması

Literatür taraması gerek Kastamonu Üniversitesi Kütüphanesi'nin kataloğu gerekse de çevrimiçi arama motorları (academia.edu; isam.org.tr; dergipark.org.tr; islamansiklopedisi.org.tr; scholar.google.com.tr; www.proquest.com) üzerinden yapılmıştır. Literatür taraması sonucunda konuya dair ana kaynakların (İbn Bibi, Hasan el-Hôyî, Aksarayî, Pachymeres, Yazıcızade Ali gibi müelliflerin eserleri) yanı

¹ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar* (Ankara: TTK, 1958), 174. Cevdet Yakupoğlu ve Namiq Musalı, *Hasan b. Abdülmü'min el-Hôyî'nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı* (Ankara: TTK, 2018), 47.

sıra yerli (Y. Yücel, R. Turan, C. Yakupoğlu, A. Kankal, S. Çöhce, A. Özaydın, Z. Günal, M. Karasalihoğlu, Z. K. Bilici, K. K. Eyüpgiller, A. Taneri, S. Solmaz, M. Kıldıroğlu, Ç. Kaya vd.) ve yabancı (A. Yakubovskiy, Cl. Cahen, E. Zachariadou, A. C. S. Peacock, D. Korobeinikov, B. De Nicola) araştırmacıların çalışmalarına ulaşılmıştır. Daha öncesinde yabancı akademisyenlerin konuya dair bazı çalışmaları Türkçeye çevrilmişse de bunların tamamı genel bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.

1.2.4 Araştırma Sorunları / Hipotezler

Tez çalışması için aşağıdaki sorular belirlenmiş ve bunlar yanıtlanmaya çalışılmıştır:

Çobanoğulları dönemi Kastamonu tarihi Avrupa tarihçilerinin dikkatini ne derecede çekmiş ve bu bağlamda hangi çalışmalar yapmışlardır?

Avrupa tarihçileri Çobanoğulları tarihinin daha çok hangi yönlerine ilgi duymuşlardır?

Çobanoğulları tarihiyle ilgili Türk tarihçiliği ile Avrupa tarihçiliği arasındaki farklılıklar nelerdir?

Avrupa tarihçileri kendi aralarında konuya dair hangi düşünce farklılıklarına sahiptirler?

Çobanoğulları ve Kastamonu tarihine ilişkin Avrupa literatürünün önemi nedir?

1.3 Tezin Amacı

Tezin amacı, Çobanoğulları Uc Beyliği ve XIII. yüzyıl Kastamonu tarihine dair Avrupa literatürünün, ana kaynaklar ve Türk tarihçiliği ile karşılaştırmalı ve eleştirel bir biçimde incelenmesi ve değerlendirilmesinden, eksik ve önemli taraflarının ortaya çıkarılmasından ibarettir. Şimdiye kadar Türk tarihçiliğinde Çobanoğullarına dair Avrupalı tarihçiler tarafından yazılmış olan eserlere atıflar verilmiş ve Avrupalı tarihçilerin bazı görüşlerine dair değerlendirmelerde bulunulmuşsa da konuya ilişkin Avrupa tarih yazımını derli toplu ele alıp inceleyen herhangi bir çalışma

yürütülmemiştir. Bu konuda tez çalışmasının hazırlanması zarureti de buradan doğmuştur.

1.4 Tezin Önemi

Tez kapsamında ele alınmış olan Avrupa tarih literatürü gerek tercüme ve gerekse de değerlendirme yoluyla Türk okurlara ve akademik camiasına tanıtılacaktır. Bu bağlamda Çobanoğulları ve Kastamonu örneğinde benzeri konuların çalışılması sırasında Avrupa literatüründe dikkat edilmesi gereken hususlar belirlenecek, eleştirel bir bakış geliştirilecektir. Bu çerçevede tarihî araştırmaların yürütülmesinde daha fazla yararın sağlanması, her iki taraftan eksiklerin giderilmesi adına Türk ve yabancı akademisyenler arasında işbirliği faaliyetlerinin geliştirilmesinin önemine vurgu yapılacaktır.

1.5 Tezin Sınırlılıkları

Tezin kronolojik sınırları, Çobanoğulları Uc Beyliği'nin var olduğu XIII. yüzyılın başlarından XIV. yüzyılın başlarına kadar uzanan yüz yıllık süreyi içine almaktadır. Buna rağmen konunun anlaşılması adına Çobanoğulları Uc Beyliği'nin arka planını teşkil eden Türk fetihleri ve Kastamonu'nun Selçuklu hâkimiyeti altına girmesi gibi hususlar da gerekli düzeyde ele alınmışlardır.

1.6 Yöntem

1.6.1 Araştırma Modeli

Tez çalışmasında kullanılan araştırma modeli, Çobanoğulları Uc Beyliği'ne dair Avrupa literatürünün tespitinden, temininden, tercümesinden ve değerlendirilmesinden ibarettir. Değerlendirme sırasında tarih tenkidinin metodlarına uyum sağlanılmıştır.²

² Leon E. Halkin. *Tarih tenkidinin unsurları*. Çeviren: Bahaeddin Yediyıldız. Ankara: TTK, 2000; Tuncer Baykara. *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007

1.6.2 Araştırma Evreni/Örnekleme

Evren, araştırma sonuçlarının genellenmek istendiği elemanlar bütünüdür. Örneklem ise, belli bir evrenden belli kurallara göre seçilmiş, evreni temsil yeterliği olan bir kümedir. Tez çalışmasında evren kavramı, Avrupa tarihçiliğini bir bütün olarak içine alır. Araştırma örnekleme ise yalnız doğrudan ve münhasır olarak Çobanoğulları üzerine Avrupa’da yapılmış olan çalışma ve yayınları içermektedir. Konunun uzmanlarınca yapılmış olan bu spesifik çalışmaların Avrupa’da Türkiye, Selçuklu veya İslâm Dünyası tarihine dair hazırlanan genelleyici mahiyete sahip eserlerdeki Çobanoğulları algısını oluşumunda son derece büyük etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda bahsi geçen örneklem grubunun incelenmesi üzerinden Avrupa tarih literatüründe Çobanoğulları tarihinin yansımaları ve yankıları değerlendirilmiştir.

1.6.3 Verilerin Toplaması ve Analizi

Örneklem grubunu oluşturan eserler, literatür taraması sonucunda belirlenmiş ve internet üzerinden veri tabanları aracılığıyla elde edilmiştir. Değerlendirmeye alınmış olan eserlerin sayısı 9 olup, bu çalışmaların tamamı toplamda 6 yazar tarafından kaleme alınmıştır. Bu yazarlardan hayatta olan 3 akademisyene elektronik posta aracılığıyla ulaşılmış ve çalışmalarının tez çerçevesinde tercüme edilmesi hususunda kendilerinden izin alınmıştır. Akabinde ilk olarak ilgili çalışmaların tercümesi yapılmıştır. Söz konusu eserlerden üçünün Türkçeye çevirisi daha önce diğer kişiler tarafından yapıldığı için tekrar tercüme etmeye gerek duyulmamıştır. Tercüme süreci bittikten sonra Çobanoğulları ile ilgili ayrıntılı bilgi edinmekten ve konuya dair Avrupa literatürünü değerlendirirken karşılaştırmaktan ötürü ana kaynaklar ve Türk tarihçiliğinin eserleri elde edilerek yararlanılmıştır. Bu çerçevede ikinci bölümde Çobanoğulları Uc Beyliği’nin tarihi ana hatlarıyla anlatılmıştır. Bu bölümün amacı, bir sonraki bölümde Avrupa literatürünün konuya dair orijinal bilgi ve bulgularının açıkça anlaşılmasını sağlamaktır. Ardından Avrupa literatürünün değerlendirmesini ihtiva eden üçüncü bölüm üzerinde çalışılmıştır. Her bir çalışma değerlendirmeden önce yazarının hayatı ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu, yazarların konuya dair eserlerini hangi koşullarda, hangi metodolojik veya ideolojik çerçevede kaleme aldıklarını, çalışmalarına etki eden unsurların belirlenmesi açısından önem arz

etmektedir. Avrupalı tarihçilerin, Çobanoğulları ve Kastamonu üzerine gerçekleştirdiği çalışmalar yalnızca tanıtılmakla kalmamış, aynı zamanda ana kaynaklar ile yerli ve yabancı araştırmacıların eserleri karşılaştırmalı bir biçimde incelenmiş ve eleştirel bir analize tabi tutulmuştur.

2. ÇOBANOĞULLARI HANEDANI ve XIII. YÜZYIL KASTAMONU TARİHİNE BAKIŞ

2.1 Çobanoğullarına İlişkin Literatürün Değerlendirilmesi

2.1.1 Çobanoğullarına Dair Ana Kaynaklar

Çobanoğullarının faaliyetlerine ve genelde XIII. yüzyıl Kastamonu tarihine dair kaynakların sınırlı olduğunu söylemek gerekir. Buna rağmen konuya dair bazı ayrıntılar veya ipuçları, XIII-XV. yüzyıllara ait Arapça, Farsça, Yunanca ve Türkçe bazı kaynaklara yansımıştır. Konuyla ilgili en önemli kaynaklar aşağıda sunulacaktır.

Endülüslü şair, tarihçi ve coğrafyacı İbn Said el-Mağribî (1214-1286), soylu bir Arap ailesinden gelmektedir. Kendisi Sevilla şehrinde eğitim almış, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'ya seyahat etmiş, Mısır'da Eyyûbîlerin ve Tunus'ta Hafşîlerin hizmetinde bulunmuştur.³ Çok sayıda eserleri bulunan Mağribî'nin coğrafyaya dair yazmış olduğu *Bastû'l-Arz fi't-Tûl ve'l-'Arz* veya *Coğrâfîya fi'l-Ekâlîmi's-Seb'a* isimli eserinde Kastamonu'dan da bahsetmiştir. Mağribî'nin Kastamonu ile ilgili malumatı, kısa olmasına rağmen başlıca olarak XIII. yüzyılın ortalarında bölgenin etnik ve demografik yapısının ortaya çıkarılması bakımından önemlidir.⁴

XIII. yüzyıl Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarihine ilişkin en değerli kaynaklardan biri, kuşkusuz İran kökenli İbn Bibî'nin Farsça kaleme aldığı *el-Evâmirü'l-Alâi'ye fî'l-Ümûri'l-Alâi* adlı eseridir. Bu eser, dönemin siyasi yapısına dair önemli bilgiler sunarak, Selçuklu tarihinin anlaşılmasında temel bir kaynak olmuştur. İbn Bibî'nin tam ismi, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî şeklindedir. Yazarın babası, Harizmşahlar döneminin ünlü münşilerinden, annesi Bibi el-Müneccime ise nücum ilmi alanında çağının önemli uzmanlarından biri olmuştur. Bu çift, Harizmşahların çöküşünün ardından Anadolu Selçuklularının himayesine girmiş, İbn Bibî de Anadolu Selçuklularına hizmet etmiş ve babasının vefatının ardından Divan-ı

³ Recep Uslu, "İbn Saîd el-Mağribî," *İslam Ansiklopedisi*, cilt 20 (İstanbul: TDV, 1999), 302-305.

⁴ Refik Turan, "Selçuklular Döneminde Kastamonu," *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler* (Kastamonu, 19-21 Ekim 1988) (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1989), 5.

Tuğra başkanlığına atanmıştır. Yazmış olduğu eser, 1192-1280 yıllarının olaylarını kapsamaktadır. Konumuz açısından değerlendirecek olursak, İbn Bibi'nin eseri, özellikle Çobanoğulları Uc Beyliği'nin ilk dönemi, Hüsameddin Çoban Bey'in askerî ve siyasi kişiliği, bu önemli devlet adamının önderliğinde gerçekleştirilmiş olan Kırım'ın fethi olayının anlatımı bağlamında büyük önem taşımaktadır. Ayrıca İbn Bibi, Muzaferreddin Yavlak Arslan'ın hâkimiyetinin ilk yıllarıyla ilgili değerli bilgiler sunmaktadır.⁵

İbn Bibi'nin daha hayatta olduğu sırada, 1280'lerde anonim bir müellif, İbn Bibi'nin eserini Muhtasar Selçukname adıyla yine Farsça sadeleştirmiş ve özetlemiştir. Söz konusu Muhtasar'da da konumuzla ilgili bilgilere rastlanmaktadır.⁶

Azerbaycanlı şair ve âlim Hüsameddin Hasan b. Abdülmümin el-Hôyi, Çobanoğulları hükümdarı Muzaferreddin Yavlak Arslan'ın sarayında yazışma işlerinden sorumlu bir görev olan münşî vazifesini yerine getirmiştir. Hôyi'nin babası, zamanının en ünlü nakkaşlarındandı. Bu ailenin 1253 öncesinde Güney Azerbaycan'daki Hoy şehrinde Konya'ya taşındığı bilinmektedir. Hoylu Hasan ise 1284 yılından itibaren Yavlak Arslan'ın hizmetinde bulunmuştur. Kastamonu'da yaşadığı süre zarfında çok sayıda şiirlerle beraber resmi yazışma kurallarından bahseden dört inşâ risalesi kaleme almıştır. Farsça yazılmış olan bu risalelerden ilki 1285 yılında, sonuncusu ise 1291 yılında telif edilmiştir. Hôyi'nin şiirleri Kastamonu'nun sosyo-ekonomik ve kültürel hayatı hakkında mühim bilgiler içermektedir. Yazarın inşâ risalelerinin taşra teşkilatı kısmı ise Çobanoğulları Beyliği'nin yönetim şeklinin anlaşılması bağlamında kıymetlidir.⁷ Hôyi'nin yıllarca bizzat Kastamonu'da yaşaması ve Çobanoğulları sarayında hizmet etmesi, dolayısıyla pek çok gelişmelere şahsen tanıklık yapması, kendisinin verdiği bilgilerin ehemmiyetini artırmaktadır. Hôyi'nin, 1284 yılında Gideros Seferi'nde Çobanoğlu Yavlak Arslan'a eşlik etmesi ve sonuç itibarıyla bu

⁵ İbn Bibi, *el-Evâmîrü'l-Alâi'ye fi'l-Ümûri'l-Alâi'ye (Selçukname)*, çev. Mürsel Öztürk, 2 cilt (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 1:158–159, 238, 315–321, 325–345; 2:248–249.

⁶ *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (İbn Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknamesinden)*, çev. M. Nuri Gençosman, notlar ekleyen Feridun Nafiz Uzluk (Ankara: Uzluk Basımevi, 1941), 118–127, 302–303.

⁷ Cevdet Yakupoğlu ve Namiq Musalı, *Hasan b. Abdülmü'min el-Hôyi'nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018); N. Musalı, "Hüsâmeddin Hasan el-Hôyi'nin Mültemisât'ına Göre XIII. Yüzyılın Sonlarında Kastamonu'da Sosyo-Kültürel Hayat," *Kastamonu Tarihi Araştırmaları (Şehir-Toplum-Ekonomi)*, ed. Şerif Demir ve Orçun Nalezen (Ankara: Berikan Yayınları, 2023), 199–238.

sefer hakkında Fetihname diye isimlendirilen bir belge kaleme alması, bunun açık bir örneğini teşkil etmektedir.⁸

İlhanlı hizmetinde bulunan Aksaraylı müellif Kerimeddin Mahmud b. Muhammed el-Aksarayî (ö. 733/1332-1333), *Müsâmeretü'l-Ahbâr* ve *Müsâyeretü'l-Ahyâr* adlı Farsça eserini 1323 yılında tamamladı. *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Moğol baskısının Kastamonu üzerinde yol açtığı olumsuz sonuçlarının, Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın faaliyetlerinin ve ölümünün anlatımı açısından dikkat çekmektedir.⁹

Bizanslı yazar Georgios Pachymeres, 1242 yılında Nikaia'da doğmuş ve 1261'de İstanbul'a yerleşmiştir. Kendisi birçok memuriyetlerde bulunmuş ve 1310 yıllarında vefat etmiştir. Felsefe ve şiir üzerine yazdığı eserlerin yanı sıra mektupları ve tarihî bir kroniğe de bulunmaktadır. Bu kronik, 1261-1308 yıllarının olaylarını kapsamaktadır. Türk tarihi açısından değerli açıklamalar içeren bu eserde ilk defa olarak Osmanlılardan söz edilmektedir. Söz konusu kaynağının bilgileri, bazı çelişkiler içermiş olmasına ve özellikle de Türk-İslam şahıs adlarının aktarımındaki hatalarına rağmen, Çobanoğullarının son dönemi, Yavlak Arslan'ın ölümü ve bu hükümdarın oğullarının faaliyetlerinin açıklanması bakımından da değer arz etmektedir.¹⁰

Sultan II. Murad dönemi Osmanlı aydınlarından Yazıcızade Ali, 827/1424 tarihinde İbn Bibi'nin *el-Evâmirü'l-Alâi'ye'sini* Farsçadan Türkçeye aktarmıştır. Ancak Yazıcızade Ali, ilgili eseri sadece tercüme etmekle yetinmemiş, yeri geldiğinde asıl metne bazı eklemelerde bulunmuştur. Bu bağlamda Yazıcızade Ali, Çobanoğullarının tarihine ilişkin İbn Bibi'de bulunmayan bazı ek bilgiler aktarmıştır. Çobanoğullarının Kayı boyundan geldiğine yönelik Yazıcızade tarafından verilen malumat, ayrıca Çobanoğullarını destekleyen Türk boyları ve Candaroğulları tarafından

⁸ C. Yakupoğlu ve N. Musalı, "Çobanoğulları Uc Beyliği Dönemine Ait Gideros Fetihnâmesi (683 / 1284): Çeviri ve Değerlendirme," *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 37, no. 63 (2018): 77-133.

⁹ *Selçukî Devletleri Tarihi* (Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un *Müsamerat al-Ahyar* adlı Farsça tarihinin tercümesi), çev. M. Nuri Gençosman, ön söz ve notlar yazan Feridun Nafiz Uzluk (Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi, 1943), 153, 161, 230, 242, 244, 271, 293-295.

¹⁰ Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, çev. İlcan Bihter Barlas (İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), 72-74.

Kastamonu'daki Çobanoğlu egemenliğine son verilmesi gibi anlatımlar bunun birer örneklerini teşkil etmektedirler.¹¹

Çobanoğularından bahseden Türkçe bir diğer kaynak, Saltukname isimli destan mahiyetinde bir eserdir. Saltukname, Şehzade Cem Sultan'ın talimatı üzerine Osmanlı müelliflerinden Ebülhayr-ı Rûmî'nin 1473-1480 yılları arasında Türk alp erenlerinden Saru Saltuk hakkında menkıbeleri derleyip bir araya getirmesi sonucunda yazılmıştır. Saltukname'nin Kastamonu ile ilgili kısımlarında XI-XIV. yüzyılların olayları, Anadolu'nun Türkler tarafından fethi, Atabey Gazi (Hüsameddin Çoban Bey)'nin ve onun torunu Muzaferreddin Gazi (Yavlak Arslan)'nin faaliyetleri, ayrıca Candaroğulları Beyliği'nin kuruluş dönemi gibi olaylar birbirinin içine geçmiş veya aynı yıllarda gerçekleşmiş süreçler olarak tasvir edilmişlerdir. Bu husus elbette ki eserin bir destan veya menkıbe özelliğine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak dikkatli şekilde incelendiği takdirde, söz konusu eserin Çobanoğulları Uc Beyliği tarihine dair önemli ipuçları barındırdığı görülmektedir.¹²

2.1.2 Türk Tarihçiliğinde Çobanoğulları Uc Beyliği

Türk tarihçiliğinde Çobanoğulları Uc Beyliği'nin tarihi değişik yönlerden ele alınmıştır. Tez çerçevesinde literatür değerlendirmesi yapılırken, müstakil eserler veya alt başlıklar dâhilinde sadece doğrudan Çobanoğulları konusunu ele alan çalışmalara temas edilecektir. Bu çalışmaları, Çobanoğulları tarihini genel olarak anlatan eserler ve Çobanoğulları tarihinin farklı problemlerini konu eden çalışmalar şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür.

Çobanoğulları tarihinin aydınlatılmasına, Cevdet Yakupoğlu'nun yaptığı araştırmalar büyük katkı sağlamıştır. Bu bağlamda C. Yakupoğlu, söz konusu beyliğin genel tarihiyle ilgili birkaç çalışmaya da imza atmıştır. Kendisinin doktora tezini teşkil eden ve sonrasında kitap olarak basılan çalışmasının “Kastamonu-Sinop-Çankırı ve Bolu’da Türk Hâkimiyeti” diye isimlendirilen birinci bölümünde Çobanoğulları Beyliği’ne de bir başlık açan C. Yakupoğlu, Hüsameddin Çoban Bey ve Karadeniz-ötesi seferi, Alp

¹¹ Abdullah Bakır, *Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği (Giriş-Metin-Dizin)*, doktora tezi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008), 221, 285, 292-293, 373-374, 772.

¹² Cevdet Yakupoğlu, “Kastamonu Adının Ortaya Çıkışını Anlatan En Eski Kaynak: Saltuknâme,” *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no. 16 (2014): 200-220.

Yürek dönemi ve bölgede Moğol tahakkümü, Yavlak Arslan dönemi ve Selçuklu şehzadesi Kılıç Arslan hadisesi, Mahmud Bey ve Çobanoğulları hâkimiyetinin sonu gibi konuları araştırmıştır.¹³ Anadolu Beyliklerinin tarihi üzerine yazılmış olan kolektif bir kitapta, Selçuklu Uc Beyliği Çobanoğulları'nın tarihi, C. Yakupoğlu tarafından kaleme alınmıştır.¹⁴ Bunların yanı sıra C. Yakupoğlu, Kastamonu tarihine dair yapılmış olan uluslararası bir sempozyumda Çobanoğulları ve Candaroğulları döneminde Kastamonu tarihini değerlendiren bir konuşma yapmış ve bu tebliği sempozyum bildiri kitabında basılmıştır.¹⁵ C. Yakupoğlu'nun bu çalışmalarında, Çobanoğulları Beyliği'nin sadece siyasi ve askerî tarihine değil, ekonomik ve sosyo-kültürel hayatına ve etnik yapısına da değinilmiştir.

İslam Tarihi ve Medeniyeti serisinin 11. kitabını teşkil eden “Anadolu Beylikleri” isimli kolektif eser için Zerrin Günel tarafından yazılmış olan Çobanoğulları Beyliği bölümü, daha çok siyasi olayların anlatımını içermektedir.¹⁶ Bu çalışmalarla beraber, Murat Karasalihoğlu'nun Kastamonu'nun genel tarihi üzerine yazmış olduğu kitapta da Çobanoğulları'na bir bölüm ayrılmıştır. İlgili eser, daha çok popüler tarihçilik tarzında hazırlanmıştır.¹⁷

Çobanoğulları tarihine dair genel çalışmaların yanı sıra münhasır olarak farklı konuları ihtiva eden makale ve bildiriler de mevcuttur. Bu alanda öncelikle C. Yakupoğlu'nun çalışmaları dikkat çekmektedir. Kendisinin yayınlamış olduğu makale ve bildirilerde Çobanoğulları'nın siyasi tarihi,¹⁸ beyliğin ekonomik durumu¹⁹ ve sosyo-kültürel

¹³ Cevdet Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu) XIII-XV. Yüzyıllar*, 2. baskı (Ankara: Gazi Kitabevi, 2023), 28–47.

¹⁴ Cevdet Yakupoğlu, “Selçuklu Uc Beyliği: Çobanoğulları,” *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed. H. Şahin (Ankara: Grafiker Yay., 2016), 389–407.

¹⁵ Cevdet Yakupoğlu, “Çobanoğulları ve Candaroğulları Zamanında Kastamonu,” *Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu: Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu* (Uluslararası Sempozyum Bildirileri; 12-13 Nisan 2018), Kastamonu: Kastamonu Valiliği Yayınları, 2018, 62–72.

¹⁶ Zerrin Günel, “Çobanoğulları Beyliği,” *İslâm Tarihi ve Medeniyeti 11: Anadolu Beylikleri* (İstanbul, 2018): 141–151.

¹⁷ Murat Karasalihoğlu, *Kastamonu'nun Tarih Kitabı: Paphlagon'dan Candar'a* (İstanbul: Cinius Yayınları, 2022), 168–191.

¹⁸ Cevdet Yakupoğlu, “Rusya Fatihî Kastamonulu Türk Beyi,” *Beş İnci Mevsim (Eğitim-Kültür, Sanat ve Bilim Dergisi)*, Yıl 1, Sayı 3 (Kastamonu, 2001): 9–13.; C. Yakupoğlu, “Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşunda Çobanoğulları Beyliği'nin Rolü,” *Boydan Devlete Osmanlı: Söğüt'ten İstanbul'a* (Sempozyum Bildirileri, 14-15 Kasım 2019, Bilecik), İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2020, 117–130.; C. Yakupoğlu, “Selçuklu Beylerbeyi Yavlak Arslan'ı Kim Öldürdü?,” *Kastamonu Tarihi Araştırmaları (Şehir-Toplum-Ekonomi)*, ed. Şerif Demir ve Orçun Nalezen (Ankara: Berikan Yayınları, 2023), 83–116.

¹⁹ C. Yakupoğlu, “II. İzzeddin Keykâvus Devrinde Çobanoğulları Beyliği Topraklarında Selçuklu Mülk ve Vakıfları,” *I. Uluslararası Selçuklu Sempozyum: Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet* (27-30 Eylül 2010, Kayseri), Ankara, 2014, 281–306.

hayatı²⁰ değişik yönlerden ele alınmıştır. Ayrıca C. Yakupoğlu'nun Namıg Musalı ile yürüttüğü ortak çalışmalar bir taraftan Hüsameddin Hasan Hôyi örneğinde Çobanoğulları döneminin edebi ve kültürel muhitine ışık tutarken,²¹ diğer taraftan da bahse konu dönemde yürütülen gaza ve fetih faaliyetlerini aydınlatmaktadır.²²

Çobanoğulları döneminde Kastamonu'da vakıf eserleri, iskân ve nüfus hareketleri üzerine Ahmet Kankal'ın,²³ aynı dönemde Kastamonu'nun şehir dokusu ve mimarisine ilişkin Z. Kenan Bilici ve Kemal Kutgün Eyüpgiller'in²⁴ yayınları dikkat çekmektedir. Aydın Taneri'nin Hüsameddin Çoban hakkında yazmış olduğu ansiklopedi maddesi de Çobanoğulları tarihi literatüründe yer almaktadır.²⁵

Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü'nün hazırlamış olduğu Kastamonu Tarihi Araştırmaları adlı kolektif kitap çalışması, Çobanoğulları tarihiyle ilgili bazı bölümler içermektedir. Kitapta C. Yakupoğlu'nun Yavlak Arslan üzerine makalesinin yanı sıra Çetin Kaya'nın Kastamonu Türkmenlerine karşı Moğolların mücadelesi, Mehmet Kıldıroğlu'nun Kıpçakların Kastamonu ile olan bağlantıları ve Namıg Musalı'nın Hüsameddin Hasan Hôyi'ye ait Mültemisat isimli manzum eserden hareketle XIII. yüzyıl sonlarında Kastamonu'nun

²⁰ C. Yakupoğlu, "Kastamonu-Taşköprü'de Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii," *Tarih Araştırmaları Dergisi* XXXVI, no. 61 (Ankara, 2017): 41–74.; C. Yakupoğlu, "Kastamonu Atabey Gazi Camii'nin Bânisi Üzerine Tespitler," *Kastamonu Tarihi Araştırmaları-II*, ed. M. Serhat Yılmaz ve Sinem Aydoğan Demir (Ankara: Berikan Yayınları, 2024), 39–68.

²¹ C. Yakupoğlu ve N. Musalı, "Beylikler Döneminde Kastamonu'da Çalışmış İki Azerbaycanlı Bilgin: Hasan el-Hôyi ve Fethullah eş-Şîrvânî," *I. Milletlerarası Türkiye – Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu Bildirileri*, ed. M. Serhat Yılmaz, Cevdet Yakupoğlu ve Namiq Musalı (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2016), 681–692.; C. Yakupoğlu ve N. Musalı, "Kastamonu'da Yaşamış Azerbaycanlı Bilgin ve Şair Hasan el-Hôyi'nin Manzum ve Mensur Eserleri," *III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Veli Sempozyumu (Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri)*, ed. Ali Rafet Özkan (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2016), 831–851.; C. Yakupoğlu ve N. Musalı, *Hasan b. Abdülmü'min el-Hôyi'nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018).

²² C. Yakupoğlu ve N. Musalı, "Çobanoğulları Uc Beyliği Dönemine Ait Gideros Fetihnâmesi (683 / 1284): Çeviri ve Değerlendirme," *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 37, no. 63 (Ankara, 2018): 77–133.

²³ Ahmet Kankal, "Çobanoğulları ve Candaroğulları Döneminde Kastamonu'daki Vakıf Eserler," *60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprman'a Armağan* (Ankara, 2003), 430–447. ; Ahmet Kankal, "Fetihten XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Kastamonu Şehrinde İskân ve Nüfusa Dair Genel Gözlemler," *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri* (21-23 Mayıs 2000, Kastamonu, 2000), 89–120.

²⁴ Z. Kenan Bilici, "13. Yüzyılda Kastamonu: Ortaçağ Kent Dokusu Üzerine Bazı Belirlemeler," *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri* (21-23 Mayıs 2000, Kastamonu, 2000), 81–88. ; Z. Kenan Bilici, "Selçuklu ve Beylikler Çağında Kastamonu (Ortaçağ Kent Fiziği Üzerine Belirlemeler)," *Sanat Tarihi Araştırmaları: Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan*, ed. Mustafa Denktaş ve Osman Erafşar (Konya, 2007), 93–106. ; Kemal Kutgün Eyüpgiller, "Beylikler Dönemi'nde Kastamonu'da Mimari ve Kentsel Doku," *Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu: Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu: Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* (12-13 Nisan 2018, Kastamonu), 238–257.

²⁵ Aydın Taneri, "Hüsameddin Çoban," *İslam Ansiklopedisi*, 18. c. (İstanbul: TDV, 1998), 513.

durumu hakkında yazmış oldukları çalışmalar konumuz açısından dikkat çekmektedir.²⁶

2.1.3 Yabancı Akademisyenlerin Çobanoğulları Üzerine Araştırmaları

Türk tarihçiliğinin yanı sıra yabancı akademisyenler de Çobanoğulları dönemi Kastamonu tarihinin araştırılması yönünde çaba göstermişlerdir. Bu bağlamda ilk araştırma Rus bilim adamı Aleksandr Yakubovskiy tarafından yapılmıştır. Yakubovskiy'nin makalesi Hüsameddin Çoban Bey'in Kırım seferini konu etmektedir. İlk kez 1927 yılında Rusça olarak basılan makale, daha sonra Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır.²⁷

Fransız tarihçi Claude Cahen'in XIII. yüzyıl Kastamonu eyaleti tarihine ilişkin kaleme aldığı makale, Çobanoğulları tarihini genel hatlarıyla ele alan ve bu alandaki önemli literatüre katkı sağlayan bir çalışmadır.²⁸

Yunan akademisyen Elizabeth Zachariadou'nun makalesinde ise Bizanslı tarihçi Pakhymeres'in bilgilerinden yola çıkılarak Çobanoğulları Uc Beyliği'nin son dönemi değerlendirilmektedir.²⁹

²⁶ Çetin Kaya, "Kastamoniyye (Kastamonu) Türkmenleri ile Mücadelede Üç Moğol Komutan: Anıt, Kerey, Kökedey," *Kastamonu Tarihi Araştırmaları (Şehir-Toplum-Ekonomi)*, ed. Şerif Demir ve Orçun Nalezen (Ankara: Berikan Yayınları, 2023), 117–130. Mehmet Kıldıroğlu, "Kastamonu ve Çevresinde Kıpçaklar," a.g.e., 131–172.; ; Namiq Musalı, "Hüsameddin Hasan el-Höyî'nin Mültemisât'ına Göre XIII. Yüzyılın Sonlarında Kastamonu'da Sosyo-Kültürel Hayat", a.g.e., s.199-238.

²⁷ Aleksandr Yakubovskiy, "Rasskaz İbn Bibi o poxode maloaziyskix turok na Sudak, polovtsev i russkix v naçale XIII veka: Çertı iz trgovoy jizni polovetskix stepey", Vizantiyskiy Vremennik, Tom 25, Leningrad, 1928, s.53-76; A. Yakubovski, "İbn-i Bibi'nin, XIII. Asır Başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikayesi (Kıpçak Sahrasında Cereyan Eden Ticari Hayattan Bazı Safhalar)," trans. İsmail Kaynak, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XII. cilt, 1-2. sayı (Ankara: 1954), 207–226.

²⁸ Claude Cahen, "Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu au XIII e Siecle," *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III. cilt (Malazgirt Zaferi Özel Sayısı 900. Yıl, Ankara: 1971), 145–158.

²⁹ Elizabeth Zachariadou, "Pachymeres on the 'Amourioi' of Kastamonu", *Byzantine and Modern Greek Studies*, III, Oxford, 1977, p.57-70; E. Zachariadou, "Pakhymeres'e Göre Kastamonu'da 'Amourioi' Ailesi", çev. Zerrin Günel Öden, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVI. cilt, 1. sayı, İzmir, 2001, s.225-237.

İngiliz şarkiyatçı Andrew Charles Spencer Peacock da A. Yakubovskiy gibi Hüsameddin Çoban Bey'in Kırım seferini ele alan bir makale yazmış, fakat bu makalesinde konuyu farklı bir açıdan araştırmıştır.³⁰

Rus müsteşrik Dimitri Korobeinikov, Çobanoğulları ve Kastamonu tarihini doğrudan ilgilendiren iki makale kaleme almıştır. Bunlardan biri 1291-1293 yılları arasında Kastamonu vuku bulmuş olan isyan hareketini, ikincisi ise Paflagonya bölgesindeki Kıpçak izlerini ihtiva etmektedir.³¹

Eğitim hayatı ve akademik karyeri Batı Avrupa ülkeleriyle (İspanya, Britanya, Avusturya) bağlantılı olan Arjantin kökenli araştırmacı Bruno de Nicola, Batı tarihçiliğinde Çobanoğulları tarihi üzerine en fazla çalışmış olan bilim insanıdır. Kendisinin XIII. yüzyıl Kastamonu hayatı üzerine iki makalesinin³² yanı sıra Çobanoğulları Beyliği'ni ele alan müstakil bir kitap çalışması da mevcuttur.³³

Böylece Avrupa tarihçiliğinde Çobanoğulları üzerine toplam 9 adet yayının olduğunu söyleyebiliriz. Bu yayınlar altı farklı yazar tarafından hazırlanmışlardır. Yayınların biri kitap, diğerleri ise makale çalışmasıdır. Bu çalışmalardan ikisi Çobanoğulları tarihini genel olarak ele alırken, diğerleri münhasır konular üzerine odaklanmışlardır. Şimdiye kadar söz konusu 8 makalenin sadece 3'ü Türkçeye kazandırılmıştır. Ayrıca Çobanoğulları üzerine Avrupa literatürünün bir bütün olarak ele alınıp değerlendirildiği hiçbir çalışma yapılmamıştır. Tezimizin ikinci bölümünde bu yönde değerlendirmelerde bulunacak, üçüncü bölümünde ise şimdiye kadar Türkçeye çevrilmemiş olan 5 makalenin tercümelerini sunacağız.

³⁰Andrew Charles Spencer Peacock, "The Saljūq Campaign against the Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of 'Alā' al-Dīn Kayqubād," *Journal of the Royal Asiatic Society*, Series 3, vol. 16, no. 2 (2006): 133–149.

A. C. S. Peacock, "Kırım'a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası," çev. Murat Keçiş ve Ali Mıynat, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 29, no. 47 (Ankara: 2010): 243–265. Dimitri Korobeinikov, "The Revolt in Kastamonu, c. 1291-1293," *Byzantinische Forschungen*, no. 28 (2004): 87–117.

³¹Dimitri Korobeinikov, "The Revolt in Kastamonu, c. 1291-1293," *Byzantinische Forschungen*, no. 28 (2004): 87–117. D. Korobeinikov, "The Cumans in Paphlagonia," *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, no. 18 (2015): 29–44.

³²Bruno De Nicola, "On the Outskirts of the Ilkhanate: The Mongols' Relationship with the Province of Kastamonu in the Second Half of the 13th Century," in *Cultural Encounters in Anatolia in the Middle Ages: Ilkhanids in Anatolia*, ed. Suzan Yalman (Ankara: Koç Üniversitesi VEKAM, 2019), 88–105. ; B. De Nicola, "Urban Agency in the Borderlands: Turkmen Rulers and Administrative Elites in 13th Century Kastamonu," *Medieval Worlds* 14 (2021): 155–178.

³³Bruno De Nicola, *The Chobanids of Kastamonu: Politics, Patronage and Religion in 13th Century Anatolia* (London: Routledge, 2024).

Avrupalı tarihçiler dışında İranlı akademisyen Şehriyar Hasanzade'nin de Hüsameddin Hasan Hôyi timsalinde Çobanoğulları sarayında edebi faaliyetleri ele alan makalesinin bulunduğunu hatırlatmak gerekir.³⁴

2.2 Çobanoğulları Uc Beyliği ve Kastamonu Tarihi Açısından Önemi

2.2.1 Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi

Kastamonu bölgesi ilk kez 1071 Malazgirt Zaferi'ni müteakip Türkler tarafından fethedilmiştir. Söz konusu savaştan iki üç yıl sonra, 1073-1074 yıllarında Selçuklu komutanlarından olan Tutak'ın askerî birliği Kastamonu havalisine gelerek buradan geçmek suretiyle Sakarya vadisine kadar ilerlemişti.³⁵ Hatta Anadolu'dan İstanbul'a dönmekte olan müstakbel Bizans imparatoru Aleksios Komnenos, atalarının memleketi olan Kastamonu'yu ziyaret etmek isterken Türkmenlerin saldırılarından zar zor kutularak Ereğli'ye ulaşmayı başarmış ve deniz üzerinden İstanbul'a gitmişti.³⁶

Ancak bölgenin asıl fethi 1075 yılından başlayarak Karategin adlı bir bey komutasındaki kuvvetlerce gerçekleştirilmiştir.³⁷ İlk başlarda Danişmend Gazi'ye bağlı bir bey olan Karategin, sonaları Anadolu Selçuklularının hizmetine girmiştir.³⁸ Öncelikle Çankırı'yı alan Karategin, akabinde Kastamonu'ya üzerinden Karadeniz kıyılarına doğru ilerlemeyi sürdürmüş ve 1084 tarihinde Sinop'u fethetmiştir. Böylece Bizanslıların Paflagonya diye isimlendirdikleri eyalette Anadolu Selçuklu sultanı Süleyman Şah'a bağlı, Karategin önderliğinde bir Uc bölgesi teşekkül etmiştir. 1090 yılı civarında Emîr Karategin vefat edince Çankırı'ya gömülmüştür. Karategin'in

³⁴ Şehriyâr Hasanzâde, "Derbâr-ı Edebî-i Âl-i Cûpân (Selcûkî) ve Hüsâmeddîn-i Hôyi: Mebde'-i Mültemisât-ı Şiirî," *Bahâristân-ı Suhan (Fasıl-nâme-i İlmi-Pejûheş-i Edebiyyât-ı Fârsî)* 9, no. 22 (Tâbistân-ı 1392): 47–64.

³⁵ Refik Turan, "Selçuklular Döneminde Kastamonu," *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler* (Kastamonu, 19-21 Ekim 1988), Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1. ; Sefer Solmaz, "Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi ve Hâkimiyet Altına Alınması İçin Yapılan Mücadeleler," *Millî Kültürümüzün Mayası: Halk Kültürü Ahilik ve Kastamonu: Panel ve Sempozyum Bildirileri* (23-24 Mayıs 2019), Kastamonu Valiliği Yayınları, 2019, 167–168.

³⁶ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları* (Ankara: TTK, 2014), 101.; Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, 19. ; Abdülkerim Özaydın, "Selçuklular Dönemi'nde Kastamonu," *Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu: Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu: Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (12-13 Nisan 2018/Kastamonu), 49.

³⁷ Refik Turan, "Selçuklular Döneminde Kastamonu," *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler* (Kastamonu, 19-21 Ekim 1988), Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1. ; Sefer Solmaz, "Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi ve Hâkimiyet Altına Alınması İçin Yapılan Mücadeleler," *Millî Kültürümüzün Mayası: Halk Kültürü Ahilik ve Kastamonu: Panel ve Sempozyum Bildirileri* (23-24 Mayıs 2019), Kastamonu Valiliği Yayınları, 2019, 167–168.

³⁸ Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, 19.

vefatı ve Haçlı seferlerinin başlaması, Paflagonya'daki Türk hâkimiyetini de olumsuz yönde etkilemiştir.³⁹ Neticede 1096 yılında Kastamonu bölgesi Haçlıların eline geçmiştir. Böylece Birinci Haçlı Seferi sonucunda Bizans bu bölgede hâkimiyetini yeniden tesis etmiştir.⁴⁰ Ancak birkaç sene sonra, 1100 yılı civarında Danişmend Gazi'nin gönderdiği Türk kuvvetleri Kastamonu'yu Haçlılardan kurtarmıştır. Danişmend Gazi'ye bağlı komutanlardan olan Osman b. Apiyye, 5 bin kişilik bir kuvvetle Kastamonu'yu fethetmiştir.⁴¹ 27 Temmuz 1101 tarihinde bin kişilik bir Haçlı birliği Çankırı üzerinden Kastamonu'ya ulaşmışsa da burada Danişmendlilere bağlı Türkmenler tarafından imha edilmişlerdir.⁴²

Bu tarihten itibaren yaklaşık bir asır boyunca Kastamonu bölgesi sürekli mücadelelere sahne olacak, Bizanslılar, Anadolu Selçukluları ve Danişmendliler arasında el değiştirecektir. Anadolu Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslan (1092-1107), saltanatının son yıllarında Çankırı ve Kastamonu'yu Danişmendlilerden aldı.⁴³ 1120'lerin ortalarına gelindiğinde Kastamonu, Anadolu Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslan'ın oğullarından Melik Arab'ın elindeydi. Melik Arab'ın komutası altındaki Türk birlikleri sık sık Bizans üzerine gaza akınları düzenliyorlardı. Bu durumdan rahatsız olan İmparator II. İoannes Komnenos, Melik Arab ile kardeşi İzzeddin Mesud arasındaki mücadelede Mesud'u destekleyerek Melik Arab'ın yenilmesine yardımcı oldu. 1126-1127 tarihlerinde gerçekleşen bu olaylar Bizans İmparatorluğu önünde yeni bir fırsat açtı ve sonuçta II. İoannes'in Kastamonu'yu ele geçirmesini sağladı. Ancak çok geçmeden Paflagonya'nın Kasianus adlı Bizanslı yöneticisi, 1129-1130 yıllarında geri çekilerek bölgeyi Danişmendli Türk beyi olan Emir Gazi'ye bırakmak zorunda kaldı. 1130'lu yılların başlarında Bizans bir karşı harekât sonucunda Kastamonu'yu tekrar ele geçirdiyse de Emir Gazi bölgeyi yeniden kontrol altına almayı başardı. 1134 yılında Emir Gazi vefat edince Bizanslılar yine bir sefer düzenleyerek 1134 sonlarında veya 1135 yılında Kastamonu'yu işgal ettiler. Akabinde Selçuklu-Danişmendli ittifaki sayesinde Kastamonu tekrar kurtarıldı ve Danişmendli Muhammed, 1143 yılına kadarki ölümüne kadar bölgeyi elinde tuttu. Ardından burası, Selçuklu hükümdarı

³⁹ Salim Cöğce, "Karategin'in Kastamonu ile Çankırı Bölgesindeki Faaliyetleri," *Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu: Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu* (Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 12-13 Nisan 2018), Kastamonu Valiliği Yayınları, 2018, 46-47.

⁴⁰ Yücel, "Çoban-Oğulları Beyliği," 61.

⁴¹ Solmaz, "Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi," 168.

⁴² Özaydın, "Selçuklular Dönemi'nde Kastamonu," 50-51.

⁴³ Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, 21.

İzzeddin Mesud'un hâkimiyeti altına geçti. 1155'de İzzeddin Mesud vefat edince, Ankara-Çankırı-Kastamonu bölgesi üç oğlundan biri olan Şahinşah'ın iktidarı altına geçti. Babasının yerine Konya tahtına yükselmiş olan ağabeyi II. Kılıç Arslan'a itaat etmeyerek asi olan Şahinşah, Bizans imparatoru I. Manuel Komnenos'un desteğiyle tekrar Kastamonu'yu ele geçirdi. Ancak sonrasında, muhtemelen 1170'lerin ortalarına gelindiğinde, II. Kılıç Arslan, kardeşi Şahinşah'ın yenerek 1184-1190 yılları arasında bu bölgeyi oğlu Muhiddin Mesud'a verdi.⁴⁴ Ancak Kastamonu ve havalisinde Türk hâkimiyetinin kesin olarak yerleşmesi, XII. yüzyılın sonlarını buldu. Bolu ve Kastamonu hattında Bizanslılarla savaş halinde olan Muhiddin Mesud, 1190'lı yıllarda Karadeniz kıyılarına değin seferler düzenledi ve 1197'de Safranbolu'yu Bizans'tan aldı. 1196 yılında Anadolu Selçuklu saltanatının tahtına oturan Rükneddin Süleyman'ın zamanında Kastamonu'da kesin olarak Türk hâkimiyeti sağlandı. Sonrasında bölgede yoğun bir şekilde Türk iskânı gerçekleştirildi ve Kastamonu, önemli bir Uc merkezi haline geldi.⁴⁵

Kastamonu uğruna Türkler ve Bizans arasında yaşanan mücadelelerin bu kadar uzun sürmesinin bir sebebi bölgenin stratejik önemi olduğu halde, diğer bir sebebi de Komnenos hanedanının ata yurdu olması nedeniyle Bizans yönetiminin buradan kolay kolay vaz geçmek istememesi idi.⁴⁶ Kastamonu Kalesi ve etrafının Türk hâkimiyetine girmesi, bugünkü Kastamonu il sınırları içindeki topraklarının tamamının fethedildiği anlamına gelmemelidir. Nitekim, 1230'larda dahi Araç Kalesi'nde Türk fütuhatına karşı bir Bizans direnişinin varlığı gözlemlenmektedir.⁴⁷ Aşağıda zikredileceği gibi, günümüzde Kastamonu iline bağlı bulunan bölgenin tamamının fetih süreci 1280'lerde Çobanoğulları tarafından tamamlanacaktır.

⁴⁴ Bazı araştırmacılar, bu olayın 1186 yılında vuku bulduğunu, Kastamonu ile beraber Ankara, Çankırı ve Eskişehir'in de Muhyiddin Mesud'a verildiği görüşündedirler. Bkz. Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür* (Ankara: TTK, 1995), 446.

⁴⁵R. Turan, "Selçuklular Döneminde Kastamonu," 1-4. ; C. Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, 21-26.; Solmaz, "Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi," 168-178. ; Özeydin, "Selçuklular Dönemi'nde Kastamonu," 51-53.

⁴⁶ Günel, "Çobanoğulları," 141.

⁴⁷Karasalıhoğlu, *Kastamonu'nun Tarih Kitabı*, 174.

2.2.2 Hüsameddin Çoban Bey

Seçuklu Anadolu'sunda düşman sınırına yakın yerlerde Beylerbeyi unvanına sahip bir komutan ve vali önderliğinde Uc diye bilinen askerî yapılanmalara rastlanmaktadır. Uc teşkilatının amacı, devletin sınırlarını korumak ve gerektiğinde sınır ötesi gaza faaliyetleri düzenlemektir.⁴⁸

XIII. yüzyılın başlarında Kastamonu Uc Bölgesi'nin, Melikü'l-Ümerâ (Beylerbeyi) unvanıyla anılan Hüsameddin Çoban Bey adlı bir Türk devlet adamı tarafından yönetildiğini görmekteyiz. Tarihçilikte Hüsameddin Çoban Bey'in Kayı boyuna mensup olduğu ve Çankırı-Kastamonu bölgesinin ilk fatihi olarak kabul gören Emîr Karategin'in soyundan geldiği görüşü yaygındır.⁴⁹

Hüsameddin Çoban Bey'in ismi ilk kez 608/1211-1212 olayları ile ilgili olarak İbn Bibi tarafından zikredilmektedir. Buna rağmen araştırmacılar, Hüsameddin Çoban Bey'in Kastamonu havalisindeki faaliyetlerinin ve hatta yönetiminin başlangıcının XII. yüzyıl sonlarına tekabül edebileceği kanaatindedirler. Bu kanaate binaen fethin tamamlanmasıyla birlikte Kastamonu bölgesi, söz konusu süreçte önemli bir rol üstlenen, hatta Şehzade Muhiddin Mesud adına askerî harekâta komuta eden Hüsameddin Çoban Bey'e ikta olarak verilmiştir.⁵⁰ Ayrıca Cevdet Yakupoğlu'na göre Hüsameddin Çoban Bey, II. Kılıç Arslan'ın (1155-1192) hâkimiyetinin son yıllarında Şehzade Muhiddin Mesud'un atabeyi olarak atanmış ve bu nedenle bazı kaynaklarda Atabey Gazi olarak anılmıştır.⁵¹ 1220'li yılların olaylarından söz eden ana kaynaklarda Hüsameddin Çoban Bey'in; "büyük ümeranın en eskilerinden ve saltanatın öteden beri asker sahibi ulu beylerinden" diye tanımlanması,⁵² kendisinin Uc Beyi olarak görev sürecinin XII. yüzyıl sonlarına ulaşması yönündeki tespitleri kuvvetlendirmektedir. Mehmet Behçet'e göre; "İşte Kayılardan Hüsameddin Çoban Bey nâmında ümerâ-yı Selcukiyye'nin ekâbirinden bir zâta altıncı karn-ı hicrinin evâhinde tesadüf

⁴⁸ Feridun Emecen, "Uc Beyi," *İslam Ansiklopedisi*, 42. cilt (İstanbul, 2012), 38-39; R. Turan, "Selçuklular Döneminde Kastamonu," 4.

⁴⁹ Yücel, "Çoban-Oğulları Beyliği," 63; Taneri, "Hüsâmeddin Çoban," 513.

⁵⁰ Yücel, "Çoban-Oğulları Beyliği," 63.

⁵¹ Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, 28; Yakupoğlu, "Kastamonu Adının Ortaya Çıkışını Anlatan En Eski Kaynak: Saltuknâme," 212-213.

⁵² *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, 119.

edilmektedir. Bir rivayete göre de bu zât, Kastamonu fatihi olduğundan Selçukîler tarafından o nevâhî kendisine mâlikâne olarak verilmişti”.⁵³

Böylece Anadolu Selçuklu Devleti’ne bağlı bulunan, Kastamonu merkez olmak üzere Çobanoğulları Uc Beyliği’nin temelleri atılmış oldu. İbn Bibi’nin anlatımından yola çıkarak Hüsameddin Çoban Bey’in devlet hiyerarşisindeki konumunu ve kişisel karakterini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkün görünmektedir:

- Melikü’l-Ümerâ (emîrlerin büyüğü, beylerbeyi) unvanı taşımaktaydı;
- Anadolu Selçuklu Devleti’nin seçkin ve büyüklerinin önde gelenlerindendi, dönemin en yetenekli komutanlarındandı;
- Devlet görevini büyük bir sorumlulukla yerine getirirdi;
- Çok sayıda asker ve maiyete, zengin bir mal varlığına sahipti;
- İyi bir ahlak sahibiydi ve toplum nezdinde kendisine büyük bir saygı duyulmaktaydı;
- Sarayında ilim ve irfan ehline (âlimlere, şairlere, fâzıllara ve sufilere) yer verir, onları himaye ederdi;
- Şikâyetçileri dinler, sorunlarını çözüme kavuşturmaya çalışırdı;
- Rum beldelerinde Bizans’a karşı gaza faaliyetleri yapardı;
- Çok cömertti ve gaza akınları sırasında elde edilen ganimeti misafirler ve ziyaretçilere dağıtırdı;
- Kendi özel harcamalarını hazineden yani devlet malından ayrı tutardı;

⁵³ Behçet, *Kastamonu*, 23.

- Savaş sırasında elde ettiği kölelerin (muhtemelen Kırım Seferi'nden getirdiği Kıpçak esirleri) çoğunu devletin hizmetine alır ve komuta kademelerinde yükselmelerini sağladı;⁵⁴
- Anadolu Selçuklularına bağlı eyalet yöneticilerinin çoğundan daha üstün bir dereceye sahipti ve bu bağlamda galiba sadece Seyfeddin Kızıl Bey'in onunla kıyaslanması mümkündür.⁵⁵

Bu bilgilere ek olarak Yazıcızade Ali, Hüsameddin Çoban Bey'in, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sağ kol beylerbeyi olduğundan bahseder ve Kayı boyundan olduğunu vurgular: “Melikü'l-ümerâ Hüsâmeddin Çoban Beg ve Melikü'l-ümerâ Seyfeddin Kızıl Beg ki Kayı ve Bayındur boyundan kadim ulu begler ve sağ kol ve sol kol begleri begi idiler”.⁵⁶

608/1211-1212 tarihinde daha şehzade konumundaki müstakbel Anadolu Selçuklu sultanı I. Alaaddin Keykubad, ağabeyi olan Sultan I. İzzeddin Keykâvus'a karşı ayaklanarak Ankara Kalesi'ne kapanmak suretiyle direniş gösterdiğinde, taraflar arasında barışın sağlanması ve ayaklanmanın sona ermesi için seçkin emirlerden Hüsameddin Çoban Bey ve Seyfedin Kızıl Bey arabuluculuk yapmışlardı. 1210'lu yıllarda Bizans'a karşı gaza akınlarını sürdüren Hüsameddin Çoban Bey, 616/1219-1220 tarihinde I. Alaaddin Keykubad'ın Konya tahtına geçişi münasebetiyle Kastamonu'dan yüklü hediyelerle birlikte yeni sultanın huzuruna vararak tebrik ve bağlılık arz etmiş ve Kastamonu Uc Beyi olarak konumunun yeni hükümdar tarafından onaylanmasını sağlamıştı.⁵⁷

1212 yılında Ankara kuşatması sırasında barışın tesisi yönünde Hüsameddin Çoban Bey'in oynadığı pozitif rol, I. Alaaddin Keykubad tarafından unutulmamış ve yüksek

⁵⁴ Yazıcızade Ali'ye göre Hüsameddin Çoban Bey'in askerî kuvvetleri başlıca olarak Kayı ve Bayat boylarından oluşsa da kendisi Kıpçak köleler satın alarak onları birer asker olarak eğitir ve ordusuna alarak gazalarda kullanırdı: “Kayı ve Bayat boyundan kuvvetli yigidler dirşürüp ve Kıpçak kullar alup savaş ve harb ta'lim itdürürdi ve taleb taleb Rabbü'l-erbâb rızası için gazaya viribirdi ve kendüzi dahi uç etrâfına gazâ iderdi”. Bkz. Bakır, *Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği*, 373.

⁵⁵ İbn Bibi, *el-Avâmirü's-Alâiyye*, I. cilt, 158–159, 238, 318–319. Yazıcızade Ali'nin verdiği bilgilere bakılırsa, Hüsameddin Çoban Bey,, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sağ kol beylerbeyi iken, Seyfeddin Kızıl Bey de sol kol beylerbeyi idi. Bkz. Bakır, *Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği*, 221.

⁵⁶ Bakır, *Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği*, s.285.

⁵⁷ Behçet, *Kastamonu*, 23; Yücel, “Çoban-Oğulları Beyliği,” 64–65; Yücel, “Çobanoğulları,” 354; Cahen, “Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu,” 145–146; Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, 29.

değerlendirilmiştir. Bu durum, sadece Hüsameddin Çoban Bey'in Uc Beyi olarak faaliyetlerine devam etmesinden değil, aynı zamanda bu konumunun daha da pekişmesi⁵⁸ ve hatta Kırım Seferi'ne kumandan olarak atanmasından anlaşılmaktadır.

Bilimsel literatüründe Kırım Seferi'nin tarihlendirilmesiyle ilgili farklı görüşlere rastlanmaktadır. Bunun başlıca sebebi, ilgili harekâtın gidişini anlatan İbn Bibi'nin herhangi somut bir tarihe yer vermemesidir. Aleksandr Yakubovskiy, olayın 1221-1222 yılında vuku bulduğunu belirtmişse de kendisinin bu önerisi uzun süre tarihçilikte pek destek bulmamıştır.⁵⁹ Osman Turan, Yaşar Yücel, Mürsel Öztürk, Aydın Taneri, Ahmet Kankal ve Zerrin Günel bu seferin 1224 yılında gerçekleştiğini savunurken,⁶⁰ Mustafa Eğilmez ve Özcan Oğuz 1223 yılını,⁶¹ Claude Cahen ve Abdülkerim Özaydın 1225 tarihini,⁶² İbrahim Kafesoğlu 1226 yılını,⁶³ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Refik Turan ve Cevdet Yakupoğlu ise 1227 yılını⁶⁴ tercih etmektedirler. A. C. S. Peacock ise Kırım Seferi'nin 1220-1222 yılları arasında vuku bulduğunu belirtmektedir.⁶⁵

Kırım Seferi, bizzat Anadolu Selçuklu sultanı I. Alaaddin Keykubad'ın emri üzerine Hüsameddin Çoban Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Deniz ötesi bu harekâtın yürütülmesi için çıkış noktası olarak Karadeniz'de Türk hâkimiyeti altındaki tek liman olan Sinop seçilmiştir. 1214 yılında Türkler tarafından fethedilen Sinop limanında, aradan geçen süre zarfında Kastamonu ormanlarından yararlanmak suretiyle güçlü bir savaş donanması inşa edilmişti.⁶⁶

⁵⁸ Bkz. İbn Bibi, *el-Avâmirü's-Alâiyye*, I. cilt, 238: "Makam ve rütbeleri yükseldi, itibarı artmış bir şekilde geri döndü."

⁵⁹ Yakubovskiy, "İbn-i Bibi...", 212.

⁶⁰ O. Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 232; Yücel, "Çoban-Oğulları Beyliği," 65; M. Öztürk, "Giriş," *İbn Bibi, el-Avâmirü's-Alâiyye*, I. cilt, 16; Taneri, "Hüsameddin Çoban," 513; Kankal, "Fetihden XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Kastamonu," 90; Günel, "Çobanoğulları," 142.

⁶¹ Mustafa Eğilmez ve Özcan Oğuz, *Kastamonu Hurufat Defterleri (1690-1840)* (İstanbul: Hiperyayın, 2020), 23.

⁶² Cahen, "Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu," 146; Özaydın, "Selçuklular Dönemi'nde Kastamonu," 53.

⁶³ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972), 100.

⁶⁴ Sevim ve Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 463; Yakupoğlu, "Rusya Fatih," 13; R. Turan (ed.), *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 390.

⁶⁵ Peacock, Andrew Charles Spencer, "The Saljûq Campaign against the Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of 'Alâ' al-Dîn Kayqubâd," *Journal of the Royal Asiatic Society*, Series 3, Vol. 16, No. 2 (2006): 133–149.

⁶⁶ R. Turan, "Selçuklular Döneminde Kastamonu," s. 5; Yakupoğlu, "Rusya Fatih," s. 10.

Bu dönemde Sinop-Kastamonu hattı, Karadeniz'in kuzeyi ve Kıpçak bozkırları ile Anadolu Selçukluları Devleti arasındaki uluslararası ticaret ilişkilerinde son derece önemli bir rol oynamaktaydı. Ancak 1220'lere gelindiğinde Seçluklu tüccarlarının Suğdak'ta yağmalanması neticesinde bu mühim ticaret güzergâhının işleyişi tehlikeye girmiş, ticaret yollarında güvenlik sarsılmış ve istikrar yok olmuştu. Selçuklu donanmasının Kırım Seferi, bölgede istikrar ve güvenliğin yeniden tesisini sağlama amacı taşımaktaydı. Bu amaca ulaşabilme adına Suğdak başta olmak suretiyle Kırım'ın stratejik noktaları Selçuklu hâkimiyeti altına alınacaktı.

Hüsameddin Çoban Bey, harekâtı gayet başarılı bir şekilde yönetmiş, ilk meydan muharebesinde birleşik Kıpçak ve Rus kuvvetlerini yendikten sonra, ikinci bir meydan savaşında Kıpçak ordusunu bozguna uğratmıştı. Bu sayede bölgedeki Kıpçak ve Rus hükümdarları elçiler ve hediyeler göndererek itaat arz etmek zorunda kalmışlardır. Hüsameddin Çoban Bey, parlak askerî dehası ve uyguladığı savaş stratejileri sonucunda Suğdak limanını da fethetmiştir. Suğdak'ı tahkim ederek oradaki idari teşkilatlanmayı tamamlayan, şehre askerî bir garnizon bırakan, ayrıca bir cami inşa ederek hatip ve müezzinler tayin eden Hüsameddin Çoban Bey, çok sayıda ganimet ve esirlerle beraber Sinop üzerinden Kastamonu'ya dönmüştür.⁶⁷

Hiç kuşkusuz, Kırım Seferi, Hüsameddin Çoban Bey'in en ünlü ve en başarılı askerî operasyonu olmuştur. Kendisinin bu seferin ardından daha ne kadar yaşadığı ve hangi tarihte vefat ettiği belli değildir. Kastamonu ve Kırım Fatihî olarak bilinen bu Türk beyinin mezarının Kastamonu şehrinde Atabey Gazi Camii'nin yanındaki türbede bulunduğu tespit edilmiştir.⁶⁸

2.2.3 Alp Yürek

Yazıcıoğlu Ali'nin verdiği bilgilere bakılırsa, Anadolu üzerinde Moğol tehdidinin hissedilmeye başladığı 1230'larda artık Hüsameddin Çoban Bey vefat etmiş ve I. Alaaddin Keykubad'ın emri üzerine aynı bölgede Uc Beyleri olarak görev yapma

⁶⁷ İbn Bibi, *el-Avâmirü's-Alâiyye*, I. cilt, s. 315–321, 325–345; *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, çev. M. Nuri Gençosman, s. 118–127; Yakupoğlu, “Rusya Fatihî,” s. 9–13; Karasalihoğlu, *Kastamonu'nun Tarih Kitabı*, s. 170–173.

⁶⁸ Yakupoğlu, “Kastamonu Atabey Gazi Camii'nin Bânisi Üzerine Tespitler,” s. 39–68.

yetkisi onun evlat ve ahfadına verilmiştir.⁶⁹ Yazıcızade Ali bu gelişmeleri şu şekilde tarif etmektedir: “Begler begi merhûm Hüsâmeddîn Çoban Beg çeriyle geçüp kurudan Deşt’e varup Kıpçağ’ı basup sıyup Soğdak’ı feth edüp Rü’ûsun haracın alduktan sonra dahi küffâr temerrüd idemediler. Tâ Tatar fetretine degin. Sultan Alâaddin çeriyle kendüzi Konya’dan Sultân-uyunu’na (Sultan-öyüğü?) geldi. Küffârı yağı olduğu sebebiyle uç tarafına teveccüh itti. Tatar geldiğin işidicek kendü girü döndi. Ucu Hüsâmeddîn oğlanlarına ve Kayı’dan Ertuğrul’a ve Gündüz Alp’a ve Gök Alp’a ısmarladı”.⁷⁰ Yine aynı müelif, Hüsameddin Çoban Bey’i müteakip onun soyundan gelen beylerin Kastamonu’ya hükmettiklerini açık bir şekilde belirtmektedir: “Anun oğlanları dahi yakın zamana degin ki Kastamoniya begligi anların idi, anlar dahi ataları yolınca ol minhâcun ibtihâcına iltizâm gösterürdi, vezâif ve revâbit ve salât müberrât ‘alâ ihtilâfi’l-hâlât ashâb-ı fazl ve ‘ibâdet ve erbâb-ı ‘ilm ve ‘amelden münkatı’ kılmazlardı”.⁷¹

Kitabe, fetihname, edebî ve tarihî eserler gibi kaynaklara yansımış olan Çobanoğulları şeceresine göre Alp Yürek, Hüsameddin Çoban Bey’in oğlu ve Muzafereddin Yavlak Arslan’ın da babasıdır.⁷² Hüsameddin Çoban Bey’in oğlu Alp Yürek’in ismi tarihçilikte bazen Alp Yürek şeklinde okunmuştur. Ancak Alp Yürek’in oğlu Yavlak Arslan’ın münşisi olan Hüsameddin Hasan el-Hôyi tarafından yazılmış olan Gideros Fetihnamesi’nin yazma nüshasının son yıllarda ortaya çıkarılması ve araştırılmasıyla beraber bu sorun çözülmüştür. Nitekim el-Hôyi, Alp Yürek’in ismini harekeli bir şekilde yazdığı için bu ismin Alp Yürek değil de Alp Yürek okunmasının doğru olduğu, şüphe götürmeyecek bir şekilde kanıtlanmıştır.⁷³

Maalesef Alp Yürek’in hayatı ve faaliyetleri hakkında neredeyse hiçbir bilgi günümüze ulaşmamıştır. Ancak Yazıcızade’nin yukarıda aktarılan anlatımından yola çıkarak Alp Yürek’in de babası Hüsameddin Çoban Bey’in politikasını devam ettirdiğini, özellikle de ilim, irfan, kültür ve sanat adamlarını himaye altına aldığını düşünebiliriz. Babası gibi Anadolu Selçuklu Devleti’ne bağlı bulunan Alp Yürek,

⁶⁹ Yakupoğlu, “Kastamonu Atabey Gazi Camii’nin Bânisi Üzerine Tespitler”, s.31.

⁷⁰ Bakır, *Yazıcızâde Ali’nin Selçuk-name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği*, s. 292–293.

⁷¹ Bakır, *Yazıcızâde Ali’nin Selçuk-name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği*, s. 373–374.

⁷² Yücel, “Çoban-Oğulları Beyliği”, s.66-67.

⁷³ Yakupoğlu ve Musalı, “Çobanoğulları Uc Beyliği Dönemine Ait Gideros Fetihnâmesi,” s. 91.

iktidarının ilk yıllarında gaza akınlarını da sürdürmüştür.⁷⁴ Ancak 1243 yılında Anadolu Selçuklularının Moğollar karşısında Köseadağ Bozgunu'nu yaşaması, Kastamonu ve Çobanoğulları Beyliği için de olumsuz sonuçlara ve güç kaybına yol açmıştır. Buna rağmen Kastamonu'da Türk iskânı bu dönemde de devam etmiş, Moğol zulünden kaçan çok sayıda halk ve özellikle de ilim, irfan ve kültür ehli kişiler Kastamonu'ya sığınmışlardır. Müstahkem coğrafyası nedeniyle Kastamonu, bu yıllarda yıkıcı saldırılara uğramaktan kurtulmuştur. Bu husus, Kastamonu bölgesini bir cazibe merkezine dönüştürmüş, bölgede Türk iskânı sürecini hızlandırmıştır.⁷⁵

Alp Yürek'in akıbetinin ne olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak XIII. yüzyıl sonlarında Kastamonu'da yaşayıp çalışmış olan Azerbaycanlı devlet adamı ve bilgin Hüsameddin Hasan el-Hôyî, Alp Yürek'i şehit diye tanımlamaktadır.⁷⁶ Belki de kendisi, Anadolu'daki Moğol istilası ve tahakkümü döneminde vuku bulan kargaşalar sırasında şehit düşmüştür. M. Karasalihoğlu, Alp Yürek'in Bizans'a karşı gazalarda veya 1243 Köseadağ Savaşı'nda hayatını kaybetmiş olacağı ihtimaline yer vermektedir.⁷⁷ C. Yakupoğlu ise 1256 tarihinde Konya ile Aksaray arasındaki Sultan Hanı mevkiinde Moğol ordusuna karşı savaşta Anadolu Selçuklu sultanı II. İzzeddin Keykâvus'un saflarında yer aldığını belirtmekte ve Selçuklu ordusunun yenilmesinin ardından Kastamonu'ya döndüğünü, 1256 sonrasında baş göstermiş olan bir çarpışmada şehit düştüğünü ifade etmektedir.⁷⁸

Her ne olursa olsun, 1256 tarihine gelindiğinde, Kastamonu üzerinde Alp Yürek'in sağlam bir hâkimiyetinin olmadığını görüyoruz. Zira 1256 yılında Kastamonu, Hülagü Han ile iyi ilişkiler tesis etmiş olan Anadolu Selçuklularının önemli komutanlarından Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş'ın idaresi altındaydı.⁷⁹ 1258 yılında İlhanlı Devleti'nin kurucusu olan Hülagü Han, Kastamonu'nun vergilerini Selçuklu veziri Şemseddin Tuğrai'ye tahsis etmiş, fakat akabinde bu vezirin Moğollara olan borcu karşılığında

⁷⁴ Cevdet Yakupoğlu ve Namiq Musalı, *Kastamonu Beylerinin Mektupları (Çobanoğulları ve Candaroğulları Hanedanlarına Ait Resmî Yazışmalar)* (Ankara: Matsa Yayınları, 2022), s. 26.

⁷⁵ Yakupoğlu ve Musalı, *Kastamonu Beylerinin Mektupları*, s. 12; Özaydın, "Selçuklular Dönemi'nde Kastamonu," s. 53–54.

⁷⁶ Yakupoğlu ve Musalı, *Selçuklu İnşâ Sanatı*, s. 47.

⁷⁷ Karasalihoğlu, *Kastamonu'nun Tarih Kitabı*, s. 176.

⁷⁸ Yakupoğlu, "Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşunda Çobanoğulları Beyliği'nin Rolü", s.118.

⁷⁹ Aksarayî, *Müsamerat el-Ahyâr*, s. 152–153: "Selçuk diyarında Moğol çerilerinin tahsisatını artırmak yolunu ilk defa açan adam budur. Sultanların yaptığı gibi Baba Şemseddin de İlhan'ın hazinesinden birçok ödünç paralar çekti. Vezirlik makamı için istediği yarlığı da elde ederek Konya'ya döndü. Konulan hüküm gereğince vezirlik dirliğine mahsus olmak üzere Kastamonu vilayeti gelirlerini de tasarrufuna aldı."

Kastamonu'daki gelirlerine el koymak üzere vezir Taceddin Mutez bölgeye gönderilmişti. Sonrasında Taceddin Mutez'in görevini oğlu Mücireddin Emirşah devralmış, bir süre Kastamonu, Sivas, Tokat, Sinop ve Samsun'a kadar uzanan Danişmendiyye vilayetine hakim olmuştu.⁸⁰ Moğol yönetiminin Kastamonu'nun gelirlerine el uzatması, bölgenin ekonomik durumunu zorlaştırmıştı.⁸¹

1262 yılında Ali Bahadır'ın, akabinde Hurmaoğlu'nun Anadolu'da Moğollara karşı başlattığı isyanların etkisi Kastamonu havalisine kadar uzanmıştır.⁸² 1270'li yıllarda Kastamonu'da Pervaneoğullarının etkilerinin olduğu görülmektedir. Nitekim bu dönemde Selçuklu veziri Pervane Muineddin Süleyman'ın oğlu Ali Bey, Kastamonu şehir merkezinde bazı imar faaliyetlerinde bulunmuştur.⁸³

2.2.4 Muzaffereddin Yavlak Arslan

Alp Yürek'in oğlu olan Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın münşîsi olan Hüsameddin Hasan el-Hôyî, bu devlet adamını “Sipehdâr- Dıyar-ı Uc” (Uc diyarının komandanı), Ebü'l-Harb (Savaşın babası) ve Ebü'l-Hars (Çiftçiliğin babası) olarak tanımlamaktadır.⁸⁴ Bu durum, Yavlak Arslan'ın gerek askerî ve gerekse de ekonomik alanlarda başarılı sonuçlara ulaştığını göstermektedir. Bu tanımlamalarla beraber Hôyî, Yavlak Arslan'ı “Yüce hazret, ulu hüdâvendigâr, cihandaki emîrlerin meliklerinin meliki, büyük önder, hayrat ve ihsanı yaygınlaştıran, kılıç ve kalem sahibi, fazilet ve nimetleri feyizlendiren, her iki taraftan (babası ve annesi tarafından) hasebi şerefli ve nesebi temiz olan, etrafın koruyucusu, sınır bölgesinin muhafızı, mücahitlerin destekçisi, bağlılarının sığınağı, devlet ve dinin muzafferi, İslâm'ın ve

⁸⁰ Aksarayî, *Müsamerat el-Ahyâr*, s. 161: “İsabetli fikirleri ve sağlam iradesiyle devlet büyüklerinin önderi olan Taceddin Mutez ki memleket işlerini düzenlemek ve vergileri toplamak hususunda İlhan'dan yarlıklar almış, onun vezirliği mertebesine erişmiş bir zat idi. Anadolu kesimleriyle gerek sultanların ve gerekse miras bırabadan ölmüş olan Baba Şemseddin'in borçlarını tahsile memur edilmiti. Kastamonu vilayeti gelirleri, onun dirliğine bırakılmış, sonradan gösterdiği lüzum üzerine Aksaray ve Develü vergileri de ilave olunarak bu bölgeler kendisine tahsis edilmiştir.”

⁸¹ Cevdet Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, s.31–32; Abdülkerim Özaydın, “Selçuklular Dönemi'nde Kastamonu”, *Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu Bildirileri* (Kastamonu: Kastamonu Valiliği Yayınları, s.53–55.

⁸² Cevdet Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi* (Kastamonu, s.32; Abdülkerim Özaydın, “Selçuklular Dönemi'nde Kastamonu”, *Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu Bildirileri* Kastamonu Valiliği Yayınları, s. 53–54; Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları* , s. 290.

⁸³ Cevdet Yakupoğlu ve Namiq Musalı, *Kastamonu Beylerinin Mektupları (Çobanoğulları ve Candaroğulları Hanedanlarına Ait Resmî Yazışmalar)* (Ankara: Matsa Yayınları, 2022), 12–13.

⁸⁴ Cevdet Yakupoğlu ve Namiq Musalı, *Selçuklu İnşâ Sanatı*, 47–48, 53.

Müslümanların hâmisî, hazretin (sultanın) kolu (pazısı), memleketin aslanı, saadetli ve muazzam meliklerin ve sultanların yardımcısı” olarak nitelendirmiştir.⁸⁵

Yine Hôyî'nin Farsça bir kasidesinde Yavlak Arslan, din ve devlet karşısında hizmetleri olan erdemli, muzaffer, cesur, âdil, cömert ve temkinli bir hükümdar olarak tanımlanmıştır. Söz konusu kasideye göre yoksullara ihsanlarda bulunan ve hayırseverlik faaliyetleri yürüten Yavlak Arslan'ın zamanında devlet işlerinde adaletle muamele edilmiştir. Bunlarla beraber Hôyî, Yavlak Arslan'ın büyük bir sarayının bulunduğu temas etmiştir. Kasidede Yavlak Arslan dönemiyle ilgili aktarılan bir diğer önemli bilgi de bu hükümdarın sarayının kültür ve sanat (hüner) ehlinin meclisine dönüşmesiyle alakalıdır.⁸⁶

Yavlak Arslan'ın en azından 1270'lerin sonlarından itibaren Kastamonu bölgesinde iktidarda bulunduğu bilinmektedir.⁸⁷ Bu dönemde, Kırım'da vefat eden devrik Anadolu Selçuklu sultanı II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu Geyümers muhtemelen 1280 yılında Karadeniz üzerinden Kastamonu havalisine gelmiş, oradan da Amasya'ya doğru ilerlerken tutuklanarak Kastamonu'ya sevk edilmiştir. Akabinde II. İzzeddin Keykâvus'un bir diğer oğlu Mesud da Kırım'dan ayrılarak Sinop'a gelmiş ve Yavlak Arslan tarafından aktif bir şekilde desteklenmiştir. Yavlak Arslan, Şehzade Mesud'u Konya tahtına oturtabilmek için çalışmalara başlamış ve bu vesile ile şehzadeyi de yanına alarak İlhanlı başkenti Tebriz'e gitmiştir. 1282-1284 yılları arasında cereyan eden bu sürecin sonunda adı geçen şehzade, II. Gıyaseddin Mesud olarak Anadolu Selçuklu saltanatının başına geçmiştir.⁸⁸

Gerek Hüsameddin Hasan el-Hôyî'nin ve gerekse de Saltukname'nin verdiği bilgiler, Yavlak Arslan'ın Bizans'a karşı gaza faaliyetlerini başarıyla sürdürdüğünü göstermektedir. Yavlak Arslan'ın bu yöndeki en parlak zaferi, hiç kuşkusuz, Cide ilçesinin Gideros koyunda bulunan Gideros İkiz Kalelerinin fethidir. 4 Recep 683 / 17 Eylül 1284 tarihinde Gideros önlerine varan Yavlak Arslan'ın ordusu içinde münşî

⁸⁵ Namiq Musalı, “Hüsameddin Hasan el-Hôyî'nin Mültemisât'ı”, s. 206.

⁸⁶ Musalı, “Hüsameddin Hasan el-Hôyî'nin Mültemisât'ı”, s.207.

⁸⁷ Bazı çalışmalarda bu tarih 1250'lere kadar götürülse de, bununla ilgili herhangi bir kanıt sunulmaz. Örneğin bkz. Karasalihoğlu, *Kastamonu'nun Tarih Kitabı*, s. 176.

⁸⁸ Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, s. 33-34; Yücel, “Çoban Oğulları Beyliği”, s. 68-69.

görevini yapan Hüsameddin Hasan el-Hôyî de bulunmaktaydı. Hôyî'nin o günlerde yazmış olduğu Fetihname sayesinde bu aslerî harekâtın ayrıntıları bilinmektedir. Bu anlatıma binaen Türk askerleri kale önlerine ulaştıklarında, Bizans imparatoru ve Trabzon Rum kralının Gideros savunmacılarına destekçi birlikler göndediklerini görmüşlerdir. Kaleler etrafında Türkler ile Rumlar arasında gerçekleşen ilk çarpışmada Rumlar yenilgiye uğrayarak ikiz kalelerin içine çekilmişlerdir. Türk ordusu kaleleri kuşatma altına aldıktan sonra mancınık atışları başlamıştır. Özellikle de yakıcı maddelerin fırlatılması sonucunda kalelerde yangınlar çıkmıştır. Neticede bir hafta sonra, 11 Recep 683 / 24 Eylül 1284 tarihinde koyun doğu tarafında bulunan hisar fethedilmiştir. 20 Recep 683 / 3 Ekim 1284 tarihinde batı taraftaki hisarın fethiyle beraber Gideros operasyonu kesin bir zaferle sonuçlanmıştır. Gideros'un fethiyle birlikte Kastamonu'nun, bugünkü il sınırları içinde fetih süreci başarıyla tamamlanmıştır.⁸⁹

Yavlak Arslan'ın döneminde Kastamonu sosyo-kültürel açıdan da ciddi bir gelişim göstermiştir. Bu hükümdarın Tebriz ve Konya sarayları ile yakın teması, özellikle İlhanlılarla kurduğu iyi ilişkiler bu dönemde Kastamonu'nun güvenli ve huzurlu bir bölge olarak telakki edilmesine yol açmış, neticede bölgeye çok sayıda meslek, ilim, irfan, kültür ve sanat adamı yerleşmiş ve bu gelişmeler Kastamonu'nun kalkınmasına yardımcı olmuştur.

Ancak 1291-1293 yıllarında İlhanlılara karşı Selçuklu şehzadesi Rüknedin Kılıç Arslan öncülüğünde Kastamonu'da vuku bulmuş olan isyan hareketi, bölgede gerilimi tırmandırmıştır. Rüknedin Kılıç Arslan'ın başına toplanarak ayaklanmış olan Türkmenler, gerek İlhanlı yönetimine ve gerekse de İlhanlılara bağlı bulunan Anadolu Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud'a karşı başkaldırmışlardı. Yavlak Arslan'ın bu ayaklanma sırasında hangi tavır içinde bulunduğu konusunda çelişkili açıklamalar yapılmıştır. Bazı araştırmacılar, Pachymeres'in karmaşık açıklamalarının etkisinde kalarak, Yavlak Arslan'ın da bu isyan hareketini desteklediğini, birleşik İlhanlı-Selçuklu ordusuna karşı savaştığını ve bu nedenle 1292 veya 1293'te öldürüldüğünü

⁸⁹ Yakupoğlu ve Musalı, "Gideros Fetihnâmesi", s. 77-133.

iddia etmişlerdir.⁹⁰ Fakat konuyu daha derinlemesine araştırmış olan O. Turan, Y. Yücel ve C. Yakupoğlu, Yavlak Arslan'ın İlhanlı ve Selçuklu hâkimiyetine bağlılığını sürdürerek hareket ettiği ve asi şehzadeye direndiği için 1291 yılında öldürüldüğü kanaatindedirler.⁹¹ Yabancı akademisyenlerden E. Zachariadou, D. Korobeinikov ve B. De Nicola'nın teorileri bu görüşü destekler niteliktedir.⁹² Dönemin ana kaynaklarından olan Aksarayî'nin *Müsâmeretü'l-Ahbâr* isimli eserinde geçen bilgiler, Yavlak Arslan'ın asilerce öldürüldüğü doğrulamaktadır: “Sultan Gıyaseddin Mesud'un kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan cihangirlik sevdasıyla kafasına istiklal fikrini yerleştirmiş ve bu yıl içinde Uç taraflarından harekete geçmiştir. Geyhatu'nun saltanat alayı o çevrelere yetişir yetişmez Rükneddin Kastamonu bölgesine geldi. Vilayet Türkleri de ona boyun eğdiklerinden bütün o çevreyi eline geçirdi. Kastamonu'nun büyük emirlerinden ve asker başbuğlarından Muzaffereddin (b.) Alp Yörük bu gürültüler sırasında öldü”.⁹³ Sonunda Kastamonu'daki isyan hareketi İlhanlı hükümdarı Geyhatu Han'ın görevlendirdiği Anit, Kerey (Giray) ve Kökede (Göktay) adlı üç Moğol komutan tarafından bastırıldı.⁹⁴

Yavlak Arslan, öldürüldükten sonra ilk başta Taşköprü'nün Tokaş köyüne defnedilmiş olsa da ortalık sakinleştikten sonra oğlu Emîr Mahmud tarafından naaşı Kastamonu şehir merkezine intikal ettirilerek Muzaffereddin Bey Camii haziresine gömülmüştür.⁹⁵

2.2.5 Emîr Nâsıreddin Mahmud

Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın iki oğlu vardı. Bunların büyük olanı Nâsıreddin Mahmud, küçüğü ise Emîr Ali ismini taşımaktaydı. Yavlak Arslan'ın Kastamonu'ya hükmettiği dönemle yaklaşık aynı sıralarda, 1280'li yıllardan başlayarak 1292 tarihine

⁹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, 2. Baskı (Ankara: TTK, 1969), s. 121; Günel, “Çobanoğulları Beyliği”, s. 141-151; Özeydin, “Selçuklular Dönemi'nde Kastamonu”, s. 55-56; Karasalihoğlu, *Kastamonu'nun Tarih Kitabı*, s. 185.

⁹¹ O. Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s. 505-506; Yücel, “Çoban Oğulları Beyliği”, s. 69; Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, s. 34; Yakupoğlu, “Çobanoğlu Yavlak Arslan'ı Kim Öldürdü?”, s. 83-116. Cl. Cahen, Yavlak Arslan'ın asilerce öldürüldüğünü yazsa da bu olayı 1292 yılıyla tarihlendirir. Bkz. Cahen, “Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu”, s. 153.

⁹² Zachariadou, “Pakhymeres'e Göre Kastamonu'da 'Amourioi' Ailesi”, s. 225-237; Korobeinikov, “The Revolt in Kastamonu”, p. 87-117; De Nicola, *The Chobanids of Kastamonu*, p. 58-59; Aksarayî, *Müsâmerat el-Ahyâr*, s. 242.

⁹³ Aksarayî, *Müsâmerat el-Ahyâr*, s. 242.

⁹⁴ Kaya, “Kastamoniyye (Kastamonu) Türkmenleri”, s. 117-130.

⁹⁵ Yakupoğlu, “Çobanoğlu Yavlak Arslan'ı Kim Öldürdü?”, s. 107-111.

kadar Nâsireddin Mahmud'un Anadolu Selçuklu Devleti'nde müstevfi (maliye bakanı) görevinde bulunmaktaydı. Kendisinin babası tarafından rehin olarak Konya'ya gönderildiği ve akabinde bu önemli devlet makamına atandığı düşünülmektedir.⁹⁶

Babası Yavlak Arslan'ın Selçuklu şehzadesi Rükneddin Kılıç Arslan tarafından öldürülmesinin ardından Kastamonu'ya dönen Nâsireddin Mahmud, kardeşi Ali ile birlikte Kılıç Arslan tarafından yakalanıp rehine olarak Bizans sarayına gönderilmişlerdir. Ancak bir süre sonra esaretten kurtulmayı başaran kardeşler Kastamonu'ya geri dönmüşlerdir. Neticede Nâsireddin Mahmud, Uc Beyliği'nin başına geçmiştir. Kardeşi Emîr Ali'nin gayretleri sayesinde Rükneddin Kılıç Arslan ortadan kaldırılmıştı. Ayrıca Emîr Ali, Bizans sınırında gaza faaliyetleri sürdürerek Sakarya Irmağı'na kadar ilerlemiştir. Ancak daha sonra fetihleri durdurarak Bizans ile anlaşmış ve böylece Bizans' karşı gaza akınları yapan Osman Gazi'nin önü açılmıştır. Şöyle ki 1305 yılından sonra Emîr Ali'nin herhangi bir faaliyetine rastlanmamaktadır.⁹⁷ Oysaki daha önceleri Osman Gazi'nin bile Çobanoğullarına bağlı bir bey olduğu bilinmektedir.⁹⁸

Pachymeres, Çobanoğlu Ali'nin gaza akınları hakkında şu bilgileri vermektedir: “Ali Amourios, senelerce kardeşi Nasireddin ile birlikte Bizanslılar tarafından rehine olarak tutulmuş, sonra da Kastamonulu Türklerin yardımıyla komşu Bizanslılara saldırmıştı... Daha sonra da Karadeniz tarafında yani kuzeyde kaldı; kibiri hatırı sayılır derecede arttığı ve bizimkileri hor gördüğü sırada savaşta Sultan II. İzzeddin'in oğlu Melik Masour 'u (Kılıç Arslan'ı) öldürmüştü... Bu olay Ali'yi daha da coşturmuş, Bizans topraklarını tahrip etmeye başlamıştı. Ali Amourios, Sangaris (Sakarya) nehri üzerindeki kalelere saldırmaya devam ediyordu; İmparator Mikhail bu nehri ağaçlardan yapılan uzun kazıklarla ortasından güçlendirmiş ve bu da Türkler için zorlu bir engel olmasını sağlamıştı... Tüm bu engellere rağmen nehir zaman içinde yatağını değiştiriyordu. İmparatora topraklarımızın düşmanlarla dolu olduğunu bildirmiştik. Bu dönemde Ali, barış içinde ve sakin durmaya devam etmiş, ancak İznik çevresinde dolanan Osman'ın ordusunu gördüğü zaman bu adamın da fikri değişmişti. Ali,

⁹⁶ Cevdet Yakupoğlu, “Nasreddin Hoca Kastamonulu mu?”, *Beş İnci Mevsim (Eğitim-Kültür, Sanat ve Bilim Dergisi)*, Yıl: 1, Sayı: 2 (2001): 6-10; De Nicola, *The Chobanids of Kastamonu*, p. 57.

⁹⁷ Yakupoğlu, “Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşunda Çobanoğulları Beyliği'nin Rolü”, s. 124-128.

⁹⁸ Yücel, “Çoban Oğulları Beyliği”, s.71; Günel, “Çobanoğulları”, s.149-150.

İmparatora karşı yeterince iyilik yapmış, barış içinde kalarak uzun zaman saldırıda bulunmamıştı; ancak diğer açıdan zaman zaman yağma yapmayı da bırakmamıştı”.⁹⁹

Bolu-Sakarya istikametinde Bizans’a karşı gaza yapan Emîr Ali’den farklı olarak Emîr Nâsireddin Mahmud, Kastamonu’ya yerleşerek daha sakin bir hayat sürmüştür. Bu husus belki de kendisinin daha önceleri Selçuklu sivil bürokratlarından biri olması ve daha çok maliye konularıyla ilgilenmesiyle bağlantılıdır. Mahmud’un, Hüsameddin Çoban Bey ve Muzaffereddin Yavlak Arslan gibi kültürel gelişimi himaye ettiği görülmektedir.¹⁰⁰ Aksarayî’ye dayanan bazı araştırmacılar 1295-1299 yılları arasında Kastamonu’nun Pervane oğullarının siyasi etkisi altında bulunduğunu yazmışlardır.¹⁰¹ Aksarayî, bu dönemde Pervane oğlu Muhammed Bey’in Kastamonu’ya hâkim olduğunu ve burada kendisine karşı isyan eden Türklerle savaştığını belirtmektedir.¹⁰² C. Yakupoğlu’nun yorumuna binaen bu dönemde İlhanlı hükümdarı Gazan Han, Anadolu’yu dört idari bölgeye ayırmış ve Kastamonu başta olmak üzere batı bölgesini Pervane oğlu Muineddin Muhammed (Mehmed) Bey’e bırakmıştı.¹⁰³ Bu durumda Emîr Mahmud’un birkaç yıl boyunca Pervane oğlu Muhammed Bey’e bağlı olarak görev yaptığını söylemek yerinde olacaktır.

Çobanoğullarının hâkimiyeti, eskiden kendilerine bağlı bir sipahi ailesi olan Candaroğulları tarafından sonlandırıldı. 1309 yılı öncesinde Eflani hâkimi Şemseddin Yaman Candar’ın oğlu Süleyman Paşa Kastamonu’ya saldırarak Emîr Nâsireddin Mahmud’u ortadan kaldırdı ve Çobanoğulları hanedanına son vererek Candaroğulları Beyliği’nin temellerini attı.¹⁰⁴

⁹⁹ Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, s. 72-74.

¹⁰⁰ Yücel, “Çoban Oğulları Beyliği”, s. 71; Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, s. 37.

¹⁰¹ Özaydın, “Selçuklular Dönemi’nde Kastamonu”, s. 55.

¹⁰² Aksarayî, *Müsâmerat el-Ahbâr*, s. 271, 293-295.

¹⁰³ Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, s. 37.

¹⁰⁴ Yakupoğlu ve Musalı, *Kastamonu Beylerinin Mektupları*, s. 14. “Candâroğlu ki Kastamoniyye’nün üç yüz altmış altı sipâhilerinden birisi-yidi, gördi ki Rûm Selçûkîlerden hâlî oldu ve uclarda her tarafda duran begler başlu başına beg olup yılda Tatara bir sehel nesne gönderürler ve yirlü yirlerine hükm iderler, ol dahi Eflugân tarafından ki timârî andaydı, Türkler devşirüp çeri idinüp Kastamoniya çıkıdı. Ve bir gice ‘ale’l-gafleti Kasûamoniya sübaşısı Yavlak Arslan oğlu Mahmud Beg’ün sarayın ortaya alup Mahmud Beg’i dutdı ve fi’l-hâl macâl virmeyüp depeledi”. Bkz. Bakır, *Yazıcızade Ali’nin Selçukname İsimli Eseri*, s. 772.

2.2.6 Kastamonu Tarihinde Çobanoğullarının Önemi

Çobanoğulları 100 yılı aşkın ve belki de 120 yıla kadar varan bir süre zarfında Kastamonu ve çevresinde siyasi etkiye sahip olmuşlardır ve bu bölgenin yönetimini ellerinde tutmuşlardır. Çobanoğulları Kastamonu tarihinde muazzam derecede önemli bir rol oynamışlardır. Her şeyden önce, Çobanoğulları Kastamonu bölgesini gerçek mânâda Türk vatanı yapan bir hanedandır. Zira bölgenin fethine XI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlanmışsa da bu süreç bizzat Çobanoğulları tarafından başarılı bir şekilde sonuca ulaştırılmıştır. Çobanoğullarının gaza faaliyetleri neticesinde Kastamonu'nun bugünkü il sınırları içinde fetih süreci tamamlanmış ve bölge kalıcı bir şekilde Türk hâkimiyet altına girmiştir. Ayrıca Çobanoğullarının yürüttükleri bu sadece askerî ve siyasi bir başarı olmakla sınırlı kalmayıp, beraberinde Türk-İslam medeniyetinin de bölgeye yerleşmesini sağlamıştır.

Bölgenin yoğun bir şekilde Türk iskânına sahne olması, Çobanoğulları dönemine denk gelmiştir. Endülüslü tarihçi İbn Said el-Mağribî'nin kayıtlarına binaen 1265 yılı civarında Kastamonu havalisinde yaklaşık 100 bin çadırdan oluşan Türkmen halkı bulunmaktaydı. Yine aynı müellif, Kastamonu'yu Türkmenlerin Başkenti diye tanımlamaktadır.¹⁰⁵ Ayrıca bu dönemde Ankara ile Kastamonu arasına 30 bin hanelik Kayı boyunun yerleştiği bilinmektedir.¹⁰⁶ Selçuklu fütuhâtı neticesinde, bilhassa XII. yüzyılın sonları ve XIII. yüzyılın başlarında bölgeye yerleşen Oğuz boylarının yanı sıra Kastamonu, Moğol istilasına ile birlikte Türkistan, Horasan, Azerbaycan ve Anadolu'nun diğer yerlerinden kaçan insanlar için güvenli bir sığınak olmuştur. Karadeniz'in kuzeyinden ve belki de Kafkaslar üzerinden bölgeye gelen Kıpçak unsurlarını da unutmamak gerekmektedir. Genel olarak Çobanoğulları zamanında Kastamonu iline yerleşmiş bulunan Türk toplulukları arasında Kayı, Bayat, Afşar, Bayındır, Beydili, Büğdüz, Çavundur, Çepni, Eymür, İğdir, Karaevli, Karkın, Kınık,

¹⁰⁵ R. Turan, "Selçuklular Döneminde Kastamonu," s. 5; Özaydın, "Selçuklular Dönemi'nde Kastamonu," s. 54. Ayrıca, Memlük dönemi yazarlarından Ebü'l-Fidâ, 1321'de yazdığı *Takvimü'l-Büldân* isimli coğrafi eserinde Kastamonu'yu "Türkmenlerin merkezi" olarak tanımlamaktadır. Bkz. Ebü'l-Fidâ, *Coğrafyası (Takvimü'l-Büldân)*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017), s. 312.

¹⁰⁶ Cöğce, "Karategin'in Kastamonu ile Çankırı Bölgesindeki Faaliyetleri", s.47.

Kızık, Salur, Todurga, Üreğir ve Yıva gibi Oğuz boylarının, ayrıca Karluk, Çiğil, Kalaç (Halaç) ve Kıpçak gibi diğer Türk topluluklarının ismi anılmaktadır.¹⁰⁷

Fetih ve iskân politikasının yanı sıra Çobanoğulları döneminin bölge açısından bir diğer önemi de Kastamonu'nun önemli bir şehir olarak oluşmasıdır. Zira Bizans kaynaklarında 1070'li yılların olaylarıyla birlikte anılmaya başlayan Kastamonu, o tarihlerde bir şehir olmaktan ziyade askerî ihtiyaçları karşılayan bir kaledir.¹⁰⁸ Kastamonu'nun mahallelere, kamu binalarına, canlı bir ticaret, zanaat, ilim, kültür, sanat ve eğitim merkezi olan şehir görünümüne kavuşması, Çobanoğullarının gerçekleştirdikleri politika sayesinde mümkün olmuştur. Çok geçmeden Sinop-Kastamonu güzergâhı, Kırım – Anadolu - Mısır hattında gelişen kuzey-güney ticaretinin önemli ve vaz geçilmez bir halkası haline gelmişti.

XIII. yüzyıl ortalarına kadar daha çok kale merkezli bir iskâna sahne olan Kastamonu şehrinde, aynı yüzyılın ikinci yarısında kuzeydoğu ve güneydoğu yönünde genişleme görülmüş ve böylece şehir nüfusunda bir artış gözlemlenmiştir. Nasrullah Meydanı'nda bulunan Frenkşah Hamamı, ayrıca Yılanlı Darüşşifası, Saraçlar Mahallesi'ndeki Muzaffereddin Mescidi, Karaçomak Deresi'ne yakın bir yerde kurulan Ahi Şorba Zaviyesi gibi yapıtlar, bu dönemde şehrin kaleden Karaçomak Deresi istikametinde genişlediğini göstermektedir.¹⁰⁹ Z. Kenan Bilici'nin tespitlerine binaen XIII. yüzyılda genişlemiş olan Kastamonu şehri güneyde Hisarardı Mahallesi'nden geçerek, daha sonraları kurulacak olan Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi ile Sinan Paşa Camii arasında bir yol izleyerek Karaçomak Deresi'ne karışan Gümüşlüce (Vakıf) Deresi boyunca uzanmaktaydı. Doğu istikametinde şehir Karaçomak Deresi'ne, kuzey yönünde ise bugünkü Belediye Caddesi'ne, Topçuoğlu Mahallesi'ne, Kevser Tepesi eteklerine ve Honsalar civarına kadar genişlemişti. Ayrıca bütün bu

¹⁰⁷ Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, 2. baskı (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972), 213-214; Yakupoğlu ve Musalı, *Selçuklu İnşâ Sanatı*, 43; Yakupoğlu ve Musalı, *Gideros Fetihnâmesi*, 106-107; Ahmet Bekaroğlu ve Mustafa Gezici, "Türk Boylarının İzinde Damgalar Üzerine Bir İnceleme (Orhun'dan Kastamonu'ya)," 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XI. cilt, 33. sayı, 455-511; Kıldıroğlu, "Kastamonu ve Çevresinde Kıpçaklar," 131-172; Erkan Göksu, "Moğolların Anadolu Politikası ve Kastamonu," *Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu: Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu: Uluslararası Sempozyum Bildirileri* (12-13 Nisan 2018), Kastamonu Valiliği Yayınları, 2018, 96.

¹⁰⁸ Bilici, "13. Yüzyılda Kastamonu," 82. Araştırmacılar bu kalenin son Bizans çağında inşa edildiğini öne sürmektedirler. Bkz. Mahmut Akok, "Kastamonu Şehri Tarihî İçkalesi," *Belleten*, IX. cilt, 35. sayı (Ankara: TTK, 1971), 401-404.

¹⁰⁹ Kankal, "Fetihden XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Kastamonu", s.90-92.

çizgi boyunca dış surlar inşa edilmişti. Şehrin dış surlarının, birisi güneyde ve diğeri kuzeyde olmak üzere iki giriş kapısı bulunmaktaydı.¹¹⁰ Böylece Kastamonu şehrinin gerçek kurucuları ve profesyonel manada imar planlamacıları Çobanoğulları beyleri olmuşlardır.¹¹¹

Kastamonu'nun şehirleşme sürecine paralel olarak Çobanoğulları himayesinde gerçekleştirilen sosyo-kültürel kalkınma hamlesi hız kazanmıştır. Sultan II. Kılıç Arslan'ın döneminde (1156-1192) ve özellikle de Miryokefalon Zaferi'nin (1176) ardından Anadolu Selçuklu Devleti'nin huzura kavuşmuş olması, burada sosyo-kültürel hayatın gelişimine yol açtı. Bu sürecin en etkili bir şekilde hissedildiği bölgelerden biri de Kastamonu idi. Çobanoğulları Uc Beyliği, en başından beri ilim ve kültür alanında himaye faaliyetleri hayata geçirmekteydi. Hüsameddin Çoban Bey, Kastamonu'da âlimleri ve fâzılları himaye etmekteydi. Hatta diğer memleketlerden fâzıllar, şairler ve sanat adamları (hünermendler) bahşiş ve ihsan umuduyla Kastamonu'ya, Hüsameddin Çoban Bey'in huzuruna gelmekte ve ondan izzet ve ikram bulmaktaydılar. Ayrıca Hüsameddin Çoban Bey, gaza faaliyetleri sonucunda elde ettiği ganimetlerden seyyidlere ve mutasavvıflara da bahşişler sunmakta, Mekke, Medine ve Kudüs mücavirlerine bu ganimetlerden hediyeler göndermekteydi.¹¹² Hüsameddin Çoban Bey zamanında Kastamonu'ya yerleşmiş olan ilim ve irfan sahibi kişiler arasında ünlü devlet adamı Kadı Burhaneddin Ahmed'in atalarından olan Salur boyuna mensup Harizmlî Mehmed'i ve meşhur âlim Taşköprölüzade'nin Türkistanlı atalarını zikredebiliriz. Yine bu yıllarda Kastamonu'da gözlerini dünyaya açmış olan Celaleddin Habib, Anadolu'nun önemli bilginleri arasına girmeyi başarmıştı.¹¹³

Maalesef Hüsameddin Çoban Bey'in adına yazılmış olan herhangi bir esere henüz tesadüf edilmemiştir. Buna rağmen onun torunu olan Muzaffereddin Yavlak Arslan dönemi, Kastamonu muhitinde telif edilen veya bu hükümdara sunulan Farsça eserlerin sayısı açısından dikkat çekmektedir. İranlı meşhur âlim Kutbeddin Şîrâzî'nin 1280'lerde Kastamonu'yu ziyaret etmesi ve astronomi hakkında yazdığı İhtiyârât-ı

¹¹⁰ Bilici. "13. Yüzyılda Kastamonu", s.81-88; Bilici. "Selçuklu ve Beylikler Çağında Kastamonu", s.93-97.

¹¹¹ Yakupoğlu ve Musalı, *Kastamonu Beylerinin Mektupları*, 15.

¹¹² Bakır, *Yazıcızade Ali'nin Selçukname İsimli Eseri*, 221, 373.

¹¹³ Yakupoğlu ve Musalı, *Selçuklu İnşa Sanatı*, 42-43.

Muzafferî adlı eseri Yavlak Arslan'ın adına yazarak ona takdim etmesi bu bağlamda en çarpıcı örneklerden biridir.¹¹⁴

Yavlak Arslan'a ithaf edilmiş olan bir diğer edebî yapıt, 683/1284-1285 tarihinde Muhammed b. Mahmud el-Hatip tarafından yazılan, Anadolu'nun dinî durumunu anlatan ve aşırı görüşlü dinî gruplara karşı tavır ortaya koyan Fustâtü'l-'Adâle fî Kavâidi's-Saltana isimli eserdir.¹¹⁵

Kastamonu'da Yavlak Arslan'ın münşîsi görevinde bulunmuş olan Azerbaycanlı âlim ve şair Hüsameddin Hasan b. Abdülmümin el-Hôyî, 1285-1291 yılları arasında dört inşâ risalesi (Nüzhetü'l-Küttâb ve Tuhfetü'l-Ahbâb; Kavâ'idü'r-Resâ'il ve Ferâ'idü'l-Fezâ'il; Rûsûmu'r-Resâ'il ve Nücümü'l-Fezâ'il; Gunyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib) yazarak Yavlak Arslan'a ve oğlu Nâsireddin Mahmud'a ithaf etmiştir. Bu risalelerde mektupların, fermanların ve her türlü resmî evrakın yazım kuralları hakkında bilgi verilmiş, resmî yazışmalarda dikkat edilmesi gereken hususların altı çizilmiştir. Hôyî'nin Kastamonu'da yazdığı bu risaleler, daha sonraki yüzyıllarda bile münşîler ve devlet adamları için bir kılavuz rolünü oynamış, hatta Osmanlı dönemi diplomatik geleneğini bile etkilemiştir.¹¹⁶ İnşâ risalelerinin yanı sıra Arapça-Farsça ve Türkçe-Farsça manzum sözlüklerin de yazarı olan Hôyî, Mültemisât başlığı altında topladığı şiirler mecmuasında XIII. yüzyıl sonlarında Kastamonu hayatının değişik yönlerini aydınlatan şiirlere yer vermiştir.¹¹⁷

Genel olarak gerek Anadolu'nun diğer yerlerinden ve gerekse de İslam dünyasının çeşitli bölgelerinden (Horasan, İran, Azerbaycan, Hicaz, Irak ve Şam) çok sayıda bilginler ve edipler bu dönemde Kastamonu'ya gelerek Yavlak Arslan'ın hizmetinde bulunmuşlardır.¹¹⁸

¹¹⁴ Dilber Usul, "Kutbuddin Şîrâzî ve Kastamonu Seyahati," *Kastamonu Tarihi Araştırmaları: Şehir, Toplum, Ekonomi*, ed. Şerif Demir ve Orçun Nalezen (Ankara: Berikan Yayınları, 2023), 173-198.

¹¹⁵ O. Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, 504-536; Bruno De Nicola, "The Fustât al-'adâla: a unique Manuscript on the Religious Landscape of Medieval Anatolia," in *Literature and Intellectual Life in Islamic Anatolia in the 14th-15th Centuries: Historical, Social and Political Perspectives*, ed. A.C.S. Peacock and S. N. Yildiz (Würzburg: Ergon Verlag, 2016), 49-72.

¹¹⁶ Cevdet Yakupoğlu ve Namiq Musalı, *Selçuklu İnşâ Sanatı*, 47-67; Yakupoğlu ve Musalı, "Kastamonu'da Yaşamış Azerbaycanlı Bilgin ve Şair Hasan el-Hôyî'nin Manzum ve Mensur Eserleri", *Kastamonu Araştırmaları*, 831-851; O. Turan, *Resmî Vesikalar*, 172-184.

¹¹⁷ Namiq Musalı, "Hüsameddin Hasan el-Hôyî'nin Mültemisât'ı," *Kastamonu Araştırmaları*, 199-238.

¹¹⁸ Cevdet Yakupoğlu ve Namiq Musalı, *Selçuklu İnşâ Sanatı*, 43.

Çobanoğulları döneminde Kastamonu ve havalisinde önemli imar faaliyetlerinde bulunulmuştur. Bu dönemde inşa edilen mimari eserler arasında Atabey Gazi Camii (Kırkdirekli), Atabey Gazi Medresesi, Atabey Hanı, Frenkşah Mescidi, Frenkşah Hamamı, Pervane oğlu Ali Darüşşifası (Yılanlı Külliyesi), Vakıf Hamamı, Muzaffereddin Gazi Medresesi, Aşıklı Sultan Türbesi, Karanlık Evliya Kümbeti, Ahi Şorba Zaviyesi, Ahi Ali Tekkesi, Müfessir Alaaddin Türbesi, Kaysü'l-Hemedanî (Hepkebirler) Türbesi, Ali Dânişmend Türbesi gibi yapıtları anmak gerekmektedir.¹¹⁹

Sadece Çobanoğullarının değil, Pervane oğulları ve Selçuklu sultanlarının da XIII. yüzyılda Kastamonu'ya yatırım yaptıkları bilinmektedir. Örneğin, ilgili yüzyılın ortalarında Selçuklu sultanı II. İzzeddin Keykâvus'un da Çobanoğulları Uc Beyliği bölgesinde vakıflar kurduğu görülmektedir.¹²⁰ Osman Turan, Kastamonu'da Pervaneoğlu Ali'nin yaptırdığı Darüşşifa'yı Selçuklu Anadolu'sunun en önemli eserleri arasında görmektedir. Adı geçen tarihçiye göre bu yıllarda Anadolu şehirlerinde Kastamonu'nun yanı sıra sadece Konya, Divriği, Çankırı, Amasya, Tokat ve Aksaray'da bunun gibi hastaneleri olduğunu biliyoruz.¹²¹

Böylece Çobanoğulları döneminde fethi tamamlanan ve yoğun bir Türk iskânına sahne olan Kastamonu'ya Türk-İslam medeniyeti kalıcı olarak yerleşmiş, Bizanslılardan alındığında sadece küçük bir kaleden ibaret olan Kastamonu, önemli bir şehre dönüşmüş, burada bilim ve kültür ile beraber çeşitli zanaatlar da gelişme göstermiştir. Neticede Kastamonu, Anadolu'nun uluslararası ticarete mühim rol oynayan şehirlerinden biri haline gelmiştir.

¹¹⁹ Behçet, *Kastamonu*, 51-61; Eyüpgiller, “Beylikler Dönemi'nde Kastamonu'da Mimari”, 238-244; Yakupoğlu, “Çobanoğulları ve Candaroğulları Zamanında Kastamonu”, 66; Yakupoğlu ve Musalı, *Kastamonu Beylerinin Mektupları*, 15; Yakupoğlu, “Kastamonu-Taşköprü'de Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii”, 41-74; Yakupoğlu, “Kastamonu Atabey Gazi Camii'nin Bânisi”, 39-68; Bruno De Nicola, “Urban Agency in the Borderlands: Turkmen Rulers and Administrative Elites in 13th Century Kastamonu,” *Medieval Worlds* 14 (2021): 155-178.

¹²⁰ Yakupoğlu, “II. İzzeddin Keykâvus...”, 281-306.

¹²¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, 2. baskı (İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969), 272.

3. ÇOBANOĞULLARI TARİHİNİ ARAŞTIRMIS OLAN AVRUPALI TARİHÇİLER VE ÇALIŞMALARI

3.1 Aleksandr Yakubovskiy

3.1.1 Hayatı ve Faaliyetleri

Ünlü Rus müsteşiriki ve arkeologu Aleksandr Yuryeviç Yakubovskiy, Jülyen takvimine göre 20 Ocak / Gregoryen takvimine göre 1 Şubat 1886 tarihinde Rusya İmparatorluğu'nun başkenti olan St. Petersburg'da doğdu. Babası, Tolstoycu hareketin üyesi olan ve bir süre Takent'te yaşamış bulunan finansçı Yuriy Osipoviç Yakubovskiy (1857-1929) idi. 1913 yılında St. Petersburg Üniversitesi Tarih ve Filoloji Fakültesi'nden mezun oldu. Mezuniyetinin ardından Lentovskiy Gymnasium'unda tarih öğretmeni olarak göreve başladı. Doğu araştırmaları alanına olan ilgisi, 1920 yılında St. Petersburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi'nde ikincii yüksek eğitime başlamasına yol açtı. 1924 yılında söz konusu fakülteyi bitirdi. Öğrenciliği sırasında Arapça ve Farsçayı öğrenerek V. V. Barthold, İ. Y. Kraçkovskiy ve A. A. Romaskeviç gibi ünlü müsteşiriklerden ders aldı. İlk akademik çalışmalarını V. V. Barthold'un danışmanlığında yaptı ve onun talebesi olarak tanındı. 1925 yılından itibaren St. Petersburg'daki Rusya Maddi Kültür Tarihi Akademisi'nde çalışmaya başladı. 1934'te tarih doktoru unvanını aldı ve Feodalizm Tarihi kürsüsünün başkanı görevine getirildi. 1928'ten itibaren eş zamanlı olarak Ermitaj Müzesi'nde, 1935 yılından itibaren hem de Leningrad Devlet Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 1937 yılında Rusya Maddi Kültür Tarihi Akademisi, Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi bünyesine alınarak Maddi Kültür Tarihi Enstitüsü'ne dönüştürüldü ve A. Y. Yakubovskiy, bu enstitüye Orta ve Merkezî Asya Bölümü'nün başkanı olarak atandı. İkinci Dünya Savaşı ile ilgili olarak 1942-1945 yıllarında Maddi Kültür Tarihi Enstitüsü St. Petersburg'dan Taşkent'e taşındı ve A. Y. Yakubovskiy, Doğu Arkeolojisi Bölümü'nün başkanlığını yapmaya başladı. 1943 yılında Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin Muhabir Üyesi seçildi. Savaşın ardından enstitünün diğer çalışanlarıyla birlikte Leningrad'a (St. Petersburg'a) döndü. 1949 yılında profesör unvanını aldı. 1951 yılında Orta Asya ve Kafkasya Bölümü'nün başkanı tayin edildi.

Aynı yıl içinde Tacikistan Bilimler Akademisi'nin Asıl Üyesi seçildi. Akademik hayatı boyunca ünlü tarihçi Lev Nikolayeviç Gumilyov başta olmak üzere çok sayıda öğrenciler yetiştirdi. 21 Mart 1953 tarihinde Leningrad'da vefat etti ve Şuvalov mezarlığına gömüldü.¹²²

A. Y. Yakubovskiy, bilimsel çalışmaları sırasında Buhara, Semerkant (Özbekistan), Merv (Türkmenistan), Bulgar (Tataristan) ve Pencikent (Tacikistan) gibi tarihî yerlerde saha araştırmalarına ve arkeolojik kazılar yaparak pek çok maddi kültür varlıklarının ortaya çıkarılmasına vesile oldu. Bunun yanı sıra Ortaçağ Müslüman kaynakları üzerine titiz incelemelerde bulundu. Yayınlarına bakılırsa, A. Y. Yakubovskiy'nin başlıca ilgi alanı, Altın Orda'nın, Türkistan'ın ve genelde Türk Dünyasının Ortaçağ tarihi olmuştur. Özellikle de Ortaçağ'da Türk – Rus ilişkilerinin araştırılmasına önem verdiği görülmektedir. Bu bağlamda Hazarların, Altın Orda'nın ve Anadolu Selçuklularının Rus knezlikleriyle olan münasebetlerini ele alan çalışmalar yapmıştır. Bunun dışında Orta Asya'da feodal düzen, halk hareketleri, şehir hayatı ve kültürel miras gibi meseleler, A. Y. Yakubovskiy'nin yoğun bir mesai harcadığı sorunlar arasında yer almaktaydı. Ayrıca A. Y. Yakubovskiy, Altın Orda'nın siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik tarihinin genel manzarasının oluşturulması yönünde büyük çabalar göstermiştir. Moğolistan, Irak ve İran'ın Ortaçağ tarihine ilişkin çalışmaları da bulunmaktadır.

A. Y. Yakubovskiy'nin müstakil eserleri arasında Türkistan Altın Orda tarihi üzerine yazdığı kitap veya kitapçıklar önemli bir yere sahiptir. *Ürgenç'in Harabeleri* (Razvalini Urgança, Leningrad, 1930, 73 s.), *Doğu'da Feodalizm: Altın Orda Başkenti Saray Berke* (Feodalizm na Vostoke: Stolitsa Zolotoy Ordı Saray Berke. Leningrad, 1932, 50 s.), *X-XV. Yüzyıllarda Orta Asya'nın Feodal Toplumu ve Doğu Avrupa ile Ticareti* (Feodalnaya obşestva Sredney Azii i ego trgovlya s Vostočnoy Yevropoy, Leningrad, 1933, 60 s.), *XIV ve XV. Yüzyıllarda Timur ve Timurlular Döneminde Semerkant* (Samarkand pri Timure i Timuridax v XIV i XV vekax, Leningrad, 1933, 67 s.), *Ermitaj Anıtlarında Doğu'nun Kültür ve Tarihi* (Kultura i iskusstvo Vostoka v

¹²² A. M. Beleniskiy ve M. M. Dyakonov, "Pamyati A. Y. Yakubovskogo," *Kratkiye soobşeniya o dokladax i polevix issledovaniyax İnstituta istorii materialnoy kulturi*, No. 51 (Moskva: 1953), 166-168; V. A. Alyoşkin, "Yakubovskiy Aleksandr Yuryeviç," *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, Tom 35 (Moskva: 2017), 671; İlyas Kemaloğlu, "Yayına Hazırlayanın Ön Sözü", *Aleksandr Yuryeviç Yakubovskiy. Timur ve Timuriler Devrinde Semerkand*, çev. Sabur Rasol (Ankara: TTK, 2018), IX-X.

pamyatnikax Ermitaja, Vıpusk I, Leningrad, 1937, 68 s.), *Orta Asya'nın Kültür ve Sanatı* (Kultura i iskusstvo Sredney Azii, Leningrad, 1940, 58 s.), *Özbek Halkının Etnogenezi Meselesi Üzerine* (K voprosu ob etnogeneze uzbekskogo naroda, Taşkent, 1941, 19 s.) gibi eserler buna birer örnek teşkil etmektedirler. Bahsi geçen yayınlar hacim itibarıyla küçük olmalarına rağmen bunların çoğu saha araştırmalarıyla yazılı kaynakların incelenmesinin sentezine dayandıkları için hâlâ kendi önemiyetlerini kaybetmemişlerdir.

A. Y. Yakubovskiy'nin Altın Orda tarihi üzerine meslektaş B. D. Grekov ile ortaklaşa yaptığı çalışmalar konuya ilişkin çok değerli eserlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. İlk başta 1937 yılında *Altın Orda* (Zolotaya Orda. Leningrad, 1937, 208 s.) adı ile yayınlanan eser, bilim dünyasında olumlu bir yankı uyandırmıştır. Konunun devamı niteliğinde yine aynı yazarla müşterek bir şekilde yayınlanan ve Altın Orda tarihinin daha kapsamlı bir akışını sunan *Altın Orda ve Çöküşü* (Zolotaya Orda i yeyo padeniye. Moskva-Leningrad, 1950, 505 s.) başlıklı kitap, aradan 70 küsur yıl geçmesine rağmen uzmanlar açısından en önemli başvuru kaynaklarından birini teşkil etmektedir.

Bunlara ilaveten A. Y. Yakubovskiy, *Özbekistan Halklarının Tarihi* (K. V. Trever, A. Y. Yakubovskiy, M. E. Voronets. İstoriya narodov Uzbekistana. Tom I. Taşkent, 1950, 474 s.), *Kadim Pencikent'in Resimleri* (A. Y. Yakubovskiy, A. M. Belenitskiy, M. M. Dyakonov, P. İ. Kostroyev. Jivopis drevnego Pendjikenta. Moskva, 1954, 260 s.) ve *İran Tarihi: En Eski Çağlardan XVIII. Yüzyılın Sonuna Kadar* (N. V. Pigulevskaya, A. Y. Yakubovskiy, İ. P. Petruşevskiy, L. V. Stroyeva, A. M. Belenitskiy. İstoriya İrana s drevneyşix vremen do kontsa XVIII veka. Leningrad, 1958, 390 s.) isimli kolektif kitapların yazarlarındandır.

A. Y. Yakubovskiy, Granat Ansiklopedisi ve İslam Ansşklopedisi'nin ilk baskısı için maddeler hazırlamıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Tarihi'nin ilk cildinin (1939), Türkmenlerin ve Türkmenistan'ın Tarihine Dair Materyaller isimli eserin ilk cildinin (1939) editör ve yazarlarından olmuştur. Ayrıca Zarafşan ve Sogd arkeolojik saha çalışmalarının raporlarını hazırlamış ve yayınlamıştır.

100 civarında bilimsel çalışmaya imza atmış olan A. Y. Yakubovskiy'nin Türk tarihiyle ilgili belli başlı makale ve bildirileri aşağıdakilerdir:

Eski Semerkant'ın Görüntüleri: Timur Dönemi ("Obraztsı starogo Semerkanda (vremya Timura)", Vostok, tom V, Moskva, 1925, s. 140-163).

İbn Miskeveyh 332/943-944 Yılında Rusların Berda Üzerine Seferi Hakkında ("İbn Miskaveyh o poxode rusov v Berdaa v 332=943/4 godu", Vizantiyskiy Vremennik, Tom 24, Leningrad, 1926, s. 63-92).

XIII. Yüzyılın Başlarında Küçük Asya Türklerinin Sudak, Kıpçaklar ve Ruslar Üzerine Seferine İlişkin İbn Bibi'nin Anlatısı: Kıpçak Bozkırlarının Ticari Hayatının Bazı Özellikleri ("Rasskaz İbn Bibi o poxode maloaziyskix turok na Sudak, polovtsev i russkix v naçale XIII veka: Çerti iz trgovoy jizni polovetskix stepey", Vizantiyskiy Vremennik, Tom 25, Leningrad, 1928, s. 53-76).

Sıgnak'ın Harabeleri ("Razvalinı Sıgnaka", Soobşeniya Gosudarstvennoy Akademii İstorii Materialnoy Kulturi, tom II, Leningrad, 1929, s. 123-159).

Mizdahkan Yerleşim Yeri ("Gorodishe Mizdaxkan", Zapiski Kollegii Vostokovedov pri Aziatskom Muzeye, tom V, Leningrad, 1930, s. 551-581).

Saray-Berke'nin Zanaat Üretiminin Kökeni Meselesi Üzerine ("K voprosu o proisxojdenii remeslennoy promıšlennosti Saraya Berke", İzvestiya Gosudarstvennoy Akademii İstorii Materialnoy Kulturi, Tom. VIII, No. 2-3, Leningrad, 1931, s. 1-47).

Gazneli Mahmud: Gazneliler Devleti'nin Kökeni ve Karakteri Meselesi Üzerine ("Maxmud Gaznevi: K voprosu o proisxojdenii i xaraktere Gaznevidskogo gosudarstva", Sbornik Ferdovski: 934-1934, Leningrad, 1934, s. 51-96).

1238 Yılında Tarabi İsyanı ("Vosstaniye Tarabi v 1238 godu", Trudi İnstituta Vostokovedeniye, tom XVII, Moskva-Leningrad, 1936, s. 101-135).

XI. Yüzyılda Selçuklu Hareketi ve Türkmenler (“Seldjukskoye dvijeniye i turkmeni v XI veke”, İzvestiya Akademii Nauk SSSR, Otdeleniye Obşestvennix Nauk, 1937, No. 4, s. 921-946).

Ermitaj'ın Orta Asya Koleksiyonları ve Orta Asya'nın XVI. Yüzyıla Kadarki Kültür ve Sanat Tarihinin Araştırılması Açısından Bunların Önemi (“Sredneaziatskiye sobraniya Ermitaja i ix znaçeniye dlya izuçeniya istorii kulturi i iskusstva Sredney Azii do XVI veka”, Trudı Otdela Vostoka Gosudarstvennogo Ermitaja, tom II, Leningrad, 1940, s. 7-24).

Semerkant'ın Arkeolojik Açidan Araştırılması Tarihine Dair (“İz istorii arxeologičeskogo izuçeniya Semerkanda”, Trudı Otdela Vostoka Gosudarstvennogo Ermitaja, tom II, Leningrad, 1940, s. 285-337).

Oğuz Destanı Kitab-ı Korkud ve Erken Ortaçağ Türkmen Toplumunun Araştırılması Açısından Önemi (“Kitab-i Korkud – oguzskiy epos i ego znaçeniye dlya izuçeniya turkmenskogo obşestva v epoxu rannego srednevekovya”, Sovet Edebiyatı, Aşkabad, 1944, No. 6, s. 93-101).

Alişir Nevâyî Döneminde Sosyo-Kültürel Hayatın Özellikleri (“Çertı obşestvennoy i kulturnoy jizni epoxi Alişera Navoi”, Sbornik Alişer Navoi, Moskva-Leningrad, 1946, s. 5-30).

IX-X. Yüzyıllarda Rus-Hazar ve Rus-Kafkas İlişkileri Hakkında (“O russko-xazarskix i russko-kavkazskix otnoşeniyax v IX-X vekax”, İzvestiya Akademii Nauk SSSR, seriya istorii i filosofii, No. 5, Moskva, 1946, s. 461-472).

Arap ve Fars Kaynakları IX-X. Yüzyıllarda Uygur Turfan Beyliği Hakkında (“Arabskiye i persidskiye istoçniki ob uygurskom turfanskom knyajestve v IX-X vekax”, Trudı Otdela Vostoka Gosudarstvennogo Ermitaja, Tom IV, Leningrad, 1947, s. 423-443).

VIII-X. Yüzyıllarda Türkmenlerin Etnogenezi Meseleleri (“Voprosı etnogeneza turkmen v VIII-X vekax”, Sovetskaya Etnografiya, 1947, No. 3, s. 48-54).

Altın Orda'nın Çöküş Tarihine Dair ("İz istorii padeniya Zolotoy Ordı", Voprosı İstorii, 1947, No. 2, s. 30-45).

Timur: Kısaca Tanımlama Denemesi ("Timur: opıt kratkoy xarakteristiki", Voprosı İstorii, No. 8-9, Moskva, 1946, s.42-74), *Mukanna Ayaklanması* ("Vostaniye Mukannı", Sovetskoye Vostokovedeniye, tom V, Moskva-Leningrad, 1948, s. 35-54).

IX ve X. Yüzyıllarda İdil ve Bulgar'ın Tarihî Topoğrafyası Meselesi Üzerine ("K voprosu ob istoričeskoy topografii İtilya i Bolgar v IX i X vekax", Sovetskaya Arxeologiya, 1948, Tom X, s. 255-270).

Ortaçağ'da Orta Asya Tarihinin Dönemselleştirilmesi Meseleleri: VI-XV. Yüzyıllar ("Voprosı periodizatsii istorii Sredney Azii v sredniye veka: VI-XV vv.", Kratkiye soobşeniya İnstituta İstorii materialnoy kulturi Akademii Nauk SSSR, 1949, Tom XXVIII, s. 30-43).

Orta Asya Şehirlerinin Gelişim Tarihinin Araştırılmasının Başlıca Meseleleri ("Glavniye voprosı izuçeniya istorii razvitiya gorodov Sredney Azii", Trudı Tadjikskogo Fliala Akademii Nauk SSSR, 1951, Tom XXIX, s. 3-17).

Ebû Ali İbn Sina ve Zamanı ("Abu Ali İbn-Sina i yego vremya", Voprosı İstorii, 1952, No. 9, s. 87-110).¹²³

A. Y. Yakubovskiy'nin çalışmalarını Türk okurlarına tanıtan ilk kişi Abdülkadir İnan olmuştur. Rus araştırmacının Altın Orda'nın başkenti Saray-Berke üzerine eserini inceleyen Abdülkadir İnan, Yakubovskiy'i "Prof. Barthold'un talebesi" olarak tanımlamıştır. A. İnan'a göre Yakubovskiy, konuyu tarihî materyalizm açısından aydınlatmaya çalışmışsa da onun eseri "habbeden kubbe çıkarmakla uğraşan müelliflerin eserlerine benzemiyor. Müellif, nazariyelerden ziyade Doğu kaynaklarında yazılmış hadiseler ve Moğol devrine ait eski şehir harabeleri harfiyatı

¹²³ A. Y. Yakubovskiy'nin hayatta olduğu sırada basılmış olan eserlerinin tam listesi için bkz. "Spisok pečatannıx trudov A. Y. Yakubovskogo," *Kratkiye soobşeniya o dokladax i polevıx issledovaniyax İnstituta istorii materialnoy kulturi*, No. 51 (Moskva: 1953), 169-172.

neticesinde elde edilen andaçlara ehemmiyet vermektedir”.¹²⁴ A. İnan’ın ardından Ahmed Caferoğlu, bahsi geçen Rus bilim adamının Gazneli Mahmud üzerine yaptığı çalışmayı, tercüme ederek makaleler dizisi şeklinde yayınlamıştır.¹²⁵

A. Caferoğlu’ndan birkaç yıl sonra meşhur tarihçi M. Fuad Köprülü, Yakubovskiy’nin bir başka eseri üzerine görüşlerini bilim camiasına duyurmuştur. Yakubovskiy’nin Grekov ile ortaklaşa yayınladığı Altın Orda isimli eserin Fransızca çevirisini (1939) incelemiş olan Köprülü, bu esere yüksek değer vermiştir. Köprülü, Yakubovskiy’i “Ortaçağ İslam-Türk tarihinin içtimai ve ijtisadi cepheleri hakkında kıymetli neşriyatta bulunan Yakubovskiy, yalnız tarihçi değil, bir filolog, bir müsteşriktir” diye tanımlamıştır.¹²⁶ Köprülü, Yakubovskiy’nin bazı görüşlerine katılmamakla birlikte, “umumi manzara bakımından, canlandırdığı tarihî levha fazla fantezist değildir... büyük bir ilmî ihtiyacı oldukça muvaffakiyetle karşılayan müelliflere ve bilhassa Prof. Yakubovskiy’e teşekkür, borcumuzdur” şeklinde bir sonuca varmıştır.¹²⁷

Türk bilim camiasında ilgi ile karşılanan bu eser, 1950 Rusça baskısı üzerinden Hasan Eren tarafından Türkçeye tercüme edilerek 1955 ve 1976’da Milli Eğitim Bakanlığı, 1992 ve 2000 yıllarında ise Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlandı. Bahse konu kitabın Rusça baskısında doğrudan Altın Orda tarihine ilişkin kısım A. Y. Yakubovskiy, Altın Orda’nın Rus knezlikleriyle ilişkilerini konu eden kısım ise B. D. Grekov tarafından yazılmıştır. “Türk tarihine ait değerli araştırmalarıyla ün kazanan A. Y. Yakubovskiy”i takdir eden H. Eren, Grekov’un Altın Orda’ya yönelik ön yargılarda bulunduğu gerekçesiyle sadece Yakubovskiy’nin hazırladığı kısmı tercüme etmiş, Grekov’un çalışmasını ise bu tercüme kapsamına almamıştır.¹²⁸

Yakubovskiy’nin bu eserinin Türkçeye kazandırılmasının ardından Mustafa Kafaloğlu, ilgili yayın hakkında bir tanıtım yazısı hazırlamış, “Yakubovskiy’nin incelemiş olduğumuz bu eseri, Altın Orda tarihini toplu olarak ele alan bir eser olması bakımından büyük önem taşır” diye bir kanaate varmıştır. Ancak Köprülü gibi

¹²⁴ Abdülkadir İnan, “A. Yakubovski: Doğuda Feodalizm. Altın Ordu Payitahtı, Bereke’nin Sarayı,” *Türkiyat Mecmuası* 3 (İstanbul: 1935), 307-310.

¹²⁵ Aleksandr Yuryeviç Yakubovskiy, “Gazneli Mahmut,” çev. Ahmet Caferoğlu, *Ülkü Halkevleri Mecmuası* XII, no. 62 (Ankara: 1939), 503-513; XIII/73, 49-57; XIII/75, 241-246; XIII/76, 321-333.

¹²⁶ M. Fuad Köprülü. “Altın Ordu’ya Ait Yeni Araştırmalar”, *Belleten*, Cilt: 5, Sayı: 19, Temmuz 1941, s.421.

¹²⁷ Köprülü, a.g.m., s.436.

¹²⁸ Aleksandr Yuryeviç Yakubovskiy. *Altın Ordu ve Çöküşü*. Çev. Hasan Eren. Ankara: TTK, 2000, s.III.

Kafalıoğlu da Yakubovskiy'i Marksist ideolojinin etkisi altında kalarak bazı konuları çarpıttığını öne sürerek eleştirmiştir.¹²⁹

A. Y. Yakubovskiy'nin IX-X. yüzyıllarda İtil ve Bulgar'ın topoğrafyası üzerine yazdığı makale Türkçeye kazandırılarak Türk Tarih Kurumu'nun Belleten'inde neşredilmiştir.¹³⁰ Yazarın *Timur ve Timurîler Devrinde Semerkand* adlı kitabı da Rusçadan çevrilerek Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır.¹³¹

Böylece Türk tarihçileri, Yakubovskiy'i Sovyet ideolojisinin etkisinde kalarak Ortaçağ Türk tarihine Marksist ve tarihî materyalist açılardan bakmakla suçlamışlarsa da sonuç itibarıyla çalışmalarının oldukça faydalı olduğunu ve tarihin pek çok karanlık noktalarının aydınlatılmasını sağladığını belirtmişlerdir. Yakubovskiy'nin Türkçeye çevrilmiş olan çalışmalarından biri de doğrudan konumuzla ilgili olup, Hüsameddin Çoban Bey'in Kırım seferine değinmektedir. Yazarın söz konusu makalesi, sıradaki alt başlık içinde değerlendirilecektir.

3.1.2 Hüsameddin Çoban Bey'in Kırım Seferine İlişkin Makalesinin Değerlendirilmesi

A. Yakubovskiy'nin "XIII. Yüzyılın Başlarında Küçük Asya Türklerinin Sudak, Kıpçaklar ve Ruslar Üzerine Seferine İlişkin İbn Bibi'nin Anlatısı: Kıpçak Bozkırlarının Ticari Hayatının Bazı Özellikleri" başlıklı çalışması, 4 Temmuz 1927 tarihinde Rusya ile Bizans ve Şark münasebetlerini tetkik etmekle vazifeli tâli komisyonun düzenlenen bir konferansta bildiri olarak sunulmuş ve ardından makale olarak 1928 yılında Leningrad (St. Petersburg)'da yayınlanan Bizans Araştırmaları dergisinde basılmıştır.¹³² Bu çalışma, Yakubovskiy'nin yayınlanmış olan ilk makalelerinden birini teşkil etmektedir. Rusça yayınlandıktan 26 yıl sonra

¹²⁹ Mustafa Kafalıoğlu. "Kitabiyat: A. Y. Yakubovskiy, Altınordu ve İnhitatı, Maarif Basımevi, İstanbul 1955. 353 sayfa", Türk Kültürü, Cilt: I, Sayı: 11, Ankara, 1963, s.55-57.

¹³⁰ Aleksandr Yuryeviç Yakubovskiy. "IX. ve X. Asırlarda İtil ve Bulgar'ın Tarihi Topografisi Meselesine Dair", çev. Abdülkadir İnan, *Belleten*, Cilt: 16, Sayı: 62, Ankara: TTK, 1952, s.273-299.

¹³¹ Aleksandr Yuryeviç Yakubovskiy. *Timur ve Timurîler Devrinde Semerkand*. Çev. Sabur Rasol. Yayına haz. İlyas Kemaloğlu. Ankara: TTK, 2018.

¹³² Aleksandr Yakubovskiy, "Rasskaz İbn Bibi o poxode maloaziyskix turok na Sudak, polovtsev i russkix v naçale XIII veka: Çerti iz torgovoy jizni polovetskix stepey," *Vizantiyskiy Vremennik* 25 (Leningrad: 1928), 53-76.

Yakubovskiy'nin bu makalesi İsmail Kaynak tarafından Türkçeye çevrilerek Ankara Üniversitesi DTCF dergisinde neşredilmiştir.¹³³

Makalede İbn Bibi'nin Selçukname'si esas alınmak suretiyle Hüsameddin Çoban Bey'in Kırım seferinin incelenmesi amaç edinilmiştir. Makalenin başındaki giriş kısmında İbn Bibi'nin Selçukname'si üzerine bilgi verilmiştir. Hollandalı şarkiyatçı M. T. Houtsma tarafından 1891 yılında Yazıcızade Ali'nin Selçukname'sinin yayınlanmasının ardından 1894 yılında Rus tarihçi P. Melioranskiy, bu yayına dayanarak İbn Bibi'nin eserinin Bizans tarihi açısından önemini ele alan bir makale yayınlamıştır. Rus bilim camiası, Melioranskiy'nin bu makalesi sayesinde İbn Bibi'nin eseri konusunda bilgi edinmiştir. Yakubovskiy'nin kendisi ise Houtsma'nın 1902 yılında neşretmiş olduğu İbn Bibi Selçukname'sinin muhtasar versiyonundan yararlanmıştır. Ancak Yakubovskiy, makalenin giriş kısmında İbn Bibi'nin 670/1272 yılında vefat ettiğini belirtmekle hata yapmıştır. Zira İbn Bibi'nin kendisi değil, babası Mecdeddin Muhammed 670 yılının Şaban / 1272 yılının Mart ayında vefat etmiş ve onun ölümünün ardından münşilik görevi oğlu İbn Bibi'ye verilmiştir. İbn Bibi'nin kendisi ise 684/1285 tarihinden sonra vefat etmiştir.¹³⁴

Yakubovskiy'nin makalesinde bir sayfalık giriş kısmının ardından üç küsur sayfa boyunca İbn Bibi'nin Muhtasar Selçukname'sinin Kırım Seferi konusundaki anlatısı özetlenerek aktarılmıştır. Rus araştırmacı, “hikâyenin tarih için elzem olan malumatını muhafaza edip, aynı zamanda lüzumsuz tantanalı ifadelerden sarfınazar etmeyi”, “metnin aynen tercümesini değil de muhteviyatını aktarmayı” uygun görmüştür.

Muhtasar Selçukname'nin Kırım Seferi ile ilgili bilgilerini aktardıktan sonra Yakubovskiy, bu anlatıyı araştırmaya başlar. Kaynağın anlatısı dikkate şayan bulan Yakuboskiy'e göre bu bilgiler “eski Rus tarihi bakımından olduğu kadar Tatar (Moğol) istilas arifesinde Güneydoğu Avrupa memleketlerinin celbedildiği ticari faaliyetler bakımından da dikkati çekmektedir”.¹³⁵ Böylece Rus bilim adamı açısından Kırım

¹³³ A. Yakubovski, “İbn-i Bibi'nin, XIII. Asır Başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikayesi (Kıpçak Sahrasında Cereyan Eden Ticari Hayattan Bazı Safhalar),” çev. İsmail Kaynak, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 12, no. 1-2 (Ankara: 1954), 207-226.

¹³⁴ Abdülkerim Özeydin, “İbn Bibi,” *İslam Ansiklopedisi*, 19. c. (İstanbul: TDV, 1999), 379-382.

¹³⁵ Aleksandr Yakubovski, “İbn-i Bibi'nin, XIII. Asır Başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikayesi (Kıpçak Sahrasında Cereyan Eden Ticari Hayattan Bazı Safhalar),” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XII, 1-2 (1954): 211.

Seferi, Anadolu Selçukluları veya Çobanoğulları Uc Beyliği tarihinden ziyade Rus tarihi ve Kıpçak bozkırlarında o dönemde Rusların da yer aldıkları ticari ilişkiler bağlamında ilgi uyandırmaktadır.

Yakubovskiy, Kırım Seferi'nin değerlendirilmesi sırasında ilk olarak bu olayın tarihinin belirlenmesi yönünde çaba sarf eder. Bu çerçevede Yazıcızade'nin; "Hüsameddin Çoban Bey'in dönüşünden sonra Suğdak halkının Tatar kargaşasına kadar huzur içinde yaşadıkları" ile ilgili bilgisi önem arz eder. Yakubovskiy, Moğolların iki kez, 1222-1223 ve 1237 yıllarında Kırım'a sefer düzenlediklerini belirterek, Hüsameddin Çoban Bey'in ilk Moğol akını öncesinde Kırım'a sefer ettiği kanaatine varır. Houtsma'nın önerdiği 1227 tarihinin mesnetsiz olduğunu belirten Yakubovskiy, Kutsal Eugenios'un methi hakkındaki bir Trabzon Rum kaynağına dayanarak, 1223 yılında Anadolu Selçuklu Devleti ile Trabzon Rum İmparatorluğu arasında vuku bulan savaşın ardından taraflar arasında barışın sağlandığını ve ardından İmparator I. Andronik Gidom'un (1222-1235) emri üzerine Trabzon Rum güçlerinin Kırım'a sefer düzenlediklerini ifade eder. Aynı kaynağın verdiği bilgiye göre Selçuklularla Trabzon Rumları arasındaki barış ortamı Alaaddin Kuykubad'ın (1220-1237) hâkimiyetinin sonuna kadar sürer. Böylece 1223 anlaşmasının ardından Kırım üzerindeki Trabzon etkisine odaklanan Yakubovskiy, bu tarihten sonra Selçukluların Kırım'a sefer düzenleme olasılığını mümkün görmez. Rus tarihçiye göre Hüsameddin Çoban Bey'in Kırım Seferi, 1222-1223 yıllarında vuku bulan Moğol saldırısı ve Trabzon – Selçuklu savaşı ve antlaşması öncesinde gerçekleşmiştir. Yakubovskiy, Çoban Bey'in seferini 1221 veya 1222 yılları ile tarihlendirmeden yana olduğunu öne sürer ve bunun için aşağıdaki ek gerekçelere dayanır.

Toplam sayısı üç olan bu gerekçelerin ilkinde göre Sinop'un fethinden (1214) önce Türklerin Karadeniz'de herhangi bir limanı olmadığı için bu sularda donanmaları da mevcut değildi. Yakubovskiy'e göre 1214'ten geçen birkaç yıl boyunca Türkler Sinop'ta ciddi boyutlarda bir donanma inşa edemezlerdi. Bu nedenle Rus tarihçi, Hüsameddin Çoban Bey'in o sıralarda Selçuklulara haraç ödeyen Trabzon Rum İmparatorluğu'nun gemileri aracılığıyla ordusunu Kırım'a nakletmiş olabileceğini düşünür. 1223 yılında Trabzon Rum imparatoru Selçuklular karşısında askerî başarı elde ettikten sonra haraç vermeyi de durdurmuştu. Böylece Yakubovskiy'e göre

Türklere bağılıktan kurtulan imparator, 1223 tarihinden sonra gemilerini Selçukluların hizmetine sunmazdı.¹³⁶

Ancak Yakubovskiy'nin bu görüşü isabetli değildir. Nitekim İbn Said el-Mağribî'nin verdiği bilgilere göre o dönemde Kastamonu dağlarındaki ormanlardan istifade edilmek suretiyle Sinop tersanesinde donanma inşa edilmişti.¹³⁷ Ayrıca hiçbir kaynak bu dönemde Selçukluların Kırım'a sefer için Trabzon Rumlarından gemi talep ettiğini veya bu harekâta Trabzon imparatorunun herhangi bir desteğinin bulunduğunu zikretmez. Osman Turan, Sinop'taki Türk donanmasında Hristiyan gemicilerin de hizmet ettiğine değinmiştir.¹³⁸ Ancak Hristiyan gemicilerin donanma kuruluşu sürecine bireysel katılımı, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun devlet olarak bu sürece dâhil edildiği anlamına gelmez.

Yakubovskiy, tarihlendirme ile ilgili ikinci gerekçe olarak; "Alâeddin'in Kırım seferi 1222-1223 yıllarında (yani Tatarların Kıpçak, Sugdak ve Ruslara karşı ilk akınlarından sonra) icra edilmiş olsaydı, İbn-i Bibi'nin hikâyesinde, dehşet saçan Tatar akınlarının, daha canlı bir intiba yaratacağı şüphesizdi" şeklinde bir açıklama sunar.¹³⁹ Fakat bu gerekçeyi de gereçli bir delil olarak kabul etmek mümkün görünmemektedir. Zira eğer İbn Bibi, şahsen Kırım Seferi'ne katılarak Suğdak'ı ve çevresini gözlemleseydi ve böylece olayların bizzat görgü tanığı olsaydı, işte o zaman kendisinin Moğol saldırılarının yol açtığı yıkımı canlı bir şekilde eserine yansıtması beklenebilirdi. Oysaki İbn Bibi, kendi eserini bu olaylardan yaklaşık 60 yıl sonra kaleme aldığı için kendisinden böyle bir beklenti içinde olamayız veya en azından kendisinin bu yıkımlar konusunda bilgi vermemesi üzerinden ciddi çıkarımlarda bulunamayız.

Yakubovskiy'nin üçüncü gerekçesi ise İbn Bibi'nin, 618/1221 yılında Sultan Alaaddin Keykubad'ın Konya kalesinin inşasına dair emir verdiği ve aynı yıl içinde Halife'den elçi gelerek Moğolların batıya doğru ilerlediğiyle ilgili haber getirdiği yönünde anlatım yaptıktan hemen sonra Kırım Seferi'ne yer vermesidir.¹⁴⁰ Ancak Osman Turan'ın ve Andrew Charles Spencer Peacock'un haklı olarak belirttikleri üzere el-

¹³⁶ A. Yu. Yakubovski, "İbn-i Bibi...", s. 212.

¹³⁷ R. Turan, "Selçuklular Döneminde Kastamonu", s. 5.

¹³⁸ R. Turan, "Selçuklular Döneminde Kastamonu", s. 5.

¹³⁹ A. Yu. Yakubovski, "İbn-i Bibi...", s. 212.

¹⁴⁰ Yakubovski, "İbn-i Bibi...", s.213.

Evâmirü'l-'Alâi'ye'deki anlatımı kronolojik sıraya koymak için hiçbir neden yoktur, zira yazar bu sıralamayı muhtemelen daha çok edebi mülâhazalara uygun olarak yapmıştır.¹⁴¹

Tarihlendirme ile ilgili gerekçelerini sıraladıktan sonra Yakubovskiy, XIII. yüzyıl başlarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin durumuna kısaca göz atar ve şu sonuca varır: “Böylece Selçuk Türkleri, XIII. yüzyılın ilk çeyreğinin son yıllarında, Kırım ve Kıpçaklara sefer açmak gibi, büyüklüğü şüphe götürmeyen bu kadar muazzam ve tehlikeli bir işi göze alacak derecede kudrete maliktiler”.¹⁴² Yakubovskiy, Hüsameddin Çoban Bey'e karşı savaşan Kıpçak hükümdarının, 1223 yılında Moğollara karşı çapışmada ölen, Çin kaynaklarında Yuy-li-gi, Ruç kaynaklarında ise Yuriy Konçakoviç (Konçakoğlu Yuriy) diye zikredilen kişi olduğu kanaatindedir. Buna rağmen Selçuklu ordusunun Kırım harekâtına direnen Rus prenslerinin kimler olduğu konusunda yazarımız kararsız kalmıştır.

Akabinde Hüsameddin Çoban Bey'in harekâtı öncesinde Suğdak'ın durumu incelenir. İbnü'l-Esir ve Rubrukvis gibi XIII. yüzyıl müelliflerine dayanılarak Suğdak'ın Kıpçaklara bağlı önemli bir liman kenti olduğu, özellikle bu şehir ile Sinop arasında canlı bir ticari ilişkinin yürütüldüğü belirtilir. Bu ilişkiler çerçevesinde Suğdak'a giyecekler getirilir, oradan ise cariyeler, köleler, kürkler, kunduz ve sincap derileri alınıp götürülürdü. Suğdak şehri Kıpçaklara bağlı bulunup onlara vergi ödemesine rağmen şehrin etnik yapısı rengârenkti. Şehirde Alanlar, Kıpçaklar, Ruslar, Ermeniler, Hazarlar ve Rumlar yaşamaktaydı. Şehrin kalesi ve iskelesi mevcuttu.¹⁴³

Daha sonra makalede Karadeniz ticaretinin Anadolu Selçukluları açısından önemine değinilir. Ardından Kıpçak bozkırlarındaki ticari hayat ve bunun farklı uluslar üzerindeki etkileri ele alınır. Makalenin sonlarına doğru İbn Bibi'nin anlatımının yorumlanmasına geri dönülür. Bu bölümde, özellikle Hüsameddin Çoban Bey

¹⁴¹ Osman Turan. *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih. Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071 - 1328)*. 7. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları 2002, s. 347; Peacock, “The Saljuq Campaign Against the Crimea”, s.138.

¹⁴² Yakubovski, “İbn-i Bibi...”, s.214.

¹⁴³ Yakubovski, “İbn-i Bibi...”, s.215-216.

tarafından inşa edildiği düşünölen, fakat daha sonraları kiliseye dönöştürölmöş olan bir cami hakkında verilen bilgiler dikkat çekicidir.¹⁴⁴

Makalenin sonunda yazar, İbnü'l-Esir'in bu sefere yer vermemesinden yola çıkarak, Hüsameddin Çoban Bey'in Kırım harekâtının siyasi etkilerinin önemli ölçölere varmadığını belirtir. Yazara göre seferin en büyük önemi, bölgedeki ticari hayatın taşıdığı önemi ifade etmesiyle ilgilidir. Nitekim Kıpçak yönetiminin yerini alacak olan Altın Orda Hanlığı da bu ticaretin gelişmesine çalışmıştır.¹⁴⁵ Böylece Yakubovskiy'e göre Hüsamedin Çoban Bey'in Kırım Seferi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Karadeniz ticaretini kontrol altına alıp oraların güvenliğini sağlamasına verdiği önemi ve bu çerçevede Kırım'ın ve özellikle de Suğdak limanının değerini ortaya koymak bakımından ilgi çekicidir.

Netice itibarıyla Yakubovskiy, bu olayı Çobanoğulları Uc Beyliği veya Kastamonu-Sinop tarihi açısından değil, Karadeniz'in karşı yakası, Suğdak, Kırım, Kıpçak bozkırları ve Rusya açısından önemini dikkate alarak incelemiş, vardığı sonuçları da bu doğrultuda dile getirmiştir. Yakubovskiy'nin çalışması bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Yaşar Yücel, Yakubovskiy'nin vardığı sonuçları tatmin edici bulmamışsa da Hüsameddin Çoban Bey'in yaptırdığı caminin yerini belirleme hususundaki çabasını takdir etmiştir: “Melikü'l-Ümera Hüsameddin Çoban Bey'in yaptığı bu sefer hakkında bizi pek tatmin edici neticelere varamayan A. Yakobuvskiy'nin, ayrı ayrı asırlarda mükerreren mescid ve kilise haline getirilmiş olan bir mabedin Selçuklu mimarisi üslubunda yapılmış olduğunu mütehassıslara istinaden söylemesi, ayrıca üzerinde dikkatle durulması gereken bir hadisedir”.¹⁴⁶

Öte yandan Peacock, Yakubovskiy'nin araştırma yöntemini aşağıdaki ifadelerle sorgulamıştır: “Bu çalışmanın değeri olsa da, İbn Bibi'nin metninin Ortaçağ'da *Muhtasar* adıyla yapılmış olan özetlemesine dayanmasından dolayı kusurludur; çünkü bu özet, birçok detayı atlamaktadır. Ayrıca Yakubovskiy'nin harekâta olan ilgisinin, çoğunlukla bu olayın Rus tarihine olan bağlantısı nedeniyle olduğu görölmektedir ki

¹⁴⁴ Yakubovski, “İbn-i Bibi...”, s.225.

¹⁴⁵ Yakubovski, “İbn-i Bibi...”, s.225-226.

¹⁴⁶ Yücel, “Çoban Oğulları Beyliği”, s.65-66.

aslında bu bağlantı çok sınırlıdır. Sudak harekâtının önemi, ancak Anadolu tarihine bakıldığında net bir şekilde anlaşılır”.¹⁴⁷

Olayın tarihini belirlerken öne sürdüğü gerekçelere katılmasak, seferin Çobanoğulları tarihindeki yerine değinmemesini ve İbn Bibi’nin asıl metninden yararlanmamasını ciddi birer eksiklik olarak görsek bile Yakubovskiy’nin ilgili makalesinin sahip olduğu önemi de vurgulamak durumundayız. Nitekim yaklaşık yüz yıl önce yazılmış olan bu çalışma, Çobanoğullarının faaliyetine ışık tutmayı amaç edinmese bile fiilî olarak Hüsameddin Çoban Bey’in faaliyetlerini anlatan ilk bilimsel araştırmadır. Makalede Hüsameddin Çoban Bey tarafından Suğdak’ta yaptırılan cami üzerine verilen ilginç bilgiler, Türk bilim adamlarınca takdir edilmişlerdir. Bunların yanı sıra Karadeniz, Kırım ve Deşt-i Kıpçak ticaretinin ehemmiyetiyle ilgili olarak makalede yer alan ayrıntılı bilgiler, bu ticaretin Anadolu ve dolayısıyla Çobanoğulları coğrafyası, Sinop-Kastamonu bölgesi için ifade ettiği değer anlaşılmaya yönünde mühim ipuçları barındırmaktadır.

3.2 Claude Cahen

3.2.1 Hayatı ve Faaliyetleri

Ünlü Fransız bilim adamı Claude Cahen, 26 Şubat 1909’da Paris’te doğdu. Ataları Türkiye’den göç etmiş olan Yahudi kökenli bir aileye mensup olsalar da Cahen hiçbir zaman kendisini Yahudi olarak tanımlamadı ve öyle görmedi. Fransa’nın en ünlü yüksek öğretim kurumlarından olan Sorbonne Üniversitesi’nin Yüksek Öğretmen Okulu ve Doğu Dilleri Okulu’nda (Türkçe-Arapça Bölümü) eğitim aldı. 1931’de üniversiteden mezun oldu. 1932 yılında tarih ve coğrafya öğretmeni olarak atandı. Akabinde sırasıyla Amiens, Rouen ve Paris’te öğretmen olarak görev yaptı. Öğretmenlik mesleğine paralel olarak araştırma faaliyetlerinde de bulundu.¹⁴⁸ 1936-1937 yıllarında Türkiye’de yaşadı. 1938 yılından itibaren mezun olduğu Doğu Dilleri Okulu’nda çalışmaya başladı. 1940’ta *Haçlı Seferleri Döneminde Kuzey Suriye (La Syrie du nord à l’époque des croisades)* başlıklı teziyle doktor unvanını aldı. 1930’lu

¹⁴⁷ Peacock, “The Saljuq Campaign Against the Crimea”, s.134.

¹⁴⁸ Cl. Cahen’in daha ilk çalışmalarından olan Artukoğulları ile ilgili makale, Türk tarihçiliğinin dikkatini çekmeyi başarmıştı. Bkz. M. Fuad Köprülü, “Kitabiyat: Claude Cahen, *Le Diyâr Bakr au Temps Des Premiers Urtukides*, Extrait du *Journal Asiatique* (Octobre-Decembre, 1935), p. 219-276”, *Belleten* 1, no. 1 (1937): 283-288.

yıllarda Fransa'daki Komünist harekete katıldı ve bu nedenle İkinci Dünya Savaşı döneminde beş yıl tutuklu kaldı. 1945-1959 yıllarında Strasbourg Üniversitesi'nde tarih profesörü olarak görev yaptı. Akabinde yine aynı unvan ile Sorbonne Üniversitesi'nde (1959-1979) çalıştı. 1967 yılında konuk profesör olarak ABD'nin Michigan Üniversitesi'nde dersler verdi. 1946'dan itibaren *La Pencée* dergisinin, 1957'den itibaren *Journal of the Economic and Social History of the Orient*'in genel editörü oldu.

1935 yılından itibaren Fransız Asya Cemiyeti'nin (Société Asiatique) üyesi olan Cl. Cahen, 1973'te Fransa'nın en eski ve en önemli akademilerinden biri olan Academie des Inscriptions et Belles-Lettres üyeliğine kabul edildi. 1974-1987 yılları arasında Société Asiatique başkanlığını yaptı. 1945'te Sorbonne Schlumberger Ödülü'nü kazandı, 1975'te ise Chevalier de la Légion d'honneur-Onur Şövalyesi adına layık görüldü. Ayrıca Cl. Cahen, Türk Tarih Kurumu'nun 15. üyesiydi ve American Historical Association (AHA)'nın Onursal Yabancı Üyesi (1966) seçilmişti. Ortaçağ İslam Dünyası, Haçlı seferleri, Selçuklu ve Beylikler üzerine yaptığı çalışmalarla ün kazanmış olan Cl. Cahen, 18 Kasım 1991 tarihinde Savigny-sur-Orge'de vefat etmiştir.¹⁴⁹

Cl. Cahen, tarih yazımında bilimsel metodları savunmuş, Marksist bir entelektüel olarak diyalektik materyalizmi desteklemiş ancak bunu dogmatik bir şekilde benimsemeden, eleştirel bir bakış açısı geliştirmiştir. Tarihi yalnızca savaşlar ve siyasi olaylarla sınırlamayıp biyoloji, sosyoloji ve psikoloji gibi beşeri bilimlerle de bütüncül bir şekilde incelemenin gerektiğini savunmuştur. Cahen, tarih yazımında ampirizme dayalı, olaylardan yola çıkarak yapılan hipotezlere önem verirken, metafiziksel yaklaşımlardan kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵⁰

Cl. Cahen, olayları sadece yüzeysel bir şekilde anlatmakla kalmaz, farklı dinamikleri ve bunların uzun vadeli etkilerini dikkatlice analiz eder. Bu da onu yalnızca bir tarihçi

¹⁴⁹ Michel Balivet, "Cahen, Claude (1909-1991)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 7 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993), 15-16; M. Said Polat, "Yirminci Yüzyıl Tarihyazımı İçinde Claude Cahen ve Osmanlı Öncesi Türkiye Tarihine Yaklaşımı", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, no. 9 (İstanbul, 2001): 79-96; Muhammet Kemaloğlu, "Claude Cahen Çalışmaları ve Hakkında Yapılan Araştırmalar", *İstem Dergisi* 11, no. 22 (2023): 187-207.

¹⁵⁰ Polat, "Yirminci Yüzyıl Tarihyazımı İçinde Claude Cahen", s.84-85.

değil, çok boyutlu bir düşünür olarak tanımlar. Cahen, Orta Çağ İslam dünyası, Selçuklu tarihi ve Türklerin Anadolu'ya yerleşme süreci üzerine önemli çalışmalar yapmış bir tarihçidir. Çalışmaları genellikle ekonomik, sosyal ve kültürel tarih alanlarına odaklanmış, İslam toplumlarının yapıları ve kurumları üzerine analizler yaparak dönemin ötesinde bir yaklaşım sergilemiştir. Özellikle Haçlılar dönemi ve Moğol istilasının bölgedeki etkilerini derinlemesine incelemiştir. Cahen, Ortaçağ'daki "Doğu" ve "Batı" kavramlarını, Batılı tarihçilerden farklı bir perspektiften ele alır. Yazar, Batı'nın tarihsel olaylara genellikle dar ve tek yönlü bir bakış açısıyla yaklaştığını belirtir ve bu anlayışın tarihsel süreci eksik veya yanıltıcı şekilde yansıtabileceğini savunur. Cahen, "Doğu" teriminin yanlış anlaşılmasını engellemek için bu kavramın tarihsel ve kültürel anlamını detaylı bir şekilde açıklar. Bu, hem Batılı hem de Doğulu okuyucular için önemli bir açıklamadır. Cahen, İslam dünyasını yalnızca Batı'nın karşısındaki bir "doğu" olarak görmez; aksine, bu dünyayı kendi iç dinamikleri ve kültürel bağlamı içinde bir bütün olarak ele alır.

Cl. Cahen'in İslam ve Haçlılar üzerine araştırmaları, onun tarihsel olayları derinlemesine ve çok yönlü bir şekilde incelediğini gösteren önemli birer örnektir. Cahen, Haçlı Seferleri gibi karmaşık bir konuyu ele alırken, olayları sadece yüzeysel değil, çok boyutlu bir perspektiften değerlendirir. Bu, sadece dini motivasyonları değil, aynı zamanda bu hareketin siyasi ve ekonomik yönlerini de ele alarak daha geniş bir çerçeve sunmasını sağlar. Cahen'in yaklaşımında en dikkat çeken özelliklerden biri, Batı ve Doğu dünyasının bakış açılarını tarafsız bir biçimde incelemesidir. Haçlı Seferleri'nin Batı için yalnızca dini bir hedef taşımadığını, aynı zamanda Batı'nın politik ve ekonomik çıkarlarıyla da şekillendiğini vurgular. Aynı zamanda, Hristiyan Doğu halklarının Haçlı ideolojisine olan mesafesini ve bu ideolojiye sınırlı bir destek sunduklarını belirtir. Bu, onun tarihsel olayları farklı perspektiflerden anlayabilme yeteneğini ortaya koyar. Cahen, dönemin dinamiklerini anlamakla kalmaz, bu dinamiklerin uzun vadeli etkilerini de irdeler. Örneğin, Haçlı Seferleri'nin Müslüman dünyasında siyasi ve dini motivasyonları birleştiren bir toparlanma sürecine yol açtığını belirtir. Bu, olayları sadece kısa vadeli bir bakış açısıyla incelemektense, tarihsel sürecin gelişim ve dönüşüm bağlamında ele almanın önemini ortaya koyar.¹⁵¹

¹⁵¹ Claude Cahen, *İslâm ve Haçlılar*, çev. İ. Kayaoğlu, *Belleten* 51, no. 200 (1987): 1045-1052.

Cl. Cahen'in en önemli eserlerinden biri olan *Osmanlı Öncesi Anadolu (Pre-Ottoman Turkey)*, Türklerin Anadolu'daki yerleşim süreçlerini ve Selçuklu dönemi toplumsal dinamiklerini kapsamlı şekilde ele almaktadır. Cahen bu eseriyle Osmanlı öncesi Türkiye tarihi üzerine önemli bir katkı sağlamış, tarihsel verilerle bilimsel bir yaklaşım benimsemiştir. Cahen'in tarih yazımındaki yenilikçi yaklaşımı, geleneksel tarihçilik ile toplumsal tarih anlayışını birleştiren eklektik bir perspektife dayanır. Aynı zamanda, tarihsel bağlamı ve dönemin sosyal değişimlerini dikkate alarak, tarihçiliği yalnızca geçmiş değil, içinde bulunduğu dönemi de etkileyen bir süreç olarak görür.¹⁵²

Cl. Cahen'in genel bibliyografyası¹⁵³ ve Türk tarihi üzerine yazdığı eserlerin listesi¹⁵⁴ Türkiye'de daha önce yayınlandığı için burada yazarın yayınlanmış eserleri hakkında bibliyografik bilgiler sunmanın fayda sağlamayacağı kanaatindeyiz. Ancak Cahen'in Kastamonu ve Çobanoğullarıyla ilgili çalışmasının analizine geçmeden önce Türk-İslam tarihiyle ilgili belli bağlı eserlerini ve tarihçilik anlayışını kısaca değerlendirmeyi önemli buluyoruz.

Cl. Cahen'in Türk-İslam tarihiyle ilgili en önemli kitap çalışmaları arasında *Introduction to the History of the Muslim East* (California, 1965), *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History* (New York, 1968), *L'Islam: des origines au de but de l'empire Ottoman* (Paris, 1970), *Les peuples musulmans dans l'histoire médiévale* (Damas, 1977), *Introduction à l'histoire du monde musulman médiéval VIIe-XVe siècles* (Paris, 1982), *La Turquie pré-ottomane* (İstanbul, 1988), *Formation of Turkey: The Seljukid Sultanate of Rum. Eleventh to Fourteenth Century* (New York, 2001) gibi eserlerin isimlerini zikretmek gerekmektedir. Yazarın Türkçeye kazandırılmış olan kitapları ise *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (çev. Y. Moran, İstanbul, 1979), *İslâmiyet* (çev. E. N. Erendor, İstanbul, 1990), *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi* (çev. B. Yediyıldız, Ankara, 1992), *Türkler Nasıl Müslüman Oldular* (çev. N. Uğurlu, İstanbul, 2010), *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı* (çev. M. Daş, İstanbul, 2010), *Osmanlılardan Önce Anadolu* (çev. E. Üyepazarcı, İstanbul, 2014), *Türkiye'nin Doğuşu: Anadolu Selçuklu Devleti*

¹⁵² Polat, "Yirminci Yüzyıl Tarihyazımı İçinde Claude Cahen", s.89-92.

¹⁵³ Kemaloğlu. "Claude Cahen Çalışmaları", s.189-200.

¹⁵⁴ Polat, "Yirminci Yüzyıl Tarihyazımı İçinde Claude Cahen", s.93-96.

(çev. N. Epçeli, İstanbul, 2022), *İslam: Başlangıcından Osmanlı'nın Kuruluşuna Kadar* (çev. H. Meral, Ankara, 2024) isimli eserlerden ibarettir.

Aşağıda Cl. Cahen'in Çobanoğulları döneminde Kastamonu'nun genel tarihine adanmış olan makalesinin değerlendirilmesi yapılacaktır.

3.2.2 XIII. Yüzyıl Kastamonu İli Tarihine İlişkin Meseleler Konulu Makalesinin Değerlendirilmesi

Cl. Cahen'in "XIII. Yüzyıl Kastamonu İli Tarihine İlişkin Meseleler" başlıklı makalesi, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü'nün Selçuklu Araştırmaları Dergisi'nin Malazgirt Zaferi'nin 900. Yılına adanmış olan üçüncü sayısında Fransızca olarak basılmıştır.¹⁵⁵ Makale ilk kez bu tez çalışması kapsamında Türkçeye çevrilmiştir.

Makalenin ana konusu, Çobanoğulları hanedanını araştırmaktan ziyade Kastamonu bölgesinin XIII. yüzyıl tarihini ana hatlarıyla ortaya koymaktan ibarettir. Makalede kısa bir girişin ardından iki bölüm ve sonuç yer almaktadır. Bölümlere başlık verilmemişse de sayfa ortasındaki yıldızlı işaretlerle birbirinden ayrılmışlardır. İlk bölümde XIII. yüzyılın birinci yarısı, ikinci bölümde ise aynı yüzyılın ikinci yarısı ele alınmaktadır.

Makalenin en başında, Kastamonu'nun XIII. yüzyıl tarihinin karmaşık olduğu belirtilmekte ve bu durum, bahse konu bölgenin büyük başkentlere ve ana politika eksenlerine göre uzak bir konumda bulunmasıyla açıklanmaktadır. Yazar, bu makale kapsamında ilgili dönemde söz konusu bölgenin tarihinin aydınlatılmasının mümkün olmayacağını itiraf etmekle beraber, ele alınacak olan sorunların ve bu yönde yapılacak açıklamaların bilimsel literatüre katkı sağlayacağı inancını taşımaktadır.

Giriş mahiyetli ilk paragrafın ardından İbn Bibi'nin eserinden yola çıkılmak suretiyle Hüsameddin Çoban Bey'in faaliyetleri ele alınır. Öncelikle 608/1211 yılında Selçuklu sultanı Keykâvud ile kardeşi Keykubad arasında yapılan antlaşma sırasında

¹⁵⁵ Claude Cahen, "Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu au XIIIe Siècle", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 3 (Malazgirt Zaferi Özel Sayısı 900. Yıl) (Ankara, 1971): 145-158.

Hüsameddin Çoban Bey ile Seyfeddin Kızıl Bey'in oynadığı rol ele alınır ve sonraları Seyfeddin Kızıl'ın, vefat edince Ankara'ya gömüldüğü belirtilir. Hüsamedin Çoban Bey'in gerek bölgedeki Türkmenlerden ve gerekse de buraya ithal edilen kölelerden (mamluklardan) oluşan askerî kuvvetlere sahip olduğu ifade edilir.¹⁵⁶ İbn Said'e dayanan Cl. Cahen, Kastamonu bölgesinde Türkmenlerin sayısını yüz bin olarak göstermişse de, aslında bahse konu kaynakta yüz bin kişiden değil, yüz bin çadırdan (aileden) söz edilmektedir.¹⁵⁷ Dolayısıyla, bu rakamdan hareketle Türkmenlerin sayısının yarım milyona ulaştığı söylenebilir. Makalede Çoban ve Kızıl beylerin, ağabeyinin ölümünün ardından tahta cülus eden Keykubad'ı tebrik etmesi olayı, 615/1218 olarak tarihlendirilmektedir.¹⁵⁸ Halbuki bu olayın 616/1219-1220 tarihinde gerçekleştiği iyi bilinmektedir.¹⁵⁹

Cl. Cahen, Uc Beyleri kavramını “yarı özerk sınır Türkmenleri” olarak tanımlamasına rağmen, İbn Bibi'nin eserine bakıldığında, Çoban ve Kızıl beylerin “Türkmen ortamına ait kişiler mi yoksa Selçuklu valileri mi” oldukları sorusuna yanıt verilemediğini dile getirir.¹⁶⁰ Kanaatimizce Fransız akademisyenin makalesinin eksik taraflarından biri, bu gibi konularda sadece İbn Bibi'ye dayanmasıdır. Bu yüzden Yazıcızade Ali'nin Hüsameddin Çoban Bey'i Kayı, Seyfeddin Kızıl Bey'i de Bayındır boyu ile ilişkilendiren kayıtları¹⁶¹ Cl. Cahen'in dikkatinden kaçmıştır. Hollandalı şarkiyatçı M. T. Houtsma daha 1891 yılında Yazıcızade Ali'nin Selçukname'sini neşretmişse de Cl. Cahen, Kastamonu ile ilgili çalışmasında bilinmeyen bir nedenle bu eseri dikkate almamıştır.

Cl. Cahen, Keykubad'ın emri üzerine Çoban Bey tarafından “Kırım'a yapılmış olan unutulmaz seferinin” 622/1225 yılında vuku bulduğunu iddia ediyorsa da bu tarihlendirmeyi destekleyecek herhangi bir kanıt sunmuyor. Fransız tarihçinin haklı tespitlerine göre bu seferin başlıca askerî gücü, Türkmenlerden oluşmaktaydı.¹⁶²

¹⁵⁶ Cahen, “Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu”, s.145-146.

¹⁵⁷ Bkz. R. Turan, “Selçuklular Döneminde Kastamonu”, s.5.

¹⁵⁸ Cahen, “Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu”, s.146.

¹⁵⁹ Yücel, “Çobanoğulları”, s. 354; Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, s. 29.

¹⁶⁰ Cahen, “Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu”, s.146

¹⁶¹ Bakır, *Yazıcızade Ali'nin Selçuk-name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği*, s. 285.

¹⁶² Cahen, “Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu”, s.146

Hüsameddin Çoban Bey'in akıbeti konusunda doğal olarak herhangi bir bilgiye ulaşamayan Cl. Cahen, 1220'lerin ikincii yarısı ve 1230'ların başlarında Anadolu tarihi açısından Sureyi'de Eyyûbî prenslerinin hizmetinde bulunan İbn Nazîf adlı tarihçinin *et-Târîhü'l-Manşûrî* isimli eserinin önemine değinir. Adı geçen eser, Anadolu tarihine dair kısa fakat diğer kaynaklarda anlatılmış olan bilgiler içerir. Bu kayıtlarda başlıca olarak 1225-1231 arasında Anadolu Selçukluları ile Nikea Krallığı arasındaki çarpışmalar ele alınmaktadır. Cl. Cahen, kesin bir sonuca varmasa da bu çarpışmaların gerçekleşmesinde Kastamonu Uc Beyinin de rol alabileceğini ima eder. Ayrıca yine aynı kaynağa dayanarak Seyfeddin Kızıl Bey'in 626/1229 yılında Selçuklu sultanı tarafından ortadan kaldırıldığını öne sürer.¹⁶³

Makalenin ikincii bölümünde, 1220'lerle 1270'ler arasında yaklaşık yarım asırlık bir süre zarfında Kastamonu tarihi üzerine bilgilerin son derece kısıtlı olduğu belirtilmektedir. Cl. Cahen, XIII. yüzyılda Kastamonu üzerinde Çobanoğullarının sürekli hüküm sürdükleri görüşünü kabul etmemektedir. Fransız tarihçiye göre Hüsameddin Çoban Bey'den sonra bir belirsizlik olsa da, 1256 yılında Tavtaş adlı bir beylerbeyinin Kastamonu'da iktidarda bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda Cl. Cahen, Tavtaş'ı Çoban Bey'in akrabası olarak gören Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsameddin'i eleştirerek kendisini "hayalperest âlim" diye tanımlamaktadır.¹⁶⁴ Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş'ın isminin Cl. Cahen tarafından Tavtaş diye okunduğu görülmektedir. Fransız akademisyene göre bu dönemde Çoban Bey'in soyundan gelenler bölgede etkili ve saygın bir konuma sahip olsalar bile Kastamonu'nun idarecileri değillerdir. Kastamonu'yu yöneten kişiler ise Selçuklu veya İlhanlı yönetimi tarafından buraya vali olarak atanan devlet adamlarıdır. Yani 1250'lerden 1270'lere değin Kastamonu'da herhangi bir ailenin beylerbeyi olarak sürekli iktidarı söz konusu değildir. Tavtaş'ın görevini sırasıyla Baba Tuğrâî, Taceddin Mûtaẓ ve Pervane Muineddin Süleyman devralacaktır. 1260'larda bölgede İbn Hurma adlı bir Türkmen beyinin aktif olduğu görülüyorsa da bu, geçici bir durumdur.¹⁶⁵

Cl.Cahen, 1270'lerin sonlarından itibaren durumun değiştiğini ve Çobanoğullarının yeniden Kastamonu'da hâkimiyete yükseldiklerini ifade eder. Fransız akademisyenin

¹⁶³ Cahen, "Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu", s.146-151.

¹⁶⁴ Cahen, "Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu", s.151-152.

¹⁶⁵ Cahen, "Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu", s.151-152.

kanısınca, bunlar Hüsameddin Çoban Bey'in yasal mirasçıları olarak tanımlandıklarına göre “ast bir konumda olsa bile” bölge yönetiminde yer aldıklarını göstermektedir. Çobanoğullarının etnik menşesine dair Cl. Cahen'in görüşlerini veya kuşkuğunu yukarıda eleştirmiştik. Ne var ki makalenin ikinci bölümünde Cl. Cahen tekrar Çobanoğullarının kökeni konusuna geri döner ve Muzaffereddin Yavlak Arslan'a Farsça birkaç eser sunulmasına dayanarak, Çobanoğullarının “ya gerçek bir Türkmen soyundan olmadıklarını ya da olmuşlarsa bile kültürel farklılaşma sonucunda Türkmenler tarafından artık tam olarak tanınmaz hale gelmiş olabileceklerini” iddia etmektedir.¹⁶⁶ Oysaki Çobanoğulları hanedan üyelerinin isimleri (Çoban, Alp Yürek, Yavlak Arslan) bile bunların Türk olduklarını, kendi soy köklerinin farkına vardıklarını, milli bir bilince sahip bulunduklarını gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ayrıca İbn Bibi'nin Türk kelimesine pek sıcak bakmadığı bir dönemde Yavlak Arslan'ın münşîsi olan Hoylu Hasan'ın bu etnik tanımlamayı gerek Gideros Fetihnamesi'nde ve gerekse de şiirlerinde gururla ifade etmesi, Çobanoğullarının taşıdıkları milli kimliği ve bu yöndeki duyguları da ortaya koymaktadır.¹⁶⁷ Yine yukarıdaki eleştirmimize atıfta bulunarak Yazıcızade Ali'den yararlanılmamış olmasının, Cl. Cahen'in bu yönde bilgi eksikliğine yol açtığını belirtmek isteriz. Farsçaya gelince, bu dil XIII. yüzyılda sadece İran'da değil, Anadolu, Azerbaycan, Türkistan ve civar ülkelerde ilim ve edebiyat diliydi. O yıllarda söz konusu ülkelerde herhangi bir âlim veya şairin Farsça eser vermesi veya bu dilde yazılmış eserini herhangi bir devlet adamına sunması, ne yazarın ne de onun hamisinin etnik kökeninin sorgulanmasına yol açmamalıdır. Yaşar Yücel'in Çobanoğullarına dair makalesi, Cl. Cahen'in çalışmasından tam 6 yıl önce yayınlanmış olmasına rağmen Fransız tarihçinin bu makaleden yararlanmaması, literatür taraması açısından bir diğer eksikliktir.

Bu gibi eksikler makalenin içeriğine olumsuz bir biçimde yansımıştır. Şöyle ki yazar, 1279'da Kırım'dan Kastamonu'ya gelen ilk Selçuklu şehzadesinin (Mesud'un kardeşinin) isminin belli olmadığını ve bu şehzadenin o yıllarda daha hayatta olan Alp Yürek b. Hüsameddin Çoban tarafından tutuklandığını iddia eder. Ayrıca Cl. Cahen, tereddüt içinde olsa bile 1280 yılında Alp Yürek öldüğü için yerine oğlu Yavlak

¹⁶⁶ Cahen, “Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu”, s.153.

¹⁶⁷ Yakupoğlu ve Musalı, “Gideros Fetihnamesi”, s.107; Musalı, “Hüsâmeddin Hasan el-Hôyi'nin Mültemisât'ı”, s.212.

Arslan'ın geçtiği konusunda bir ihtimal ileri sürer.¹⁶⁸ Fakat aslında Kırım'dan gelen Selçuklu şehzadenin isminin Geyümers olduğu, kendisini yakalayan kişinin de Alp Yürek'in oğlu Yavlak Arslan olduğu iyi bilinmektedir.¹⁶⁹ 1290'ların başlarında Sultan Mesud'a karşı ayaklanarak Kastamonu Türkmenlerinin desteğini alan şehzadenin yine daha önce Kırım'dan geldiği belirtilen ismi meçhul şehzade olduğu yönünde makalede öne sürülen iddialar¹⁷⁰ da tutarsızdır. Zira Aksarayî, asi şehzadenin isminin Rükneddin Kılıç Arslan olduğunu net bir biçimde belirtmektedir.¹⁷¹

Fakat Yavlak Arslan'ın isyan hareketine direndiği için öldürüldüğü konusunda Cl. Cahen'in yaptığı tespit isabetlidir. Öte yandan Fransız tarihçi, isyanı bastırmak için bölgeye gelen Selçuklu ordusunun karargâhının Safranbolu'da olduğunu belirlemiştir. İsyandan sonra Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmud'un Kastamonu'da hüküm sürmesi ihtimalinin var olduğunu söyleyen Cl. Cahen, durumun tam anlamıyla belli olmadığını altını çizer. Bu çerçevede Fransız araştırmacı, 1295-1299 yılları arasında Pervane oğullarının, 1300'lerden itibaren de Candaroğullarının bölgede hâkimiyet sağladıklarını belirtir. Pachymeres'in Amourioi ailesi hakkında verdiği bilgileri aktaran ve akabinde Nicephorus Gregoras, Phrantzes gibi Bizanslı tarihçilerin de konuya ilişkin yorumlarına yer veren Cl. Cahen, genel olarak bu karmaşık kayıtlara dair ayrıntılı yorumlar yapmaz, sadece "Amourioi adının geçtiği Bizans kayıtları Candaroğlu dönemine değil, Çobanoğulları dönemine aittir" diye kanaatini paylaşır.

Makalenin sonuç kısmında Cl. Cahen, yapmış olduğu araştırmanın, Kastamonu'nun bir Selçuklu vilayetinden Türkmen Beyliği'ne (Candaroğulları yönetimine) geçişinin net manzarasının oluşturulmasına katkı sağladığına inandığını belirtir. Fransız bilim adamı, ne Çobanoğullarını ne de Candaroğullarını Kuzey Anadolu'da çok fazla yayılmış olan Çepnilerle ilişkilendirmek için elimizde herhangi bir delilin olmadığını savunur. Yazara göre Anadolu'ya gelen Türkmenleri iki gruba ayırmak icap eder: Bunlardan biri Selçuklularla gelen eski Oğuz boyları iken, diğeri XIII. yüzyılda Moğollardan kaçarak veya onlar tarafından getirilenderdir. Cl. Cahen,

¹⁶⁸ Cahen, "Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu", s.153.

¹⁶⁹ Yücel, "Çoban Oğulları Beyliği", s. 68-69; Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, s. 33-34.

¹⁷⁰ Cahen, "Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu", s.153.

¹⁷¹ Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr*, s. 242.

Çobanoğullarının ilk, Osmanlıların ise ikinci gruba ait olduklarını ifade ederek makaleyi sonlandırır.¹⁷²

Cl. Cahen'in makalesi 50 küsur yıl önce yayınlanmış olmasına rağmen hâlâ Kastamonu ve Çobanoğulları tarihi araştırmalarında sık sık başvuru alan çalışmalar arasında yer almaktadır. İyi bir literatür taraması yapılmaması, Çobanoğullarının etnik kökenine dair kuşkuların öne sürülmesi, bazı şahıs adları ve tarihlendirmeler bakımından sorunlar içermesi ile beraber makalenin olumlu yönleri de mevcuttur. Öncelikle, eksiklerin olmasına rağmen bu çalışma, Batı tarihçiliğinde Kastamonu'nun çok karmaşık bir asır olan XIII. yüzyıldaki durumunu ana hatlarıyla anlatmaya yönelik ilk çabalardan biridir. 1225-1231 yıllarında Anadolu'da Türklerle Rumlar arasında vuku bulan mücadeleler ve bu süreçte Kastamonu beylerinin rol alabileceklerine dair kanaatler ilgi çekicidir. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Çobanoğulları dışında Kastamonu'da etkili olan şahsiyetlerin belirlenmesi de takdire şayan bir çabadır. Ayrıca Cl. Cahen, Yavlak Arslan'ın ölüm sebebini doğru bir biçimde tespit ederek bu devlet adamının asi şehzadeye direndiği gerekçesiyle ayaklanmacılar tarafından öldürüldüğünü belirtmiştir.

3.3 Elizabeth Zachariadou

3.3.1 Hayatı ve Faaliyetleri

Yunan tarihçi Elizabeth Zachariadou, 1931 yılında Selanik'te Kapadokya kökenli bir Rum ailesinde doğdu. Atina Üniversitesi Felsefe Bölümü'ndeki eğitimini tamamladıktan sonra, 1956 yılında Londra'ya giderek School of Oriental and African Studies'de (Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu) ünlü Osmanlı araştırmacısı Paul Wittek'in danışmanlığında doktora başladı. 1960 yılında *Osmanlı Sultanları Üzerine Bir Yunan Kroniği* konulu tezini savunarak Dr. unvanı aldı. Aynı yıl içinde altı ay boyunca İstanbul'da geçirdiği süre sonrasında Yunanistan'a dönerek Bizans Araştırmaları Merkezi'nde çalışmaya başladı ve burada Bizans tarihçisi Nikos Oikonomides ile tanıştı. Ayrıca o yıllarda Patmos'taki St. John Manastırı'nın zengin Osmanlı arşivini keşfetti ve neredeyse hayatının sonuna kadar bu belgeleri incelemeye

¹⁷² Cahen, "Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu", s. 154-158.

devam etti. 1966 yılında Zachariadou, meslektaşı Oikonomides ile evlendi. Bu çift, 1967 yılında Yunanistan'da vuku bulmuş olan askerî darbeye muhalefet ettikleri için 1969 yılında Kanada'ya göç etmek zorunda kaldı. Bu dönemde Zachariadou; Montreal, Sherbrooke and McGill üniversitelerinde sözleşmeli olarak çalıştı. Ancak daha çok araştırmalarına zaman ayırdı ve Osmanlı tarihi üzerine pek çok çalışmalar yaptı. 1985 yılında Yunanistan'a geri dönen Zachariadou, yeni kurulmuş olan Crete (Girit) Üniversitesi Tarih ve Arkeoloji Bölümü'ne doçent kadrosuna atanarak Osmanlı Tarihi derslerini vermeye başladı. 1989 yılında Prof. Dr. unvanını aldı.

Zachariadou, Girit Üniversitesi'ndeki görevinin yanı sıra 1987 yılından itibaren eş zamanlı olarak Girit'te, Rethymno (Resmo)'da bulunan Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü'nde çalışmaya başlayarak bu kurumda Prof. Dr. Vassilis Demetriades ile birlikte Türkiyat Bölümü'nü kurdu. 1988 yılında ise Zachariadou, Girit Üniversitesi ile Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü'nün ortak bir programı olarak Yunanistan'da ilk kez Türkoloji alanında lisansüstü eğitim programının açılmasını sağladı. 1990 yılında Ankara Üniversitesi'nden fahri doktora unvanı aldı. 1993 yılında ise Avrupa Akademisi (Academia Europaea) üyeliğine kabul edildi. 1998 yılında emekli olan Zachariadou, emeklilik döneminde de bilimsel çalışmalarını başarıyla sürdürdü. 26 Aralık 2018 tarihinde vefat etti.

Zachariadou'nun araştırmaları başlıca olarak erken dönem Osmanlı tarihi alanını kapsamaktadır. En önemli araştırma kitap çalışmaları, *To Chronikon to Tourkon Soultanon kai to Italiko tou Protupo* (Selanik, 1960), *Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Monteshe and Aydin, 1300-1415* (Venedik, 1983), *Romania and the Turks* (Londra, 1985), *Studies in pre-Ottoman Turkey and the Ottomans* (Aldershot, 2007) şeklinde sıralanabilir. 1991 yılından itibaren Girit'de dizi halinde düzenlediği sempozyumların bildirileri kendi editörlüğünde basılan *The Ottoman Emirate, 1300-1389* (Girit, 1993), *The Via Egnatia under Ottoman Rule, 1380-1699* (Girit, 1996), *Natural Disasters in the Ottoman Empire* (Girit, 1999), *The Kapudan Pasha: His Office and his Domain* (Girit, 2002) isimli kolektif kitap çalışmalarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bunun dışında Aşıkpaşazade Tarihi'nden yola çıkarak Yahşi Fakih'in Menâkıbnâme'sini (Basım yılı: 1991) ve II. Murad'ın Gazâvâtname'sini (Basım yılı: 2005) Yunancaya tercüme ederek yayınlamıştır.

Osmanlı arşivlerinin araştırılması ve yayınlanması açısından Zachariadou'nun hizmetleri büyüktür. Kendisi Gilles Veinstein, Nicolas Vatin ve Michael Ursinus gibi tarihçilerle müşterek bir şekilde Patmos'taki St. John Manastırı'nın Osmanlı belgelerinin ayrıntılı özetler içerik kataloğunu (*Catalogue du fonds ottoman des archives du Monastère de Saint Jean a Patmos. Les vingt-deux premiers dossiers*. Athens, 2011) yayınlamış, Anthony Luttrell ile ortaklaşa Rodos Şovalyeleri arşivini Osmanlı tarihi açısından araştırmış (*Sources for Turkish History in the Hospitallers' Rhodian Archive, 1389-1422*. Athens, 2008), meslektaşı György Hazai ve Girit'teki bir grup öğrencisi ile beraber Herakleio (Kandiye)'nun Osmanlı arşivininin açıklamalı kataloğunu Yunanca olarak (2003, 2008, 2010, 2018) neşretmiştir. Kitap yayınlarının yanı sıra 100 civarında makale ve bildirisi basılmıştır.¹⁷³

Yunan tarihçi Marinos Sariyannis, Zachariadou'nun Türk tarihi açısından katkılarını şu sözlerle dile getirmektedir: “O, Osmanlı yıllıkları ve Bizans kronikleri, mektupları veya risaleleri ile Venedik veya Ceneviz raporlarını karşılaştırmalı bir biçimde araştırmaya tâbi tutarak erken Osmanlı dönemine ilişkin bilginin artmasına olağanüstü bir katkı sağlamıştır. Aynı bu güçlü yöntemini ve ayrıntılara gösterdiği özeni daha sonraki dönemleri incelerken de uygulamış ve kendini Yunan Ortodoks kilisesinin tarihi, Ege adaları veya Selçuklu sonrası Anadolu beyliklerinin Osmanlı öncesi ve Osmanlı yönetimi altındaki durumları gibi konularda önde gelen uzmanlardan biri olarak kabul ettirmiştir”.¹⁷⁴

Bir diğer meslektaşı olan Antonis Anastasopoulos ise Zachariadou'nu şu şekilde hatırlamaktadır: “Elizabeth A. Zachariadou, Ortaçağ Anadolu beylikleri, erken Osmanlı tarihi, Yunan Ortodoks kilise kurumları ve Müslüman-Hristiyan ilişkileriyle ilgili konularda haklı olarak önde gelen bir otorite olarak kabul ediliyordu; ancak çok sayıda yayını çok daha geniş bir konu yelpazesini kapsıyordu. Osmanlı tarihine büyük ve uluslararası alanda kabul görmüş bir katkıya sahip bilgili ve tutkulu bir akademisyendi ve çok cömert bir insandı. Osmanlı tarihini Yunanistan'da ayrı bir araştırma ve öğretim alanı olarak kurdu ve nesiller boyu genç Osmanlı uzmanlarını

¹⁷³ Antonis Anastasopoulos, “In Memoriam: Elizabeth A. Zachariadou (1931-2018)”, *Review of Middle East Studies* 53, no. 2 (December 2019): 343-345; Marinos Sariyannis, “Vefeyat: Elizabeth A. Zachariadou (1931-2018)”, *Osmanlı Araştırmaları* 55 (2020): 339-342; E. A. Zachariadou'nun eserlerinin tam listesi için bkz. http://opac.regesta-imperii.de/lang_en/autoren.php?name=Zachariadou%2C+Elizabeth+A. (E.T. 23.12.2024).

¹⁷⁴ Sariyannis, “Vefeyat: Elizabeth A. Zachariadou”, s.341.

eğitti. Genç meslektaşlarına ve öğrencilerine yardım ve tavsiye sunmak için her zaman hazırды”.¹⁷⁵

Elizabeth A. Zachariadou, Yunanistan’da Osmanlı tarihi konusunda tanınan bir uzman olup, Osmanlı İmparatorluğu ile Yunan halkının tarihsel ilişkileri üzerine önemli çalışmalar yapmıştır. Zachariadou, Yunanistan’da Osmanlı geçmişinin göz ardı edilmesinin yanlış olduğunu savunarak Yunanistan’daki Osmanlı tarihi eğitime katkıda bulunmuş ve bu alanda önemli adımlar atılmasını sağlamıştır. Ayrıca Osmanlı’nın Yunanistan’daki etkilerini, kültürel mirasını ve hoşgörüsünü vurgulamıştır. Girit Üniversitesi ve Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü’nde Türkoloji bölümleri kurarak Osmanlı tarihi üzerine derinlemesine araştırmalar yapılmasına öncülük etmiştir. Zachariadou, Osmanlı döneminde inanç özgürlüğü ve hoşgörü gibi unsurları vurgulamış ve Yunanistan’da birçok önyargının ortadan kalkmasına yardımcı olmuştur. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu’nun Yunanistan’daki etkilerini anlamanın, modern Yunan tarihi üzerine doğru bir değerlendirme yapabilmek için önemli olduğunu belirtmiştir. Osmanlı dönemi boyunca Yunan halkının, denizcilik ve ticaret gibi alanlarda önemli gelişmeler kaydettiğini vurgulayan Zachariadou, Osmanlı’nın hoşgörü politikalarının ve kültürel mirasının, Yunan halkı üzerindeki uzun süreli etkilerini ifade etmiştir.¹⁷⁶

Zachariadou’nun çalışmaları Türkiye’de de iyi bilinmekte ve tarih araştırmalarında sık sık kullanılmaktadır. Türkiye’de eserleri ile ilgili birkaç tanıtım yazısı yayınlanmıştır.¹⁷⁷ Yapmış olduğu çalışmalar, Türk bilim insanları tarafından genel

¹⁷⁵ Anastasopoulos, “In Memoriam: Elizabeth A. Zachariadou”, s.344-345.

¹⁷⁶ Selahattin Sevi, “Yunanistan’a Osmanlı’yı Öğretiyor”, *BalTürk*, <https://www.balturk.org.tr/yunanistana-osmanliyi-ogretiyor-2/> (E.T. 23.12.2024).

¹⁷⁷ Melek Delilbaşı, “Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade Venetian Crete and Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice, 1983, Library of the Hellenic Institute of Byzantine Studies, No 11, XXVI+276 s.”, *Belleten* 48, no. 189-190 (Ankara: TTK, 1984), 343-352; Melek Delilbaşı, “Elizabeth A. Zachariadou, *Romania and the Turks* (c. 1300-c. 1500), London, 1985, Variorum Reprints, XXVII+304 s.”, *Belleten* 49, no. 195 (Ankara: TTK, 1985), 697-698; Nejat Göyünç, “Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983, XXXVI-270 s.”, *Osmanlı Araştırmaları* 9 (İstanbul, 1989), 411-412; Nurcan Abacı, “Elizabeth Zachariadou (Ed.), *The Ottoman Emirate 1300-1389*, (Osmanlı Beyliği), Rethymnon: Crete University Press, 1993, 243 s.”, *Osmanlı Araştırmaları* 15 (İstanbul, 1995), 329-332; Orhan Köprülü, “The Ottoman Emirate (1300-1389), Institute for Mediterranean Studies, *Halcyon Days in Crete I. A Symposium Held in Rethymnon 11-13 January 1991* (edited by Elizabeth Zachariadou), Crete University Press, Rethymnon 1993, IX-XV+242 s.”, *Belleten* 60, no. 227 (Ankara: TTK, 1996), 233-234; Nejat Göyünç, “Elizabeth Zachariadou (Ed.), *The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699)*, Crete University Press, Rethymnon 1996, XVI-232 s.”, *Osmanlı Araştırmaları* 17 (İstanbul, 1997), 303-304; A. Teyfur Erdoğan, “*Catalogue du Fonds Ottoman des Archives du Monastere de Saint-Jean a Patmos, Les Vingt-Deux Premiers Dossier*, Nicolas Vatin, Gilles Veinstein, Elizabeth Zachariadou (Editör), Athens: Fondation Nationale de la Recherche Scientifique Institut de Recherches Byzantines, 2011, 566 s. + 106 s.”, *Osmanlı Araştırmaları* 42 (İstanbul, 2013), 434-435.

olarak takdirle karşılanmıştır. Prof. Dr. Melek Delilbaşı, Zachariadou'nun "Türk tarih araştırmalarına büyük katkıda bulunduğunun" ve kendi eserlerini "tam bir tarafsızlıkla ve bilimsel yöntemlerle yazmış olduğunun" altını çizmiştir.¹⁷⁸ Prof. Dr. Nejat Göyünç, Zachariadou'nun alana sağladığı katkılar hakkında şu tespitlerde bulunmuştur: "Kıymetli araştırmacı Elizabeth A. Zachariadou hem Türkçe hem Grekçe gibi iki önemli kaynak dil bildiğinden, ayrıca bütün Batı dillerindeki yayınlardan da faydalanabildiğinden, Geç Ortaçağ döneminin Ege ve Batı Anadolu tarihine, buradaki Doğu-Batı ticari ilişkilerinin ne denli gelişmiş olduğunun öğrenilmesine, ticari ilişkilerin devletlerin siyasi kadroları üzerinde etkin tesirlerinin anlaşılmasına emsalsiz ölçüde ışık tutmaktadır".¹⁷⁹

Osmanlı Beyliği, 1300-1389 (İstanbul, 1997), Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (İstanbul, 1999), Osmanlı İmparatorluğunda Doğal Afetler (İstanbul, 2001) gibi kitap çalışmaları Türkçeye kazandırılmıştır.

Zachariadou'nun Türkçeye çevrilmiş olan makaleleri aşağıdakilerdir:

- "1641'de Nakşa Sancağı", çev. M. Akif Erdoğan, Tarih İncelemeleri Dergisi, XIII. c. (Cumhuriyet'in 75. Yılına Armağan), İzmir, 1998, s.231-243.
- "Karamanoğlu I. İbrahim'in Saltanatının İlk Yılları", çev. M. Akif Erdoğan, Tarih İncelemeleri Dergisi, XIV. cilt [Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700. Yılına Armağan], İzmir, 1999, s. 261-270.
- "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar, Ankara, 2000, s. 341-394.
- "Pakhymeres'e Göre Kastamonu'da 'Amourioi' Ailesi", çev. Zerrin Günel Öden, Tarih İncelemeleri Dergisi, XVI. cilt, 1. sayı, İzmir, 2001, s. 225-237.

¹⁷⁸ Melek Delilbaşı, "Elizabeth A. Zachariadou, *Romania and the Turks* (c. 1300-c. 1500), London, 1985, Variorum Reprints, XXVII+304 s.", *Belleten* 49, no. 195 (Ankara: TTK, 1985), 697-698.

¹⁷⁹ Nejat Göyünç, "Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983, XXXVI-270 s.", *Osmanlı Araştırmaları* 9 (İstanbul, 1989), 412.

- “Sinoplu Gazi Çelebi”, çev. M. Akif Erdoğan, Tarih İncelemeleri Dergisi, XVI. cilt, İzmir, 2001, s. 221-224.
- “II. İzzeddin Keykavus’un Veroia’daki Hristiyan Torunları”, çev. Şahin Kılıç, OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 21. sayı, Ankara, 2007, s. 245-257.
- “Ege’de El Değiştiren İktidarlar”, çev. Serdar Çavuşdere, OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 22. sayı, Ankara, 2007, s. 207-220.
- “Trabzon ve Türkler (1352-1402)”, çev. Murat Keleş. OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 22. sayı, Ankara, 2007, s. 221-241.
- “Atina Katalanları ve Ege Bölgesinde Türk Yayılmasının Başlaması”, çev. Serdar Çavuşdere, Tarih Araştırmaları Dergisi, XXVIII. cilt, 45. sayı, Ankara, 2009, s. 235-254.
- “I. Bayezid ve Kadı Burhaneddin Arasındaki Çekişmede II. Manuel Palaiologos”, çev. Murat Keleş ve Şahin Çeler, OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 30. sayı, Ankara, 2011, s. 213-224.

Tez çalışması kapsamında Zachariadou’nun “Pakhymeres’e Göre Kastamonu’da ‘Amourioi’ Ailesi” başlıklı makalesini değerlendirmeye aldık.

3.3.2 Pakhymeres’e Göre Kastamonu’da “Amourioi” Ailesi Konulu Makalesinin Değerlendirilmesi

E. Zachariadou’nun “Pakhymeres’e Göre Kastamonu’da ‘Amourioi’ Ailesi” adlı makalesi, ilk kez 1977 yılında Oxford’da yayınlanan Bizans ve Modern Yunan

Araştırmaları mecmuasında İngilizce olarak basılmıştır.¹⁸⁰ Makale yayınlandıktan 24 yıl sonra Zerrin Günel Öden tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.¹⁸¹

İlgili çalışma, Bizans tarihçisi George Pachymeres tarafından Kastamonu hâkimi olan Amourioi ve onun oğulları hakkında verilmiş olan karmaşık bilgilerin analizini içermektedir. Makale, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Girişte Pachymeres'in Amourioi ve oğulları üzerine verdiği bilgiler aktarılır. Akabinde Pachymeres'ten yaklaşık elli yıl sonra eserini yazmış olan bir diğer Bizanslı tarihçi Nikephoros Gregoras'ın konuya dair anlatımına yer verilir. Zachariadou'nun değerlendirmesine binaen Gregoras'ın verdiği bilgiler, genel olarak Pachymeres'in malumatıyla örtüşse de daha kısadır.¹⁸²

Öncelikle Pachymeres'in anlatım yöntemini ele almakta yarar vardır. Adı geçen Bizanslı tarihçi, Osman Gazi ile Bizans ordusu arasında gerçekleşmiş olan 1302 Bapheus (Koyunhisar) Savaşı'nı anlatmaya başlarken kronolojik olarak geriye gider ve Amourioi adlı bir Türk beyinin Ali adlı oğlunun Bizans sınırlarına karşı saldırılarını anlatır. Daha sonra az daha geriye giderek Ali'nin, babasının intikamı için Melik Masour adlı Selçuklu şehzadesini öldürdüğünü zikreder ve yine geriye giderek Melik Masour tarafından Ali'nin babası olan Amourioi'nin öldürülmesi hikâyesine yer verir. Akabinde Ali'nin Bizans'a karşı savaşları ve sonda barış yapılması aktarılarak Osman Gazi'nin öyküsüne geçilir.¹⁸³

Pachymeres'e göre Sultan II. İzzeddin'in oğlu Melik Masour, tahtından uzaklaştırılan babasıyla birlikte Enez'den Kırım'a gitmiş, babasının ölümünden sonra Karadeniz'i geçerek Kastamonu'ya gelmişti. Orada iken İlhanlı hükümdarı Argun'un desteğini sağlayarak bölgede kontrolü ele geçirmişti. Ancak sonrasında Amourioi, Tatarlardan (İlhanlılardan) yardım alarak Melik Masour'a karşı koymuş ve onu Kastamonu'dan ayrılarak Bizans'a kaçmaya zorlamıştı. İlk önce Ereğli'ye, oradan da İstanbul'a giden Melik Masour, imparatorun Nif'de olduğunu duymuş ve imparator onun da Nif'e

¹⁸⁰ Elizabeth Zachariadou, "Pachymeres on the 'Amourioi' of Kastamonu," *Byzantine and Modern Greek Studies* 3 (Oxford, 1977): 57-70.

¹⁸¹ E. Zachariadou, "Pachymeres'e Göre Kastamonu'da 'Amourioi' Ailesi," çev. Zerrin Günel Öden, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 16, no. 1 (İzmir, 2001): 225-237.

¹⁸² Zachariadou. "Pachymeres'e Göre Kastamonu'da 'Amourioi' Ailesi", s.227.

¹⁸³ Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, s. 72-74.

gelmesini istemişti. Nif'e doğru yola çıkan Melik Masour, Edremit'te iken imparatorun huzuruna varmasının hiçbir olumlu sonuç doğurmayacağını anladığı için Bizans'dan ayrılmış ve Türklerin arasına geri dönerek yeni bir güç elde etmişti. Bu kez Amourioi, şehzadenin çok fazla kuvvetlendiğini fark ederek itaat arz etmek istemiş ve bu amaçla yedi oğluyla birlikte Melik Masour'un huzuruna çıkmıştı. Ancak kini dinmemiş olan Melik Masour, Amourioi ve etrafındakileri katlettirmişti. Buna rağmen Amourioi'nin hayatta kalan oğlu Ali, intikam yemini etmiş ve sonunda Melik Masour'u savaş alanında yenerek öldürmüştü. Ali'nin Nâsireddin adlı bir kardeşinin daha olduğunu ve bunun bir süre Bizans sarayında rehin tutulduğunu da yine Pachymeres'in eserinden öğrenmekteyiz. Ali daha sonraları Bizans'a karşı gaza faaliyetlerinde bulunmuş ve Sakarya Irmağı'na kadar ilerlemeyi başarmıştı.¹⁸⁴

Daha çok metin aktarımından ibaret olan giriş kısmının ardından bu bilgilerin incelenmesine geçilir. İlk bölüm, "Olayların Tarihi" başlığını taşımaktadır. Tarihlendirmeyi yapmak için Bizanslı ili yazarın – Pachymeres ve Gregoras'ın – bilgileri analiz edilir. Her ne kadar Gregoras, bu bilgileri Pachymeres'ten almış gibi gözükse de olayları 1280 yılı vukuatıyla bağlantılı olarak zikreder. Pachymeres ise bütün bu süreci Argun Han dönemi (1284-1291) ile Bapheus (Koyunhisar) Savaşı (1302) arasına yerleştirir. Zachariadou, dönemin tanığı olan ve ayrıca Anadolu'da daha Bizans siyasi etkisinin sürdüğü günlerde eserini yazdığı için imparatorluğun doğu sınırlarına özel bir ilgi duyan Pachymeres'in anlatısını tercih eder. Gregoras ise bu olayların bizzat şahidi değildir ve kendisi artık Anadolu'nun Bizans açısından kaybının kesinleştiği bir dönemde eser vermiştir. Bu yüzden Gregoras, muhtemelen Pachymeres'in kronolojik açıdan düzensiz bilgilerinden yararlırsa da bu anlatının yanlış olarak İmparator Mihail'in Sakarya Seferi ile ilgili olduğunu düşünerek 1280 yılı olayları bağlamında aktarmıştır. Ardından Zachariadou, olayların daha net tarihini belirlemeye teşebbüs eder. Zachariadou'ya göre Bizans kaynakları İmparator II. Andronikos'un 1290-1293 yılları arasında Anadolu'da bulunduğunu, ilk olarak Sakarya kıyılarını, Bitinya'yı, İznik ve Ulubat'ı ziyaret etmiş, ardından Nif'e giderek iki yıl boyunca orada kalmıştı. Zachariadou'nun tespitlerine bakıldığında, Pachymeres'in anlatısında da o sıralarda imparatorun Nif'te bulunduğu zikredildiğine

¹⁸⁴ Zachariadou, "Pachymeres'e Göre Kastamonu'da 'Amourioi' Ailesi," s. 226-227. Pachymeres, her iki kardeşin Bizans sarayında rehin olduğunu yazmışsa da Zachariadou sadece Nâsireddin'in rehin olduğunu ve bu sayede babası ve kardeşleri öldürülürken hayatta kaldığını ifade etmiştir.

göre söz konusu gelişmeler de belirtilen yıllarda, 1290'ların başlarında vuku bulmuş olmalıdır.¹⁸⁵

İlk bölümde olayların tarihini belirleyen Zachariadou, ikinci bölümde Amourioi kelimesini ele alır. Gerek tarihî ve gerekse de filolojik verilerden yola çıkan araştırmacı, bu kelimenin bir şahıs adı değil de Emîr unvanının Yunanca ifade ediliş şekli olduğunu tespit eder. Bu bağlamda yazar, Amourioi kelimesinin Umur şahıs adı ile özdeşleştirilmesini eleştirir.¹⁸⁶

Makalenin üçüncü bölümü “II. İzzeddin’in oğlu Masour adı” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, makalenin en kapsamlı kısmını teşkil etmektedir. Zachariadou, öncelikle bu ismin Sultan Mesud’u kastettiğini belirten araştırmacıları tenkit eder. Yazar, bu ismi gerek tarihî ve gerekse de filolojik bilgiler açısından Sultan Mesud ile özdeşleştirmeye hiçbir sebep olmadığını öne sürer. Zachariadou’ya göre Pachymeres, Selçuklu hükümdarlarını Sultan, şehzadelerini ise Melik unvanlarıyla anar. Bu durumda Melik Masour isminin bir sultanı ifade etmesi imkânsızdır. Ayrıca Melik Masour’un Bizans’a sığındığı ve savaşta öldürüldüğü söz konusu olduğu halde, bu ayrıntıların hiçbirisini Sultan Mesud’un hayat hikâyesine atfedemeyiz. Böylece Zachariadou, Melik Masour’un asıl isminin Mesud değil de Mansur olması gerektiği sonucuna varır. Yunan bilim insanına göre II. İzzeddin’in çok sayıdaki oğullarından biri olan Mansur, 1290 yılı civarında Kırım’dan Kastamonu’ya geçer ve İlhanlı hükümdarı Argun Han’ın teveccühünü kazanarak bölgeye hâkim olur. Bu olay, Argun Han’ın öldüğü 1291 yılı Mayıs ayından önceye tesadüf etmiş olmalıdır. Amourioi kelimesinin Emîr unvanını bildirdiğini ifade eden Zachariadou, doğru olarak bu unvanın Çobanoğulları Uc Beyi Yavlak Arslan’ı ifade ettiğini belirtir. Zachariadou’ya göre Melik Mansur, İlhanlı himayesinde Kastamonu’ya yerleştikten sonra Moğollarla arası açılır ve bundan yararlanan Yavlak Arslan, İlhanlıların askerî desteğini alarak şehzadeye mağlup eder. Melik Mansur, Bizans’a sığınsa da az sonra muhtemelen Argun Han’ın ölümünü müteakip İlhanlı kuvvetlerinin Kastamonu civarından çekildiği haberini alınca tekrar saldırıya geçer. Karşı koyamayan Yavlak Arslan, şehzadeye itaat etmek istesede de bazı oğullarıyla birlikte öldürülür. Akabinde Yavlak

¹⁸⁵ Zachariadou. “Pachymeres’e Göre Kastamonu’da ‘Amourioi’ Ailesi”, s.228-230.

¹⁸⁶ Zachariadou. “Pachymeres’e Göre Kastamonu’da ‘Amourioi’ Ailesi”, s.231-232.

Aslan'ın oğlu Ali, bazı Türkmen grupların desteğini alarak Mansur'a karşı acımasız bir savaşa girişir ve sonunda onu öldürmeyi başarır. Zachariadou, böylece şehzadenin başlattığı isyanın 1292 tarihinde sona erdiğini beyan eder. Ali, bu zaferden sonra Bizans sınırlarına akın yapan bir uc gazisi olarak görülürse de ardından Bizanslılarla arasında barış sağlanır. Pachymeres'e dayanan Yunan araştırmacıya göre Osman Gazi'nin gaza faaliyetlerini görünce Ali'nin düşüncesi değişir ve 1302 Koyunhisar Savaşı'nda Osmanlı ordusu ile beraber Bizans'a karşı savaşır. Zachariadou'ya göre Ali'nin ismi en son Koyunhisar Savaşı'nın 3 yıl sonrasında (1305) anılır. O tarihlerde Ali, Sakarya kıyılarında Bizans'tan bir arazi talebinde bulunur. Gregoras'a atıfta bulunan Zachariadou, 1300 yılı civarında Amourioi ailesinin (Çobanoğullarının) Paflagonya ve Sakarya arasındaki bölgeye hükmettiklerinin altını çizer. Makalenin sonunda yazar, Pachymeres'in verdiği bilgilerin Doğu kaynakları ile uyumlu olduğu sonucuna varır.¹⁸⁷

Zachariadou'nun Amourioi ve oğulları meselesiyle ilgili vardığı sonuçlar, O. Turan, Y. Yücel ve C. Yakupoğlu gibi tarihçilerin kanaatleriyle büyük ölçüde örtüşmektedir.¹⁸⁸ Ancak arada bazı farklılıkların olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Öncelikle Türk tarihçiler, Aksarayî'ye dayanarak asi Selçuklu şehzadesinin ismini Rükneddin Kılıç Arslan olarak zikretmişlerse de Zachariadou, bunu dikkate almamış ve asi şehzadenin II. İzzeddin'in Melik Mansur adlı bilinmeyen bir oğlu olduğunu iddia etmiştir. Belki de "Melik-i Mansur", Rükneddin Kılıç Arslan'ın lakabıdır.¹⁸⁹ Bunun dışında Zachariadou, Yavlak Arslan'ın oğlu Ali'nin 1302 Koyunhisar Savaşı'nda Osman Gazi'ye bağlı bir bey olarak katıldığını öne sürmüştür. Oysaki Türk tarihçiler bunun tersine olarak Osman Gazi'nin ilk başlarda Çobanoğullarına bağlı bulunduğunu, ancak Ali'nin Bizans ile barış yapmasının ardından Osman Gazi'nin öne çıkarak özgürce bir politika izlediği ve Bizans sınırlarında baskıyı artırdığını yazmışlardır. Böyle olunca Ali, Osman Gazi'nin gücünün arttığını görerek Bizans ile arasındaki barışı bozmuş ve akınlarını yeniden

¹⁸⁷ Zachariadou, "Pachymeres'e Göre Kastamonu'da 'Amourioi' Ailesi", s.232-237.

¹⁸⁸ O. Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s. 505-506; Yücel, "Çoban Oğulları Beyliği", s. 69; Yakupoğlu, "Çobanoğlu Yavlak Arslan'ı Kim Öldürdü?", s. 83-116.

¹⁸⁹ Bu konuda bkz. Korobeinikov, "The Revolt in Kastamonu", s.103

başlatmıştır.¹⁹⁰ Fakat Ali'nin Osman Gazi'ye katılarak Koyunhisar Savaşı'nda yer aldığı, Türk bilim insanlarınca doğrulanmamaktadır.

Bu gibi tezatlarla rağmen Zachariadou'nun makalesi, Çobanoğulları ve Kastamonu tarihi araştırmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Kendisi bir Yunan olan müellif, Yunanca ile ilgili olan dilbilimsel incelemeler ve ayrıca Bizans kaynaklarına son derece hâkim oluşu ile birlikte Amourioi ifadesinin Emîr unvanını bildirdiğini açıklamış, ayrıca Masour'un Mesud diye yorumlanmasının mümkün olmayacağını ortaya koymuştur. Bu hususlar, Yavlak Arslan'ın akıbeti ile ilgili teoriyi kuvvetlendirecek ayrıntılardır. Ayrıca makalede Bizans kaynaklarından yola çıkılarak İmparator II. Andronikos'un Nif'te bulunduğu yılların (1291-1293) tespit edilmesi, Kastamonu'da Selçuklu şehzadesinin başlattığı isyanın tarihlendirilmesi açısından olağanüstü öneme sahiptir.

3.4 Andrew Charles Spencer Peacock

3.4.1 Hayatı ve Faaliyetleri

Andrew Charles Spencer Peacock, 1976 İngiltere, Hampshire doğumludur. Oxford Üniversitesi'nde Arapça ve Farsça üzerine eğitim aldı. 2003 yılında Cambridge Üniversitesi'nde Ortaçağ İslam Tarihçiliği ve Siyasi Meşruiyet: Bal'amî'nin Tarihnamesi konulu doktora tezini savundu. Akabinde Cambridge, Ankara, İstanbul, Kuala Lumpur ve St Andrews'de çeşitli akademik görevler üstlendi.¹⁹¹ Bu bağlamda 2007-2011 yılları arasında Ankara'daki Britanya Enstitüsü'nde (British Institute at Ankara/ BIAA) müdür yardımcılığı, 2011-2012 yıllarında ise aynı enstitüde araştırma projesi yöneticiliği yaptı.¹⁹²

Hâlihazırda İskoçya'daki St. Anderws Üniversitesi Tarih Bölümü'nde profesördür. Aynı zamanda adı geçen üniversitenin nezdindeki Anadolu ve Doğu Akdeniz Araştırmaları Merkezi (Centre for Anatolian and East Mediterranean Studies), Geç Antik Dönem Araştırmaları Merkezi (Centre for Late Antique Studies) ve Ortaçağ

¹⁹⁰ Yakupoğlu, "Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşunda Çobanoğulları Beyliği'nin Rolü", s.127-128.

¹⁹¹ St Andrews Professors Elected Fellows of the British Academy, (E.T. 26.12.2024).

¹⁹² BIAA Person Record, (E.T. 26.12.2024).

Araştırmaları Enstitüsü (St Andrews Institute of Medieval Studies) gibi birimlerde de görev yapmaktadır. Ayrıca Londra Asariatika Cemiyeti (The Society of Antiquaries of London)'nin ve Britanya Akademisi (The British Academy)'nin üyesidir.

Peacock, Ortaçağ İslam Dünyasının farklı sorunlarını araştırmakla uğraşmaktadır. Bu çerçevede özellikle Anadolu, İran, Türkistan ve Güneydoğu Asya bölgeleri yazarın başlıca ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Çalıştığı kurumun resmî web sitesinde yer alan istatistiklere binaen Peacock, 14 adet telif veya editörel kitap ve 50'den fazla makale ve bildiri yayınlamıştır.¹⁹³ Türk tarihiyle ilgili olan kitapları; *Early Seljuq History: A New Interpretation* (telif eser; Londra, 2010), *The Frontiers of the Ottoman World* (editöryel eser; Oxford, 2012), *The Seljuks of Anatolia: Court and Society in the Medieval Middle East* (editöryel eser; S. N. Yıldız ile müşterek; Londra, 2013), *The Great Seljuk Empire* (telif eser; Edinburg, 2015), *Islam and Christianity in Medieval Anatolia* (editöryel eser; B. De Nicola ve S. N. Yıldız ile müşterek; Burlington, 2015), *Islamic Literature and Intellectual Life in Fourteenth- and Fifteenth-Century Anatolia* (editöryel kitap; S. N. Yıldız ile müşterek; Almanya, 2016), *Ottoman-Southeast Asian Relations: Sources from the Ottoman Archives* (telif eser; İ. H. Kadi ile müşterek; Brill, 2019), *Islam, literature and Society in Mongol Anatolia* (telif eser; Cambridge, 2019), *Turkish History and Culture in India: Identity, Art and Transregional Connections* (editöryel eser; R. P. McClary ile müşterek; Brill, 2020), *The Memoirs of Shah Tahmasp I Safavid Ruler of Iran* (tercüme eser; Brill, 2024) şeklinde zikredilebilir. Makale ve bildirileri arasında Gazneliler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Irak Selçukluları, Kadı Burhaneddin, Osmanlı – Güneydoğu Asya ilişkileri üzerine çalışmaları dikkat çekmektedir.¹⁹⁴ Ayrıca Selçuklu ve Moğol dönemi Sinop şehri üzerine yazmış olduğu makalenin Kastamonu bölgesi açısından da değer arz ettiğini belirtmek gerekir.¹⁹⁵

Şimdiye kadar dört büyük bilimsel projenin yürütücülüğünü yaptı. Avrupa Araştırma Konseyi (European Research Council) tarafından desteklenen “Anadolu’nun İslamlaşması (1100-1500” isimli proje 01.01.2012-31.07.2017 tarihleri arasında

¹⁹³ <https://news.st-andrews.ac.uk/archive/st-andrews-professors-elected-fellows-of-the-british-academy/> (E.T. 26.12.2024).

¹⁹⁴ <https://st-andrews.academia.edu/APeacock> (E.T. 28.12.2024)

¹⁹⁵ A. C. S. Peacock. “Sinop: A Frontier City in Seljuq and Mongol Anatolia”, *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*. 16/1, p.103-124.

gerçekleştirildi. Peacock'un ikinci projesi olan "Moğol Anadolu'sunda İslamiyet, Edebiyat ve Toplum" başlıklı proje ise Edinburg Kraliyet Cemiyeti (The Royal Society of Edinburgh)'nin himayeleriyle 07.12.2018-06.12.2019 tarihlerinde gerçekleştirildi. "Yeniçağ Güneydoğu Asya'sında Arap Dili ve Edebiyatı" konulu üçüncü proje, 01.09.2019-31.12.2021 tarihleri arasında Britanya Akademisi (The British Academy) adına yürütüldü. "İslam Yerel Devrimi: Farsça ve Türkçenin Ortaya Çıkışı", Peacock'un şimdilik son bilimsel projesi olup, 01.09.2023-31.12.2024 yılları arasında St. Andrews Üniversitesi'nde yerine getirilmiştir.¹⁹⁶

Son dönemlerde Selçuklu, İlhanlı ve Osmanlı tarihi üzerine yürüttüğü araştırmalarla Batılı tarihçiler arasında öne çıkan isimlerden biri olan Peacock'un çalışmaları Türkiye'de de ilgiyle takip edilmektedir. Kendisinin bazı kitap çalışmalarına dair tanıtım yazıları yayınlanmıştır.¹⁹⁷ Bunun yanı sıra yazarın bazı eserleri Türkçeye kazandırılmıştır:

A. C. S. Peacock. "Kırım'a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası", çev. Murat Keçiş ve Ali Mıynat, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 47, s. 243-265.

A. C. S. Peacock. Selçuklu Devletinin Kuruluşu: Yeni Bir Yorum. Çev. Zeynep Rona. Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2017.

A. C. S. Peacock ve S. N. Yıldız (ed.). Ortaçağ Ortadoğusu'nda Saray ve Toplum. Çev. A. Sait Aykut. Yapı Kredi Yayınları, 2018.

A. C. S. Peacock. Büyük Selçuklu İmparatorluğu. Çev. Özkan Akpınar. İletişim Yayınları, 2020.

¹⁹⁶ <https://research-portal.st-andrews.ac.uk/en/persons/andrew-peacock> (E.T. 26.12.2024).

¹⁹⁷ Kahraman Şakul, "A.C.S. Peacock (ed.), *The Frontiers of the Ottoman World* (Proceedings of the British Academy), XIII, 593. Oxford: Oxford University Press (for the British Academy), 2009," *Osmanlı Araştırmaları* 40 (İstanbul, 2012): 477-484; Murat Zengin, "A. C. S. Peacock, *Early Seljuq History*," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 32, no. 53 (Ankara, 2013): 343-345; Fatih Karlıoğlu, "Peacock, Andrew C. S, *Mediaeval Islamic Historiography and Political Legitimacy: Bal'amī's Tārīkh-nāma*, London (Routledge), 2007," *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 7, no. 1 (İzmir, 2022): 511-517.

A. C. S. Peacock vd. Saray ve Kozmos: Selçukluların Muhteşem Çağı. Çev. Erdem Gökyaran. Yapı Kredi Yayınları, 2022.

A. C. S. Peacock. Moğol Anadolu'sunda İslam, Edebiyat ve Toplum. Çev. Renan Akman. Koç Üniversitesi Yayınları, 2023.

Yazarın, Kastamonu'nun Cide ilçesinin tarihi üzerine bir makalesi de bulunmaktadır. Söz konusu makalede Yavlak Arslan tarafından Gideros İkiz Kalesi'nin fethedilmesi olayına da yer verilmektedir.¹⁹⁸

Esmâ Selçuk Demir, Peacock'un çalışmaları üzerine hazırlamış olduğu yüksek tez lisans tezinde yazarın bazı subjektif ve spekülâtif görüşlerini eleştirmiştir.¹⁹⁹

Hüsameddin Çoban Bey'in Kırım Seferi hakkında Peacock'un yazmış olduğu makale, konumuz açısından büyük bir önem taşımaktadır. Aşağıda bu makale değerlendirmeye alınmıştır.

3.4.2 Hüsameddin Çoban Bey'in Kırım Seferine İlişkin Makalesinin Değerlendirilmesi

Andrew Charles Spencer Peacock'un "Selçukluların Kırım'a Karşı Harekâtı ve Alaaddin Keykubad'ın Erken Saltanat Döneminde Yayılmacılık Politikası" başlıklı makalesi, yaklaşık yirmi yıl önce Büyük Britanya Kraliyet Akademisi Asya Cemiyeti Dergisi'nde İngilizce olarak yayınlanmıştır.²⁰⁰ Akabinde bu makale, Murat Keçiş ve Ali Mıynat tarafından Türkçeye çevrilerek Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi'nde neşredilmiştir.²⁰¹ Yüksek lisansa başlarken, daha literatür taraması yapmadan önce Peacock'un söz konusu makalesi dikkatimizi çekmiş ve onu İngilizceden Türkçeye tercüme etmiştik. Daha sonrasında M. Keçiş ve A. Mıynat'ın

¹⁹⁸ A.C.S. Peacock, "Cide and its Region from Seljuk to Ottoman Times," in *Kinetic Landscapes: The Cide Archaeological Project: Surveying the Turkish Western Black Sea Region*, ed. B. S. Düring and C. Glatz (Berlin: De Gruyter, 2015), 375-391.

¹⁹⁹ Esmâ Selçuk Demir, *Andrew Charles Spencer Peacock: Eserleri ve Tarihçiliği*, Yüksek Lisans Tezi (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2019).

²⁰⁰ A. C. S. Peacock, "The Saljûq Campaign against the Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of 'Alâ' al-Dîn Kayqubâd," *Journal of Royal Asiatic Society*, Series 3, Vol. 16, No. 2 (2006): 133-149.

²⁰¹ A. C. S. Peacock, "Kırım'a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası," çev. Murat Keçiş ve Ali Mıynat, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 29, no. 47 (Ankara, 2010): 243-265.

ilgili tercümesinden haberdar olduk ve bu yüzden yaptığımız çevirinin metnini tez çalışmasının üçüncü bölümüne almadık. Ancak buna rağmen değerlendirmelerimiz sırasında kendi tercümemizden yararlanacağız.

Makalenin başında, araştırmayı desteklediği için Britanya Akademisi Karadeniz İnisiyatif Programı'na ve yazma eserlerden yararlanmaya izin verdiği için T.C. Kültür Bakanlığı'na teşekkür edilmektedir. Ayrıca makaleyi okuyup görüşlerini belirten Sara Nur Yıldız ile Hugh Elton'a da şükranlar sunulmaktadır.

Makale; giriş, beş bölüm ve sonuçtan ibarettir. Makalenin giriş kısmı, literatür eleştirisiyle başlar: “Sultan Alaaddin Keykubad’ın saltanatı (1220-1237), hem Ortaçağ hem de modern kaynaklar tarafından Rum (Anadolu) Selçuklu Sultanlığı’nın (yaklaşık olarak 1081-1308) zirvesi olarak tasvir edilir”. Yazar, bu düşüncenin, Alaaddin Keykubad dönemini bir “Altın Çağ” olarak nitelendiren İbn Bibi’nin etkisiyle oluştuğu kanaatindedir. Saltanatının başlarında Alaaddin Keykubad’ın genişleme çabalarında uğradığı başarısızlıkların görmezden gelindiğini belirten Peacock, bu bağlamda hazırladığı makalenin sağlayacağı katkıya değinir: “Modern bilim, bu Farsça eserlerin karakterize ettiği Alâeddin’in saltanatına dair romantik bakış açısını sorgulamayı başaramamış ve Selçuklu genişlemesinin arkasındaki nedenleri araştırmamıştır. Bu makale, Farsça eserlerin yanı sıra günümüze ulaşmış olan Arapça, Yunanca ve Ermenice kaynakların karşılaştırılması temelinde, Selçuklu hükümdarlarının en büyüğünün Anadolu’daki erken saltanatını, onun önemli harekâtlarından biri olan Sudak ticaret şehrine karşı mücadelesini inceleyerek yeniden değerlendirecektir. Bu çalışmanın, Anadolu Selçuklu Devleti’nin gelişimi hakkındaki henüz oldukça temel anlayışımızı ilerleteceği umulmaktadır”.²⁰²

Akabinde araştırmanın hedefleri açıklanmaktadır. Yazar, dönemin ana kaynağının müellifi olan İbn Bibi tarafından Kırım Seferi’ne diğer olaylara göre çok daha ayrıntılı yer vermesinden yola çıkarak bu harekâtın Anadolu Selçuklu Devleti açısından önemine temas etmektedir. Peacock’a göre Anadolu Selçuklularının ilk deniz seferi olan bu operasyon, tarihçilikte yeteri düzeyde araştırılmamıştır: “Sudak harekâtı, neredeyse tüm modern Selçuklu Anadolu’sunu ele alan çalışmalarda bahsedilmesine

²⁰² Peacock, “The Saljūq Campaign,” p. 133.

rağmen, yalnızca bir kez, Rus bilim insanı Yakubovskiy tarafından 1927’de yayımlanan bir makalede detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışmanın değeri olsa da, İbn Bibi’nin metninin Ortaçağ’da Muhtasar adıyla yapılmış olan özetlemesine dayanmasından dolayı kusurludur; çünkü bu özet, birçok detayı atlamaktadır. Ayrıca Yakubovskiy’nin harekâta olan ilgisinin, çoğunlukla bu olayın Rus tarihine olan bağlantısı nedeniyle olduğu görülmektedir ki aslında bu bağlantı çok sınırlıdır. Sudak harekâtının önemi, ancak Anadolu tarihine bakıldığında net bir şekilde anlaşılır; bu da bu önemli harekâtın tekrar incelenmesi için yeterli bir neden teşkil etmektedir”.²⁰³

Makalenin ikinci hedefi ise Kırım Seferi’nin kronolojisini belirlemekten ibarettir. Bu çerçevede gerek harekâtın tarihini ve gerekse de Kırım’daki Selçuklu hâkimiyetinin süresinin belirlenmesi açıklanmaktadır.

“İbn Bibi’ye Göre Suğdak Harekâtı” adlı ilk bölümde el-Avâmirü’l-Alâi’ye’ye dayanmak suretiyle Hüsameddin Çoban Bey’in Kırım’a yaptığı seferin kısa bir özeti sunulmaktadır.²⁰⁴

İkinci bölüm harekâta dair kaynakları ele almakta ve değerlendirmektedir. Bu kaynakların başında, hiç kuşkusuz, İbn Bibi’nin el-Avâmirü’l-Alâi’ye isimli eseri gelmektedir. Peacock’un bu konuda değerlendirmelerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- İbn Bibi’nin eserinde Alaaddin Keykubad dönemi ve öncesindeki olayların anlatımı, büyük ölçüde Gani’nin Manzum Selçukname’sine dayanmaktadır ve bu durum, Suğdak Seferini ele alan bölüm için de geçerlidir. Zira bu bölümü anlatan dizeler, yazıldıkları zaman Alaaddin’in yaşamakta olduğunu gösteren atıflar içermektedirler.

- Modern dönem öncesi İslâmî tarihi yazsının çoğunda olduğu gibi İbn Bibi’nin de amacı sadece gerçekleri çıplak bir şekilde sunmak değil, okuyucuyu ahlakî derslerle eğitmek olan bir eser oluşturmak ve bu durumda Alâeddin’i bir hükümdar modeli

²⁰³ Peacock, “The Saljuq Campaign,” p. 134.

²⁰⁴ Peacock, “The Saljuq Campaign,” p. 134-135.

olarak sunmak idi. Tarihler İbn Bibi'nin amacı için anlamsız olduğundan, el-Evâmirü'l-'Alâiyye 'de çok nadiren ortaya çıkarlar.

- Modern bilim adamları genellikle orijinalin tamamlanmasından kısa bir süre sonra, daha basit, daha erişilebilir bir versiyona duyulan ihtiyacın farkına varılarak oluşturulmuş olan, Muhtasar diye bilinen özeti kullanmışlardır. Fakat Muhtasar sadece İbn Bibi'nin süslü dilini değil, birçok detayı da atlar.

Bu nedenle Peacock, gerek İbn Bibi'nin eserinin 1956'da Ankara'da yayınlanmış olan tıpkıbasımından ve gerekse de bazı ek bilgiler içeren Yazıcızade Ali'nin eserinin Türkçe çevirisinden yararlandığını ifade etmektedir.

Peacock'un yararlandığı bir diğer kaynak, Taberî'nin Târîhü'r-Rusul ve'l-Mülûk adlı Arapça eserinin Miladi 962 yılında yapılmış olan Farsça tercümesinin muhtemelen XV. yüzyılda gerçekleştirilmiş olan Türkçe çevirisidir. İlgili çevirinin İstanbul'da bulunan yazma bir nüshasında (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Kitaplığı, No. 4278) Kırım Seferi'ne dair ek bilgiler yer almaktadır. Bu eklemeler, Alâeddin Keykubad'ın 617/1220'de tahta çıktığını ve Ermenistan ile Laskari topraklarını işgal ettiğini belirtir, ardından, "din savaşçıları ve Arap mücahitleri Sinop'tan yola çıktılar ve Sudak'ın kalelerini fethettikten sonra Deşt-i Kıpçak olarak bilinen Kefe bölgesini ele geçirdiler" diye bir bilgiye yer verir. Bundan sonra, 618/1221'de, Alâeddin'in Konya ve Sivas'ın duvarlarını inşa ettiği belirtilir. Ancak geç döneme ait olduğu ve kaynaklarının belirsizliği nedeniyle Peacock, bu bilgideki kronolojiye ihtiyat ile yaklaşmaktan yanadır.

Makalede Müneccimbaşı'nın (ö. 1702) Câmi'ü'd-Düvel adlı Arapça kroniğinden de yararlanılmıştır. Bu eser, geç tarihi nedeniyle sınırlı değere sahip olsa da Peacock, zaman zaman kaybolmuş bazı daha önceki kaynaklardan bilgiyi içerdiği için ilgi çektiğini belirtmektedir. Müneccimbaşı, Kırım Seferi'nin Hicri 624-625 / Miladi 1227 yılı ile tarihlendirmektedir. Peacock, Houtsma tarafından öne sürülen ve O. Turan tarafından da benimsenen bu 1227 tarihinin asıl kaynağının Müneccimbaşı olduğu kanaatindedir. Makalenin yazım sürecinde Müneccimbaşı'nın eserinin Selçuklularla ilgili kısmının gerek A. Ongül tarafından yapılmış çevirisinden ve gerekse de

Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (No. 3171–2) bulunan otograf yazma nüshasından da yararlanılmıştır.

Peacock'un kaynaklarından biri de, Çoban Bey'in "Kırım'da kâfirlerle savaştığına" kısaca atıfta bulunan Saltukname'dir. İngiliz bilim adamına göre; "Saltukname'nin tarihsel bir değeri olmamakla birlikte, bu atıflar, seferin halkın hayal gücünde bıraktığı izlenimi ve iki yüz elli yıldan fazla bir süre sonra hâlâ bir şekilde hatırlandığını gösterir".

Makalede tanıtımı yapılan son kaynak ise Suğdak Sinaksarı adlı Yunanca bir eserdir. Burada olaylar çok kısa anlatılmalarına rağmen harekâta çağdaş dönemde yazılmış olmalarıyla dikkat çekicidirler. "Selçuklu işgaline gönderme yapıyor gibi görünen sadece bir not, kalenin 14 Haziran'da tahliye edildiğini belirtir. Maalesef yılı ifade etmez ve bu yüzden diğer kaynakların sunmuş olduğu kronolojik problemleri çözmede çok fazla yardımcı olmaz... Sinaksar'da Selçuklulara dair başka referanslar yoktur; bu da işgalin nispeten kısa süreli olduğunu gösterir".²⁰⁵

Böylece Peacock, konuya dair en ufak bir ayrıntı bile içeren bütün kaynakları incelemeye çalışmış ve hatta bunların yazma nüshalarını bile görme ihtiyacı hissetmiştir. Makalenin üçüncü bölümünde, olayların tarihinin belirlenmesine gayret edilmiştir. Öncelikle ana kaynaklar ve bilimsel literatürdeki bilgiler gözden geçirilir: "Sudak harekâtının kronolojisiyle ilgili ikinciil literatürde bu kadar çok kafa karışıklığı olması anlaşılabilir; et-Taberî'nin devamcısı (eserinin Türkçe mütercimi) ve Müneccimbaşı açıkça güvenilir olmayabilirken, daha önceki kaynaklar hiçbir tarih vermemektedir. Yalnızca Yakubovskiy, önerdiği tarihin (1221 veya 1222) makul bir savunmasını sunmuştur ve farklı bir kronoloji öneren bilim adamları bile onun argümanlarına itiraz etmemişlerdir. Ancak Yakubovskiy'nin tüm iddialarını çekincesiz kabul etmek zordur. Örneğin o, İbn Bibi'nin 618/1221'de Konya surlarının inşasını (bu, İbn Bibi'nin verdiği çok az sayıda tarihten biridir ve mevcut epigrafik kanıtlarca desteklenmektedir) Sudak seferinden önceye yerleştirdiğini belirtir, bu nedenle söz konusu harekâtın bu tarihten önce gerçekleşmeyeceğini ileri sürer. Ancak O. Turan'ın haklı olarak belirttiği gibi, el-Evâmirü'l-'Alâiyye' deki malzemeyi

²⁰⁵ Peacock, "The Saljûq Campaign," p. 135-137.

kronolojik sıraya koymak için hiçbir neden yoktur, zira yazar bunu muhtemelen daha çok edebi düşüncelere uygun olarak yapmıştır. Bu nedenle, bir olayın metindeki konumundan doğru bir şekilde tarihini çıkarmak imkânsızdır”.

Peacock, Kırım Seferi’ni dönemin diğer olayları ile karşılaştırmalı bir biçimde ele almaya ve seferin tarihini bu bağlamda belirlemeye çalışır. Öncelikle Kırım Seferi ile Kilikya harekâtının aynı sırada vuku bulduğuna yönelik İbn Bibi’nin açıklamasından yola çıkılarak Kilikya fethinin tarihi belirlenmek istenir. Ancak Ermeni kaynakları da dâhil olmak üzere dönemin eserleri bu konuda net bilgi vermez ve Selçukluların Kilikya’ya karşı 1220, 1225 ve 1226 yıllarında sefer düzenlediklerini öne sürerler. Ancak Peacock, nümizmatik malzemelere dayanarak 1226 yılında Kilikya’nın artık Selçuklu’ya itaat gösterdiği için Kırım Seferi’nin bu tarihten sonra yapılamayacağı kanaatine varır. Öte yandan; “Bilim insanları, Selçukluların Kilikya’ya karşı düzenledikleri seferlerin, krallığın naibi olan Konstantin’i, vasisi olduğu Kilikya kraliçesi Zabel’i Antakya prensi Philip ile evlendirmeye ittiği konusunda hemfikir oldukları” belirtilerek, “düğün 1222’de gerçekleştiği için, Selçuklu’nun Kilikya’ya karşı düzenlediği seferler ve dolayısıyla Sudak’a karşı harekât da bu tarihten önce başlamış olmalıdır” şeklinde bir sonuca varılır. Yazıcızade Ali tarafından Suğdak’ın Tatar (Moğol) istilasına değin Selçuklu yönetimi altında bulunduğuna dair açıklamasına gelince Peacock, Moğolların iki kez – 1223 ve 1239 yıllarında – Suğdak’ı işgal ettiklerini yazar. Ancak Peacock’a göre Hüsameddin Çoban Bey’in Kırım harekâtı Moğolların Suğdak’ı ilk işgalinden yani 1223’ten önce vuku bulmuştur. Makalede bu görüşü kanıtlamak için İbnü’l-Esir’in 620/1223 yılı olaylarından bahsederken aktardığı şu bilgilere dikkat çekilir: “Tatarlar (yani Moğollar) Suğdak’a vardığında, onu işgal ettiler. Halkı dağıldı, bazıları aileleri ve eşyalarıyla dağlara çıkarken, bazıları denizi aşarak Kılıç Arslan’ın (yani Selçuklulardan) soyundan gelen Müslümanların elindeki Rum diyarına ulaştı”. Peacock’un tespitlerine binaen; “Halkın bir kısmının Müslüman Anadolu’ya kaçması, Suğdak’ın bu tarihte ya Selçuklu kontrolünde olduğunu ya da yakın zamanda olması gerektiğini gösterir. Böyle bir bağlantı olmadan, halkın çoğunlukla Hristiyan nüfusunun Müslüman topraklarına kaçması için pek bir neden olmazdı, çünkü Sudak’tan Hristiyan Trabzon’a gitmek

sadece iki günlük bir yolculuk demekti veya bazılarının yaptığı gibi Kırım'ın orta dağlarına saklanmak da eşit derecede kolay olurdu".²⁰⁶

Bu tespitleri yaptıktan sonra Peacock, Kırım Seferi'nin tarihiyle ilgili kendi teorisini sunar: "Kanıtlar şiddetle Selçukluların Suğdak, Kilikya ve Akdeniz kıyısı üzerine düzenlediği seferlerin 1223'te Moğolların Sudak'a saldırmasından önce başlamış olması gerektiğini gösteriyor. Alaaddin'in tahta çıkışı Mart 1219'da gerçekleştiği için, Sudak'ın işgali nispeten kısa bir süre boyunca devam etmiş olmalıdır. Muhtemelen bu tür büyük bir girişimin hazırlanması biraz zaman almalı ve filoaya uygun hava koşullarını sağlamak için yazın başlatılmalıdır, çünkü Sinaksar'da verilen 14 Haziran tarihi saldırı için uygun tarih olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla, sefer 1220 ile 1222 arasında gerçekleşmiş olmalıdır, bu da işgalin sadece birkaç ay sürmüş olma olasılığını bırakır. Olayın Sinaksar'da anlatılmaması da bununla açıklanabilir".²⁰⁷

Tarihlendirme ile ilgili Peacock'un tespitleri ilgi çekici ve büyük ölçüde ikna edicidir. Zira Suğdak, gerçekten uzun bir süre, en azından 1227-1239 tarihleri arasında Selçuklu kontrolünde kalsaydı, bunun öncelikle Yunan kaynaklarındaki izleri çok daha belirgin olurdu. Aslında Peacock, Yakubovskiy ile neredeyse aynı tarihlendirmeyi (1220-1222) önermektedir.²⁰⁸ Ancak Yakubovskiy'den farklı olarak Peacock, bu tarihlendirmeyi desteklemek için daha güvenilir argümanlar öne sürmektedir.

Makalenin dördüncü bölümü, "Suğdak Seferi'nin Ticari Nedenleri" konusuna temas eder. Yazara göre; "ticari motivasyonların gerçekten Selçuklular'ın agresif politikasına ilham verdiği tamamen olasıdır". Zira Karadeniz ticareti, "gerek Suğdak, gerek Selçuklular ve gerekse de Selçukluların rakipleri olan Büyük Komnenos Hanedanı tarafından yönetilen Hristiyan Trabzon İmparatorluğu için değerlidir... Bu nedenle, Selçuklular açısından Kırım yarımadasında bir üs bulundurmak, Trabzonlu rakipleriyle daha etkili bir şekilde rekabet etmelerine izin vermek istenmiş olmalıdır, zira Trabzonluların Cherson ile bağlantıları vardı". Peacock'a göre Suğdak, Anadolu Selçukluları açısından özellikle Kıpçak coğrafyasından getirilen köleler bağlamında değerliydi: "Kırım'da bir üs, Selçuklulara yarımadadan ve güney Rus steplerinden

²⁰⁶ Peacock, "The Saljūq Campaign," p. 138-139.

²⁰⁷ Peacock, "The Saljūq Campaign," p.140.

²⁰⁸ Yakubovski, "İbn-i Bibi...", s. 212-213.

köle tedarikine doğrudan erişim sağlayacak, aracılara ihtiyacını ortadan kaldıracak ve harcamalarını önemli ölçüde azaltacaktı”.²⁰⁹

Aslında Peacock’tan daha önce Yakubovskiy, Suğdak’ın ve genelde Karadeniz ticaretinin ekonomik önemine değinmiştir. Ancak Peacock, bu durumu Anadolu Selçukluları ve Trabzon açısından ele aldığı halde, Yakubovskiy ise daha çok Kıpçak ve Rus memleketleri bağlamında değerlendirmiştir.²¹⁰

Peacock’un makalesinin beşinci bölümünde Suğdak harekâtı, Alaaddin Keykubad’ın askerî politikası bağlamında incelenmektedir. İngiliz tarihçiye göre bu seferlerin başlıca amacı, ticaret yollarının kontrol altına alınmasıydı: “Sudak harekâtı, Anadolu’daki diğer askeri faaliyetlerle, özellikle de Kilikya Ermenistanı ve Akdeniz kıyılarına karşı aynı dönemde gerçekleştirilen operasyonlarla birlikte düşünülmelidir. Her ne kadar İbn Bibi’nin anlatımı, bunların genel hatlarını anlamaktan daha fazlasını yapmamıza izin vermeyecek kadar kesin değilse de bu güney harekâtları aynı zamanda ticari avantajları güvence altına almayı amaçlıyordu. Ticari açıdan, önemli Akdeniz limanlarıyla birlikte Kilikya; Avrupa ile Orta Doğu arasındaki ithalat ve ihracat için önemli bir transit yoluydu”. Bu bölümün konumuz açısından önemi, İbnü’l-Esir’e ve Yunan kaynaklarına dayanılarak 1223 dolaylarında Karadeniz’de Selçukluların Trabzon’a gitmekte olan zengin bir gemiyi yağmalamalarına ve bu olayın Hüsameddin Çoban Bey’in Sinop’ta kurduğu savaş donanmasının faaliyetleriyle ilgili olduğuna yer vermesidir: “Hüsameddin Çoban komutasındaki Kırım seferi, Selçukluların Sudak’ta bir üs kurarak Trabzon’un Karadeniz ticaretindeki kontrolünü zayıflatma girişimi olarak görülmelidir. Hüsameddin, yönettiği eyaletin ana şehirleri olan Sinop ve Kastamonu’ya büyük miktarda ganimet göndermiştir. Bu, elbette, seferin maliyetlerini telafi etmesine ve kendisi için yeterli bir kâr elde etmesine olanak tanırdı. Sudak’ı Moğollara kaybettikten sonra, Hüsameddin Trabzon’un Karadeniz ticaretini bozmaya yönelik çabalarını sürdürdü ve gemilerine saldırdı. Muhtemelen Sudak’ın yerine geçecek alternatif bir gelir kaynağını yağmalayarak kazanmayı da umuyordu”.²¹¹

²⁰⁹ Peacock, “The Saljūq Campaign,” p. 140-143.

²¹⁰ Yakubovskiy, “İbn-i Bibi...,” s. 216-225.

²¹¹ Peacock, “The Saljūq Campaign,” s. 143-148.

Makalenin sonunda Peacock, elde ettiği sonuçları şu şekilde aktarmaktadır: “Kaynakların sınırlılıklarına rağmen Selçukluların Kırım’ı işgali ile ilgili temel olaylar dizisini belirlemek mümkün olmuştur. Sudak seferi izole bir olay değildi, ancak Kilikya Ermenistanı ve Trabzon’a yönelik bir dizi hırslı seferin bir parçasıydı. Bu seferlerin büyük ölçüde ticaret yollarını rakiplerden güvence altına almak ve korumak ihtiyacı ve Selçuklu Devleti’nin kölelere karşı doyumsuz ihtiyacı gibi ticari nedenlerle gerçekleştirildiği görülmektedir. Modern yorumların temelini oluşturan Farsça kaynaklar, Alâeddin’in saltanatını her zaman muzaffer bir sultan modeli olarak tasvir etmekteyse de bu, genellikle daha az görkemli bir gerçeği gizlemektedir. Selçukluların Kırım’ı işgali kısa sürdü ve Trabzon’a yönelik saldırıları başarısız oldu: bu genişleme döneminin yalnızca Kilikya’da başarıyla sonuçlandığı, ancak daha sonraki Doğu Anadolu seferlerinin daha iyi bir kaderle karşılaştığı görülmektedir. Selçuklular, Karadeniz üzerinde arzuladıkları hâkimiyeti hiçbir zaman elde edemediler. Trabzon’daki Büyük Komnenler Sinop’u geri alma arzusundan vazgeçemediler ve bunu 1250’lerde başardysalar da tekrar kaybettiler. Sudak seferinin önemi; başarısı ya da başarısızlığından ziyade gerçekleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır. 1214’te Sinop’u ele geçirdikten sadece birkaç yıl sonra Selçukluların filo kurma hızı; Karadeniz ticaretine verdikleri yoğun önemi ve rakipleri Trabzon ile rekabet etme gerekliliğini göstermektedir. Moğol döneminin Farsça kaynaklarının Alâeddin’i idealleştirmesi onun saltanatının başarısızlıklarını gölgelese de başarılarını neden takdir ettiklerini anlamak kolaydır. Söz konusu dönemde Selçuklu otoritesi şüphesiz daha önceki dönemlere nazaran Anadolu’nun daha geniş bir alanına yayılmıştır ve Sudak seferi örneğinde Alâeddin’in erken dönem seferlerinin hırsları ve cesareti Osmanlı döneminde bile hatırlanmış olmasına sebebiyet vermiştir. İbn Bibi gibi yazarlar için, kukla Selçuklu sultanının emirlerinin ve efendisi Moğol hakanının merhametine kaldığı bir dönemde yaşarken, Selçuklu devletinin 1220’lerdeki güveni ve gücü kıskanılabilir bir durumdu”.²¹²

Netice itibarıyla Peacock’un makalesi, Hüsameddin Çoban Bey’in Kırım Seferi hakkında yazılan en kapsamlı çalışmadır. Fars, Türk, Arap, Yunan ve Ermeni kaynaklarına dayanmış olması, araştırmanın değerini artırmaktadır. Harekâtın tarihlendirilmesi, sebep ve sonuçlarının açıklanması girişimleri tatmin edicidir. Ancak

²¹² Peacock, “The Saljūq Campaign,” s. 148-149.

maalesef yazar, konuyu Kastamonu ve Çobanoğulları tarihi açısından değil, Anadolu Selçuklu Devleti'nin genel politikalarını mercek altına alarak açıklamıştır. Yazarın doğrudan temas etmemesine karşın bu bilgiler, Alaaddin Keykubad döneminde Anadolu Selçuklularının askerî ve siyasi faaliyetlerinin genel tablosu ve özellikle de Karadeniz politikası içinde Kastamonu merkezli Çobanoğulları Uc Beyliği'nin konumunu belirlemeye yarayacak bilgilerle zengindir.

3.5 Dimitri Korobeinikov

3.5.1 Hayatı ve Faaliyetleri

Dimitri Aleksandroviç Korobeinikov, 1971 Moskova doğumlu bir akademisyendir. 1988-1993 yılları arasında Moskova Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesi'nde eğitim aldı. *XIII-XV. Yüzyıllarda Paflagonya ve Batı Pontus: Siyasi ve Dinî Tarihi* konulu bitirme tezini Ortaçağ Tarihi anabilim dalında Dr. Rüstem Şükürov'un danışmanlığında hazırladı. 1993 yılında Moskova'daki Rusya Bilimler Akademisi Genel Tarih Enstitüsü Bizans Araştırmaları Merkezi'nde doktora programına başladı. 1998 yılında Akademi Asıl Üyesi, Prof. Dr. G. G. Litavrin'in danışmanlığında *XI-XV. Yüzyıllarda Kuzey Anadolu: Türk Fetihleri (Selçuklu ve Osmanlı) Döneminde Bizans Mirası* başlıklı doktora tezini savundu. 2000 yılında Oxford Üniversitesi Exeter College'de ikincii doktora eğitime başladı ve 2004 yılında Dr. M. Wittow'un danışmanlığında *XIII. Yüzyılda Bizans ve Türkler* konulu doktora tezini savundu.

Çalışma hayatına gelince, 1996-1999 yılları arasında Rusya Bilimler Akademisi Genel Tarih Enstitüsü Bizans Araştırmaları Merkezi'nde araştırma görevlisi olarak faaliyete başladı. 2003-2006 yıllarında Oxford Wolfson College'de, 2006-2007 yıllarında ise Harvard Üniversitesi Dumbarton Oaks'da araştırma görevlisi olarak çalıştı. Sekiz yıl boyunca İngiltere'de yaşayan Korobeinikov, 2008 yılında Moskova'ya dönerek 2013 yılına değin yeniden Rusya Bilimler Akademisi Genel Tarih Enstitüsü Bizans Araştırmaları Merkezi'nde çalışmaya devam etti. 2013 yılında Türkiye'ye geldi ve bilimsel bir araştırma programı çerçevesinde bir süre Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nde çalıştı. Aynı yıl içinde New York'ta bulunan Albany Üniversitesi Tarih Bölümü'ne Dr. Öğr. Üyesi olarak atandı ve ABD'ye taşındı.

2018 yılında aynı bölümde doçent kadrosuna getirildi. Çalıştığı üniversitede lisans düzeyinde Batı Uygarlıkları-I, Bizans İmparatorluğu Tarihi, Doğu Akdeniz Hristiyan Toplulukları, Ortadoğu Tarihi-I, Erken ve Ortaçağ İslam Tarihi, Tarihçilik Mesleği: Metodlar, Bizans Yunancası, Klasik Arapça, Osmanlı Türkçesi, Din Araştırmalarına Giriş, lisansüstü düzeyde ise Bizans İmparatorluğu Tarihi, Haçlılar, Osmanlı İmparatorluğu, Göçebe İmparatorluklar gibi dersler vermektedir.²¹³

Korobeinikov'un akademik ilgi alanları, Bizans İmparatorluğu ile Araplar, Selçuklular, Moğollar ve Osmanlılar gibi doğu komşuları arasındaki siyasi ve kültürel etkileşimler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunun dışında XI-XV. yüzyıllarda Bizans siyasi tarihi, Bizans'ın tarım tarihi, idari teşkilatı, Haçlılar, Bizans – Latin ilişkileri gibi konulara dair çalışmalara da imza atmıştır. 2014 yılında Oxford'da yayımlanan ve Bizans – Selçuklu ilişkilerini analiz eden *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century* adlı kitabı, 2018 yılında Amerika Ortaçağ Akademisi (Medieval Academy of America) tarafından John Nicholas Brown Ödülü'ne layık görülmüştür. Rusya, Danimarka, İngiltere, Fransa, Amerika, Türkiye, Sırbistan, Avusturya, Almanya, İtalya ve Kıbrıs Rum kesiminde düzenlenen sempozyumlara konuşmacı olarak katıldı. 2020 yılında Avrupa Araştırma Konseyi'nin “Karmaşık Ermenistan: Ortaçağ Avrasyası'nda Bağlantı ve Kültürel Karşılaşmalar” (Armenia Entangled: Connectivity and Cultural Encounters in Medieval Eurasia) projesinde yer aldı.

Korobeinikov, çalışmalarında konunun yalnızca siyasi ve askerî yönleriyle sınırlı kalmayıp, ekonomik, kültürel ve stratejik bağlamlarda da önemli analizler sunmaktadır. Bu yaklaşım, onun olayları yüzeysel bir şekilde incelemektense, çok yönlü bir perspektifle ele alarak geniş bir tarihsel panorama oluşturma becerisini ortaya koymaktadır. Çok sayıda makale ve bildirileri bulunan Korobeinikov'un bu çalışmalarını incelediğimizde, Türk tarihiyle ilgili olan önemli yayınlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- “XIV. Yüzyılda Pontus Metropolitliği'nin Müslüman Topraklarına Bakışı” (Rusça; Vizantiyskiy Vremennik, No. 56/81, Moskova, 1995, s. 159-169).

²¹³ https://www.albany.edu/sites/default/files/resumes/Korobeynikov_CV_2022.pdf (E.T. 28.12.2024).

- “Laonicos Chalcocondyles’in Müslüman Kaynakları: Yıldırım I. Bâyezid’in Küçük Asya’daki Askerî Seferleri” (Rusça; Vizantiyskiye Oçerki, Moskova, 1996, s. 152-168).
- R. M. Şükürov ile müşterek: “1223-1230 Yıllarında Büyük Kümnenler, Sinop ve Rum: İoannis Lazaropoulos’un Synopsis’inin Muamması” (Rusça; Priçernomorye v sredniye veka, ed. S. P. Karpov, tom 3, St. Petersburg, 1998, s. 178-200).
- “Bizans ve İlhanlılar: 1250-1310 Dolaylarında Emperyal Diplomasi” (Rusça; Vizantiya Mejdu Zapadom i Vostokom, ed. G. G. Litavrin, St. Petersburg, 1999, s. 428-473).
- “Diplomatic Correspondence between Byzantium and the Mamlūk Sultanate in the Fourteenth Century” (Al-Masāq 16 (2004), pp. 53-74).
- “The Revolt in Kastamonu, c. 1291-1293” (Byzantinische Forschungen 28 (2004), pp. 87-117).
- “VIII. Mihael Paleologus Rum Sultanlığında” (Rusça; Vizantiyskiy Vremennik, No. 64/89, Moskova, 2005, s. 77-98).
- “A Sultan in Constantinople: the feasts of Ghiyāth al-Dīn Kay-Khusraw I” (Eat, Drink and Be Merry (Luke 12:19) – Food and Wine in Byzantium. Papers from the 37th Spring Symposium of Byzantine Studies, in Honour of Professor A.A.M. Bryer, eds. L. Brubaker and K. Linardou [Publications for the Society for the Promotion of Byzantine Studies, 13] (Aldershot, 2007), pp. 93-108).
- “A Broken Mirror: the Kıpçak World in the Thirteenth Century” (The Other Europe in the Middle Ages: Avars, Bulgars, Khazars and Cumans, ed. F. Curta, with the assistance of R. Kovalev (Leiden: Brill, 2007), pp. 379-413).
- “Raiders and Neighbours: the Turks (1040-1304)” (The Cambridge History of the Byzantine Empire, c. 500-1492, ed. J. Shepard (Cambridge, 2008), pp. 692-730).

- “A Greek Orthodox Armenian in the Seljukid Service: the Colophon of Basil Meliteniotes” (Mare et litora. Essays presented to Sergei Karpov for his 60th birthday, ed. R. Shukurov (Moscow, 2009), pp. 709-724).
- “How ‘Byzantine’ Were the Early Ottomans? Bithynia in c. 1290-1450” (Osmanskii mir i osmanistika. Eds. I.V. Zaitsev, S.F. Oreshkova (Moscow, 2010), pp. 215-239).
- “VIII. Mihael Palaeologus Rum Sultanlığında: Konstantin Dukas Nestongos’a ait daha sonraki kaynakların tanıklığı” (Rusça; Vizantiiskiye Oçerki, Moskova, 2011, s. 116-138).
- “Nikea İmparatorluğu’nun Doğu Sınırında Kumanlar” (Rusça; ΠΟΛΕΜΟΛΟΓΟΣ: In memoriam of Professor V. Kuchma, ed. N.D. Barabanov. Volgograd, 2012, s. 343-358).
- “The King of the East and the West’: the Seljuk dynastic concept and titles in the Muslim and Christian Sources” (The Seljuks of Anatolia. Court and Society in Medieval Middle East, eds. A.C.S. Peacock and Sara Nur Yıldız (London and New York, 2013), pp. 68-90).
- “The Cumans in Paphlagonia” (Karadeniz İncelemeleri Dergisi. Journal of Black Sea Studies, 18 (2015), pp. 29- 44).
- “The Byzantine-Seljuk Border in Times of Trouble: Laodikeia in 1174-1204” (Byzantium, 1180-1204: “The Sad Quarter of a Century”?, ed. A. Simpson (Athens, 2015), pp. 49-81).
- “The Formation of Turkish principalities in the boundary zone: from the emirate of Denizli to the beylik of Menteşe (1256-1302)” (Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Mediniyetleri Sempozyumu-II Menteşeoğulları Tarihi, 25-27 Nisan 2012, Muğla. Bildiriler. (Ankara, 2016), pp. 65-76).

- “Bizans ve Selçuklu Hizmetinde Bir Bizans Ailesi Bardakhlades (Rusça; Vizantiiskiye Oçerki. Moskova-St. Petersburg, 2016, s. 87-101.
- “Royal titles of the Germiyanogulları” (Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri. Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu- III (Germiyanogulları Beyliği) 8-10 Mayıs 2014, ed. M. Ersan and M. Seker (Ankara 2017) pp. 303-11).
- “Byzantine Emperors and Sultans of Rum: Sharing Power?” (The Emperor in the Byzantine World. Papers from the Forty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, ed. S. Tougher. Proceedings to the Byzantine Spring Symposium, Cardiff University, United Kingdom (Routledge: London and New York, 2019), pp. 83-111).
- “The Ilkhans in the Byzantine Sources” (New Approaches to Ilkhanid History, eds. Timothy May, Bayarsaikhan Dashdondog, and Christopher P. Atwood (Leiden: Brill, 2020) [Brill’s Inner Asian Library, Volume: 39], pp. 385–424).
- “From Plousias to Düzce: wars and migrations in Northern Anatolia” (Konuralp Gazi ve Düzce Tarihi Sempozyumu, 23-24 Kasım 2018, Düzce, bildiriler, eds. Ali Ertuğrul and Fırat Yaşa (Ankara, 2020), pp. 295-318).
- “Byzantine Traditions of the Sublime Porte: The Title qayşar-i Rûm in the Ottoman Political Thought”, in The Journal of Education and Science “İSTORIYA” (“History”) 12 (2021): The Eastern Christian World and the World of Islam in the Eurasian Space: Politics, Religion, Culture, published online 06/21/2021, doi: 10.18254/S207987840015717-7, URL: <https://history.jes.su/s207987840015717-7-1/?sl=ru>, code S207987840015717-7-1
- “Two Paradoxes of Border Identity: Michael VIII Palaiologos and Constantine Doukas Nestongos in the Sultanate of Rûm” (Identities and Ideologies in the Medieval East Roman World, ed. Yannis Stouraitis (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2022), pp. 319-345).

Korobeinikov'un Türkiye'de yayınlanmış olan makale ve bildirilerinin dili İngilizcedir. Yazarın sadece bir tek makalesi Türkçeye tercüme edilmiştir:

Korobeinikov, D. A. (2016). XIV. yüzyılda Bizans İmparatorluğu ve Memlük Sultanlığı arasındaki diplomatik yazışmalar. Tarih İncelemeleri Dergisi, 31(1), 305-330. Çevirenler: M. Keçiş, U. Dede.

Korobeinikov'un yayınları arasında Çobanoğulları ve Kastamonu tarihini doğrudan ilgilendiren iki makale bulunmaktadır. Bunlardan biri 1291-1293 yılları arasında Kastamonuyu vuku bulmuş olan isyan hareketini, ikincisi ise Paflagonya bölgesindeki Kıpçak izlerini ihtiva etmektedir. Tez çalışması kapsamında söz konusu makaleler değerlendirmeye alındı.

3.5.2 1291-1293 Dolaylarında Kastamonu'da İsyan Başlıklı Makalesinin Değerlendirilmesi

Dimitri Korobeinikov'un "1291-1293 Dolaylarında Kastamonu'da İsyan" başlıklı makalesi, Amsterdam (Hollanda)'da yayınlanan Bizans Araştırmaları Dergisi'nde İngilizce olarak basılmıştır.²¹⁴ Makale, kendi içinde alt başlıklara ayrılmamıştır.

Çalışmanın başında Anadolu Beyliklerinin meydana gelmesi sürecine kısaca temas edilir. Yazara göre; "Anadolu'daki Türk emirliklerinin ortaya çıkması ancak büyük zorluklarla gerçekleşti. Türkler, Moğollar'a karşı bağımsızlıkları için mücadele etmek zorunda kaldılar. 1260-1290 dönemi, İlhanlılar ve son Rum Selçuklularına karşı sürekli olarak Türk isyanlarının meydana geldiği bir dönemdir. Moğollar, isyanların büyük bir kısmını kan dökerek bastırda da İlhanlıların Anadolu'nun batı ve güney toprakları üzerindeki kontrolü azaldı. Bu bölgeler, resmi olarak bir süre İlhanlı hâkimiyetine bağlı olan Türk devletleri için sağlam bir üs sağladı".²¹⁵

Ardından araştırmanın konusunun, Hicri 691-692 yıllarında (24 Aralık 1291 - 1 Aralık 1293 tarihleri arasında) Kastamonu'da meydana gelen isyan hareketi olduğu açıklanır.

²¹⁴ Dimitri Korobeinikov, "The Revolt in Kastamonu, c. 1291-1293," *Byzantinische Forschungen*, No. 28 (2004): 87-117.

²¹⁵ Korobeinikov, "The Revolt in Kastamonu," p. 88.

Yazar, bu isyanı 1262’de Denizli’deki Mehmed Bey’in isyanı, 1276-1279’da Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Menteşeoğulları’nın desteklediği Cimri isyanı, 1286-1289 yıllarına ait Germiyanogulları ayaklanmaları ile benzeri özelliklere sahip olduğunun altını çizerek. Korobeinikov’a göre Kastamonu isyanının diğer ayaklanmalardan farklılığı, Bizans sınırlarına doğru tehdit saçan sonuçlara yol açması ve Osmanlı Devleti’nin kuruluşunu etkilemesiydi.²¹⁶ Korobeinikov’un bu kısa tespiti dikkati hak ediyor. Zira C. Yakupoğlu tarafından yapılmış olan çalışmalar, Osmanlı Devleti’nin kuruluş sürecinde Çobanoğullarının rolünü açık bir şekilde ortaya koymuştur.²¹⁷

Makalenin ilerleyen kısımlarında Korobeinikov, Kastamonu’nun XII-XIII. yüzyıllardaki tarihine göz atar. Kaynakların kısıtlı ve karmaşık olması nedeniyle bu konunun incelenmesinin zor olduğunu belirten akademisyen, buna rağmen genel bir çerçeve çizmeye çalışır. Yazara göre eski bir Komnenos kalesi olan Kastamonu, 1143 yılında Selçuklular tarafından Danimendlilerden alınmıştır. 603/1206-1207 tarihlerine gelindiğinde, Kastamonu Merkez ilçesine bağlı Gököy mevkiinde Şeyh Şemseddin Ahmed zaviyesinin yapılmasına ve buraya araziler vakfedilerek söz konusu zaviyeye düzenli bir gelir sağlanmasına dayanan Korobeinikov, bu durumu Kastamonu şehrinin artık savaş alanı veya tehlikeli sınır bölgesi olmaktan çıktığının bir göstergesi gibi kabul eder.²¹⁸

Rus bilim adamına göre XII. yüzyılda Ankara-Çankırı-Kastamonu hattı, farklı Selçuklu şehzadelerinin (Melik Arab – 1127’ye kadar, Şehinşah – 1174/1175 ve Mesud – 1192-1204) mülkü olduğu halde daha sonraları Kastamonu bu bölgeden ayrıldı ve orada bir Uc Beylerbeyliği kuruldu. XIII. yüzyılda Kastamonu herhangi bir hanedan üyesinin özel mülkü değil, devlet arazisiydi ve gelirleri devletin ihtiyaçları için kullanılıyordu. Bu bağlamda Kastamonu bölgesi zaman zaman ikta olarak çeşitli

²¹⁶ Dimitri Korobeinikov, “The Revolt in Kastamonu, c. 1291-1293,” *Byzantinische Forschungen*, No. 28 (2004): 89.

²¹⁷ C. Yakupoğlu, “Osmanlı Beyliği’nin Kuruluşunda Çobanoğulları Beyliği’nin Rolü,” *Boydan Devlete Osmanlı: Söğüt’ten İstanbul’a* (Sempozyum Bildirileri, 14-15 Kasım 2019, Bilecik), İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2020, 117-130.

²¹⁸ Talat Mümtaz Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV. Asrın Sonlarına Kadar)*, Kastamonu Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi Milli Tettebbüler Serisi (Kastamonu: 1935), 85.

devlet adamlarına verilmişti. Makalede bu kişiler arasında Çobanoğlu ve Pervane ailelerinin faaliyetlerine özel bir ilgi duyulmaktadır.²¹⁹

Ardından isyanın anlatımına başlanılır: “1290’larda Kastamonu ili, merkezî iktidarın nisbî kontrolü altındaki dağlık araziler, tehlikeli Türkmen isyanının merkezi haline geldi. İsyanın kapsamı o kadar genişti ki sadece Selçuklu kronikçileri değil, aynı zamanda Bizanslı çağdaşları Pakymeres ve Gregoras da bu olayı anmışlardı. Maalesef kaynaklarımız, aynı olayı anlatmalarına rağmen, birbirleriyle neredeyse uyuşmamaktadır. Bu olayın 1291 ilâ 1293 yılları arasında gerçekleştiği düşünülmektedir”.²²⁰

Daha sonra makalede Kastamonu ayaklanması konusunda ana kaynakların bilgileri aktarılır. İlk olarak Farsça kronikler ele alınır. Aksarayî’nin bilgileri şu şekilde özetlenir: Hicri 691 (24 Aralık 1291 - 11 Aralık 1292) tarihinde Melik Rükneddin Kılıç Arslan’ın kardeşi sultan II. Mesud ‘a karşı isyan etti. Rükneddin Kastamonu’ya gitti ve Türkler onu desteklediler. Ancak Kastamonu sipehdarı olan Muzaffereddin [b.] Alp Yürek, Melik’e karşı direndi ve sonunda öldürüldü. Türk kabileleri eyalette isyan etmeye başladı ve İlhanlı Geyhatu, Sultan II. Mesud’a isyancıları bastırmayı emretti. Sultan itaatle kardeşine karşı bir sefere çıktı. Kendisine Mücireddin Emîrşah, Sahib Necmeddin ve Tacik birliklerinin liderleri eşlik etti. Geyhatu, düşmanından çok daha küçük olan Mesud’un ordusunu desteklemek için üç bin Moğol süvarisini gönderdi. Kastamonu yakınındaki geçitte, Selçuklu-Moğol ordusu beklenmedik bir şekilde asi Türkler tarafından saldırıya uğradı. Sultanın birlikleri yenildi ve kendisi esir alınarak Kastamonu’ya gönderildi. Öncü birliğin başı Göktay, geri dönmeye karar verdi ve sadece geri kalan orduyla birlikte Moğol komutanı Giray, Türklere karşı bir saldırı başlatmak üzere kaldı. Sonunda düşmanı yenmeyi ve sultanı kurtarmayı başardı. Ordu daha sonra Osmancık’a geri döndü.

Korobeinikov’a göre Aksarayî, isyanın başlangıcını anlattığı halde Anonim Selçukname, ayaklanmanın son aşamasını ele alır. Anonim yazarın anlatımına binaen sultanın kardeşi olan bir Melik Şehzade, sultana karşı isyan etti. İsyanın başlıca

²¹⁹ Korobeinikov, “The Revolt in Kastamonu,” p. 89-96.

²²⁰ Korobeinikov, “The Revolt in Kastamonu,” p. 97.

merkezi Kastamonu ve Burgulu (Safranbolu), Bizans sınırına yakındı. Sultan, İlhanlı Geyhatu'nun vekili olan Taştemür ve bir müstevfi ile birlikte isyanı sona erdirmeye karar verdi. Müstevfi, rüşvet vermek suretiyle Burgulu'yu ele geçirdi ve Melik'i esir aldı. Kronikte tarih verilmiştir: isyan Hicri 11 Receb 691'de (28 Haziran 1292) başladı ve Hicri 5 Cemaziyelavvel veya Cemaziyelâhir (mâh-ı tövbe) 693'te (Nisan-Mayıs 1294) Perşembe gününde bastırıldı. Korobeinikov, asilerin Selçuklu-Moğol kuvvetlerini yendikleri ve sultanı esir ettikleri savaşın Osmancık ile Gümüşahacıköy arasındaki Derekli geçidinde gerçekleştiğini yazar.²²¹ Bu bağlamda kendisi, T. M. Yaman'ın görüşünü kabul eder.²²²

Farsça vekayinamelerdeki bilgileri özetledikten sonra Korobeinikov, Bizanslı yazarların konuya dair açıklamalarına yer verir. Bunların özeti tez çalışmamızın 3.3.2. alt başlığı içinde sunulduğundan burada tekrar etmeye gerek duyulmadı. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Korobeinikov, Bizans kaynaklarına dayanarak Kırım'dan dönen Selçuklu şehzadesinin, Cide'nin 16 km kuzeydoğusunda yer alan Thymaine mevkiinde sahile çıktığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra Rus tarihçiye göre Pachymeres'in konuya dair anlatısı, II. İzzeddin Keykâvus'un 1280'de Kırım'da ölmesini müteakip oğulları Gıyaseddin Mesud ve Rükneddin Geyümers'in Kastamonu'ya varışından başlayarak 1302'de Koyunhisar (Bafeus) savaşına kadar olan dönemi kapsar. Kırım'dan dönen şehzadelerden Geyümers, Yavlak Arslan tarafından hapsedilirken, Mesud yine aynı emîrin desteğiyle Selçuklu tahtına sahip olur. Ayrıca Korobeinikov, imparatorun Nif'te kalış sürecini 1290/1291'den 28 Haziran 1293'e kadar tarihlendirir. Belli olduğu üzere Kastamonu'daki büyük isyan (1291-1293) da bu sırada gerçekleşmiştir.²²³

Kaynaklar üzerine bu tespitleri yaptıktan sonra Korobeinikov, Geyümers ile Kılıç Arslan'ın aynı kişi oldukları sonucuna varmaktadır. Ona göre Kastamonu'da hapiste tutulan şehzade kurtularak isyan başlatmış ve olaylar bu şekilde gelişmiştir. Ayrıca Rus araştırmacı, Aksarayî'nin isimler konusunda hata yaptığını ve Geyümers'i Kılıç Arslan diye isimlendirdiğini zikreder. Aksarayî tarafından Yavlak Arslan'ın ismi ile

²²¹ Dimitri Korobeinikov, "The Revolt in Kastamonu, c. 1291-1293," *Byzantinische Forschungen*, No. 28 (2004): 97-99.

²²² Bkz Talat Mümtaz Yaman, *Kastamonu Tarihi (XV. Asrın Sonlarına Kadar)* (Kastamonu: Kastamonu Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi Millî Tettebbüler Serisi, 1935), 83.

²²³ Korobeinikov, "The Revolt in Kastamonu", p.99-103.

babası Alp Yürek'in isminin birbirine karıştırılması hususu hatırlatılarak bu görüş pekiştirilir. Pachymeres'in andığı Melik Masour ismine gelince, Korobeinikov, bunun özel bir isim değil, sadece bir unvan el-Melikü'l-Mansur (zafer kazanmış melik) olduğunu savunur. Metin üzerinde dilbilimsel incelemelerde bulunan Korobeinikov, Pachymeres'in Arapça, Farsça veya Türkçe yazılmış olan kaynaklardan yararlanması ihtimalini gündeme taşır.²²⁴

Daha sonra Kastamonu ayaklanması, XIII. yüzyılın sonlarında İlhanlı – Bizans – Selçuklu – Memlük – Altınorda ekseninde gerçekleşen uluslararası politika içinde değerlendirilir. Korobeinikov'a göre asi şehzade, ilk kalkışmasının ardından Yavlak Arslan tarafından yenilgiye uğratılınca, Bizans'a giderek eşini rehin olarak bırakır ve Bizans himayesi ve desteğinde Osmancık ile Safranbolu arasında Kastamonu merkezli bir iktidar tesis etmeyi dener. Ancak İlhanlı ile ilişkilerine zarar vermek istemeyen Bizans bu teklifi geri çevirir. Makalenin bu kısmında Yavlak Arslan'ın da gerek İlhanlı ve Selçuklu'ya ve gerekse de Bizans'a itaat ettiği iddia edilmektedir. Yavlak Arslan'ın kendi oğlunu Bizans sarayına rehin olarak göndermesi, bunun bir kanıtı olarak sunulur.²²⁵ Oysaki hiçbir kaynak, Yavlak Arslan'ın kendi oğlunu rehin olarak İstanbul'a gönderdiğini veya Bizans'a itaat ettiğini yazmaz. C. Yakupoğlu'nun araştırmalarına binaen; Kastamonu'da ayaklanmış olan Selçuklu şehzadesi Kılıç Arslan, “Yavlak Arslan'ı öldürdükten sonra sağ bıraktığı iki oğlunu, yani Ali ve Nâsireddin adlı iki kardeşi tutuklayarak bir müddet yanında tutmuş ve daha sonra bunları Bizans imparatoru II. Andronikos'un yanına rehine olarak göndermiştir”.²²⁶ Ayrıca XIII. yüzyıl sonlarında Bizans'ın güç kaybettiği bir dönemde Yavlak Arslan'ın Bizans'a itaat göstermesi için herhangi bir neden yoktu. Tam tersi, Gideros Fetihnamesi'nden ve Saltukname'den görüldüğü üzere Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan, Bizans'a karşı taviz vermeksizin gaza faaliyetlerini sürdürmüştür.

Buna rağmen Korobeinikov'un Nâsireddin Mahmud ile ilgili tespitleri C. Yakupoğlu'nun bulgularıyla örtüşmektedir. Nitekim Rus tarihçi; “Müstevfi Nâsireddin b. Yavlak Arslan... Konya'daki Selçuklu hükûmetinin önemli bir üyesi olarak görünüyor. O, muhtemelen Pachymeres'in “Nastratios” olarak adlandırdığı

²²⁴ Korobeinikov, “The Revolt in Kastamonu”, p.103-106.

²²⁵ Korobeinikov, “The Revolt in Kastamonu”, p.110.

²²⁶ Yakupoğlu, “Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşunda Çobanoğulları Beyliği'nin Rolü”, s.124.

kişidir”.²²⁷ C. Yakupoğlu’nun da Nâsireddin Mahmud ve Konya’daki faaliyetleriyle ilgili daha öncesinde aynı sonuçlara vardığını hatırlatmakta yarar vardır.²²⁸

Kastamonu ayaklanması sırasında Yavlak Arslan’ın asilere direndiği ve bu yüzden asi şehzade tarafından öldürüldüğü, Korobeinikov tarafından teyit edilmektedir. Bu bağlamda Korobeinikov, kendisinden önce ve sonra aynı görüşe varmış olan diğer araştırmacıların kanaatlerini paylaşmaktadır.²²⁹

Korobeinikov, isyan sonrasında Kastamonu’nun durumunu şu şekilde ele alır: “1295 ile 1299 arasında, Kastamonu’nun yanı sıra Paflagonya’nın neredeyse tamamı ve Batı Pontus, Pervane Mu’ineddin Süleyman’ın oğlu olan Pervane Mu’ineddin Mehmed Bey’in kontrolü altına girdi. Ancak Mehmed Bey’in Kastamonu’daki otoritesi, bölgedeki mirasçı beyler olan Çobanoğulları’ndan farklıydı. Pervane II. Mehmed Bey, Kastamonu’yu esasen bir gelir kaynağı olarak görüyor ve hâkimiyetini paralı askerlerin yardımıyla sağlıyordu. 1293’teki isyanın bastırılmasına rağmen eyaletteki gerçek güç, çoğunlukla Çobanoğulları gibi yerel beylerin elinde kaldı ve bunlar göçebe Türkler tarafından desteklenmekteydiler”.²³⁰ Böylece Korobeinikov’un kanaatine, 1290’ların sonlarında Pervane ailesine Kastamonu’nun gelirlerinden belli bir meblağ tahsis edilmekteyse de bölgede fiilî olarak yönetim Çobanoğullarının elindeydi.

Makalede Çobanoğullarının son yılları, Bizans kaynaklarına atıfla şu şekilde değerlendirilmektedir: “1302 yılında Çobanoğlu Ali, Bizans ile bir barış antlaşması imzaladı; ancak birlikleri bunu kabul etmedi ve Bapheus Muharebesi’nde yer aldı. 1299’dan 1302’ye kadar Bizans ve Kastamonu’nun hükümdarı arasındaki düşmanca ilişkiler, Çobanoğulları ve Osmanlı’nın çift saldırısı sayesinde Türklerin ilk kez Nikomedeia’ya ulaşmasına neden oldu. 1304’te Ali, 1302’de varılan yeni Bizans – İlhanlı Antlaşmasından endişe duyarak, İmparatorluk’tan Sakarya ve Nikomedyası arasındaki ovalık araziye kendisine vermesini istedi. Pachymeres’in metninde Ali ve

²²⁷ Korobeinikov, “The Revolt in Kastamonu”, p.104.

²²⁸ Cevdet Yakupoğlu. “Nasreddin Hoca Kastamonulu mu?”, Beş İnci Mevsim (Eğitim-Kültür, Sanat ve Bilim Dergisi), Yıl: 1, Sayı: 2, 2001, s.6-10.

²²⁹ Bkz. O. Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, s. 505-506; Yücel, “Çoban Oğulları Beyliği,” s. 69; Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, s. 34; Yakupoğlu, “Çobanoğlu Yavlak Arslan’ı Kim Öldürdü?,” s. 83-116; Cahen, “Questions D’Histoire de la Province de Kastamonu,” s. 153; Zachariadou, “Pachymeres’e Göre Kastamonu’da ‘Amourioi’ Ailesi,” s. 225-237.

²³⁰ Korobeinikov, “The Revolt in Kastamonu,” p. 113-114.

beyliğiyle ilgili daha fazla bilgi bulunmamaktadır”. Akabinde Yazıcızade Ali’ye dayanılarak Candaroğullarının Kastamonu’yu alarak Çobanoğullarına son vermesi olayı aktarılmaktadır.²³¹

İsyanın sonuçlarına gelince, Korobeinikov, ayaklanma sonrasında Kastamonu Türkleri tarafından Bizans sınırlarına baskının arttığı kanaatindedir. Ayrıca XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başlarında vuku bulan gelişmeler, sonuç itibarıyla bölgede toplumsal bir dönüşüme yol açmış ve eski soylu ailelerin (Çobanoğulları, Pervaneoğulları) yerini daha önce aşağı konumda olan bir aile (Candaroğulları) almıştır. Belli olduğu üzere daha önceki Batılı araştırmacılar (Cahen, Zachariadou vd.) Çobanoğulları Beyliği ifadesini kullanmamışlardır. Bu çerçevede Korobeinikov’un Çobanoğulları Uc Beyliği üzerine tanımlaması da dikkat çekicidir: “1310’dan önce Selçuklu sultanlarının resmî egemenliği henüz kaldırılmadığından Kastamonu’da bir Çobanoğulları Beyliği’nin varlığından bahsetmeyi cesaret edemem. Ancak genellikle sultandan yarı bağımsız bir şekilde var olan ve askerî güçle birleşmiş bir toprak hâkimiyetini ihtiva eden, proto-beylikler olarak adlandırılabilir oluşumlardan bahsedebileceğimizi düşünüyorum”.²³² Böylece Korobeinikov, XIII. yüzyılda ve XIV. yüzyıl başlarında fiilî olarak Çobanoğullarının Kastamonu’da bir beyliğe sahip oldukları görüşündedir.

Sonuç itibarıyla Korobeinikov’un söz konusu makalesi, 1291-1293 yılları arasında Kastamonu’da vuku bulmuş olan isyan hareketinin tarihinin aydınlatılması açısından önem arz etmektedir. Yazar, Selçuklu, İlhanlı ve Bizans kaynaklarını karşılaştırmalı analize tabi tutarak olayların akışının makul bir anlatısına yer vermiştir. Buna rağmen Yavlak Arslan’ın Bizans’a bağlanması iddiası, tarihî bilgilerle örtüşmemektedir. Geyümers ile Kılıç Arslan’ın aynı şehzade olduğu yönündeki varsayım, daha önce hiçbir araştırmacı tarafından dile getirilmemiş olsa da tarihçilikte dikkate alınması veya en azından tartışılması gereken hususlardandır. Pachymeres’in Masour olarak zikrettiği kelimenin aslında Mesud değil de Mansur okunması gerektiğini öne süren ilk araştırmacı, Zachariadou olmuştur.²³³ Ancak buna rağmen Zachariadou, bunu bir

²³¹ Korobeinikov, “The Revolt in Kastamonu,” p. 114.

²³² Korobeinikov, “The Revolt in Kastamonu,” p. 116-117.

²³³ Elizabeth A. Zachariadou, “Pachymeres’e Göre Kastamonu’da ‘Amourioi’ Ailesi,” çev. Zerrin Günel Öden, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 16, no. 1 (2001): 233.

şahıs ismi olarak kabullenmiştir. Oysaki Korobeinikov, Mansur kelimesinin isim değil de unvan olduğunu belirleyerek, kanatimizce akla yatkın bir çözüm önerisi getirmiştir.

3.5.3 Paflagonya’da Kumanlar Başlıklı Makalesinin Değerlendirilmesi

Dimitri Korobeinikov’un Kastamonu tarihi üzerine yazdığı bir diğer makale, Paflagonya’da Kıpçak/Kuman varlığını ele alan çalışmasıdır. Yazar daha 29-30 Mayıs 2013 tarihlerinde Kazakistan başkenti Astana’da Kazakistan Cumhuriyeti Kültür ve Enformasyon Bakanlığı’na bağlı Dil Komitesi ile Le Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi’nin ortaklaşa düzenledikleri “Avrasya Kıpçakları: Tarih, Dil ve Yazılı Eserler” konulu uluslararası sempozyumda “Paflagonya’da Kıpçaklar” başlıklı bir bildiri sunmuş ve bu çalışma Rusça olarak basılmıştır.²³⁴ Daha sonra yazar, bildirinin gözden geçirilmiş halini İngilizceye aktararak makale şeklinde yayınlamıştır.²³⁵

Bu makale de kendi içinde herhangi alt başlıklara ayrılmamıştır. Makalenin başında yazar, Asya’daki Türk nüfusun Oğuzlar ve Kıpçaklar olmak üzere iki büyük etnik gruptan oluştuğuna dikkat çeker. Oğuzlar hakkında Faruk Sümer’in eseri önemli bir boşluğu doldururken Kıpçaklar üzerine henüz yeterince araştırma yapılmadığı öne sürülür.²³⁶ Bu bağlamda tarihçilerden daha çok dilbilimcilerin, özellikle de Z. Korkmaz’ın çalışmaları yaptıkları belirtilerek eserlerine atıflarda bulunulur. Korobeinikov’a göre Kıpçaklar Bizans eliyle Trakya’dan, Gürcüler aracılığıyla Kafkaslar üzerinden Anadolu’ya getirilmiştir. Rus bilim adamının kanaatine Kıpçaklar, Güney Kafkasya ve Azerbaycan’ın yanı sıra Anadolu’nun değişik bölgelerinin Türkleşmesinde Oğuzlardan sonra ikinci derecede önemli rol oynamışlardır. Bu bağlamda makalede XI. yüzyıl gibi erken bir tarihte Kıpçakların Anadolu’da görüldüğü zikredilmektedir. Korobeinikov’un bu makalede Paflagonya Bölgesi’ndeki Kuman-Kıpçak etkisi incelenmiş; konu daha çok Türk lehçeleri açısından ele alınmıştır. Zira yazara göre Karadeniz kıyılarındaki Türk lehçeleri Bendereğli’den Samsun’a kadar Kıpçak etkisi altındadır. Buradaki şiveler arasında

²³⁴ Dimitri Korobeinikov, “Kıpçaki v Paflagonii,” *Kıpçaki Yevrazii: Istoriya, Yazık i Pismennyye Pamyatniki (Sbornik Materialov Mejdunarodnoy Naučnoy Konferentsii)*, Astana: Ministerstvo Kultury i Informatsii Respubliki Kazakistan, 2013, s. 100-108.

²³⁵ D. Korobeinikov, “The Cumans in Paphlagonia,” *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, no. 18 (2015): 29-44.

²³⁶ D. Korobeinikov, “The Cumans in Paphlagonia,” *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, no. 18 (2015): 29-44. Ancak yazar, Fahrettin Kırzioğlu’nun *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları’nda Kıpçaklar* (Ankara: TTK, 1992) adlı eserinden yararlanmamıştır.

Kıpçak unsurları en baskın bir şekilde Bartın ağzında görülürken, Kastamonu ağzında bu etkinin izleri Bartın'a göre daha azdır. Buna rağmen Korobeinikov'a göre Kastamonu'nun modern lehçesi, belirgin Kıpçak özelliklerine sahiptir. Söz konusu etki altında birçok ses değişimi meydana gelmiştir. Korobeinikov'un tespitlerine bakılırsa, Kıpçakların Karadeniz kıyılarına olan göç hareketinin boyutu tam olarak bilinmemekle birlikte bölgedeki yerleşim yerlerinin dilini derinlemesine etkileyecek ölçüde olduğu açıktır.

Dimitri Korobeinikov'un, Paflagonya'daki Kumanlar isimli eserinde Anadolu'daki Türk nüfus üzerinde Kıpçak etkilerinin birçok özelliğine rastlamak mümkündür. Yazarın bu çerçevede yaptığı katkılar, bu grubun dilsel ve kültürel miraslarını vurgulamaya yöneliktir. Korobeinikov'un bu çalışması, Türk dilinin gelişimiyle ilgili belirli tarihi bağlamları inceleyerek, özellikle Paflagonya gibi bölgelerdeki Kıpçak etkisinin Anadolu lehçelerinde nasıl önemli bir iz bıraktığını ortaya koymaktadır. Müellif, özellikle Paflagonya bölgesindeki Anadolu Türkçesi lehçeleri üzerindeki Kıpçak etkilerini, fonetik ve morfolojik izler olarak ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Örneğin, "k" sesinin "g"ye ve "-ğ"nin "-v"ye dönüşmesi, eklerdeki değişiklikler gibi özellikler, Kıpçakların yerel lehçelere nasıl entegre olduğunu göstermektedir.

Korobeinikov'un çalışmasında, Paflagonya'da olduğu gibi diğer Anadolu bölgelerinde de Kıpçaklar, Oğuzlar ve yerel Yunan halkları arasındaki etkileşimlerin, karmaşık bir sosyo-kültürel ortam oluşturduğuna vurgu yapılması önemlidir. Bu etkileşimler, bölgenin etno-lengüistik yapısını şekillendirmede önemli bir rol oynamış ve Kıpçak özelliklerinin sonraki dönemlerde, özellikle Osmanlı dönemi de dahil olmak üzere, devam etmesinde temel bir etken olmuştur.

Korobeinikov, Kıpçak dil özelliklerinin bazı Anadolu lehçelerinde, özellikle Kastamonu ve Amasra'da uzun süre varlığını sürdürdüğünü belirtmektedir. Bu durum, söz konusu dilsel özelliklerin yalnızca sonraki göçlerle değil, aynı zamanda daha önceki Selçuklu fetihlerinden kalma derin bir mirasın izleri olarak bölgede kök salmış olduğunu göstermektedir. Korobeinikov'un makalesi, yalnızca dilsel bir inceleme değil, aynı zamanda tarihsel ve kültürel etkileşimlerin karmaşıklığını anlamaya yönelik önemli bir katkıdır. Oğuz ve Kıpçak boylarının Anadolu'daki yerleşimleri

üzerine yapılan incelemeler, bu bölgelerdeki etnik ve dilsel çeşitliliğin karmaşık bir göç ve yerleşim patterni oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Korobeinikov'un araştırmaları, Paflagonya gibi bölgelerin, farklı Türk boylarının birbirleriyle etkileşimde bulunduğu ve dilsel ve kültürel olarak birbirlerini etkileyerek ortak bir miras bıraktığı bir karışım merkezi olarak rol oynadığını vurgulamaktadır.

Korobeinikov'un makalesi, Türk göçlerinin karmaşık katmanlarını ve Kıpçak ile Oğuz varlığının Anadolu üzerindeki dilsel ve kültürel etkilerini derinlemesine inceler. Bu araştırmalar, bu erken göçlerin dilsel özelliklerinin nasıl günümüze kadar varlığını sürdürdüğünü, özellikle her iki grubun tarihsel olarak bağlantılı olduğu bölgelerde nasıl izler bıraktığını daha iyi anlamamıza olanak tanımaktadır.

Korobeinikov'un tespitlerine göre Paflagonya'daki Kıpçaklar, Orta Asya'dan Selçuklu veya Harizmşahlarla birlikte Anadolu'ya gelmediler. Bunların bir kısmı 1237-1242 arasında Moğol saldırılarından kaçarak Deşt-i Kıpçak'tan Balkanlara geldiler ve Bizans hizmetine girdiler. Bizans da bunları Bartın-Amasra hattına yerleştirdi. İkinci bir dalga ise Kırım üzerinden Kastamonu'ya gelen Kıpçaklardı. Bunların bir kısmı Hüsameddin Çoban Bey'in Suğdak Seferi sonrasında Kastamonu'ya getirilmişse de, Rus tarihçiye göre bütün bu süreci tek bir seferin sonucu olarak ele almak yanlış olacaktır. Zira Korobeinikov, Kastamonu ve civarındaki Kıpçak izlerinin, XIII ve XIV. yüzyıllar boyunca süren, Kıpçak bozkırlarından, Altın Orda'dan köle ticareti neticesinde getirilen Kıpçak unsurlarıyla ilgili olduğunu düşünmektedir.

Yazıcızade Ali'nin Selçukname'sinde Korobeinikov'un bu tespitlerini doğrulayan bilgilere rastlanmaktadır. Örneğin Yazıcızade, Hüsameddin Çoban Bey'in ordusunun Kayı ve Bayat gibi Oğuz boylarının yanı sıra Kıpçak kölelerden oluştuğunu açıkça yazmaktadı: "Kayı ve Bayat boyından kuvvetli yigidler dirşürüp ve Kıpçak kullar alup savaş ve harb ta'lîm itdürürdi".²³⁷ Böylece Hüsameddin Çoban Bey, sadece Kırım Seferi sırasında değil, bu olayın öncesi ve sonrasında köle ticaretinde aktif rol alarak

²³⁷ Bakır, *Yazıcızade Ali'nin Selçuk-name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği*, s. 373.

kendi ordusu için Kıpçak köleler satın alıp, bunlara askerî eğitim vermek suretiyle birer savaşçı olarak yetiştirirdi.

Z. Korkmaz ve D. Korobeinikov, genel olarak dilbimisel verilerden yola çıkarak Kastamonu’da Kıpçak izlerini tespit etmeye çalışmışlarsa, M. Kıldıroğlu, yer adlarına dayanarak bölgedeki Kıpçak yerleşimlerini belirlemeye gayret etmiştir. Kıldıroğlu’nun tespitlerine binaen Kastamonu’daki Kıpçak varlığı, başlıca olarak Kıpçakların en batıdaki kolu olan Kumanlardan müteşekkildir.²³⁸

3.6 Bruno de Nicola

3.6.1 Hayatı ve Faaliyetleri

Bruno de Nicola, Arjantin’in başkenti olan Buenos Aires şehrinde doğdu.²³⁹ 1999-2004 yılları arasında İspanya’nın Barcelona Üniversitesi Tarih Bölümü’nde lisans eğitimi aldı ve Ortaçağ Avrupa Tarihi alanında uzmanlaştı. 2004-2006 yılları arasında Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu (SOAS)’unda yüksek lisans eğitimi gördü. “Moğol Hatunları ve Yerleşik Hayata Geçiş Süreci” (The Mongol Khātūns and the process of Sedentarization) konulu tezini savunarak yüksek lisanstan mezun oldu. 2007-2011 yılları arasında ise Cambridge Üniversitesi Pembroke College’de Ortadoğu Araştırmaları (İran Tarihi) anabilim dalında doktora eğitimini tamamlayarak Prof. Dr. Charles Melville’in akademik danışmanlığında “Moğol İmparatorluğu’nda Kadınların Rolünün Bazı Yönleri” (Some Aspects of the Role of Women in the Mongol Empire) konulu doktora tezini savundu. 2009 yılında Britanya İran Araştırmaları Enstitüsü (British Institute of Persian Studies)’nün bursuyla Tahran Üniversitesi’ne bağlı Lugatname-i Dehhuda Enstitüsü ve Uluslararası Farsça Araştırmaları Merkezi’nde Farsça eğitimi gördü.

Çalışma hayatına 2011-2012 yıllarında Britanya Kütüphanesi (The British Library)’nde Farsça yazma eserler proje sorumlusu olarak başladı. Akabinde Cambridge Üniversitesi’ne geçiş yaparak 2012-2015 yılları arasında Asya ve

²³⁸ Kıldıroğlu, “Kastamonu ve Çevresinde Kıpçaklar,” s.131-172.

²³⁹ Bruno De Nicola, “Manuscripts and Digital Technologies: A Renewed Research Direction in the History of Ilkhanid Iran,” *İran-namag*, Vol. 5, No. 1 (Spring 2020), p. 4.

Ortadoğu Araştırmaları Fakültesi'nde sözleşmeli araştırmacı olarak çalıştı. Buna paralel olarak 2013-2016 yılları arasında St. Andrews Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Bölümü'nde araştırma görevliliği yaptı. Aynı zamanda Avrupa Araştırma Konseyi'nin "Anadolu'nun İslamlaşması (1100-1500)" projesinde yer aldı. 2017 yılından beri Londra Üniversitesi Goldsmiths College'de Ortadoğu Tarihi branşında öğretim üyesidir. Yine 2017 yılından itibaren Avusturya Bilimler Akademisi İran Araştırmaları Enstitüsü üyesidir. Avusturya Araştırma Fonu'ndan (FWF) 2019 START Ödülü'ne layık görüldü.²⁴⁰

Bruno de Nicola'nın başlıca akademik ilgi alanlarını İran'ın Ortaçağ tarihi ve tarihçiliği, Moğol ve Timurlular dönemi İran ve Orta Asya'nın kültürel tarihi, Ortaçağ Farsça elyazmaları teşkil etmektedir. Özellikle Moğol İmparatorluğu'nda kadınların sosyal ve politik rolleri, Ortaçağ Anadolu'sunda İslamlaşma, Osmanlı İmparatorluğu'ndan önceki dönemin kültürel ve dinî yapıları ile Farsça elyazmaları üzerine araştırmaları bulunmaktadır. Yazarın Ortaçağ İslam elyazmalarını kodikolojik bir perspektiften incelemesi, tarihsel ve kültürel analizlerinde derinlikli bir yaklaşım geliştirmesine olanak sağlamıştır. Kodikolojiye dayalı bu yöntem, yalnızca metinlerin içeriklerini değil, aynı zamanda onların üretim süreçlerini ve toplumsal etkilerini de analiz etmeye odaklanmaktadır. De Nicola, bu yaklaşımıyla Moğol işgalleriyle ilgili geleneksel yıkıcı bakış açılarını sorgulayarak, dönemin kültürel dinamiklerini daha geniş bir bağlamda değerlendirmeyi mümkün kılmıştır. Kodikolojik analiz, dönemin yazılı mirasını tarihsel ve toplumsal bağlamıyla bir arada ele alarak, Moğol dönemine dair daha ayrıntılı bir anlayış geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Moğolların yerleşik İslam dünyası ile etkileşimini vurgulayan De Nicola, göçebe toplumların yerleşik halklarla kurduğu çok boyutlu ilişkileri ele alarak disiplinlerarası bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu da ona sadece tarihsel olayların analizini değil, aynı zamanda sosyal, dinî ve kültürel değişim süreçlerini de derinlemesine anlama fırsatı sunmuştur. Bruno De Nicola'nın araştırmaları, Batı tarihçiliğinde Moğol yönetiminin yalnızca bir fetih süreci olarak değil, aynı zamanda kültürel yayılma ve entelektüel etkileşim dönemi olarak yeniden değerlendirilmesine öncülük etmiştir. Moğolların yerleşik halklarla kurduğu ilişkilerin çelişkili doğasını vurgulayan bu yaklaşım,

²⁴⁰ <https://www.oeaw.ac.at/en/ifi/institute/staff/research-staff/bruno-de-nicola> (E.T. 30.12.2024).

kültürel hayatta kalışın yanı sıra entelektüel alışverişi de gözler önüne sermektedir. Bu perspektif, Moğol dönemi toplumsal ve kültürel yapılarının daha derinlemesine anlaşılmasını sağlamıştır. Yazarın araştırmaları, Moğol hâkimiyetinin yalnızca fetihlerden ibaret bir süreç olmadığını, aynı zamanda uzun vadeli toplumsal ve kültürel izler bıraktığını vurgulamaktadır. Bu çalışmalar, Moğolların Ortadoğu'daki etkilerini tarihsel ve kültürel bağlamlarıyla birlikte ele alarak, dönemin dönüştürücü doğasına dair daha derinlemesine bir anlayış geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Bruno De Nicola'nın toplumsal cinsiyet, kültürel etkileşim ve iktidar yapıları üzerine yaptığı çalışmalarda, kadınların toplumsal rolleri ve bu rollerin tarihsel bağlamda nasıl şekillendiği üzerine derinlemesine analizler yapılmıştır. De Nicola, toplumların kültürel yapıları ve toplumsal dönüşüm süreçlerine ilişkin tartışmalarında kadınların toplumsal ve politik yapılar içindeki yerini dikkatle ele alır. Bu bakış açısı, Moğolların İran'daki egemenliğinin kadınların hayatındaki etkilerini anlamada da önemli bir çerçeve sunar.

Kendisinin iki telif kitabı mevcuttur. Bunlardan birisi “Moğol İran’ında Kadınlar: Hatunlar (1256-1335)” (Women in Mongol Iran: The Khatuns, 1206-1335. Edinburgh University Press, 2017; Rusça çevirisi: Boston: Academic Studies Press, 2022), diğeri ise “Kastamonu’nun Çobanoğulları: XIII. Yüzyıl Anadolu’sunda Siyaset, Himaye ve Din” (The Chobanids of Kastamonu: Politics, Patronage and religion in 13th century Anatolia. London: Routledge, 2024) ismini taşımaktadır. Böylece Bruno de Nicola, Batı tarihçiliğinde Çobanoğulları ve genelde Kastamonu tarihi üzerine kitap çalışması yapmış olan tek bilim insanıdır. Bunların yanı sıra Y. Mendel ve H. Qutbuddin ile birlikte “Ortadoğu Toplumlarında Bilgi ve Dil” (Knowledge and Language in Middle Eastern Societies. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2010), A. C. S. Peacock ve S. N. Yıldız ile müşterek “Ortaçağ Anadolu’sunda İslamiyet ve Hristiyanlık” (Islam and Christianity in Medieval Anatolia. Burlington: Ashgate, 2015), danışman hocası C. Melville ile ortaklaşa “Moğolların Ortadoğu’su: İlhanlı İran’ında Süreklilik ve Dönüşüm” (The Mongols’ Middle East: Continuity and Transformation in Ilkhanid Iran. Leiden: Brill, 2016) başlıklı editöryel kitap çalışmalarına imza atmıştır.

Yazarın Anadolu Türk tarihiyle ilgili belli başlı makale ve bildirilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- “Patrons or murids? Mongol women and shaykhs in Ilkhanid Iran and Anatolia”
Iran: Journal of British Institute of Persian Studies 52 (2014), pp. 143-156.
- “The ladies of Rūm: A hagiographic view on women in the 13th and 14th century
Anatolia” Journal of Sufi Studies 3:2 (2014), pp. 132–156.
- “The Fustāṭ al-‘adāla: a unique Manuscript on the Religious Landscape of Medieval
Anatolia.” In Peacock, A.C.S. and S. N. Yıldız (eds), Literature and Intellectual
Life in Islamic Anatolia in the 14th-15th Centuries: Historical, Social and Political
Perspectives (Würzburg: Ergon Verlag, 2016), pp. 49-72.
- “Letters from Mongol Anatolia: Professional, Political and Intellectual Connections
among Members of a Persianised Elite” Iran: Journal of British Institute of Persian
Studies 56:1 (2018), pp. 77-90.
- “On the outskirts of the Ilkhanate: the Mongols’ relationship with the province of
Kastamonu in the second half of the 13th century” in Suzan Yalman (ed.), Cultural
Encounters in Anatolia in the Middle Ages: Ilkhanids in Anatolia (Ankara: Koç
Üniversitesi VEKAM, 2019), pp. 88-105.
- “Urban agency in the borderlands: Turkmen rulers and administrative elites in 13th
century Kastamonu”, Medieval Worlds 14 (2021), pp. 155-178.
- “The Trip of a Medieval Physician: a Rare Description of Mobility in Mongol
Anatolia” in Claudia Rapp and Yannis Stouraitis (eds.), Microstructures and
Mobility in Byzantium. (Vienna: Vandenhoeck & Ruprecht, 2024), pp. 183-202.

Bruno de Nicola; İspanya, Britanya, ABD, Kazakistan, Moğolistan, Türkiye, Avusturya ve İsveçre gibi ülkelerde düzenlenen çok sayıda bilimsel etkinliklere konuşmacı olarak katıldı. Sunduğu bildiriler arasında Kastamonu ve Çobanoğulları tarihi ile ilgili tebliğler de bulunmaktadır. Bu tür bildirilere örnek olarak yazar

tarafından 2015 yılının Mayıs ayında Koç Üniversitesi'nde sunulmuş olan “Anadolu'daki Moğollara ilişkin zıt görüşler: 13. yüzyıl sonlarında Kastamonu'dan bir örnek” (Opposing views on the Mongols in Anatolia: an example from Kastamonu in the late 13th century) ve aynı yılın Kasım ayında Avusturya Bilimler Akademisi'nde, Vıyana'da sunulmuş olan “Çobanoğulları: Moğol Anadolu'sunda Yeni Kurulan Bir Türkmen Hanedanı” (The Çobanoğlu: an incipient Turkmen dynasty in Mongol Anatolia) başlıklı bildirileri belirtmek mümkündür.

Bruno de Nicola, bilimsel etkinlikler kapsamında birkaç kez Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Kendisi 6-7 Eylül 2013 tarihlerinde Koç Üniversitesi'nde düzenlenen “Ortaçağ Anadolu'sunda İslamiyet” konulu uluslararası çalıştayın organizatörlerinden olmuştur. Ayrıca 2014 yılının Eylül ayında İstanbul Şarkiyat Enstitüsü'nde, 2015 yılının Mayıs ayında Koç Üniversitesinde ve 2015 yılının Eylül ayında Mimar Sinan Üniversitesi'nde konuşmalar yapmıştır.²⁴¹

Bruno De Nicola'nın sadece bir tek makalesi Türkçeye kazandırılmıştır:

Bruno De Nicola. “Çadırdan Yönetim: İlhanlı İranı'nda Kadınların Ordoları Üzerine Bazı Tespitler”, çev. Mustafa Uyar. Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen: Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a Armağan, İstanbul, 2020, s.554-564.

Yazarın Kastamonu ve Çobanoğulları üzerine basılmış olan üç adet yayını bulunmaktadır. Bunlardan birisi XIII. yüzyılın ikinci yarısında İlhanlıların Kastamonu ile olan bağlantılarını, diğeri ise XIII. yüzyıl Kastamonu'sunda Türkmen yöneticilerle idari elitler arasındaki iletişimi ele alan makalelerdir. Bunların dışında De Nicola'nın XIII. yüzyıl Çobanoğulları tarihine dair bir de kitap çalışmasının olduğunu bilinmektedir. Yazarın bu eserleri aşağıda sırasıyla değerlendirilecektir.

²⁴¹ <https://www.oeaw.ac.at/en/ifi/institute/staff/research-staff/bruno-de-nicola> (E.T. 30.12.2024).

3.6.2 XIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Moğolların Kastamonu Eyaleti İle İlişkisi Konulu Makalesinin Değerlendirilmesi

De Nicola'nın "İlhanlı Devleti'nin Ücra Bir Bölgesi Üzerine: 13. Yüzyılın İkinci Yarısında Moğolların Kastamonu Eyaleti ile İlişkisi" başlıklı çalışması, 21-22 Mayıs 2015 tarihlerinde Ankara'da Koç Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen "Ortaçağ'da Anadolu'da Kültürel Karşılaşmalar: Anadolu'da İlhanlılar" konulu sempozyumda bildiri olarak sunulmuş ve 2019 yılında bildiri kitabında İngilizce olarak basılmıştır.²⁴² İlgili makale; giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Bildirinin başında yazar, Çobanoğulları'nın İlhanlı Devleti ile olan ilişkilerini, Anadolu'nun genel siyasi durumunu göz önünde bulundurarak tanımlamaya çalışmaktadır. De Nicola'ya göre, Anadolu'nun doğu bölgeleri, İlhanlı başkentine coğrafi yakınlık nedeniyle politik olarak daha sıkı bir kontrol altındaydı ve bu durum, bölgeye fazla manevra alanı bırakmamış olabilir. Buna karşılık, Anadolu'nun batı bölgelerinde, 13. yüzyılın ikinci yarısında İlhanlı üstünlüğü zayıflamış, prestijli Bizans'a yakınlık ve Türkmen kabilelerinin varlığı gibi karmaşık bir siyasi ortamda çeşitli yerel hanedanlar ortaya çıkmıştır. Yazarın kanaatine, bu hanedanlardan biri de 13. yüzyılın sonlarında Kuzeybatı Anadolu'da hüküm süren Kastamonu Çobanoğulları'dır.

Bu bildiri, İlhanlı İmparatorluğu'nda merkez ve ücra bölgeler arasındaki ilişkilerin genel bir değerlendirmesini sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Kastamonu'daki Çobanoğulları'nın yönetimine ve İlhanlılar karşısındaki siyasi, dinî ve kültürel gelişimlerine odaklanılmıştır. Yazarın amacı, dönemin genel anlatılarında yer alan Moğol yönetimi hakkındaki farklı görüşleri, sadece dönemin yöneticileri için yerel olarak hazırlanan eserleri de inceleyerek karşılaştırmaktır. Yerel ve genel kaynaklar karşılaştırılarak, İlhanlı İmparatorluğu'nun ücra bölgelerindeki yerel hanedanlar ile İlhanlı merkezi yönetimi arasındaki karmaşık siyasi ilişkinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmak hedeflenmiştir.²⁴³

²⁴² Bruno De Nicola, "On the Outskirts of the Ilkhanate: The Mongols' Relationship with the Province of Kastamonu in the Second Half of the 13th Century," in Suzan Yalman (ed.), *Cultural Encounters in Anatolia in the Middle Ages: Ilkhanids in Anatolia* (Ankara: Koç Üniversitesi VEKAM, 2019), pp. 88-105.

²⁴³ De Nicola, "On the Outskirts of the Ilkhanate," *Journal of Historical Studies*, 117-119.

Bildirinin ilk bölümü, “Anadolu’nun Moğollar tarafından istilasından önce ve sonra Kastamonu” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Kastamonu bölgesinin Türkler tarafından fethi, Hüsameddin Çoban Bey’in faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir. Çalışmanın bu kısmında orijinal bilgi yok derecesindedir. Sadece Kırım Seferi’nden bahsedilirken, okurlar daha ayrıntılı bilgi için Peacock’un bu harekâtı ele alan çalışmasına²⁴⁴ yönlendirilmişse de yazarın kendisinin, Peacock’un bahse konu makalesindeki ana tezlerinden birine, seferin tarihlendirilmesi hususuna muhalefet ettiği görülmektedir. Şöyle ki Peacock, ilgili makalesinde Hüsameddin Çoban Bey’in seferinin 1220-1222 tarihlerinde, yani Moğolların Suğdak’ı ilk işgalinden (1223) öncesinde gerçekleştiğini belirtmişse de De Nicola, Kastamonu beyinin bu seferinin, Kırım’a karşı ilk Moğol saldırısından sonra hayata geçirildiği kanaatindedir.²⁴⁵

Akabinde Alp Yürek döneminin anlatımına geçilir. Yazar, Alp Yürek’in yaklaşık 1280’de vefat ettiğini belirtir.²⁴⁶ Muhtemelen bu konuda De Nicola, yukarıda eleştirdiğimiz Cl. Cahen’in etkisi altında kalmıştır.²⁴⁷ Oysaki Alp Yürek’in 1280’e kadar hayatını sürdürdüğü konusunda herhangi bir bilgiye sahip değiliz.²⁴⁸ Yazarın değerlendirmelerine binaen Hüsameddin Çoban’ın oğlu Alp Yürek, babası kadar başarılı olamadı. Hatta Alp Yürek’in döneminde Çobanoğullarının bölge üzerindeki siyasi etkisi, buraya yönetici veya tahsildar olarak gönderilen Selçuklu veya İlhanlı memurları tarafından kısıtlandı. De Nicola’ya göre; “Moğolların Kuzeybatı Anadolu’yu fethinden sonraki otuz yıl boyunca, Pervâne gibi bazı Moğol yetkililerinin ekonomik kullanım hakkı ve yerel Çobanoğulları Türkmenlerinin askerî kontrolü, bölgeyi kontrol etmek için kullanılan yöntemler gibi görünmektedir. Hüsameddin Çoban tarafından başlatılan Kastamonu yerel hanedanı otoritesi Kuzeybatı Anadolu’da belirsizlik gösterilseydi, 13. yüzyılın sonlarına doğru bölgenin yerel tarih anlatısı daha belirgin olurdu”.²⁴⁹

²⁴⁴ A. C. S. Peacock, “Kırım’a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad’ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası,” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 29, no. 47 (2010): 243-265.

²⁴⁵ De Nicola, “On the Outskirts of the Ilkhanate,” p. 121.

²⁴⁶ De Nicola, “On the Outskirts of the Ilkhanate,” p. 121.

²⁴⁷ Cahen, “Questions D’Histoire de la Province de Kastamonu”, s.153.

²⁴⁸ Alp Yürek hakkında bkz. Yücel, “Çoban-Oğulları Beyliği”, s.66-67; Yakupoğlu, Kuzeybatı Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik Tarihi, s.31-33.

²⁴⁹ De Nicola, “On the Outskirts of the Ilkhanate,” *Journal of Historical Studies*, 122.

Böylece De Nicola, Çobanoğullarının Kastamonu ve çevresindeki hâkimiyetini iki döneme ayırır. İnişli çıkışlı olan birinci dönem Hüsameddin Çoban Bey ile başlar ve Alp Yürek ile devam eder. Bu dönemde, özellikle de Alp Yürek zamanında Çobanoğullarının daha sabit bir hanedan olarak Kastamonu'yu yönettiği ve bölgenin tüm sorumluluklarını üstlendiği söylenemez. Ancak Yavlak Arslan döneminde durum değişir ve Çobanoğulları tam anlamıyla bir beylik statüsüne kavuşur. 1280'lerde ortaya çıkan yeni bir politik etkileşim dinamiği, Selçuklu saltanatındaki taht kavgaları ve İran'da İlhanlı hükümdarı Abaka'nın ölümü (1282), Muzaffereddin Yavlak Arslan'a yerel hükümdarlarla Moğollar arasında farklı bir ilişki kurma fırsatı sundu.²⁵⁰

Bildirinin üçüncü bölümü, "İşbirliği, Himaye ve İsyan: Çobanoğulları Hanedanı'nın Zirvesi ve Çöküşü" diye isimlendirilmiştir. De Nicola, Çobanoğullarının zirve dönemini Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın faaliyetleriyle ilişkilendirmiştir. Yazara göre Yavlak Arslan yeni bir siyasi vizyona sahipti ve bazı avantajlı gelişmelerle birlikte Çobanoğullarının, İlhanlı siyasi stratejisi içinde sağlam bir konum elde etmesini sağladı. Bu bağlamda Yavlak Arslan'ın müstakbel Selçuklu sultanı Mesud'a destek vermesi ve onunla birlikte 1282-1284 yıllarında İlhanlı sarayında bulunması sonucunda söz konusu şehzadeyi Selçuklu tahtına yükseltmesinin önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir. Bu faaliyetler çerçevesinde Yavlak Arslan, Selçuklu ve İlhanlı devletinin en üst yöneticileriyle doğrudan temas ve işbirliği yapma şansını elde etti. Ayrıca Tebriz'de bulunduğu süre zarfında oradaki kültürel ortamdan etkilenecek Kastamonu'da edebî himaye faaliyetlerini başlatmış oldu. Böylece Yavlak Arslan'ın Selçuklu Mesud'u desteklemesi ve onunla birlikte Tebriz'i ziyaret etmesi, Çobanoğulları Uc Beyliği'nin ve Kastamonu'nun gerek siyasi ve gerekse de kültürel hayatı üzerinde olumlu etkilere yol açtı. Bildiride bu bağlamda Kutbeddin Şîrâzî, Hüsameddin Hasan el-Hôyî gibi müelliflerin Yavlak Arslan'a eserler sunması ve ayrıca Fustatü'l-Adâle adlı risalenin de aynı hükümdarın adına yazılması gibi örneklerle yer verilir. Çobanoğulları için veya onların hâkimiyeti altında toplamda 10 adet ilmî ve edebî eser yazıldığına vurgu yapılır. De Nicola, Kutbeddin Şîrâzî'nin astronomi bilimine dair İhtiyârât-ı Muzafferî adlı eserini Yavlak Arslan'a Kastamonu'da değil, Tebriz'de sunduğu kanaatindedir.²⁵¹ Ancak Türk tarihçiliğinde

²⁵⁰ De Nicola, "On the outskirts of the Ilkhanate," p. 122.

²⁵¹ De Nicola, "On the outskirts of the Ilkhanate," p. 124.

Kutbeddin Şîrâzî'nin bizzat Kastamonu'yu ziyaret ettiği ve eserini burada Yavlak Arslan'a sunduğu görüşü hâkimdir.²⁵²

Bildiride daha sonra Yavlak Arslan'ın 1291-1293 Kastamonu İsyanı sırasında öldürülmesi ve onun oğlu Emîr Mahmud'un iktidara yükselmesine yer verilmektedir. Onun döneminde Çobanoğullarının Bizans'a karşı mücadelesi sürmüştü, hatta Kastamonu Türkmenleri 1302 Bapheus Savaşı'nda Osman Gazi'nin saflarında Bizans'a karşı savaşmışlardır. De Nicola bildirisinin bir yerinde Emîr Mahmud'un ölüm tarihi olarak 1308 yılını, bir diğer yerinde ise 1309 civarını belirtmektedir. Ona göre XIII. yüzyılın sonu gibi çok karmaşık bir dönemde ayakta kalmayı başaran Çobanoğullarına ne Bizans ne Selçuklu ne de İlhanlı son verdi. Bu hanedanın iktidarını, yine Kastamonu Türkmen ailelerinden olan Candaroğulları sonlandırdı.²⁵³

Bildirinin üçüncü bölümü, “Çobanoğulları döneminde yazılmış metinlerde Moğollarla ilgili bazı atıflar ve ihmaller” diye isimlendirmiştir. Yazarın haklı değerlendirmelerine göre Çobanoğulları hükümdarlarının himayesinde yazılan metinler, İbn Bibi, Aksarayî veya anonim Selçukname yazarının eserleri gibi tarihî kronikler değildir: “Bu eserler, onların himaye ettiği kişilerin siyasi tarihini anlatmayı amaçlayan tarihler gibi değil, astronomi, dinî prensipler, hükümdarlara tavsiyeler ve diplomatik mektuplarla ilgilenirler. Bununla birlikte bazı metinler geçmiş olaylara kısa atıflar yapar veya farklı durumlarda belirli tarihsel gerçekleri kasıtlı olarak atlar, bu da dönemin tarihçilerinin anlatısını tamamlayan İlhanlılar tarihi hakkında ilginç bir alternatif içgörü sunar”.²⁵⁴

Bildiride, Yavlak Arslan'a sunulmuş olan *Fustâtü'l-Adāle* adlı eserin içeriği ele alınmakta ve bu eserde yalnızca hangi konuların işlendiği değil, hangi konuların göz ardı edildiği de tartışılmaktadır. De Nicola'ya göre, ilgili risalede İlhanlıların Bağdat'ı istila edip Abbâsî Hilafeti'ni devirmesi gibi son derece önemli bir olayın atlanması, tesadüfî bir durum olarak değerlendirilemez. Bu husus, yani Hilafet'e İlhanlılar tarafından son verilmesinin anlatılması ve bunun üzerinden İlhanlıların olumsuz imajının çizilmesi, *Fustâtü'l-Adāle* müellifinin planlarına dâhil değildir. Çünkü

²⁵² Yakupoğlu ve Musalı, *Selçuklu İnşâ Sanatı*, s. 44; Usul, “Kutbuddin Şîrâzî ve Kastamonu Seyahati,” s. 173-198.

²⁵³ De Nicola, “On the outskirts of the Ilkhanate,” 127.

²⁵⁴ De Nicola, “On the outskirts of the Ilkhanate,” 128.

kendisi bu eseri Yavlak Arslan’a sunmuş ve eserin yazılıp sunulduğu dönem tam da Çobanoğulları ile İlhanlılar arasında sıcak ilişkilerin yaşandığı 1280’lerin ortalarıdır. Amacı Sünni İslam çizgisine muhalif olan akımları eleştirmek olan *Fustātü’l-Adāle* yazarı, sadece İlhanlıları eleştirmekten çekinmekle kalmaz, aynı zamanda yeri geldiğinde bu hanedanı ve faaliyetlerini yücelten anlatılara yer verir. De Nicola, *Fustātü’l-Adāle*’de yer alan bu gibi anlatılardan, Hülagü Han’ın Kalenderîlere ve Bâtînîlere karşı olan mücadelesini örnek olarak göstermektedir. Öte yandan, Hôyî’nin inşâ risalelerinde herhangi bir İlhanlı etkisine rastlanmaz. Bu risalelerde, devlet teşkilatına ilişkin terimler, makamlar ve unvanlar sıralanırken dahi İlhanlı yönetim sistemine özgü ıstıhlara yer verilmemektedir. De Nicola, bu durumu Hôyî’nin ailesinin Moğol baskısı nedeniyle memleketini terk etmek zorunda kalmasıyla açıklar. Bu sebeple Hôyî, kişisel kırgınlık veya öfke nedeniyle İlhanlı etkisini bilinçli olarak göz ardı etmiş ve tamamen İslâmî yönetim anlayışına dayalı bir anlatım sunmuştur. Ancak bildiride Hasan el-Hôyî’nin İran kökenli diye tanımlanmasını doğru bulmuyoruz.²⁵⁵ Zira yapılan araştırmalar, Hüsamedin Hasan el-Hôyî’nin Azerbaycan’ın Hoy şehrinden olduğunu ve bu şehrin o dönemde bile bir Türk memleketi olarak tanımlandığını göstermektedir.²⁵⁶

Sonuç olarak, De Nicola’nın bu bildirisi, Çobanoğulları hanedanının siyasi ve kültürel faaliyetlerini başından sonuna kadar özetleyen önemli bir çalışmadır. Yazar, özellikle Moğol istilasından sonra bölgenin durumunda görülen değişikliklere ve Çobanoğulları’nın zamanla İlhanlılarla geliştirdiği iyi ilişkilere dikkat çekmektedir.

3.6.3 XIII. Yüzyıl Kastamonu’da Türkmen Hükümdarlar ve İdari Elitler Üzerine Makalesinin Değerlendirilmesi

“Sınır Bölgelerinde Kentsel Temsilcilik: 13. Yüzyıl Kastamonu’da Türkmen Hükümdarlar ve İdari Elitler” başlıklı makale, Avusturya Bilimler Akademisi tarafından yayınlanan Ortaçağ Dünyaları Dergisi’nde İngilizce olarak neşredilmiştir.²⁵⁷ Makale; giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

²⁵⁵ De Nicola, “On the outskirts of the Ilkhanate,” 130.

²⁵⁶ Yakupoğlu ve Musalı, *Selçuklu İnşâ Sanatı*, 33.

²⁵⁷ Bruno De Nicola, “Urban Agency in the Borderlands: Turkmen Rulers and Administrative Elites in 13th Century Kastamonu”, *Medieval Worlds* 14 (2021), pp. 155-178.

De Nicola, XIII. yüzyıl boyunca Anadolu’da genişleyen bir Türk-İslam dünyası ile savunma pozisyonundaki Hristiyan Bizans arasında bir sınır bölgesi olan Kuzeybatı Anadolu’nun tarihinin araştırılmasının büyük önem arz ettiğini belirtir. Ancak konuya dair anlatısal kaynakların eksikliği, genellikle Kastamonu şehrinin XIII. yüzyıl tarihinin araştırılması önünde büyük bir engel oluşturur. Bu nedenle XIII. yüzyılda Kastamonu’da Türkmen hükümdarlar ile kentsel elitler arasındaki etkileşimi ele alan ilgili makale, anlatısal kaynaklardan ziyade ayakta kalan mimari kanıtlara ve anlatısal olmayan edebî kaynaklara dayanarak bu durumu değiştirmeyi amaçlamaktadır.

Makalenin ilk bölümü, “Kastamonu’nun Çobanoğulları Tarafından Fethi: Mimari Kanıtların Genel Bir Değerlendirmesi” diye isimlendirilmiştir. Makalenin ilk paragrafında Çobanoğulları dönemi Kastamonu’sunun genel bir tablosu çizilmektedir: “13. yüzyıl Kastamonu’nun siyasi tarihi, Çobanoğulları hanedanı (yak. 1211- yak. 1309) tarafından belirlenmiştir. Çobanoğulları, Malazgirt Meydan Muharebesi’nden (1071) sonra Anadolu’ya giren Türkmen gruplarından. 13. yüzyılın başlarında, Hüsameddin Çoban (yak. 1240’ta ölmüştür) tarafından komuta edilen seçkin bir askeri Türkmen grubu, kuzeybatı Anadolu’ya yerleşmiştir”.²⁵⁸ Görüldüğü üzere makalede, yaklaşık olduğu ifade edilse bile, Çobanoğulları hanedanının iktidar yılları ve Hüsameddin Çoban Bey’in vefat tarihi belirtilmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle De Nicola’nın değerlendirmelerinin, kendinden önceki çalışmalardan farklılık gösterdiği sezilmektedir. Ayrıca Çobanoğullarının bir hanedan olarak Kastamonu’ya hükmettikleri konusundaki görüşler, bu konuda net bir fikir belirtmekten çekinen Batılı diğer tarihçilerin anlatımlarından ayrılmaktadır.

De Nicola’nın değerlendirmelerine binaen XIII. yüzyılda Kastamonu bölgesinin ekonomisinde en kârlı alan, tarımdan daha çok ticaret idi ve Kastamonu’da şehirleşme sürecini bu ticari faaliyetler tetiklemişti: “XIII. yüzyılda Kastamonu bölgesi, ormanlarla kaplı engebeli araziden oluşuyordu. Burası Anadolu’nun daha verimli bölgeleri arasında olmasa da, bölgede bazı tarımsal faaliyetler sürdürülmekteydi. Karadeniz’i Akdeniz’le ve Orta Anadolu’yu İstanbul ile birleştiren ticaret yollarının kavşağında bulunması, bölgede orta düzeyde ancak kârlı ticari faaliyetlere neden oldu

²⁵⁸ De Nicola, “Urban agency in the borderlands”, p.157.

ve bu da Türkmen hükümdarlarına önemli ekonomik faydalar sağlayarak bölgedeki kentsel merkezlerin konsolidasyonunu teşvik etti”.²⁵⁹

Başlıca olarak İbn Bibi’den aktarılan bilgilere dayanarak Hüsameddin Çoban Bey’in faaliyetlerine kısaca değinen De Nicola, 1211 ayaklanması sırasında bu beyin Alaaddin Keykubad’a destek verdiğini ve bu yüzden daha sonrasında iktidara yükselecek olan bu şehzade tarafından ödüllendirildiğini tahmin etmektedir. Avrupa ve genel olarak Batı tarihçiliği, XIII. yüzyılın ortalarında Kastamonu’nun idari statüsü ve bu sistem içinde Çobanoğullarının rolü konusuna aydınlık getirmiş değildir. Örneğin Cl. Cahen; “Çoban’ın ailesi... ülkede önemli bir konumu sürdürebilir, ancak bunlar devleti yönetmemişlerdir” diye bir açıklama yapmıştır.²⁶⁰ Bu çerçevede De Nicola, daha farklı bir perspektif sunmaktadır. Onun tespitlerine binaen XIII. yüzyılın ortalarında Kastamonu şehir merkezine gerek Selçuklulara ve gerekse de İlhanlılara bağlı farklı memurlar atanmış olsalar bile bölgenin askerî sorumluları Çobanoğulları ailesiydi: “Kastamonu şehri Selçuklu ve Moğol yetkililerin idari kontrolü altında kalırken, Çobanoğulları bölgede önemli askeri ve siyasi aktörlerdi ve muhtemelen bölgenin askeri koruyucuları olarak hareket ediyor ve şehir sakinlerinden vergi alıyorlardı”.²⁶¹ Bu anlamda De Nicola’nın teorisi, Çobanoğullarının Kastamonu bölgesinde XIII. yüzyıl boyunca devamlı bir hâkimiyete sahip oldukları yönünde Türk tarihçiliğindeki konseptle uyum sağlamaktadır.²⁶²

De Nicola’ya göre Kastamonu bölgesini fetheden Türkmenler ilk başta şehirleşme çabası içine girmediler ve kırsal alana yerleştiler. Bu tespiti yapabilmek için araştırmacı, XIII. yüzyıldan kalan ve başlıca olarak evliya ve şehit türbelerinden oluşan anıtsal kalıntılara işaret eder. Bu kalıntılar çoğunluk itibarıyla şehir dışında, kırsal alandadır. Öte yandan bunların Kastamonu ve Sinop arasındaki ticaret güzergâhında yoğunlaştıkları görülmektedir. Makalede buradan yola çıkılarak, Türkmenlerin ticaret güzergâhını kontrol altında tutmak amacıyla oraya yerleştikleri kanaatine varılmaktadır.

²⁵⁹ De Nicola, “Urban agency in the borderlands”, p.157.

²⁶⁰ Cl. Cahen, “Questions D’Histoire de la Province de Kastamonu”, p.152.

²⁶¹ De Nicola, “Urban agency in the borderlands,” 158.

²⁶² Krş. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar. I. c.*, 33-51; Yakupoğlu, “Selçuklu Uc Beyliği: Çobanoğulları,” 389-407; Yakupoğlu ve Musalı, *Kastamonu Beylerinin Mektupları*, 10-15.

Buna rağmen yazarın; “1250’lere gelindiğinde, Kastamonu şehri muhtemelen çoğunlukla hâlâ Hristiyan nüfusa sahiptir”²⁶³ şeklindeki görüşüne katılmıyoruz. Nitekim bu görüşü destekleyen herhangi mimari, arkeolojik, sanatsal, yazılı vs. kanıt bulunmamaktadır. Yapılan incelemeler, Türk fütuhatından önce Kastamonu’da bir şehrin değil, sadece bir Bizans kalesinin olduğunu ve askerî amaçlara hizmet etmek için inşa edildiğini göstermektedir. Kastamonu’nun şehirleşmesi Türklerin iskânıyla birlikte mümkün olmuş, kale etrafında mahalleler yapılmak suretiyle şehirleşme süreci XIII. yüzyılın ikinci yarısında Karaçomak Irmağı kenarına kadar ilerlemiştir.²⁶⁴ Bu anlamda Kastamonu şehrinin gerçek kurucuları Çobanoğulları beyleri olmuş, şehir halkı ise Müslüman Türklerden oluşmuştur. Daha öncesinde hisar dışında Kastamonu şehrinde herhangi bir yoğun Hristiyan yerleşimi konusunda herhangi bir kanıta sahip değiliz.

Yazara göre bölgeyi fetheden Türkmenler öncelikle kırsal alana yerleşmiş ve Karadeniz’i Orta Anadolu ve Bizans ile bağlayan ticaret yollarını kontrol altına almışlardır; zira yapısal kalıntılara bakılırsa Kastamonu’da tam anlamıyla şehirleşme süreci 1270’lerde hisedilmeye başlamıştır. Bu dönemde Kastamonu şehrinde Atabey Gazi Camii’nin, Aşıklı Sultan Türbesi’nin vs. inşası, ayrıca Taşköprü’de Yavlak Arslan tarafından gerçekleştirilen imar faaliyetleri, makalede Çobanoğullarının şehirleşme sürecine katkıları bağlamında ele alınır. Yazara göre; “Bunlar bir yandan, şehir surları içinde büyüyen Müslüman nüfusun dini ihtiyaçlarını karşılamak için ziyaret yerleri olarak işlev gördüler. Öte yandan, şehirde artan Türkmen varlığının sakinlerine görsel temsilleri olarak hizmet ettiler”.²⁶⁵ De Nicola, Atabey Gazi Camii’nden bahsederken, “Cami, efsanevi figür olan Atabey Gazi’nin adını alır. O, iddia edildiğine göre 12. yüzyılda bölgede Bizanslılara karşı savaşan kahraman gibi bir figürdür” açıklamasını yapar.²⁶⁶ Ancak Atabey Gazi ile Hüsameddin Çoban’ın birbirinden ayrı iki şahsiyet olarak gösterilmesini doğru bulmuyoruz. Zira yapılan detaylı araştırmalar, Atabey Gazi ile Hüsameddin Çoban Bey’in aynı kişi olduğunu, söz konusu camiyi de ilk kez Hüsameddin Çoban Bey’in yaptırdığını ve 1270’lerde yeniden kurulduğunu göstermektedir.²⁶⁷ Ayrıca, 1260’larda inşa edilmiş olan

²⁶³ De Nicola, “Urban agency in the borderlands”, p.159.

²⁶⁴ Bilici, “13. Yüzyılda Kastamonu”, s. 81-88; ve Bilici, “Selçuklu ve Beylikler Çağında Kastamonu”, s. 93-97.

²⁶⁵ De Nicola, “Urban agency in the borderlands”, p. 160.

²⁶⁶ De Nicola, “Urban agency in the borderlands”, p.159.

²⁶⁷ Yakupoğlu, “Kastamonu Atabey Gazi Camii’nin Bânisi”, s.39-68

Frenkşah Hamamı, makalede Kastamonu şehir merkezindeki Türk İslam mimari eserleri sıralanırken göz ardı edilmiştir.

Makalenin ikinci bölümü, “Türkmen Hâkimiyetinin Konsolidasyonu: Edebiyat Destekçiliği” başlığına sahiptir. Bölümün ilk cümlesini bir hayli ilginç bulduk: “1270’lerde Kastamonu bölgesinde şehirlerde ortaya çıkmaya başlayan mimari himaye, Hüsameddin Çoban’ın oğlu olan Alp Yürek (ö. 1280) tarafından yönlendirildi”.²⁶⁸ Halbuki Alp Yürek’in 1280’de öldüğünü veya 1270’lerde Kastamonu’da hayata geçirilen imar faaliyetlerinin onun adıyla bağlantılı olduğunu gösteren herhangi bir kanıt, hatta en ufak bir ipucu bile yoktur. Zaten Alp Yürek’in hayatı hakkında çok az bilgiye sahibiz. Kesin olan bilgiler, Alp Yürek’in Hüsameddin Çoban’ın oğlu ve Yavlak Arslan’ın babası olduğu ve şehit diye tanımlandığıdır. Bunun dışında Alp Yürek ile ilgili herhangi bir net bilgi bulunmamaktadır.²⁶⁹ Belli ki, De Nicola, Cl. Cahen’in etkisinde kalarak Alp Yürek’in 1280’de öldüğünden bahsetmektedir. Ancak, Cl. Cahen bile bu açıklamayı tereddütle ve soru işaretiyle sunmuştur.²⁷⁰ Ancak De Nicola, bunu sanki kesin bir bilgiymiş gibi sunmaktadır.

Makalede verilen bilgilere göre Yavlak Arslan, daha babası Alp Yürek Kastamonu’da yönetimin başında iken Taşköprü’de yaşamaktaydı. Şöyle ki Alp Yürek, Taşköprü’nün idaresini oğluna vermişti. Alp Yürek öldükten sonra Kastamonu’ya yerleşen ve Uc Beyliği’nin başına geçen Yavlak Arslan, atalarının mimari alanında başlatmış olduğu kültürel hamleyi edebiyat alanına doğru genişletmişti ve bu süreç, kendisinin 1282-1284’te Tebriz ziyareti sırasında İlhanlı başkentinin edebî ortamından etkilenmesiyle birlikte başlamıştı. Bu bağlamda makalede Kutbeddin Şîrâzî’nin ve Hasan Hôyî’nin Muzaffereddin Yavlak Arslan’ın adına yazdıkları eserler hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiş, ayrıca yine aynı hükümdara sunulan Fustatü’l-Adâle adlı esere değinilmiştir.²⁷¹

Çalışmanın üçüncü bölümü, “Farslaşmış Elitlerin” Rolü konusuna adanmıştır. Bu bölümde, Selçuklu Anadolu’sunun kültürel ve edebî hayatında Farsçanın önemli

²⁶⁸ De Nicola, “Urban agency in the borderlands,” 161.

²⁶⁹ Yücel, “Çoban-Oğulları Beyliği,” 66-67; Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik Tarihi*, 31-33.

²⁷⁰ Cahen, “Questions D’Histoire de la Province de Kastamonu,” 153.

²⁷¹ De Nicola, “Urban agency in the borderlands,” 161-164.

rolüne değinilmekte ve bu bağlamda Kastamonu muhiti bir örnek olarak sunulmaktadır. Nitekim Yavlak Arslan'a takdim edilmiş olan eserlerin tamamı Farsça kaleme alınmışlardır. Bu bölümde Sadeddin adlı doktorun münşeatinde yer alan Hüsameddin'in kimliği konusu da tartışılmaktadır. De Nicola; C. Yakupoğlu ve N. Musalı'nın Selçuklu İnşâ Sanatı konulu kitabına atıfta bulunarak ilgili münşeatta anılan Hüsameddin ile Yavlak Arslan'ın münşisi Hüsameddin Hasan el-Hôyî'nin aynı kişi olduğuna dair bu iki araştırmacının tespitlerini ikna edici bulduğunu belirtir.²⁷² Şöyle ki Sadeddin Mesud'un mektuplarından bazıları, Kastamonu-Sinop havalisinde olduğu anlaşılan Melikü'-Şu'arâ Hüsameddin'e ve oğlu Nasrullah'a yazılmışlardır. Belli olduğu üzere Hüsameddin Hasan el-Hôyî hem de meşhur bir şair idi ve bu yüzden Melikü'-Şu'arâ unvanıyla tanımlanması gayet doğaldır. Ayrıca Hôyî'nin de kendi risalelerinde anlattığı üzere Nasrullah adlı bir oğlu vardı.²⁷³

Makalenin dördüncü bölümünde Hasan el-Hôyî'nin inşa risaleleri hakkında geniş bilgi verilmektedir. Yazar, haklı olarak bu bilgilerin XIII. yüzyılın son çeyreğinde Kastamonu'nun idari ve sosyal hayatının gerçeklerine dair ipuçları barındırdığına inanmaktadır. Ancak makalede Hôyî'nin Gunyetü'l-Kâtib ve Münyetü't-Tâlib adlı risalesinin 709 yılının Rebûlâhir ayında (1309) kaleme alındığının belirtilmesinin sağlam bir bilgi olmadığı görülmektedir.²⁷⁴ Zira ilgili risale 690 yılının Receb ayının başlarında (30 Haziran-2 Temmuz 1291) yazılmış, 709 yılının Rebûlâhir ayının sonunda (6 Ekim 1309) Safranbolu'da istinsah edilmiştir.²⁷⁵

Böylece, De Nicola, Çobanoğulları'nın kültürel himaye politikalarını üç aşamaya ayırmaktadır. Birinci aşama, XIII. yüzyılın ilk yarısını kapsar. Bu dönemde, özellikle kırsal alanda dini yapıtlar, başlıca türbeler, inşa edilerek etraflarında iskân yerleşimleri oluşturulur ve sosyal hayat şekillenir. Ayrıca ticaret yolları güven altına alınarak, bu güzergâhlarda sosyal hizmetler sunulmaya başlanır. XIII. yüzyılın ortalarından başlayarak, özellikle de 1270'lerde ikinci aşama gerçekleşir. Bu dönemde Kastamonu'da bir şehirleşme süreci vuku bulur ve İslâmî bir kentsel doku oluşturulur. Ayrıca Taşköprü kasabasında da imar faaliyetleri gerçekleştirilir. Üçüncü aşama ise

²⁷² De Nicola, "Urban agency in the borderlands," 166.

²⁷³ Yakupoğlu ve Musalı, *Selçuklu İnşâ Sanatı*, 39.

²⁷⁴ De Nicola, "Urban agency in the borderlands," 167.

²⁷⁵ Yakupoğlu ve Musalı, *Selçuklu İnşâ Sanatı*, 61-62.

1280’lerde başlar ve imar faaliyetlerinden daha çok edebî himayeyi ihtiva eder. Yazara göre; “Mimari miras ve bilimsel, dini ve idari edebi eserlerin zengin bir kütlesinin üretimi, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde Kastamonu şehri ve çevresinin 13. yüzyıl boyunca manzara ve sosyal dokusunu şekillendiren kolektif bir eylemin kanıtı olarak durmaktadır”.²⁷⁶

Özellikle tarihlendirmelerle ilgili olarak bazı tespitlerine katılmasak bile De Nicola’nın bu çalışmasının XIII. yüzyıl Kastamonu’nun fiziksel yapısının, edebî, kültürel ve sosyal muhitinin şekillenmesi ile ilgili önemli bir araştırma olduğu kanaatindeyiz. Yazar, Çobanoğulları döneminde Kastamonu’da görülen kültürel gelişim sürecini bölge ve şehrin iç toplumsal dinamikleri perspektifinden değerlendirmeyi başarmıştır.

3.6.4 Kastamonu’nun Çobanoğulları Konulu Kitabının Değerlendirilmesi

Nicola De Bruno’nun “Kastamonu’nun Çobanoğulları: XIII. Yüzyıl Anadolu’sunda Siyaset, Himaye ve Din” isimli kitabı, 2024 yılında Londra’daki Routledge Yayınevi’nin İran ve Türkiye Araştırmaları (Routledge Studies in the History of Iran and Turkey) yayınlanmıştır.²⁷⁷ İlgili kitap, XX+275 sayfadan oluşmaktadır. Eser; giriş ve yedi bölüme ayrılmaktadır. Bu çalışma, Çobanoğulları hanedanına ve genelde Ortaçağ Kastamonu tarihine dair yurt dışında yayınlanmış olan ilk kitap olarak büyük bir önem arz etmektedir. Yazar, yıllarca süren kapsamlı bir araştırma gerçekleştirmiş, kültürel varlıkları, yazma eserleri ve muhtelif dillerde azalmış olan modern çalışmaları inceleyerek hacimli bir eser meydana getirmiştir. Kendisinin bu çabaları, övgü ve takdiri hak etmektedir. Buna rağmen ilgili eserde katılmadığımız bazı mülahazalara da yer verilmiştir. Bu gibi hususlar aşağıda tartışılacaktır.

Giriş kısmında, ünlü İngiliz müsteşrik C. E. Bosworth’un *Müslüman Hanedanları* üzerine yazdığı kitabının 1996 yılında yayınlanan ikinci baskısında, Çobanoğulları hanedanına mensup dört beyin ismine yer verildiği ve 1223 yılında Hüsameddin Çoban Bey’in Kırım Seferi’nden bahsedildiği belirtilmektedir. Ancak buna rağmen,

²⁷⁶ De Nicola, “Urban agency in the borderlands,” 168.

²⁷⁷ Bruno De Nicola, *The Chobanids of Kastamonu: Politics, Patronage and Religion in 13th Century Anatolia* (London & New York: Routledge, 2024).

İngilizce literatürde Çobanoğulları hakkında detaylı bilgilere yer verilmemesi, De Nicola'nın dikkatini çekmiş ve söz konusu hanedanın faaliyetlerinin araştırılmasına karar verilmesine yol açmıştır.²⁷⁸

Giriş kısmında bir alt başlık olarak *Kaynaklar* hakkında bilgi verilmektedir. Bu bölümde, İbn Bibi, Aksarayî, anonim Selçukname yazarı, Niketas Karantinos, George Akropolites, George Pachymeres, Nicephoros Gregoras, İbn Said, İbn Battuta, el-Ömerî, Hamdullah Kazvinî, Şemseddin Eflâkî gibi müellifler ve eserleri üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.²⁷⁹

Girişin ikincii alt başlığı, Ortaçağ Kastamonu'sunun tarihçilikte araştırılmasına adanmıştır. Yazar, haklı olarak Çobanoğulları tarihinin yeterince araştırılmadığına vurgu yapmıştır. Bu bağlamda Osman Turan, Claude Cahen, Elizabeth Zachariadou, Yaşar Yücel, Dimitri Korobeinokov, Andrew Peacock, Cevdet Yakupoğlu ve Namiq Musalı gibi tarihçilerin yapmış oldukları çalışmaların önemine değinilmiştir.²⁸⁰ Girişin üçüncü alt başlığı, eserin yapısını tanıtmaktadır.²⁸¹

Kitabın ilk bölümü, “Dönüşümdeki bir bölge: 13. yüzyılda Anadolu'nun siyasi ve entelektüel bağlamı” başlığını taşımakta ve dört alt başlığa ayrılmaktadır. Bu bölümün ilk alt başlığı “Moğollardan önce Selçuklu Anadolu'su”, ikincii alt başlığı “Moğollar döneminde Anadolu”, üçüncü alt başlığı “Fırsatlar diyarı Anadolu: 12. yüzyıldan 14. yüzyıla göçler ve Anadolu kültürel devrimi” diye isimlendirilmişlerdir. Eserin bu kısımları doğrudan Kastamonu tarihini ele almadığı için burada değerlendirilmedi. İlk bölümün dördüncü alt başlığı ise “Ortaçağ Kastamonu'su: İslam ve Hristiyanlık arasında bir sınır bölgesi” diye adlandırılmıştır. Bu kısımda Kastamonu'nun sosyo-ekonomik, sşyasi ve stratejik açıdan önemine değinilmiş, bölgede İslamiyetin yayılması ve Türk iskânının gerçekleşmesi gibi konular ele alınmıştır.²⁸²

İkinci bölüm, “Çobanoğulları hanedanının siyasi tarihi” diye isimlendirilmiştir. Söz konusu bölümde aktarılan bilgiler, çoğunluk itibarıyla Türk tarihçiliğinde

²⁷⁸ De Nicola, *The Chobanids of Kastamonu*, 1.

²⁷⁹ De Nicola, *The Chobanids of Kastamonu*, 4-6.

²⁸⁰ De Nicola, *The Chobanids of Kastamonu*, 6-9.

²⁸¹ De Nicola, *The Chobanids of Kastamonu*, 9-11.

²⁸² De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, p. 14-33.

Çobanoğulları tarihiyle ilgili görüşlerle örtüşmektedir.²⁸³ Bu yüzden tez çalışmamızda sadece De Nicola'nın orijinal bilgileri veya Türk tarihçiliğiyle çelişen düşünceleri üzerinde durulacaktır.

İkinci bölümde öncelikle XI. yüzyılın sonları ve XII. yüzyılda Kastamonu bölgesinin Türkler tarafının fethinin tarihi anlatılmıştır. Ardından bölümün ilk alt başlığı olan “Kurucu ata: Hüsameddin Çoban ve Kuzeybatı Anadolu’da Çobanoğulları hâkimiyetinin kuruluşu” konusuna yer verilmiştir. Bu bölümde Hüsameddin Çoban Bey’in Selçuklu sultanlarıyla ilgili ve Kırım Seferi hakkında bilgiler aktarılmıştır. Yazarın kanaatine Çoban Bey, 1230’larda veya en geç 1240’larda ölmüş olmalıdır.²⁸⁴

İkinci bölümün alt başlığı, “Bilinmeyen yıllar: Kuzeybatı Anadolu ve Moğol istilası” başlığını taşımaktadır. Anadolu’daki Moğol istilası döneminde söz eden De Nicola’ya göre; “Bu yıllarda Çobanoğulları hanedanının veraset zinciri belirsizleşir; bunun nedeni belki de Moğolların gelişinden 1280’lere kadar bu Türkmen beylerinin siyasi otoritelerini kurmakta yaşadıkları zorluktur”. Yazar, 1250’lerde Kastamonu’yu iktâ olarak elinde bulunduran Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş (Tuvtaş)’ın Kıpçak kökenli olduğunu düşünmektedir. Baba Tuğraî ve Taceddin Mutaz’ın Kastamonu ile bağlantılarına gelince, De Nicola bunların Kastamonu gelirlerine sahip olmalarının, bölgedeki siyasi hâkimiyeti de ellerinde bulundurduğu anlamına gelmediğini öne sürmektedir. Eserde Alp Yürek dönemi ile ilgili çıkarımlar çoğunluk itibarıyla somut delillerden ziyade varsayımlara ve ihtimallere dayanmaktadır. Kaynak ve bilgi azlığı nedeniyle ortaya çıkan bu durumu yazar da itiraf etmektedir. 1243-1280 yılları arasında Kastamonu tarihinin son derece belirsiz olduğuna dikkat çeken De Nicola, Alp Yürek’in bölge üzerinde fiilî hâkimiyet kurma kapasitesinin sınırlı olduğu görüşündedir. Buna rağmen adı geçen araştırmacı, Alp Yürek’in Kastamonu bölgesinde askerî otorite, ekonomik faydalar ve siyasi özerklik konusunda kısıtlı bazı imkânlarla sahip bulunduğunu da ihtimal etmektedir. De Nicola, şehit olarak anılan Alp Yürek’in 1280 civarında öldüğü kanaatindeyse de bu görüşünü desteklemek için herhangi bir kanıt ortaya koymamaktadır.²⁸⁵ Enteresan hususlardan biri de, De

²⁸³ Bkz. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, I. c., 33-51; Yakupoğlu, “Selçuklu Uc Beyliği: Çobanoğulları,” 389-407.

²⁸⁴ De Nicola, *The Chobanids of Kastamonu*, 42-48.

²⁸⁵ De Nicola, *The Chobanids of Kastamonu*, p.48-52.

Nicola'nın "Alp Yürek şehit olarak kaydedilmişse de hiçbir zaman emîr olarak anılmamıştır" şeklindeki açıklamasıdır.²⁸⁶ Oysaki kitapta İran Meclis Kütüphanesi'nde (No. 6398) bulunan İhtiyârât-ı Muzafferî isimli eserin Çobanoğulları şeceresiyle ilgili sayfasını yayınlamıştır ve söz konusu şecerede Alp Yürek'in ismi, "Emîr es-said eş-şehid kıdvetü'l-kümât ve sultanü'l-guzât Hüsâmü'l-mille ve'd-din Alp Yürek" olarak geçmektedir.²⁸⁷

İkinci bölümün üçüncü alt başlığı Muzaffereddin Yavlak Arslan dönemine adanmış ve bu dönem, "Moğollarla ittifak" şeklinde nitelendirilmiştir. Bu bölümde Yavlak Arslan'ın Tebriz'de kalış süresi tartışılmış ve sonuç itibarıyla 1281-1284 yılları arasında birkaç yıl boyunca onun İlhanlı başkentinde bulunduğu öne sürülmüştür. Bizans ve Selçuklu kaynaklarına dayanan De Nicola, Yavlak Arslan'ın oğlu Hoca Nâsireddin'in öncelikle Bizans sarayında bulunduğu ve ardından Konya'da Anadolu Selçuklu Devleti'nin müstevfisi tayin edildiğini belirtmiştir.²⁸⁸ Yazarın, Selçuklu müstevfisi Hoca Nâsireddin'nin Yavlak Arslan'ın oğlu olmasıyla ilgili bu tespitleri, Cevdet Yakupoğlu'nun konuya dair değerlendirmeleriyle örtüşmektedir.²⁸⁹

Yavlak Arslan'ın akıbeti konusuna gelince, De Nicola tarihçilerin çoğunun görüşüyle aynı kanaate varmakta ve asi Selçuklu şehzadesi Rükneddin tarafından Yavlak Arslan'ın hayatına son verildiğini belirtmektedir.²⁹⁰ 1291-1293 yıllarındaki Kastamonu İsyanı'nı bastırmak için 3 bin Moğol süvarisinin yanında gönderilen Selçuklu piyade birliğinin Taciklerden oluştuğu ifade eden De Nicola, bunların "Türk olmadıklarını" söylemektedir. Ancak D. Korobeinikov'un tespit ettiği kadarıyla o dönemde Tacik kelimesi, etnik köken ifade etmemekte ve yerleşik nüfusu içine alan bir tabir olarak kullanılmaktaydı.²⁹¹

İkinci bölümün dördüncü alt başlığı, "Mahmud Bey ve Kastamonu'da Çobanoğulları Hâkimiyetinin Sonu" diye isimlendirilmiştir. De Nicola'ya göre Yavlak Arslan'ın ölümünden sonra üç oğlu hayatta kalmıştır. Bunlardan biri Emîr Mahmud, diğeri

²⁸⁶ De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, s. 54.

²⁸⁷ De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, s. 53.

²⁸⁸ De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, s. 54-57.

²⁸⁹ Yakupoğlu, Cevdet. "Nasreddin Hoca Kastamonulu mu?", s. 6-10.

²⁹⁰ De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, s. 58-59.

²⁹¹ Korobeinikov, Dimitri. "The Revolt in Kastamonu," s. 97.

Nâsireddin, bir diğeri de Ali idi.²⁹² Halbuki Nâsireddin ve Mahmud aynı kişidirler ve Nâsireddin, Mahmud'un lakabıdır.²⁹³ De Nicola, siyasi bir yönetici olarak Yavlak Arslan'ın yerini Emîr Mahmud'un aldığı, Ali'nin ise bölgede aktif bir askerî komutan olduğunu belirtmektedir. Yazara göre Candaroğulları, 1309 ile 1314 arasında Kastamonu'daki Çobanoğulları yönetimine son vermişlerdir.²⁹⁴

Kitabın üçüncü bölümü, “Çobanoğulları zamanında edebî ve mimari himaye” ismini taşımaktadır. Bölümün ilk alt başlığı, “Çobanoğulları Kastamonu'sunun edebî mirası” konusuna adanmıştır. De Nicola, 1280'lerden XIV. yüzyılın ilk on yılına kadar olan dönemde, Çobanoğulları çevresinde astronomi, ilahiyat, menkıbevi öyküler, inşâ sanatı, yöneticiler için kılavuzlar ve sözlükler gibi farklı türde eserlerin kaleme alındığını ve bunların beşinin doğrudan Çobanoğulları hanedanı üyelerine sunulduğunu belirtmektedir. Bu eserlerin Farsça yazıldığını dikkat çeken araştırmacı, bu durumun sebeplerini şu şekilde iza etmektedir: “Türkçe yerine Farsça'ya bu tercihin sebebi, muhtemelen İslam dünyasını Anadolu'dan Hindistan'a ve İran üzerinden Orta Asya'ya kültürel olarak bağlayan bu dilin kozmopolit ve yerel özellikleriyle bağlantılıdır. Ayrıca Çobanoğulları tarafından Türk edebiyatına herhangi bir himayenin olmaması, 13. yüzyıl Anadolu'sunda üretilen Türk edebiyatının kıtlığıyla ilişkilidir”.²⁹⁵ Akabinde Fustatü'l-Adâle isimli eser, ayrıca Kutbeddin Şîrâzî ve Hasan Hôyî'nin biyografi ve eserleri tanıtılmış, Çobanoğulları muhitinde yazılması ihtimal dâhilinde olan diğer bazı eserlere (Müeyyideddin Cendî'nin Nefhatü'r-Ruh ve Tufetü'l-Fütûh, Şîrâzî'nin İntihâb-ı Süleymaniyye isimli eserleri, Sadeddin Mesud'un mektupları vs.) değinilmiştir.²⁹⁶

Üçüncü bölümün ikinci alt başlığı, Çobanoğullarının mimari himaye faaliyetlerini ele almaktadır. Bu bağlamda Çobanoğullar döneminde camilerin (Akçasu, Atabey Gazi), türbelerin (Aşıklı Sultan, Şeyh Ahmed, Karanlık Evliya, Atabey Gazi vs.) ve diğer yapıtların inşasına dikkat çekilmektedir.²⁹⁷

²⁹² De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, s. 62.

²⁹³ Yakupoğlu, “Nasreddin Hoca Kastamonulu mu?”, s.6-10.

²⁹⁴ De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, s. 62-63.

²⁹⁵ De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, s. 74.

²⁹⁶ De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, s. 75-92.

²⁹⁷ De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, s. 92-103.

Dördüncü bölüm tamamen Füstâtü'l-Adâle'nin analizini ayrılmıştır. Bu bölümde özellikle söz konusu eser üzerinde Nizamülmülk'ün Siyerü'l-Mülûk (Siyasetname) isimli eserinin etkileri ortaya koyulmağa çalışılmıştır.²⁹⁸

Kitabın beşinci bölümü, “Çobanoğulları zamanında İslamiyet: Sapkınlık ve ulema arasında” diye isimlendirilmiştir. Burada XIII. yüzyıl Anadolu'sunun dinî ortamı ve bunun Kastamonu'ya etkileri ele alınmış, Türkmenlerin İslamiyet anlayışı, sufi akımlar, kalenderler, resmî dinî görüş arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu bağlamda Füstâtü'l-Adâle'nin önemine temas edilmiş ve konu bu şekilde Kastamonu ve Çobanoğulları ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Füstâtü'l-Adâle'de yer alan Hanefi-Şafii diyalogu önemsenmiş ve buna özel bir alt başlık açılmıştır. Ancak bu bölümde tartışılan konuların Kastamonu ve Çobanoğulları ile bağlantısı dolaylıdır.²⁹⁹

Altıncı bölüm, “XIII. yüzyılda Kuzeybatı Anadolu'nun sosyo-politik görünümü” diye isimlendirilmektedir. Bu konu, Hasan el-Hôyî'nin inşa risalelerindeki toplumsal ve politik hiyerarşi bağlamında ele alınmıştır. Bu bağlamda toplum iki sınıfa ve her bir sınıf da iki tabakaya ayrılmıştır: Birinci sınıf devletin idari teşkilatını (yönetici sınıfını) içermektedir. Bunun ilk tabakasını merkezi yönetimin makam sahipleri (sultanlar, melikler, hatunlar, vezirler, atabeyler, saltanat naibler, müstevfiler vs.), ikinci tabakasını ise taşra yönetiminin makam sahipleri (naipler, valiler, müşrifler, nâzırlar, kâbızlar, iğdişler, muhtesibler vs.) oluşturmaktadırlar. İkinci sınıf ise dinî ve ilmî makamları içine almaktadır. İkinci sınıfın ilk tabakasını din görevlileri (kadılar, müderrisler, şeyhler, seyyidler, hatipler vs.), ikinci tabakasını ise ilim ve edebiyat ehli (tabipler, müneccimler, şairler, edipler, kâtipler, münşîler) teşkil etmektedir.³⁰⁰ Kitapta bununla ilgili Kavâidü'r-Resâil'e dayanan bir tablo da sunulmaktadır. Benzeri bir tabloya C. Yakupoğlu ve N. Musalı'nın Selçuklu İnşâ Sanatı adlı eserinde de yer verilmiştir. De Nicola'dan farklı olarak Yakupoğlu ve Musalı, sadece inşa risalelerinde başlık açılmış olan makam ve unvan adlarını değil, metin içinde geçen makam ve meslek isimlerini de tabloya almışlardır.³⁰¹

²⁹⁸ De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, s. 115-135.

²⁹⁹ De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, s. 143-164.

³⁰⁰ De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, s. 173-195.

³⁰¹ Yakupoğlu, Cevdet ve Musalı, Namiq. *Selçuklu İnşâ Sanatı*, s. 173.

Yedinci bölüm, “Sonsöz: XIII. Yüzyıl Kastamonu’sunda Bir Proto-Beylik” başlığını taşımaktadır. De Nicola’ya göre Anadolu yarımadasında Selçuklu hâkimiyetinin zirvesi olarak kabul edilen dönemde, Hüsameddin Çoban, 13. yüzyılın başlarında var olan karmaşık bir siyasi ittifaklar ve rekabetler ağına dâhil olarak önemli bir siyasi nüfuz elde etmişti. Kastamonu’daki Çobanoğulları hâkimiyetinin genişlemesindeki başarısının arkasında onun siyasi kabiliyeti ve askerî gücü vardı ve bunu Selçuklular adına yapmasına rağmen, bu dönemde bir Türkmen emirinin gerçekleştirdiği tek deniz seferini yönetmişti. Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti üzerindeki siyasi üstünlük kurmasının ardından yaklaşık 1280’e kadar Çobanoğullarının faaliyetleri hakkında bilgilerin son derece kısıtlı olmasını itiraf eden De Nicola, Çobanoğulları açısından bu dönemi şu şekilde özetlemektedir: “Bu dönemi kapsayan belirsizliğe rağmen, Çobanoğullarının bölgede yalnızca aktif askerî temsilci olarak kalmadıkları, aynı zamanda topraklardaki varlıklarını da pekiştirdikleri anlaşılmaktadır”. XIII. yüzyılın sonlarında, Muzaffereddin Yavlak Arslan zamanında Kastamonu’nun kalkınmasına büyük bir önem veren yazar, Selçuklu Sultanı II. Mesud ve İlhanlılar ile stratejik bir ittifakın sağladığı siyasi istikrar ve Muzaffereddin’in bölgenin siyasi, kültürel ve dini dönüşümü için aktif bir politika geliştirme konusundaki siyasi iradesi sayesinde bu dönemde bölgedeki siyasi, ekonomik ve kültürel dönüşüm süreçleri derinleştiğini belirtmektedir. De Nicola’ya göre bu siyasi istikrar, Kastamonu’da yirmi yıllık benzeri görülmemiş edebi ve mimari gelişmeye yol açmıştır. Ancak müellifin kanaatine, Kastamonu isyanı (1291-93), Muzaffereddin’in ölümü ve Gazan Han yönetimindeki Moğolların Anadolu’ya yeni yaklaşımı bu modelin sağlamlaşmasına karşı bir komplo kurmuş olabilir. De Nicola, Çobanoğulları hanedanının son temsilcisi olan Mahmud Çoban’ın ölümünün, Anadolu’nun son Selçuklu sultanı ve Çobanoğulları’nın müttefiki olan II. Mesud’un ortadan kaybolmasıyla aynı zamana denk geldiğine dikkat çeker. Anadolu Selçuklularının sonu, İlhanlıların daha sonraki çöküşü ve Bizans’ın yavaş ama istikrarlı düşüşü, 14. yüzyılda Kastamonu bölgesi ve Anadolu için farklı bir siyasi, ekonomik ve kültürel senaryo sunmaktadır. Bölgede Candaroğulları, bir Türkmen hanedanının bir diğeriyle değiştirilmesi olarak görülebilecek şekilde Çobanoğullarının yerini alacaktı. Fakat De Nicola’ya göre Kastamonu’da Candaroğulları ve Çobanoğulları yönetimi arasında belli bir ölçüde süreklilik olsa da, 14. yüzyılda Anadolu’nun siyasi, ekonomik ve dini koşulları farklı olacaktı. Yazarın tespitlerine binaen bu farklılık, başlıca olarak Çobanoğullarının İlhanlı, Selçuklu ve

Bizans gibi daha büyük devletler arasında var oluş süreciyle ilgilidir. Bu çerçevede De Nicola, Çobanoğullarını XIII. yüzyıl Anadolu'sunda İslam ve Hristiyan dünyaları arasında bulunan, gaza faaliyetleri ile uğraşan bir proto-beylik olarak tanımlamaktadır.³⁰²

Yazarın Sonsöz'deki bu tespitlerini isabetli buluyoruz. Zira gerçekten de XIII. yüzyılda Çobanoğullarının var oldukları dönemin şartlarıyla Candaroğullarının XIV. yüzyıldaki iktidarının durumu birbirinden farklıydı. XIV. yüzyılda İmparatorluk mazisine sahip olan nispeten büyük devletler (Selçuklu ve İlhanlı) ortadan kalkmış, Bizans'ın ise Kastamonu bölgesi ile doğrudan herhangi bir bağlantısı kalmamıştı. Bu şekilde Kastamonu da bir uc bölgesi olmaktan çıkmıştı. Ayrıca Çobanoğulları Selçuklu ve İlhanlı yönetimine bağlı hareket etmek zorunda kalmışlarsa da Candaroğullarının XIV. yüzyılda daha bağımsız bir politika izlediklerini söyleyebiliriz. Bu anlamda Çobanoğulları Konya veya Tebriz gibi başkentleri yarı bağlı bir uc beyliği iken, Candaroğulları resmen bağımsız bir beylik olarak gelişmiştir.

Sonsöz'ün ardından Ekler yer almaktadır. Birinci ekte Çobanoğulları hanedanının soyağacı sunulmaktadır. Soyağacında Hüsameddin Çoban Bey'in yaklaşık ölüm tarihi 1240, Alp Yürek'in ölüm tarihi ise yaklaşık 1280 olarak ifade edilmektedir. Ayrıca Muzaferreddin Yavlak Arslan'ın üç oğlu olduğu belirtilmekte, Ali'nin yanı sıra Nâsireddin Mustevfi ile Mahmud Bey birbirinden farklı iki kişi olarak soyağacına alınmaktadır. İkinci ek, Füstâtü'l-Adâle ile Siyasetname'nin içeriklerinin karşılaştırmasını sunan uzun bir tablodan ibarettir. Üçüncü ekte Anadolu Seçuklularının soyağacına yer verilmektedir. Dördüncü ek, Çobanoğulları muhitinde yazılmış olan eserlerin (Füstâtü'l-Adâle, Hôyî'nin risale, şiir ve sözlükleri, İhtiyârât-ı Muzafferî ve Sadeddin Mesud'un mektupları) yazma nüshaları hakkında bilgileri içeren bir tablodan oluşmaktadır.³⁰³

Eserin kaynakçası son derece zengin olup, yazma nüshaları, yayınlanmış olan ana kaynakları ve araştırma eserlerini ihtiva etmektedir. Kitabın sonuna dizin eklenmiştir.

³⁰² De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, s. 204-209.

³⁰³ De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu*, p. 210-222.

Bruno De Nicola'nın yeni yayınlanmış olan bu çalışmasının, Çobanoğulları ve Kastamonu tarihine dair önemli bir referans kaynağı olacağı kuşkusuzdur.

4. AVRUPALI TARİHÇİLERİN ÇOBANOĞULLARI ÜZERİNE MAKALELERİNİN TERCÜMESİ

Bu bölümde daha önceleri Türkçeye kazandırılmamış olan çalışmaların tercümesine yer verilecektir.

4.1 Claude Cahen: XIII. Yüzyıl Kastamonu İli Tarihine İlişkin Meseleler

Türkler Malazgirt Meydan Muharebesi'nden hemen sonra Kastamonu bölgesine girmiş³⁰⁴ ve Haçlılar³⁰⁵ ile İoannis Komnenos,³⁰⁶ geçici çabalarına rağmen onları oradan atamamışlardır. Burası XIII. yüzyılda büyük başkentlere ve ana politika eksenlerine göre eksantrik (uzak) bir konuma sahip olması nedeniyle zor bir tarih içermektedir. Ayrıca özellikle Yunan-Türk ilişkilerindeki rolü nedeniyle incelenmeye değer bir geçmişe sahiptir. Aşağıdaki makale, bu konudaki birkaç hassas sorunun incelenmesi yoluyla bu yöndeki çalışmalara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu sorunlar çözülmüş gibi görünmese de açıklanmaya değer oldukları düşünülmektedir.

Araştırmamızın çıkış noktası olarak, *Melikü'l-ümerâ* unvanını taşıyan Emir Çoban ve Emir Kızıl adlı iki kişiyi seçmemizin nedeni, bu kişilerin İbn Bibi tarafından yazılmış olan Rum Selçuklularının resmî olmayan Farsça kroniğinde anılmalarından kaynaklanmaktadır. 608/1211'de Sultan Keykâvus, Ankara'da kardeşi Keykubad'ı kuşatırken, bu kişinin taraftarları teslim olmaya karar verdiklerinde, galibin sunduğu güvenceler için alınan yeminler, bahsedilen iki “büyük emir” tarafından kabul edilmiştir. İkinci emirin (Kızıl'ın) ise Ankara'ya gömüldüğü bilinmektedir.³⁰⁷ Bunlar, “devletin destekçileri” olarak tanımlanmaktadır; bilginlere cömert davranır, düşman sınırlarında kutsal savaş faaliyetleriyle uğraşır ve genç esirleri bol miktarda temin ederek onlara çabucak önemli görevler verirler. Ayrıca, İbn Bibi, “bugün (1280'e

³⁰⁴ Bkz. Cahen, “La premiere penetration turque en Asie Mineure”, *Byzantion*, XVI/1948, s. 33.

³⁰⁵ 1101 yılındakiler.

³⁰⁶ F. Chalandon, *Jean et Manuel Comnene*, s. 88-90.

³⁰⁷ Duda (bir sonraki dipnota bkz.), s. 60'da, benim görmediğim *Konya Mecmuası*'nın 1937 yılı 1. Sayısının 838. sayfasındaki 1 numaralı dipnota dayanarak bu bilgiyi vermiştir. Fakat içerikte Arapça metin yer almamaktadır. Bu yüzden söz konusu kitabının tarih içerip içermediğini bilmiyorum.

doğru) Rum 'un büyük emirlerinin çoğunun bu esirlerin torunları olduğunu" belirtir.³⁰⁸

Bu husus, XIII. yüzyılın ortaları için, bölgenin yaklaşık yüz bin Türkmenle dolu olduğunu belirten çok sayıda eserlerin yazarı İbn Said tarafından da doğrulanmıştır. İbn Said, Kastamonu bölgesinin yaklaşık yüz bin Türkmenle dolu olduğunu belirttikten sonra buraya memlûklerin ithal edildiğini ekler.³⁰⁹ İki emire gelince, 615/1218'de eski efendileri olan, şimdi ise ölmüş kardeşinin yerine geçmiş bulunan Keykubad'a tebrik için hediyeler gönderdikleri belirtilir. Bu sırada, onlar "Uc emirleri" yani yarı özerk sınır Türkmenleri olarak sınıflandırılır, ancak kroniğin onları kendi Türkmen ortamlarına ait kişiler mi yoksa Selçuklu valileri olarak mı gördüğünü söylemek zordur.³¹⁰ Sonra, 622/1225'te, Kızıl'dan bahsedilmeksizin, Çoban'ın Keykubad tarafından, en eski generallerden (sipehsâlâr) biri olarak Kırım'a yapılan unutulmaz sefere liderlik etmesi için atandığı ifade edilir. Çoban'ın birlikleri, Sinop'tan gemiye binerek yola çıkmışlardı. Onun kendi topraklarından toplanmış olan bu birlikler, hiç kuşkusuz büyük ölçüde Türkmenlerden oluşmaktaydı.³¹¹ Çoban, bu seferden kısa bir süre sonra öldü mü yoksa Kızıl'ın düşkünlüğünü paylaştı mı, bilmiyoruz. Sonrasında onun hakkında hiçbir şey duyulmamıştır.

İşte burada, şimdiye kadar pek bilinmeyen bir kronikten, İbn Nazîf el-Hamâvî'nin³¹² *et-Târîhü'l-Manşûrî* adlı eserinden bazı paragraflar eklemek gerekir. Bu, Suriye'de yazılmış olan bir eserdir³¹³ ve elbette Anadolu'ya pek fazla yer ayırmamaktadır. Ancak

³⁰⁸ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-'Alâiyye*, ed. Necati Lugal ve Adnan S. Erzi; s. 196-197 (= ed. Houtsma, *de l'Abrege du Seldjuqaine* ... , dans Recueil de textes relatifs a l'histoire des Seldjoudes, IV, s. 49 · 50, fakat orijinalde önemli bir cümle eksiktir); trad. allemande H.W. Duda, *Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibi*, s. 60 ve 328 n. 35.

³⁰⁹ İbn Said'in eserinin elyazması, Bibliotheque Nationale de Paris, 2234, vr. 90r. Söz konusu nüsha üzerine Sorbonne'da G. Potiron tarafından bir doktora tezi sunulmuş ve kendisinin hazırlamış olduğu edisyon henüz basılmamıştır. Eserin tercih edilebilir bir baskısı için bkz. Juan Vernet, Tétouan, 1968. Bahse konu alıntı, Ebü'l-Fidâ'nın *Coğrafya*'sında da aktarılmıştır. Genel olarak Küçük Asya'nın anlaşılması açısından İbn Said'in katkılarına dair yazdığımız makale, Malazgirt Savaşı'nın 900. Yılına adanmış olan bir kitapta basılacaktır.

³¹⁰ İbn Bibi, *Aya Sofya nüshası*, s. 220, faksimile olarak yayınlandı, ed. A. S. Erzi; Duda, s. 329.

³¹¹ İbn Bibi, s. 300; Houtsma, s. 127; Duda, s. 130.

³¹² Kezâ. Oysaki ben kendim bile bazen İbn Natif diye yazmışımdır.

³¹³ Bu konuda Brockelmann'ın çalışmasına (GAL, I, 35 ve Suppl. I, s. 591), benim *Syrie du Nord* (1940, s. 57) başlıklı çalışmam, Rosen'in Asya Müzesi Katalogu'na (*Catalog du Musee Asiatique*, s. 95), H. L. Gottschalk'ın *al-Malik al-Kamil* (s. 11) isimli eserine ve aşağıda zikri geçecek Rusça Önsöz'e bakınız. Eserin tek nüshası olan Leningrad'daki elyazması uzun zaman önce Amari'nin *Biblioteca Arabo-Sicula* (1889, XVI-XVII. ekler) başlıklı çalışmasında ve *Archivio Storico Siciliano* (seri VIII, s. 111-115 ve IX, s. 1-29) isimli eserde kullanılmıştır. Benim yukarıda adı geçen çalışmamda da İbnü'l-Furat'a dayanmak suretiyle dolaylı olarak kullanılmıştır. (Ancak o zamanlar İbnü'l-Furat'ın nadir elyazması büyük bir boşluk içeriyordu ve bizi ilgilendiren 624 tarihiyle başlamaktaydı. Eserin diğer kısmı ise son zamanlarda Fas'ta keşfedildi ve Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi tarafından fotoğraflandı. Fakat henüz kullanılmamıştır). Ne Amari'nin ne de benim alıntılarım öncelikle Anadolu ile ilgili değildi, ancak şimdi H.L. Gottschalk'ın *Der Bericht des Ibn Nazif al-Hamawi über das Schlacht von Yasyçemen* (WKZM, 56/1960) başlıklı çalışmasında Anadolu için önemli bir alıntı yapılmıştır. Muhammed el-Haneî diye isimlendirilen İbn Nazîf'in *Târîhü'l-Manşûrî* adlı eseri 1960'ta Moskova'da Gryaznevitch tarafından faksimile şeklinde yayınlandı, ancak elyazmasının okunması oldukça dengesizdir. Dolayısıyla hâlâ pek bilinmiyor.

çağdaşı olan diğer Suriyelilerin eserlerine kıyasla bu konuda birkaç yerde daha fazla bahsetmektedir ve tanıklıkları, anlatılan olayların çağdaşı olan bir yazarın, üstelik yeterli bilgilere sahip bulunan Suriye'deki Eyyûbî prenslerinin üst düzey bir görevlisi olan bir kişinin gözlemleri olduğu için önemlidir.³¹⁴ Bu nedenle, ilk başta burada ilgimizi çeken bazı paragrafları Fransızca çevirisiyle okuyucunun gözlerinin önüne serelim:

622/1225 yılı. Rum Sultanı Alaaddin Keykubad, el-Eşkerî / Laskaris'i³¹⁵ yendi ve ondan kaleleri aldı. Aliks / Aleksis'e de³¹⁶ aynı şeyi yaptı ve onu esir etti (150b-151a).

624/1227 yılı. Bu yıl Rûmî'nin³¹⁷ sekiz günlük bir kuşatma ardından büyük bir kaleyi fethettiği haberi geldi. Fakat daha sonra el-Eşkerî geri gelerek onu oradan çıkardı, ordusunun bir kısmını esir etti ve onu bozguna uğrattı (168b).

626/1229 yılı. Rûmî'nin el-Eşkerî ile savaştığı ve yenilgiye uğradığı belli oldu. Aralarında onun kız kardeşinin oğlu Mâferidun³¹⁸ da bulunmak üzere birkaç kişi ötekinin (el-Eşkerî'nin) yanına kaçtı. Rûmî ise Kızıl³¹⁹ adlı bir adamı hapse attı (180b).

628/1231 yılı. Tatarların³²⁰ ortaya çıkması nedeniyle Rum padişahı el-Eşkerî ile barış yaptı ve kendi ülkesinden bol para topladı (213a).

Genel kabul gören bir düşünceye göre 1211'de I. Keyhüsrev'nin hayatına mal olan savaştan sonra Anadolu Selçukluları ve Nikea (İznik) Rumları arasında etkili bir barışın devam ettirilmesine yönelik suskun bir anlaşmanın var olduğu görülmekteydi. Her iki taraf da diğer cephelerde daha tehlikeli rakiplerle karşı karşıya olduklarını düşünüyordu; Nikea Rumları için Latinler, Selçuklular için ise Eyyûbîler, daha sonra

³¹⁴ Caber Kalesi'nde el-Melikü'l-Hafız'ın sekreteri olarak görev yapmış ve ardından Suriye'deki en etkili Eyyûbî hükümdarlarından biri olan Humus'taki el-Melikü'l-Mansur'a hizmet etmiştir. *Târihü'l-Manşûrî*, adını bu liderden almaktadır.

³¹⁵ Théodore Lascaris, Nikea'nın ilk "imparatoru" olmuş ve 1222'de ölmüştür; ancak Müslüman yazarlar, hanedanın tüm sonraki aşamalarında da onun soyadını kullanıyorlar.

³¹⁶ Trabzonlu Aleksis Komnenos 1222'de ölmüştü; ancak Müslüman yazarların, oğlu Andronik'i "Aleksis" diye isimlendirip isimlendirmedikleri konusunda net bir bilgi yoktur.

³¹⁷ İbn Nâzîf, Keykubad'ı her zaman bu isimle tanımlar, başka hiçbir ismi kullanmaz.

³¹⁸ Muhtemelen bu, Keykâvus ve Keykubad'ın kardeşi olan Keyferidun'dur. Kendisi geçmişte Antalya'da bir isyana karışmış ve kuşkusuz sessizce öldürülmüştü.

³¹⁹ Bu dönemde bu isimle bilinen tek kişi, yukarıda bahsedilen Emîr Kızıl'dır.

³²⁰ Bunlar Ermenistan ve Yukarı Mezopotamya'ya girmeyi başaran bir birliktir. Bu, Keykubad'ın bir önceki yıl Anadolu'dan geri ittiği Harezmşah Celaleddin Mengüberti'nin ölümüne dolaylı olarak neden olan olaydır.

Harezmşahlar ve akabinde Moğollar bu tür rakiplerdi. Ayrıca Nikea Rumlarının dar sığınak bölgelerini koruma ihtiyacı, savunmalarına özel bir özen göstermelerini gerektiriyor ve dolayısıyla bu durum, Türklerin muhtemel saldırısını daha zor hale getiriyordu. Şimdiye kadar ne Bizans tarihçiliğinde ne de ortaya çıkarılmış olan Müslüman veya Anadolu kaynaklarında bu konseptte ters düşen herhangi bir bilgiye rastlanıyordu.

Fakat az önce İbn Nazîf'ten aktarılmış olan alıntıların işe karışması, beklenmedik bir şekilde bu konuyu tekrardan sorgulama zorunluluğumuzu gündeme getirmektedir. Acaba diğer kaynakların sessizliği bizi, “Osmanlı Öncesinde Türkiye”³²¹ isimli kitabımda alelacele bir şekilde önerdiğim gibi zikri geçen askerî operasyonları hafife almaya mı yönlendiriyor? Yoksa biz, tekrar düşünerek bu bilgilere daha fazla mı önem vermeliyiz? Bunu tartışmaya değer.

Düşünüldüğünde, bu olayların tamamen ikincil öneme sahip olduğunu varsaymak zordur. Bunlar hakkında haberler Mısır Eyyûbî hanedanının lideri olan el-Melikü'l-Kâmil'in vassalı konumundaki prensin bulunduğu Humus sarayına ulaştığı dönemde İbn Nazîf orada vezir olarak görev yapmaktaydı. Yine İbn Nazîf'in aktardığına göre 624/1227'de Laskaris, deniz üzerinden el-Kâmil'e çok sayıda hediyelerle beraber bir elçilik heyeti göndermişti.³²² Aynı zamanda Keykubad'ın Eyyûbî hanedanından olan muhtelif kişilere elçilikler gönderdiğini de biliyoruz.³²³ İbn Nazîf tarafından kaydedilen haberlerin en azından kısmen bu elçiliklerden biri veya diğeri tarafından getirilmiş ve özellikle 624'teki elçilik tarafından aktarılmış olabileceği makul görünüyor. Bu haberlerin tamamen göz ardı edilecek olaylar üzerine olduğunu düşünmek zordur. Hem de altı yıllık bir süre söz konusudur. Öyle değil mi?

Bu dönemde “Aliks” adının kullanılması tuhaftır. Bu isim, o dönemde sadece Trabzon İmparatoru Aleksi Komnenos'u veya en fazla, sıkça görülen bir aktarma yöntemiyle oğlu Andronik'i ifade edebilir. İbn Nazîf'in, bu olaylardan birkaç yıl sonra yazarken önemli bir anakronizme düşebileceğine nasıl inanabiliriz? Fakat Aleksi

³²¹ *Preottoman Turkey*, s. 135.

³²² 166 a.

³²³ Benim *Syrie du nord au temps des Groisades* (638 ve sonraki sayfalar) ve H. L. Gottschalk'ın *al-Malik al-Kamil* (133. sayfadan itibaren) isimli çalışmasına bkz.

Kommenos'un 611/1214'te, Keykubad'ın selefi olan kardeşi Keykâvus'un saltanatı sırasında gerçekten de esir alındığı bilinmektedir. Belki de İbn Nazîf'in kullandığı "masaka" fiili gerçek bir tutsaklığı ima etmiyor, ancak en azından 622'de hiçbir diğer kaynağın bahsetmediği bir çarpışmanın vuku bulduğu kesindir. Açıkça söylemek gerekirse, İbn Nazîf'in, elimizde bulunan Tarih'inin, sadece daha önce var olan daha geniş bir eserin özeti olduğunu varsayabilir ve kendisinin ihmalkâr bir şekilde bir detayı yanlış yerleştirdiğini düşünebiliriz. Ancak bu hipotez oldukça zayıftır, çünkü olayları takip eden yıllarda da askerî operasyonlardan bahsetmeye devam eder. 622/1225'te, Selçuklu'nun Kırım'a yaptığı unutulmaz sefere dair bir bilgi vardır ki bu, Trabzon³²⁴ ile çatışmalara neden olan bir durumla bağlantılıydı. Ancak herhangi bir metin, imparatorun herhangi bir talihsizliğinden bahsetmez. İki yıl öncesinde Trabzon kaynakları "Melik"³²⁵ adlı birinin mağlubiyetinden söz eder; bu şahıs genellikle o dönemde Keykubad'ın vassalı olan Erzurum emiri olarak bilinir. Fakat bunun, sözünü ettiğimiz melikü'l-ümerâlardan biri olabileceğini de göz ardı edemeyiz. Ancak o dönemde savaşın kaderi imparatorun yana olmuştu. Bir zamanlar İznik ve Trabzon Rumları birbirine düşman olmuşlardı ki bu da Türklere karşı birlikte savaşmalarını pek olası kılmazdı. Lakin Sinop'un alınması, onları birbirine yaklaştırdı. Belki de Keykubad, Rumların desteğiyle kendisini iktidardan indirmeyi başarmış olan selefinin Bizans yanlısı politikalarına karşı çıkmaya karar vermiş olabilirdi. Ancak bu yıllarla ilgili diğer kaynaklar, Keykubad'ın askerî anlamda sadece Kilikya, Suriye ve Mezopotamya sınırlarında aktif olduğunu göstermektedir ki bu, coğrafi ve politik olarak İbn Nazîf'in önerdiği istikametten tamamen farklıdır.

İbn Nazîf'in aktardığı diğer olaylar için daha fazla doğrulama bilgisine sahip değiliz. Keykubad'ın, belirsiz koşullar altında, bu dönemde güçlerini ve disiplinsizliğini aşırı bulduğu bazı devlet ileri gelenleriyle sert bir şekilde mücadele ettiğini biliyoruz.³²⁶ Eğer bahsedilen kişi Keyferidun ise, o sırada ölmüş bir prens olup, geçmişte kardeşleri tarafından saltanattan kovulmuştu; fakat bu konuda kesin bir bilgiye sahip değiliz. İbn Nazîf'in Kızıl olarak bahsettiği kişinin, bir şekilde tarih sahnesinden kaybolan

³²⁴ Claude Cahen, "Le commerce anatolien au début du XIIe siècle", *Melanges Louis Halphen*, s. 95; V. Vaslev, "The foundation of the Empire of Trebizond", *dans Speculum*, 1936.

³²⁵ "Commerce anat. s. 96.

³²⁶ İbn Bibi, s. 112. sayfadan itibaren (Duda çevirisi, 116. sayfadan itibaren).

Seyfeddin Emir Kızıl olabileceğini varsayabiliriz, ancak o veya başka hiçbir Kızıl, bizim normal kaynaklarımızda geçmiyor.³²⁷

Her ne olursa olsun, İbn Nazîf'in anlattığına göre Rumlarla yaşanan gerginlik veya savaş yıllarının ardından tekrar aranan barış, Tatarların yaklaşması sayesinde gerçekleşir. Tatarların o dönemde İran-Mezopotamya ve İran-Anadolu sınırlarına yaptığı geçici akınlar fiilî olarak bilinmektedir ve onların kötü ünü, Keykubad'ın diğer tüm savaş cephelerini kapatmak istemesini doğal kılmaktadır.³²⁸ Oğlu Keyhüsrev de 1242-1243 yıllarındaki daha ciddi tehdit karşısında böyle yapacaktır.³²⁹ Ancak herhangi bir metin 1231 yılı bağlamında bu konuda bilgi vermemektedir. Kısacası, bir bilgi eksikliği süreci ile karşı karşıyayız ve bu meseleyi burada kapatmaya zorlanmış durumdayız. Fakat tamamen değil. Kastamonu-Nikea sınırının yerel bir savaş bölgesi olduğu şüphesizdir ve bu, belki de tam olarak Selçuklu hâkimiyetini bağlamamış olabilir, ancak yine de o dönemde bu devletin az çok merkezîleşmiş bir yapıya sahip olduğunu unutmamak gerekir. Hiçbir kronik, bu çatışmalardan bahsetmemektedir, ancak bu çatışmaların gerçekleştiği, her ne şekilde olursa olsun, şüphesizdir. Keykubad'ın bu çatışmalara bir süre katıldığı ihtimali düşük, ancak imkânsız olmayan bir durumdur. Her durumda, daha sonra çatışma halinden uzaklaşmaya çalışmış olması normaldir. Bu durum bize, kronik yazarlarının bilinçli veya bilinçsizce atladıkları birçok olayın aslında olduğunu düşünmeye yönlendirmelidir ve bunlar yine de var olan gerçeklerden yoksun değildir.

Kastamonu vilayetinde sonraki yarım asır boyunca neler yaşandı? Yüzyılın sonuna doğru, bu bölgede kendi başlarına hükmeden emirlere rastlayacağız ve bunlar, kendi iktidarlarının meşruiyetini Çoban soyundan geldikleri gerçeğine dayandıracaklardır.³³⁰ Bu nedenle Çoban'dan onlara doğru bir süreklilik olduğuna inanma eğilimindeydik. Fakat 1256'da bölgede Tavtaş³³¹ adlı bir beylerbeyinin var olduğunu görüyoruz. Elde başka bir kanıt olmaksızın onu Çoban'ın bir oğlu veya

³²⁷ Bu tespit, epigrafik malzemeyi de içerir.

³²⁸ Keykubad, iki yıl önceki Harezmi saldırısı nedeniyle Eyyübîlerle barış yapmış ve ittifak kurmuştu. O sırada Rumlarla müzakere barışı etmiş olması muhtemeldir.

³²⁹ Benim *Preottoman Turkey* kitabında (s. 135) belirttiğim gerilim izlenimi, aynı zamanda 1242'de Nicephorus Gregoras ve George Akropolites tarafından da doğrulanmıştır.

³³⁰ İbn Bibi, s. 741, aşağıdaki metne bkz.

³³¹ Akropolite, ed. Heisenberg, s. 134-138; İbn Bibi/Duda, s. 269. Ayrıca Baycu ve Moğolların söz konusu yıldaki istilasıyla ilgili diğer tüm kaynaklara bakılabilir.

akrabası olarak ilan etmişlerdir.³³² Gerçekte, bu fikri kabul etmek imkânsızdır: Çoban'ın ailesi, Türkmen olup olmamalarına bakılmaksızın, ülkede önemli bir konumu sürdürebilir, ancak bunlar devleti yönetmemişlerdir. Kastamonu vilayeti dışında, bazen tek başına, bazen çift olarak bilinen birçok başka beylerbeyi vardır ve her durumda bunlar görevden azledilebilirler, bu nedenle sultanın memurlarıdır ve “lordlar” değildirler. Tam tersine, büyük bir zenginlik kaynağı olarak görülen vilayetin sultanlık tarafından sağlam bir şekilde yönetildiğinden hiç şüphe yoktur. Moğol himayesi tarafından zayıflatılan devletin üst düzey yetkilileri, görevlerinin maliyetini karşılamak için bazı vilayetleri kendilerine ayırdıkları bir dönemde, 1258'de vezir Baba Tuğrâî, Kastamonu vilayetini kendisine ayırır;³³³ sonra, Moğollara olan borcu nedeniyle aynı vilayeti borcun tahsilinden sorumlu olan Taceddin Mu'tazz'a devreder.³³⁴ Biraz sonra, Moğolların güveni sayesinde Anadolu'yu yöneten ünlü Pervane Muineddin Süleyman'ın Kastamonu, Tokat, Amasya, Sinop, Osmancık gibi bölgeleri içeren bir toprak alanına sahip olduğunu görüyoruz.³³⁵ 1260 yılında genel Türkmen hareketliliğinin olduğu bir sırada, ülkede İbn Hurma adlı bir Türkmen lideri bilinmektedir, ancak bu geçici bir kayıttır. Uc faaliyetinden bahsedildiğinde genellikle bunların güney ve batıda olduğu belirtilir. Pervane'nin trajik ölümüne kadar vilayetin statüsünde herhangi bir değişiklik olmamış gibi görünüyor.

Fakat birkaç yıl sonra İbn Bibi, Muzaffereddin Yavlak Arslan b. Hüsâmeddin Alp Yörük b. Çoban'ı ülkenin efendisi ve atalarının yasal mirasçısı olarak gösterir.³³⁶ Bu da söz konusu ailenin, özel ve ast bir konumda olsa bile yeterli bir pozisyona sahip olmayı sürdürdüğünü, en azından bir nevi, vilayetin ve Türkmenlerin yöneticisi olarak o sırada tanındığını göstermektedir. Ancak bunun bile şartlara bağlı veya tepkilere neden olmadan gelmediğini göreceğiz. Öte yandan bu ailenin beylerinin on yıl kadar sonra Farsça³³⁷ birkaç ilmî veya idari eserin hedef kitlesi olması, ya gerçek bir Türkmen soyundan olmadıklarını ya da olmuşlarsa bile kültürel farklılaşma sonucunda Türkmenler tarafından artık tam olarak tanınmaz hale gelmiş olabileceklerini

³³² Bunu ilk yazan, Amasya Tarih müellifi olan müthiş hayalperest âlim Hüsameddin'dir.

³³³ Kerimuddin Aksarayî, ed. Osman Turan, s. 69, 73; bkz. *Preottoman Turkey*, s. 283.

³³⁴ Aksarayî, dizin, s. 333.

³³⁵ Kastamonu'da bir oğlunun bir kitabesi vardır (*Repertoire chronologique d'épigraphie arabe*, X, n°); Sinop için bkz. *Revue d'Histoire byzantine*, s. 196; Osmancık'a gelince orası veziri Fahreddin Ali'yi geçici olarak hapsedtiği yerdir.

³³⁶ Aksarayî, s. 74,

³³⁷ İbn Bibi, s. 741 (*Muhtasar*, ed. Houtsma, s. 336, Duda çevirisi, s. 324).

düşündürmektedir. Her ne olursa olsun, bunların politik rolleri, İbn Bibi, Aksarayî ve Anonim Selçukname³³⁸ tarafından birbiriyle neredeyse örtüşen detaylarla açık bir şekilde zikredilmektedir. Mahiyet itibarıyla bütün bu bilgilerin çıkış noktası şurasıdır: Eski Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Moğollar tarafından tahttan indirilir ve Kırım’da öldüğü için oğlu II. Gıyaseddin Mesud, Selçuklu tahtı uğruna amcası oğlu III. Keyhüsrev’e meydan okumaya gelir. İlk başta Mesud’un adı belirsiz bir kardeşi karaya çıkar, Tokat-Amasya yolu üzerinde Alp Yörük tarafından yakalanır, ancak bir sonraki yıl (679/1280) Mesud kendisi gelir ve Yavlak Arslan’dan (babasının yerine geçmiş mi?) kardeşinin serbest bırakılmasını sağlar. Dört yıl sonra Mesud, İlhanlı Argun’u ikna ederek Keyhüsrev’in yerine geçmeyi başaracaktır. Lakin 691/1292’de Konya valisi olan söz konusu kardeş, Mesud’a karşı ayaklanır ve kaynaklara göre Kastamonu emîrlerini yanına alır. Söz konusu Kastamonu emîrlerinden kasıt yöredeki Türkmenlerdir, fakat Muzaffereddin değildir, zira kendisi bu durumda direnerek öldürülür. Mesud ve bir Moğol birliği müdahale eder, Sultan bir süre esir alındıktan sonra kurtarılır ve Türkmenler bastırılır. Kaynaklarımızdan biri,³³⁹ Selçuklu karargâhının yerini Burglu adlı bir şehir olarak belirtir ki, eğer ne bir karışıklığın ne de bir çifte operasyonun olduğunu varsaymak istemiyorsak, bunun, Antalya’nın kuzeyinde iyi bilinen bir şehrin adı olarak değil, Kastamonu ile batıdaki Bizans sınırı arasında bulunan kuzeydeki bir yer adı ve muhtemelen şu anki Safranbolu olduğunu söylemek gerekir. Birkaç yıl boyunca daha Çobanoğlu olan Hüsâmeddin³⁴⁰ veya Nâsıreddin Mahmud’un var olma olasılığı bulunmaktadır, ancak durumun bir kez daha çok belirsiz olduğunu belirtmeliyiz. Zira bir yandan Pervane’nin bir oğlu 1295-1299 yılları arasında Kastamonu mirasını geri alır³⁴¹ ve muhtemelen bir diğer oğlu, Sinop’u daha kalıcı bir şekilde ele geçirir.³⁴² Diğer yandan 1300 civarında, vilayetin tam etkili yönetimi, Çobanoğullarının mirasçısı olduğunu iddia eden ancak gerçekte yeni bir aileye mensup bulunan, iki yüzyıl boyunca iktidarda kalacak olan Candaroğulları ailesinden meşhur Sülayman Paşa’ya geçer. Ayrıntıları belli değilse de muhtemelen

³³⁸ Bkz. Osman Turan, *Melanges Köprülü*, II. c., s. 533; Talat Mumtaz Yaşman, *Kastamonu Tarihi*, s. 80, Erzi, Hasan b. Abdül-mu’min el-Höyî’nin *Gunyetü’l-Kâtib* adlı eserinin baskısına önsöz, Ankara 1963; daha genel olarak Osman Turan’ın şu kitabına bakınız, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Belgeler*, Ankara 1958, s. 174-184.

³³⁹ “İbn Bibi; Aksarayî, s. 171; Selçukname, ed. N. Uzluk; bkz. Preottoman Turkey, s. 294, 295.

³⁴⁰ Zambaur (s. 704), *Revue Historique Ottomane* (I. c., s. 319) isimli eserden alıntıyla “Nâsır” diyor, ancak yukarıda belirtilen önemli eserlerden birinin (Kutbeddin Şîrâzî’nin bir ansiklopedisi) ithafının biçimi “Hüsâm” şeklindedir. Muhtemel diğer haleflerin adları için aşağıya bakınız.

³⁴¹ Aksarayî, s. 217, 256 -257, 265.

³⁴² Bkz. Encyclopaedia of Islam, İkinci Baskı, “Ghazi” maddesi ve Preottoman Turkey, s. 312.

bu ailenin aslında Türkmenler arasında daha önce etkin bir konumda olduğu ve bahsettiğimiz çalkantılarda yer aldığı düşünülebilir.³⁴³

Ancak tüm bunlar yeterince karmaşık değilmiş gibi, Bizans tarih yazımı bu meselelere yeni bir sorun ekliyor. Bu olayların çağdaşı olan Pachymeres'e göre XIII. yüzyılın sonlarında Paflagonya'da Ali Amourios adında biri hüküm sürmekte olup, Osman ile birlikte Sangarios (Sakarya) sınırını tehdit etmekteydi. Bununla beraber onun kardeşi olan Nastratios'un uzun süre Konstantinopol'da tutsak olduğu belirtilmektedir. Daha öncesinde, I. Mihail Palaiologos'un saltanatının sonlarına doğru Azatin'in oğlu Malec Masur (İzzeddin Keykâvus'un oğlu Melik Mesud), Küçük Asya'yı fethetmeye çalışmış, ancak Amourios ve oğlu Ali tarafından mağlup edilerek Heraclea Pontica'ya çekilmiş ve oradan ailesini, imparator Nymphee'de iken İstanbul'a göndermişti. Kendisi ise geride kalarak Amourios'la müzakereler yürütme numarası yapmış, ancak onu bir ya da iki oğluyla haince katletmişti. Ali kaçmayı başarmış, intikam amacıyla Amourios adını benimsemiş ve Melik'i öldürmüştü. Artık o, Yunan (Bizans) sınırlarını tehdit ediyordu. Bu hikâyede, özellikle Mesud'un öldürülmediği açık olduğundan, Anadolu yazarlarının versiyonlarıyla çelişen, çeşitli kafa karışıklıkları veya uyuşmazlıklar bulunmaktadır. Aynı zamanda Amourios'un katli, bizim diğer isimlerle tanıdığımız şu veya bu emirin öldürülmesi olayına götürebilir. Ancak ne olursa olsun, Amourioi adının geçtiği Bizans kayıtları Candaroğlu dönemine değil, Çobanoğulları dönemine aittir.

Ancak Pachymeres, kroniğinin son bölümünde Paflagonya'yı XIV. yüzyılın başlarında yönetenin Amour veya Amourioi olduğu görüşünü sürdürür. Bu görüş, daha sonraki dönemin yazarı olan, fakat başka kaynaklara sahip bulunan Nicephorus Gregoras tarafından da desteklenir. Çok daha sonraki tarihçiler, özellikle Gregoras'ın

³⁴³ Süleyman Paşa, sikkeler üzerinde bazen Yaman oğlu, bazen de Candar oğlu olarak anılır. Eğer okumalar doğruysa buradan Yaman Candar ismi ortaya çıkıyor. Kastamonu'da 688/1289 tarihli bir yazıda adı geçen Yaman b. Mehmed, bu şahısla özdeşleştirilebilir. Kendisi Kastamonu'nun sahibi olmasa bile en azından soylu bir kişi olduğu muhtemeldir. Bkz. Talat Mümtaz Yaman, s.90. Müslüman kaynaklarında Süleyman Paşa hakkında en eski kayıt h. 714 yılına ait olup Aksaray'da geçmektedir. Fakat 1313'te ölmüş olan Pachymeres, 1314'te vefat eden İlhan Olcaytu zamanından söz ederken Süleyman Paşa üzerine bilgi vermektedir. Uzun bir süre zarfında ülkenin "Süleyman Paşa'nın memleketi" diye adlandırılması, kuşkusuz bu şahsın uzun süren iktidarından (kendisi 1330'dan sonra vefat etmiştir) ziyade hanedanın gerçek kurucusunun Yaman Candar değil de Süleyman Paşa olmasıyla bağlantılıdır (bkz. el-Ömerî ve İbn Battûta). Cami inşaatının sona ermesine ilişkin kitabede kendisi bu işin yürütülmesi açısından Yavlak Arslan'ın halefi olduğunu söylemektedir (T. M. Yaman, s. 94). XVII. yüzyıl müellifi Münecimbaş, hangi kaynağa dayandığını bilmesek de, Yaman/Candar'ın ilk başta Kastamonu'dan batıda bulunan Eflani'yi yönettiğini öne sürmektedir. Evliya Çelebi ise Candaroğullarını Bedreddin Sunkur'la başlatarak onun Bizans sınırından içeride bulunan Bolu'yu fethettiği iddiasında bulunmuştur.

eserini kullanan Phrantzes, Amur'un iki oğlu Hasan ve Muhammed'e dair ayrıntılar verir, ancak bu isimleri Ali'den farklı olarak belirtir.³⁴⁴ Bu bahsedilen kayıtlara, özellikle çağdaş Pachymeres'in açıklamalarına bakılırsa, Bizans yazarları Amourioi ailesinin Candaroğulları döneminde bile hüküm sürmeye devam ettiklerini belirtmektedirler. Bu durumda şu sonuca varabiliriz: Ya Çobanoğlu emîrlерinin egemenliği, daha fazla sürmüş olan bir feodalite olabilir, ya da yanlış bilgilendirilmiş olan Bizanslılar, Candaroğullarını Amourioi ailesi olarak tanımlamış olabilirler, ya da en nihayetinde bölgedeki tüm Türklere veya iki hanedana birden Amur adını genel olarak uygulamış olabilirler. Ancak bu, söz konusu ismin kullanımıyla ilgili son kayıttır.

Her ne kadar her iki hanedan (Çobanoğulları ve Candaroğulları) için Anadolu kaynaklarında geçen isimlerle hiçbir şekilde örtüşmese de, çok kez tekrarlanan bir şekilde ortaya çıkan Amur adını açıklamak gerekmektedir. Bu ismin tesadüfi bir yazım hatasından kaynaklanmış olması pek olası değildir. Amur'u daha sonraki dönemde aynı bölgede el-Ömerî ve İbn Battûta'nın listelemiş olduğu küçük beyliklerde³⁴⁵ bulmayı deneyebiliriz, ancak bu çaba hayal kırıklığıyla sonuçlanacaktır. Ayrıca Candaroğulları, Çobanoğulları veya onlarla ilişkilendirilebilecek Türkmenlerin henüz kaydedilmemiş olan isimlerini³⁴⁶ bulmaya çalışabiliriz, ancak sonuçlar yine de olumsuz olacaktır. Ben, bu küçük makale kapsamında pek de parlak olmayan başka bir hipotez öne sürüyorum: "Melikü'l-ümerâ" unvanına sahip Çoban ve Kızıl'ın isimlerindeki Emîr tabiri, onların onur belirtisi olan unvanları ve lakapları ile isimleri arasında yer almaktadır. Kanaatimizce bu durumda Emîr kelimesi, sadece emir unvanını ifade etmemekte olup, diğer bazı örneklerde gördüğümüz gibi gerçek isimlerinin bir parçası olarak düşünülmelidir. Bu durumda şu soruyu soruyoruz: Gerek Türkçeden gerekse de Arap-Fars alfabesinden Yunancaya yapılan transkripsiyonlarındaki karışıklıkları göz önünde bulundurursak Emîr kelimesinin

³⁴⁴ Pachymeres, s. 389; Gregoras, s. 214; Phrantzes. Açıkçası Mahmud/Mehmed karışıklığı söz konusu olabilir.

³⁴⁵ Sangarios'taki Bizans sınırı civarında bulunan Göynük'ten küçük bir bey, öncesinde el-Ömerî tarafından A.m.r Hâkû diye adlandırılmıştı; onun hakkında pek bir şey bilinmiyor. Daha sonra, Amur biçimi Umur Bey'i (Aydın'dan), hatta bazen Ömer'i bile andırabilir; ancak bu hususta somut bir şey bilmiyoruz.

³⁴⁶ Bazen Yaman yerine Timur okundu (bu, paleografik açıdan bir kolay ama asılsız bir karışıklıktır; ancak Amur adı, Yaman/Timur adından önce Bizanslılarda mevcut muydu? Türkçe Yağmur adı kullanılabilir, ancak o dönemde bu adı taşıyan hiçbir kimse bilinmemektedir. XVI. yüzyılda sadece Yimur adında bir kabileden bahsedilir ve bu isim muhtemelen bir kişiye aittir.

Amur olarak kaydedilmiş olması mümkün müdür? Bu, sadece bir hipotez olup, kendine daha iyi bir alternatif olmadığı sürece yaşama hakkına sahiptir.³⁴⁷

Sonuç itibarıyla eğer bu sorunun çözümü, XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başında Selçuklu vilayetinden Türkmen Beyliği'ne geçişin net manzarasının oluşturulmasına biraz da olsa katkı sağlamasaydı, bu tartışmanın neredeyse hiçbir önemi olmazdı. Fakat tüm bu durumlar belirsizdir ve belki de bir yerlerde tesadüfen bulunacak olan bir metin satırı aracılığıyla sorgulanabileceklerdir. Her hâlükârda, sadece Selçuklu-Moğol rejiminden el-Ömerî, İbn Battûta ve diğer sonraki yazarların çizmiş oldukları bir dizi Beylikleri yansıtan “klasik tabloya” geçidin gerçekleştiğini varsaymanın çok basit bir yorum olacağını görebiliriz.

Son olarak bir not daha: XV. yüzyılın büyük konfederasyonlarından farklı olarak, XIII. yüzyıl yazarları, bir bireyden söz ederken mensubu olduğunu iddia ettiği geleneksel Oğuz boyunun adını bazen bilseler de bunu açıklamazlar. Hatta yeni doğan Türkmen beylikleri söz konusu olduğunda bile asla bir kabile grubunu açıkça belirtmezler. Fakat 1280 civarında, daha sonraki dönemde Trabzon sınırlarındaki faaliyetleriyle iyi bilinecek olan, ancak o yıllarda daha Sinop iç kesimlerinde kayıt altına alınmış bulunan Çepnilerle ilgili istisnai bir durum söz konusudur. Bu, bir tesadüf olabilir, ancak yine de burada söylenen her şeyin ışığında, Kuzey Anadolu'da diğerlerinden biraz farklı bir Türkmen unsurlarının olduğunu kabul etmek mümkündür. Bu konuyu burada tartışamayız ve daha batıdaki Candaroğulları'nın diğer herhangi bir çevreden daha fazla Çepni ortamından çıktığını varsaymak için hiçbir neden yoktur.

Sadece şu noktayı belirtmek gerekir: XIV. yüzyıla Anadolu'ya orijinal bir görünüm kazandıran Türkmenler arasında iki farklı grup vardır: Bunlardan biri Selçuklularla gelen eski Oğuz boyları iken, diğeri XIII. yüzyılda Moğollardan kaçarak veya onlar tarafından getirilerek gelmiş olanlardır. Kendileri hakkında Moğollar öncesi döneme ait bilgiler bulunan Kastamonu Türkmenleri ve Oğuzların meşhur boyu olan Çepnilerin durumu, ilk kategoriyle ilgilidir. Osmanlıların ise genellikle ikincii

³⁴⁷ İbn Bibi, s. 333 ve ayrıca *Revue d'Histoire Byzantine*, s. 196'ya bkz.

kategoriye ait olduğuna inanılmaktadır. Bu durum, makaleyi sonlandırırken sadece hatırlatmakla yetindiğimiz bir dizi yeni sorunlara yol açmaktadır.

4.2 Dimitri Korobeinikov: 1291-1293 Dolaylarında Kastamonu’da İsyan

XIII ve XIV. yüzyıl Türk emirliklerinin tarihi halen tam anlamıyla aydınlatılmamıştır. Geçmişe dair bilgilerimizde önemli boşluklar bulunmaktadır. Pek çok saygın bilim insanı, dikkatlerini öncelikli olarak Osmanlı Beyliği’nin erken dönemlerine veya en azından Ege emirliklerinin başlangıç evrelerine yoğunlaştırmışlardır.³⁴⁸ Kaynakların eksikliği nedeniyle güvenilir sonuçlara ulaşmak mümkün olmamış ve bu durum araştırmacıların kontrolü dışında gelişmiştir.³⁴⁹

Farklı kaynakların (Arapça, Farsça, Türkçe/Osmanlıca ve Bizans) neredeyse hiç örtüşme noktası bulunmamasıyla (bunların aynı olayları zikretmemesiyle) ilgili olarak biraz teselli bulunabilir. Nadir örneklerin olduğu durumlarda bunlar kolayca sıralanabilir. Anadolu’daki Türk emirliklerinin ortaya çıkması ancak büyük zorluklarla gerçekleşti. Türkler, Moğollara karşı bağımsızlıkları için mücadele etmek zorunda kaldılar. 1260-1290 dönemi, İlhanlılar ve son Rum Selçuklularına karşı sürekli olarak Türk isyanlarının meydana geldiği bir dönemdir. Moğollar, isyanların büyük bir kısmını kan dökerek bastırsa da İlhanlıların Anadolu’nun batı ve güney toprakları

³⁴⁸ Şunların sadece birkaçını sıralayalım M. F. Köprülü, *Les origines de l’Empire Ottoman, Études orientales publiées par l’Institut français d’archéologie de Stamboul*, iii (Paris, 1935); Paul Wittek, *Das Fürstentum Mentesche: Studien zur Geschichte Westkleinasiens im 13-15. Jahrhundert* (Istanbul, 1934); —, *The Rise of the Ottoman Empire* (London, 1938); Claude Cahen, *The Formation of Turkey: The Seljukid Sultanate of Rûm: Eleventh to Fourteenth Century* (London, 2001); Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State* (Berkeley, Los Angeles, London, 1995); Rudi P. Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia* (Bloomington, 1983); Colin Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481* (Istanbul, 1990); Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin* (Venice, 1983); Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih, Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye (1071-1318)* (Istanbul, 1971); K.A. Zhukov, *Egeiskie emiraty v XIV-XV vv.* (Moscow, 1988).. Ayrıca bkz: *The Encyclopaedia of Islam*, Yeni Baskı, 11. c., (Leiden, Londra, 1960-2002) (bundan sonra - E12) ve *İslâm Ansiklopedisi*, 13. c. (İstanbul, 1940-1986) (bundan sonra - İA).

³⁴⁹ Örneğin, Wittek, Menteşe beyliğinin tarihini incelemek için Bizans ve Fars kaynaklarını kullandı. Ayrıca erken Osmanlı kaynaklarını da dikkate aldı. Wittek, *Chronique Türk isimlerini ilk olarak M. Balivet, “Menteşe dit ‘Sâglâm Bey’ et Germain alias ‘Mârpûç’: Deux Surnoms Turcs dans la Chronique Byzantine de Georges Pachymère,” Turcica* 25 (1993): 137-142. Ancak, Wittek’in çalışması, “veriye sahip olmadan bir teori oluşturduğu” için sert eleştirilere maruz kaldı. Bkz.: “«Boundless Dreams of the Levant»: Paul Wittek, The George-Kreis, and the Writing of Ottoman History,” *Journal of the Royal Asiatic Society* 1 (1989): 32-50; idem, “A Subterranean History: Paul Wittek, “Paul Wittek (1894-1978) and the Early Ottoman State,” *Die Welt des Islams* 36, no. 3 (1998): 386-405.; idem, “The Frontier in Ottoman History: Paul Wittek, “Old Ideas and New Myths,” in *Frontiers in Question: Eurasian Borderlands, 700-1700*, ed. D. Power and N. Standen (London: Macmillan, 1999), 228-250.

üzerindeki kontrolü azaldı. Bu bölgeler, resmî olarak bir süre İlhanlı hâkimiyetine bağlı olan Türk devletleri için sağlam bir üs sağladı.

Emirliklerin uluslararası prestiji pek yoktu: 15. yüzyılda Memlûk yazışmalarından örnekler toplayan Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Kalkaşandî'ye göre Anadolu'daki Türk devletleri, Cengiz Han'ın soyundan gelen devletler veya el-Mağrib veya el-Endülûs'ün yönetimi altındaki devletler kadar önemli değildi.³⁵⁰

Araştırmanın konusu, Hicri 691-692 yıllarında (24 Aralık 1291 - 1 Aralık 1293 tarihleri arasında) Kastamonu'da meydana gelen bir isyanın tarihidir. Bu isyan, diğer Türk isyanlarıyla – 1262'de Denizli'deki Mehmed Bey'in isyanı,³⁵¹ 1276-1279'da Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Menteşeoğulları'nın³⁵² desteklediği Cimri isyanı, 1286-1289 yıllarına³⁵³ ait Germiyanogulları ayaklanmaları ve sonraki dönemlerdeki Türklerin sürekli huzursuzluğuyla – karşılaştırılabilir. Şunu da eklemek gerekir ki Kastamonu'daki isyan, Bizanslılar tarafından, özellikle de 1260-1308 yılları arasında İmparatorluğun doğu sınırına ilişkin benzersiz kaynaklardan yararlanabilen ve Paleologos döneminin ünlü tarihçisi olan George Pachymeres tarafından kaydedilen ilk Türk isyanıdır. Bölgenin o dönemdeki durumunu anlatan Farsça kaynaklar da bulunmaktadır. İsyan, Osmanlı Devleti'nin oluşumuna yansımıştır. Genellikle en eski Osmanlı kayıtlarının çekirdeğini oluşturan tarihî hikâyelerde bunun açık kanıtlarını bulabilirsiniz. Mevcut kaynakların bu kısa açıklamasından, Kastamonu isyanının batıya doğru genel Türk hareketinin yeni bir aşamasını işaret ettiği, Bizans sınırlarına

³⁵⁰ Abû al-'Abbâs Ahmad ibn 'Alî al-Qalqashandî. Kitâb subb al-a'shâfi şinâ'at al-inshâ. 14 cilt (Kahire, 1913-1919), Cilt: 8, s 12-24.

³⁵¹ Baybars al-Mansûrî al-Dawâdâr, Zubdat al-Fikrafi ta'rîkh al-Hijra History of the early Mamluk Period, ed. by D.S. Richards (Beirut, 1998), p. 76; Kerîmüddin Mahmud Aksarayı, Mûsameret ül-ahbâr. Mogollar zamanında Türkiye selçukluların tarihi. Mukaddime ve hasiyelerle tashih ve nassreden O. Turan (Ankara, 1944), s. 71 (bundan sonra - Aksarayı). Karşılaştırma için bkz: C. Cahen, "Notes pour l'histoire des Turcomans d' Asie Mineure au XIIIF siècle", Journal Asiatique 239 (1951), ss. 336-338; aynı, The Formation of Turkey, ss. 190-193; F. Sümer, "Anadoluda Mogollar", Selçuklu Araştırmaları Dergisi I (1970), ss. 48-49.

³⁵² Aksarayı, ss. 110-113, 122-133; Ibn Bibi, Tavarîh-i al-i Saldjuk. Histoire des Seldjoudides d'Asie Mineure, d'après l'abrégé du Seldjouknameh d'Ibn Bibi. Texte persan, publié d'après le Ms. de Paris par M. Th. Houtsma [Recueil de textes relatifs à l'histoire des Seldjoudides, iv] (Leide, Brill, 1902), pp. 321-334 (bundan sonra - Ibn Bibi); (Kopenhagen, 1959), p. 308-321 (bundan sonra - Ibn Bibi (Duda)); Histoire des Seldjoudides d'Asie Mineure par une anonyme ed. F.N.Uzluk (Ankara, 1952), ss. 59-62 (Farsça metin); ss. 38-41 (Türkçe çeviri) (bundan sonra - Histoire des Seldjoudides, 1952); Rashid al-Dîn, Jâmi' al-tawârikh, ed. B. Karîmî, 2 cilt (Tahran, 1959), Cilt: 2, s. 770 (bundan sonra - Rashid al-Dîn); Rashid al-Dîn, Sbornik letopisei, tr. A.K. Arends, L.A. Khetagurov, O.I. Smirnova and U.P. Verkhovsky 3 cilt (Moskova, Leningrad, 1946-1960), Cilt: 3, s.89 (bundan sonra - Rashid al-Dîn (Arends)); Cahen, The Formation of Turkey, ss. 205-210; Turan, Selçuklular zamanında Türkiye, ss. 558-570.

³⁵³ Histoire des Seldjoudides, 1952, ss. 69-70, 72-73, 85-86 (Farsça metin); ss. 47-50, 60-61 (Türkçe çeviri); Cahen, The Formation of Turkey , ss. 214-215, 220.

tehlikeli bir şekilde yaklaştığı, 1260-1270 yıllarındaki önceki isyanların ise çoğunlukla eski Selçuklu merkezleri çevresinde yoğunlaştığı varsayılabilir.

XII. yüzyılda Kastamonu'nun tarihi ancak zorlukla yeniden oluşturulabilir. Kastamonu, eski Komnenos kalesi olup 1143'te³⁵⁴ Selçuklu topraklarına dâhil edilmiştir. XII ve XIII. yüzyıllarda Kastamonu'nun Anadolu Selçuklu Sultanlığı'ndaki durumu bilinmemekle birlikte, şehir ve çevresinin devlet arazilerine bir ikta (bu, resmen askerî hizmet için verilen bir hibe olsa da sivil kişilere de ikta verilmesi yaygındı) olarak dâhil edildiğine dair bazı kanıtlar vardır. 1259'da vezir Taceddin Mu'tazz, Kastamonu'nun gelirleri hakkında Sultan II. izzeddin Keykâvus (1246-1256; 1258-1261) ile müzakereler yapmıştır. Bu gelirlerin, devletin Moğollara olan borcunu karşılamak için ödenmesi gerekmektedir.³⁵⁵ Borç çok büyüktü (bu nedenle sultanın bunu ödemeyi reddettiği ortaya çıkmaktadır³⁵⁶), bu da Kastamonu'nun ikta'sının genellikle mali kontrol, yargı yetkisi ve bir vilayet veya bölge üzerinde hükûmet anlamına gelen "idari" Selçuklu ikta'sı³⁵⁷ olduğunu göstermektedir.

Ayrıca Kastamonu'nun, Rum (Anadolu) Selçuklu Hanedanı'nın hüküm süren ailesine ait olmayan bazı valilerinin adlarını biliyoruz. Dolayısıyla Kastamonu, bir hükümdarın özel mülkü (sultanların özel arazileri) değil, devlet arazisiydi ve gelirleri devletin ihtiyaçları için kullanılıyordu. 1259 yılında, Rum (Anadolu Selçuklu) Sultanlığı'nın borçlarını ödemesi gerektiğinde böyle bir ihtiyaç doğmuştu. Devlet borcunun devlet malından ödenmesi mantıklı görünmektedir.

³⁵⁴ Bu tarihte, Kastamonu Danişmend egemenliği altında idi. Selçuklular, Melik Muhammed Danişmend'in (1134-1142) ölümünden sonra Ankara ve Gangras (Çankırı)'ı ilhak ettiklerinde, Kastamonu'yu muhtemelen ele geçirmiş olmalılar. Gregory the Priest, "Continuation", in Matthew of Edessa, *The Chronicle*, tr. A.E. Dostourian (Lanham, New York ve Londra, 1993), s. 243; Michel le Syrien, *Chronique*, ed. and tr. J.B. Chabot, 4 cilt (Paris, 1899-1910), Cilt: 3, ss. 253-254 (Fransızca çeviri); Cilt: 4, ss. 625-626 (Süryanice metin); F. Taeschner, "Ankara", E12, Cilt: 1, s. 510. Kastamonu'nun bir sınır kalesinden Anadolu'nun önemli bir merkezine nasıl ve ne zaman geliştiğini tanımlamak zordur. Muhtemelen, bu, XII. yüzyılın sonu ve XIII. yüzyılın başında gerçekleşmiştir, çünkü Gököy'deki Şeyh Şemseddin Ahmed'in zaviyesinin vakfı 603 Hicri tarihine (8 Ağustos 1206 - 27 Temmuz 1207) dayanır. Bkz. T.M.Yaman, *Kastamonu Tarihi* (Kastamonu, 1935), s. 85. Zaviyenin inşa edilmesi ve bunun için arazilerin bağışlanması, bu nedenle düzenli bir gelir beklentisini ima eder, bu ise sürekli savaş tehlikesi olan sınır bölgesinde çok yaygın görünmemektedir.

³⁵⁵ Aksaray, ss. 65-66.

³⁵⁶ Aynı eser, s. 66.

³⁵⁷ Suriye'de yaygın olan Selçuklu "idari" iktası hakkında bkz: A.K.S. Lambton, "The Internal Structure of the Seljuq Empire", in *The Cambridge History of Iran*, 7 cilt (Cambridge, 1968-1991) Cilt: 5, ss. 233-236; Taef Kamal el-Azhari, *The Saljûqs of Syria during the Crusaders*, 463-549 A.H./1070-1154 A.D. (Berlin, 1997), s. 309; L.A. Semenova, *Iz istorii srednevekovoi Sirii. Sel'jukskii period* (Moskova, 1990), ss. 25-27.

Kastamonu'nun ilk bilinen beylerbeyi Emîr Husameddin Çoban Bey idi. İbn Bibi'den okuduğumuza göre Emîr Çoban, Hicri 616'da (19 Mart 1219 - 8 Mart 1220) tahta çıkan Sultan I. Alaaddin Keykubad (1220-1237) döneminde emlakini tekrar elde etmişti.³⁵⁸ Kastamonu, Emîr Çoban'ın sahip olduğu emlaktan biriydi: o, merkezi Kastamonu'da bulunan bir Uc (sınır bölgesi) beyiydi. Onun soyuna Kastamonu'da XIII. yüzyılın sonlarında rastlarız.³⁵⁹ Ayrıca 1221, 1225 veya 1227'de Emîr Çoban, Kırım'a sefer düzenlemiştir.³⁶⁰ Suğdak/Sudak şehrine karşı yapılan sefer, Emîr'in Kastamonu'nun Efendisi olduğu görüşünü desteklemektedir, çünkü orada birliklerini toplayabilir ve Karadeniz'i geçmek için Sinop'a hareket edebilirdi.

XII. yüzyılın sonu ve XIII. yüzyılın başı Kuzey Anadolu'nun tarihinde bir dönüm noktasıydı: bu dönemde Gangras (Çankırı)³⁶¹ ve Ankara, sınır bölgesi kasabalarından önemli sultanlık merkezlerine dönüştü. Bu nedenle, Ankara, yaşlı II. Kılıç Arslan'ın (1156-1192) oğulları arasında dağıttığı Rûm'un başlıca şehirlerinin listesinde yer almaktadır.³⁶²

³⁵⁸ İbn Bibi (Duda), sayfa 329, dipnot 58.. Emîr Çoban'a önceki mülk tahsisinin tarihi bilinmemektedir.

³⁵⁹ İbn Bibi bu gerçeği belirtmemektedir. Ancak, Yazıcıoğlu Ali, Kastamonu Beyliği'nin Emîr Çoban'ın torunlarının mülkü olduğunu yazmaktadır: *Histoire des Seldjoudides d'Asie Mineure d'après Ibn-Bîbî: texte turc*, ed. M.T. Houtsma [Recueil des textes relatifs à l'histoire des Seldjoudides, iii] (Leiden, 1902), s. 321. Yazıcıoğlu Ali'nin bu ifadesi, Emîr Çoban'ın torunlarına adanmış yazma kitaplardaki adak yazıtlarını inceleyen Y. Yücel tarafından doğrulanmıştır. Y. Yücel, XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi. Çobanoğulları, Candaroğulları Beylikleri (Ankara, 1980), ss. 40-41.

³⁶⁰ İbn Bibi, ss. 127-138; İbn Bibi (Duda), ss. 130-139. Bu tarihe dair çeşitli görüşler bulunmaktadır: 1221-1222 tarihi, A. Yakubovskii tarafından öne sürülmüştür, "Rasskaz Ibn al-Bibi o pokhode maloaziiskikh turok na Sudak, polovtoev i russkikh v nachale XIII v. ", *Vizantiiskii Vremennik* 25 (1927), ss. 58-60; 1225 tarihi, C. Cahen tarafından önerilmiştir, "Le commerce anatolien au debut du XIIII siècle", *Turcobyzantina et Oriens Christianus* (Londra, 1974), XII, s. 95; aynı yazar, "Questions d'histoire de la province de Kastamonu au XIIIe siècle", *Turcobyzantina et Oriens Christianus*, X, s. 146; aynı yazar, *The Formation of Turkey*, ss. 54-55; O. Turan, "Anatolia in the period of the Seljuks and the beyliks", *The Cambridge History of Islam*, 2 cilt (Cambridge, 1970), Cilt: 1, ss. 246-247; A. Savvides, *Byzantium in the Near East: It's relations with the Seljuk Sultanate of Rum in Asia Minor, the Armenians of Cilicia and the Mongols*, A.D.1192-1237 (Selanik, 1981), ss. 172-174; M. Kurşanskis, "L'Empire de Trebizonde et les Turks au 13-e siècle", *Revue des Etudes Byzantines* 46 (1988), ss. 117-118; 1227 tarihi, M. Houtsma tarafından öne sürülmüştür, "Über eine türkische Chronik zur Geschichte der Selguken Klein Asiens", *Actes de XVI Congrès international des orientalistes* (Leiden, 1885), ii, s. 381).

³⁶¹ Türkçe adı Çankırı olan bu yer, XV-XVI. yüzyıllarda göreceli olarak yeni bir şekilde ortaya çıkmıştır. Eserini 1320'lerde yazan Aksarayî, şehrin adını (Kangari) Yunanca formu Καίσαρις'tan türetilmiş olarak belirtmiştir. XIV. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Sivas kronikçisi Astarabadî, Gangras'ın adını 'Ankariyya olarak yazmıştır, burada ilk harf "ayn" [ε] Yunanca "gamma" [γ] ile eşleşir. Aziz ibn Erdeşir Astarabadî, *Bezm ü Rezm*, (İstanbul, 1928), s. 390; bu isim Ankara ile karıştırılmaz, çünkü Astarabadî Ankara'yı 'Ankuriyya' olarak yazar. "Gamma"nın "ayn" [ε] aracılığıyla transkripsiyonunun diğer örnekleri bilinmektedir. Örneğin, Gavras/Gabras (Γαβράς) soyadı 'Afrās olarak transkribe edilmiştir. 'İmād al-Dīn al-İfahānî, *Conquête de la Syrie et de la Palestine par Salāh ed-dīn*, ed. C. de Landberg (Leiden, 1888) i, s. 451. Bu örnek, Yunanca yer isimlerinin en erken XV. yüzyılda Türkçe isimlere dönüştürüldüğünü göstermektedir.

³⁶² İzzeddin Abū al-Hasan 'Ali İbn al-Athīr, *al-Kāmil al-Tārīkh*, 11 vols. (Beirut, 1998), vol. 10, 219-220; İbn-i Bîbî, *el-Evāmîr ü'l-'Alâ' iyye fi'l-'Umûr ü'l-'Alâ' iyye*, ed. N. Lugal, A. S. Erzi (Ankara, 1957), 30 (İbn Bîbî'nin tam metni); İbn Bîbî, 5; İbn Bîbî (Duda), 19; Cahen, *The Formation of Turkey*, 39.

XII. yüzyılın neredeyse tamamında, Ankara ve Çankırı, sultanların genç kardeşleri – Melik Arab (yaklaşık 1127’ye kadar)³⁶³, Şehinşah (1155-1174/1175)³⁶⁴ ve Mesud (1192-1204) – tarafından yönetilen miras kasabalarıydı.³⁶⁵ 1211’in başlarında I. İzzeddin Keykâvus’un (1211-1219) kardeşi olan genç şehzade Alaaddin Keykubad, sultana karşı isyan etti. İç mücadele, Alaaddin Keykubad’ın Ankara’da teslim olmasıyla birlikte 1214 ilkbaharına kadar sürdü.³⁶⁶ Alaaddin tahtı ele geçirmeye çalıştı, ancak başarısız olduktan sonra Ankara’da kendi bağımsız prensliğini kurmayı amaçladı³⁶⁷ ve onun statüsünü XII. yüzyıldaki gibi restore etmeye çalıştı. I. İzzeddin Keykâvus bu sorunu dikkat çekici bir şekilde çözdü: Ankara veya Çankırı’ndan ayrı bir birim oluşturdu, bu şehirler artık doğrudan sultanlık kontrolü altındaydı ve bir askerî komutan - beylerbeyi - yönetiminde bu birimin merkezini Kastamonu’ya, Komnenoslar’ın³⁶⁸ eski kalesine taşıdı.

Kastamonu’nun yeniden yapılanmasının ne zaman gerçekleştiğini kimse bilmiyor, ancak son tarih 1214 olmalıdır. Bu tarih, sultanın isyankâr kardeşini teslim olmaya zorladığı ve Sinop’u Büyük Komnenos I. Aleksios’tan (1204-1222) alındığı tarihtir. Teoride, 1214’ten sonra sadece İznik İmparatorluğu’nun kuzeybatıdan Kastamonu’ya saldırabileceği düşünülebilir, ancak İmparatorluğun bunu yapmaya çalıştığına dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır.

Ancak Kastamonu, Çobanoğulları hanedanı tarafından yönetilen ayrı bir merkez haline gelmedi. II. Gıyaseddin Keyhusrev’in (1237-1246) saltanatı döneminde Kastamonu hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. II. İzzeddin Keykâvus’un saltanatı sırasında (1246-1256; 1257-1260), Kastamonu’nun kaleleri beylerbeyi Şemseddin

³⁶³ Michel le Syrien, *Chronique*, Cilt 3, ss. 223-224 (Fransızca çeviri); Cilt 4, ss. 608-609 (Süryanice metin).

³⁶⁴ Gregory the Priest, “Continuation”, sayfa 265; Ioannis Cinnami epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum, editör A. Meineke (Bonn, 1836), sayfa 199, 1.23 - sayfa 200, 1.1; sayfa 291, 11.8-18; sayfa 295, 11. 16-23; Nicetas Choniates, *Historia*, editör L.A. van Dieten (Berlin, 1975), sayfa 123, 11.65-66; İbn al-Athîr, cilt ix, sayfa 477; Abû al-Fidâ’, *Târih al-musammâ al-Mukhtasar fi akhbâr al-bashar*, 2 cilt (Beyrut, 1997), cilt ii, sayfa 117.

³⁶⁵ İbn al-Athîr, cilt x, ss. 219-221, 292; İbn Bibi, s. 5; İbn Bibi (Duda), s. 19; Cahen, *The Formation of Turkey*, s. 39; Choniates, *Historia*, s. 474, 1.69 - s. 475, 1.25; s. 520, 1.74 - s. 521, 1.89.

³⁶⁶ İbn Bibi, ss. 40-44, 47-50; İbn Bibi (Duda), ss. 51-55, 58-61; Abu al-Fidâ’, Cilt II, ss. 207-208. Alaaddin’in isyanının kronolojisi Shukurov tarafından belirlenmiştir, *Velikie Komniny i Vostok* (St Petersburg, 2001), ss. 95-96.

³⁶⁷ İbn Bibi, s. 42.

³⁶⁸ Nicéphore Bryennios, *Histoire, Introduction, Texte, Traduction et Notes*, ed. P. Gautier (Brussels: 1975), 195-197.

Tavtaş/Tutaş'a (veya Yavtaş/Yutaş) aitti.³⁶⁹ Kendisi Türk kökenlidir³⁷⁰ ve kesinlikle Çobanoğulları'nın torunu değildir.³⁷¹ 1256 sonunda Tavtaş'ın ölümü veya ciddi bir sakatlanması sonrasında Kastamonu'nun gelirleri beylerbeyi unvanını devralan varisleri tarafından miras alınmış olabilir. Fakat Kastamonu'nun ikta'sı vezir Şemseddin Baba Tuğraî'ye verilmiştir. Ne yazık ki o, sahip olduğu toprakları gördükten sonra 1258-1259 kışında ölmüştür.³⁷² 1260'ta I. İzzeddin Keykâvus, sonunda kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Moğollar tarafından yenildiğinde, Kastamonu'nun ikta'sı vezir Taceddin Mu'tazz'a yeniden verildi.³⁷³ Mu'tazz'ın ölümünden sonra (1277 civarında), toprakları (Kastamonu dâhil) oğlu Mücireddin Emîrşah'a (ö. 1302) miras kaldı.³⁷⁴ Bu, Mu'tazz ve oğlunun Kastamonu'nun efendileri olduğu anlamına gelmez. Resmen hâkimiyet sultana aitti, ancak o dönemde, 1260-1277 arasında, sultanın gerçek valisi Pervane Mu'ineddin Süleyman idi. Muhtemelen o, Kastamonu'nun efendisiydi, çünkü diğer şehirler ve küçük kasabalar doğudan onun

³⁶⁹ İbn Bibi, ss. 223, 259, 261, 270-271, 275, 280, 284, 286, 292; İbn Bibi (Duda), ss. 214, 247, 249, 258-259, 262, 267, 270-271, 278: یوتاش / توتاش Karşılaştır: Aksarayı, ss. 36-37 ve Baybars, Zubdat al-Fikra, ss. 47, 71-72: یوتاش. Ayrıca, şu biçimde de bulunur: یوتاش Bkz. Histoire des Seldjoudides, 1952, s. 51 (Farsça metin); s. 34.

³⁷⁰ Yavtaş adının Kıpçak (Kuman) formu "yav-" olarak, Oğuzca olan "yağ-" yerine gelir.

³⁷¹ Prof. Yücel'e göre Hüsameddin Çoban'ın Alp Yürek/Birek adında bir oğlu vardı ve hayatını şehit olarak noktaladı. Yücel, XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, ss. 40-41.

³⁷² Aksarayı, ss. 62-63; Baybars, Zubdat al-Fikra, s. 47.

³⁷³ Aksarayı, p. 73; C.J. Heywood, 'Kastamüni', in E12, IV, p. 738.

³⁷⁴ Cahen, The Formation of Turkey, ss. 247-248; aynı, "Questions C histoire de la province de Kastamonu au XIII siècle", s. 152; Heywood, "Kastamuni", s. 738.

kontrolü altındaydı: Tokat³⁷⁵, Sinop³⁷⁶, Duragan³⁷⁷, Merzifon³⁷⁸, Osmancık³⁷⁹ ve muhtemelen Niksar³⁸⁰, Samsun³⁸¹ ve Amasya.³⁸²

Kastamonu'daki³⁸³ bir binanın kapısında Mu'ineddin Süleyman'ın oğullarından Ali Bey'in bir kitabesi bulunmaktadır; bu da Kastamonu'nun Mu'ineddin Süleyman'ın kontrolü altında olduğunu göstermektedir. Bu kontrol türü, Mu'tazz'ın kontrolünden farklıydı: Pervane siyasi üstünlüğe sahipti, Mu'tazz ise vergi gelirini kullanmak için sultandan bir hibe almıştı.

Pervane, Hicri 1 Rebiülevvel 676'da (2 Ağustos 1277) Moğollar tarafından ihanet suçundan idam edildi.³⁸⁴ Oğlu Mu'ineddin Mehmed Bey, Sinop'u ele geçirdi ve burada Hicri 696'ya kadar hüküm sürdü (30 Ekim 1296 - 18 Ekim 1297). Kastamonu üzerindeki hâkimiyeti daha uzun süre, Hicri 698'e kadar (9 Ekim 1298 - 27 Eylül

³⁷⁵ İbn Bibi, s. 292; İbn Bibi (Duda), ss. 277-278.

³⁷⁶ Pervane, İlhanlı Hükümdarı Hülagü'nün (1254-1265) özel izniyle, daha sonra İlhanlı Hükümdarı Abaka'nın (1265-1282) onayıyla, 1265-1266'da imparator II. Andronikos Grand Komnenos (1263-1266) tarafından yönetilen Sinop'u fethetti. C. Cahen, "Quelques textes négligés concernant les Turcomans de Roum au moment de l'invasion mongole", Byzantion 14 (1939), ss. 137-138; İbn Bibi, s. 299-300; Aksarayı, s. 83; Shukurov, Velikie Komniny i Vostok, ss. 165-167. İbn Bibi'ye göre fethin ardından Pervane Sinop'u kendi mülküne dönüştürdü (ancak resmen Sinop'un efendisi sultanı). Pervane, Sinop'ta bir medrese inşa etti. Ancak medresenin kitabesinde bu yapının 661 Hicri yılında (15 Kasım 1262 - 3 Kasım 1263) yapıldığı ve bu nedenle Trabzon İmparatorluğu'nun şehir üzerindeki hakimiyeti sırasında yapıldığı yazmaktadır. D. Winfield ve A. A.M. Bryer, medresenin inşa tarihi için başka bir tarih öne sürdüler: 666 Hicri yılı (22 Eylül 1267 - 9 Eylül 1268). A.A.M. Bryer, D. Winfield, The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos (Washington, 1985), Cilt 1, s. 72. Ayrıca, 666 Hicri yılında Pervane, Sinop'ta bir cami inşa etmiştir. M. Zeki Oral, "Duragan ve Bafra'da iki türbe", Belleten, Cilt: 20, Sayı: 79 (1956), s. 387.

³⁷⁷ Duragan'da, Pervane tarafından 664 Hicri yılında (13 Ekim 1265 - 1 Ekim 1266) inşa edilen bir cami, hamam ve kervansaray bulunmaktadır. (Zeki Oral, "Duragan ve Bafra'da İki Türbe")

³⁷⁸ 663 Hicri yılında (24 Ekim 1264 - 12 Ekim 1265), Pervane Merzifon'da bir cami inşa ettirme emri verdi. (Zeki Oral, aynı eser)

³⁷⁹ Aksarayı'ye göre, 1271 yılında Mu'ineddin Süleyman ve adamları, rakipleri olan vezir Fahreddin Ali ile uğraştılar. Veziri, Kırım'da sürgünde olan eski sultan II. İzzeddin Keykavus ile bağlantılarını sürdürmekle suçladılar. Vezir görevden alındı ve ardından Osmancık'ta, Pervane'nin kontrolü altında hapsedildi (Aksarayı, ss. 92-93)

³⁸⁰ Pervane, Sinop'un kuşatması öncesinde ordusunu Niksar'da toplamıştı (Aksarayı, ss. 82-83)

³⁸¹ 1265 yılında Sinop denizden saldırıya uğradığına göre Pervane'nin büyük bir donanmaya sahip olması gerekiyordu. Selçukluların sahip olabileceği tek deniz limanı ise Samsun'du (Cahen, "Quelques textes", s. 138.)

³⁸² On dördüncü yüzyıl boyunca Pervane'nin soyundan gelenlerin yaşadığı yer Amasya idi. Ayrıca, 1340'lardan önce sultan II. Mesud'un oğlu Taceddin Altınbaş'ın Amasya'nın yöneticisi olduğunu görüyoruz: Mükrimin Halil Yinanç, "Amasya", İslam Ansiklopedisi, Cilt 1, s. 394; Zeki Oral, "Duragan ve Bafra'da İki Türbe", ss. 386-387.

³⁸³ Yaman, Kastamonu Tarihi, s. 86; ayrıca bkz. Aksarayı, s. 93.

³⁸⁴ İbn Bibi, ss. 318-321; İbn Bibi (Duda), ss. 305-308; Aksarayı, ss. 116-118; Rashid al-Din, cilt ii, s. 768-770; Rashid al-Din (Arends), Cilt 3, ss. 88-89; Gregorios Bar Ebraya (Gregorius Barhebraeus), Ktabad-makbtänut zabnê: Gregorii Barhebraei chronicon syriacum: e codd. mss. emendatum ac punctis vocalibus adnotationibusque locupletatum, [ed. P. Bedjan] (Paris, 1890), s. 537; Gregory Abû'l Faraj (Bar Hebraeus), The Chronography, ed. & trsl. E.W. Budge, 2 cilt (Londra, 1931), Cilt 1, ss. 458; Baybars, Zubdat al-fikra, ss. 158-159; Histoire des Seldjoudes, 1952, ss. 58-59 (Farsça metin); ss. 37-38 (Türkçe çeviri); İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler, haz. O. Turan (Ankara, 1954), ss. 78-79; Cahen, The Formation of Turkey, ss. 206-207; Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, ss. 549-557.

1299) devam etti. Ancak onun Kastamonu'yu sadece iki kez ziyaret ettiğini biliyoruz (Hicri 696 ve 698).³⁸⁵

1290'larda Kastamonu ili, merkezî iktidarın nispî kontrolü altındaki bu dağlık araziler, tehlikeli Türkmen isyanının merkezi haline geldi. İsyanın kapsamı o kadar geniş ki sadece Selçuklu kronikçileri değil, aynı zamanda Bizanslı çağdaşları Pakymeres ve Gregoras da bu olayı anmışlardı. Maalesef kaynaklarımız, aynı olayı anlatmalarına rağmen, birbirleriyle neredeyse uyuşmamaktadır. Bu olayın 1291 ilâ 1293 yılları arasında gerçekleştiği düşünülmektedir. Selçuklu tarihçilerinin kanıtlarıyla başlayacağım.

Aksarayî, Hicri 691 (24 Aralık 1291 - 11 Aralık 1292) tarihinde Melik Rükneddin Kılıç Arslan'ın kardeşi sultan II. Mesud 'a karşı isyan ettiğini yazıyor. Rükneddin Kastamonu'ya gitmiş, Türkler onu desteklemişlerdi. Ancak kendisi oradaki direnişi kırdıktan sonra iktidarını tesis etmeyi başarmıştı. Örneğin, Kastamonu'nun sipehdarı olan Muzaffereddin [b.] Alp Yürek,³⁸⁶ Melik'e karşı hareket eden ve öldürülen kişiydi. Türk kabileleri eyalette isyan etmeye başladı ve İlhanlı Geyhatu, Sultan II. Mesud'a isyancıları bastırmayı emretti. Sultan itaatle kardeşine karşı bir sefere çıktı. Ona Mücireddin Emîrşah, Sabib Necmeddin ve Tacik birliklerinin liderleri eşlik etti.³⁸⁷

Geyhatu, düşmanından çok daha küçük olan Mesud'un ordusunu desteklemek için üç bin Moğol süvarisini gönderdi. Kastamonu yakınındaki geçitte,³⁸⁸ Tacik-Moğol ordusu beklenmedik bir şekilde Türkler tarafından saldırıya uğradı. Sultanın birlikleri

³⁸⁵ Aksarayî, ss. 193, 217-218, 247-250; Münecim-başı, Sahaifü'l-Ahbâr, 3 cilt (İstanbul, 1285 H), Cilt 3, s. 31; B. Darkot, "Sinop", İA, Cilt X, s. 685.

³⁸⁶ Aksarayî, oğul ve babanın isimlerini yanlış anlamıştır. İbn Bibi'ye ve kitaptaki yazılara göre, belirli bir Alp Yürek'in Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın babası olduğu söylenmektedir. Alp Yürek'in tam adı bilinmemektedir. İbn Bibi'ye göre 1280 yılında Kastamonu'nun sipähdarı Muzaffereddin Yavlak Arslan idi; muhtemelen 1291'de de aynı görevi yapmış olmalıdır. Dolayısıyla, Aksarayî'deki "Muzaffereddin Alp Yürek" ifadesi "Muzaffereddin [Yavlak Arslan ibn] Alp Yürek" olarak okunmalıdır. İbn Bibi, s. 337; İbn Bibi (Duda), s. 325; Yücel, XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, ss. 40-41; Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 612, not 11.

³⁸⁷ "Tacik," Anadolu Sultanlığı'ndaki yerleşik nüfusun adıydı. Anadolu'daki birçok "Tacik", hatta bunların çoğunluğu Farsça konuşuyordu, ancak aynı ad Türkçe konuşan şchirliiler için de kullanılabilirdi. Reşideddin'in Kayseri'nin soylularının mektubuna verdiği cevapta "bize itaatsizlik eden ve düşmanlıklarıyla bize hakaret eden Tacik grubu"ndan (yani Kayseri'nin sakinlerinden) bahsetmiştir. Mukâtabât-i Rashîdî, haz. Muhammad Shafi' (Lahore, 1945), s. 142; Rashid al-Dîn, Perepiska, çev. A.I. Falina (Moskova, 1971), s. 195. A.H. Morton, "The Letters of Rashid al-Dîn: İlkhânîd Fact or Timurîd Fiction" adlı çalışmasında, Reşideddin'in mektuplarının, Câmî'ül-Tevârîh'in yazarı olan kişinin Timurlu döneminde uydurulduğunu öne sürmektedir. Eğer öyleyse, Tacik terimi Anadolu'daki yerleşik nüfusu belirlemek anlamında 15. yüzyılın başlarında hâlâ kullanımda olmuş olabilir.

³⁸⁸ Talat Mümtaz Yaman, bu geçidin Derekli Geçidi olduğunu öne sürmektedir. (Yaman, Kastamonu Tarihi, s. 83, not 2)

yenildi ve kendisi esir alınarak Kastamonu'ya gönderildi. Öncü birliğin başı Göktaş, geri dönmeye karar verdi ve sadece geri kalan orduyla birlikte Moğol komutanı Giray, Türklere karşı bir saldırı başlatmak üzere kaldı. Sonunda düşmanı yenmeyi ve sultanı kurtarmayı başardı. Ordu daha sonra Osmancık'a geri döndü.³⁸⁹

Anonim Farsça kronik, isyanın son aşamasını tasvir eder. Onun anlatımına binaen sultanın kardeşi olan bir Melik Şehzade, sultana karşı isyan etti. İsyanın başlıca merkezi Kastamonu ve Burgulu (Safranbolu), Bizans sınırına yakındı. Sultan, İlhanlı Geyhatu'nun vekili olan Taştēmūr ve bir müstevfi ile birlikte isyanı sona erdirmeye karar verdi. Müstevfi, rüşvet vermek suretiyle Burgulu'yu ele geçirdi ve Melik'i esir aldı. Kronikte tarih verilmiştir: isyan Hicri 11 Receb 691'de (28 Haziran 1292)³⁹⁰ başladı ve Hicri 5 Cemaziyelavvel veya Cemaziyelâhir (mâh-ı tövbe) 693'te (Nisan-Mayıs 1294)³⁹¹ Perşembe gününde bastırıldı. Muhtemelen Farsça kronik, isyanın son aşamasını anlatırken, Aksarayî isyanın başlangıcından bahseder, Muzaffereddin [b.] Alp Yürek'in ölümüyle başlayan ve Kastamonu'ya Tacik-Moğol ordusunun seferine ve Osmancık ile Gümüşhacıköy arasındaki Derekli geçidinde isyancılarla yapılan savaşa kadar devam eder.

Şimdi ise Pachymeres'in anlatımına odaklanalım.

Pachymeres'e göre Melik Masour adlı birisi, Sultan Azatines (I. İzzeddin Keykavus)'in oğluydu. Babasının Kırım'da ölümünden sonra Melik, Karadeniz'i geçti ve Anadolu'nun kıyısındaki Thyunaine'e³⁹² ulaştı. Oradan Kastamonu'ya gitti.³⁹³

³⁸⁹ Aksarayî, ss. 170-179. Karşılaştı: H. İnalcık, "The Emergence of the Ottoman Frontier Principality", The Cambridge History of Islam (Cambridge, 1970), cilt i, ss. 266-267; Cahen, The Formation of Turkey, s. 221; E.A. Zachariadou, "Pakymeres on the 'Amourioi' of Kastamonu", Romania and the Turks (c. 1300-1500) (London, 1985), N 11, ss. 67-68; Yücel, XIII-XV. Yüzyıl Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, ss. 46-47.

³⁹⁰ Kal'at er-Rûm'ün Memlükler tarafından ele geçirilmesinden sonra; bu tarihte, bkz: Abû al-Fidâ', Cilt II, ss. 362-363; al-Nuwayrî, Nihâyat al-arab Jî funûn al-adab, 31 cilt (Kahire, 1923-1991), Cilt 31, s. 226; Rashîd al-Dîn, Cilt II, ss. 833-834; Rashîd al-Dîn (Arends), Cilt III, ss. 133-134; P.M. Holt, The Age of the Crusaders. The Near East from the eleventh century to 1517 (Londra, New York, 1986), s. 105. Gözükmektedir ki, Farsça kronik son aşamayı, yani isyanın sonunda melikin ele geçirilmesini anlatırken, Aksarayî isyanın başlangıcından, Muzaffereddin'in (ibn Alp Yürek) ölümü ile başlayan, Kastamonu'ya doğru hareket eden Tacik-Moğol ordusunun Osmanlı ve Gümüşhacıköy arasındaki Derekli geçidinde isyancılarla yaşadığı savaşa kadar devam eden başlangıcını yazmaktadır.

³⁹¹ Histoire des Seldjucides, 1952, ss. 90-91 (Farsça metin), 64-65. Kronikteki tarihte hata vardır: 693 Hicri yılının ne Cemaziyelavvel ne de Cemaziyelâhir ayının 5'i Perşembe gününe denk gelmemiştir.

³⁹² Thyunaine, Cide'nin 16 km kuzeydoğusunda yer alıyordu. K. Belke, Paphlagonien und Honorias [Tabula Imperii Byzantini, 9] (Wien, 1996), ss. 274-275.

³⁹³ Georges Pachymérès, Historia, ed. A. Failler, 5 cilt (Paris, 1984-2000), II, s. 673, 11.23-24 (bundan sonra - Pachymeres olarak anılacaktır).

İlhan Argun, babası Azatines'in eski bölgeleri üzerinde Melik'e hâkimiyet verdi. Ancak yerel bir bey olan, Ali ve Nastratios adlı iki oğlu bulunan Anmourios, bu karara karşı çıktı. Anmourios'un direnişi Melik'i Bizans'ın yardımını aramaya zorladı. Melik, Herakleia Pontike³⁹⁴ (Karadeniz Ereğlisi) üzerinden İstanbul'a geldiğinde, İmparator II. Andronikos'nin Nymphæum'a gittiğini öğrendi. Melik, imparatorun peşinden gittiyse de buluşmanın kârlı olmayacağını anlayınca "Perslere" geri döndü. Melik Rum'da (muhtemelen Kastamonu'da) o kadar güçlü hale geldi ki Amourios onunla barış yapmayı istemek zorunda kaldı. Amourios, Melik'in sarayına geldiğinde, Melik, onu ve çocuklarını parçalara ayırtmalarını emretti. Sadece Amourios'un oğlu Ali kurtarıldı. İntikam olarak Ali, Melik'e karşı gerilla savaşı başlattı. Melik, Ali'ye karşı askerî bir harekât başlatmak zorunda kaldıysa da savaşta öldürüldü. Bu, Ali'yi Emîr³⁹⁵ konumuna yükseltti ve kısa sürede Bizanslılara düşmanlığını gösterdi. İmparatorluk, Ali'nin ilk saldırısına direndi ve hatta onunla bir barış anlaşması imzaladı. Ne yazık ki Sangarios (Sakarya) Nehri'nin taşması (Mart 1302), doğu Bitinya'yı, VIII. Michael'ın ahşap duvarına rağmen, korumasız bıraktı ve Ali'nin birlikleri Bizans topraklarına girdi. Birçok asker, Nikomedia yakınlarındaki Emîr Osman'nın birliklerine katıldı. Pachymeres ardından, Osmanlıların Bizanslıları mağlup ettiği Bapheus (Koyunhisar) savaşını tasvir eder.³⁹⁶

Nikephoros Gregoras, Pachymeres'in bilgisini tekrarlar. Anlatısı yalnızca bir noktada Pachymeres'ten farklılık gösterir: Melik savaşta ölmedi, ancak düşmanları tarafından gizlice öldürüldü.³⁹⁷ Bahsettiğim gibi, Pachymeres'in bilgileri, Aksarayî ve anonim Farsça kroniğin yazarının anlatımıyla pek uyuşmaz. Ancak, Gıyaseddin Mesud'un Anadolu'ya gelişiyle ilgili Pachymeres'in anlatısının başlangıcı, İbn Bibi'deki bilgiyle uyumlu bir şekilde örtüşmektedir. Gıyaseddin Mesud, 1279-1284, 1284-1298 ve 1303-1305 yılları arasında Selçuklu Sultanı olarak hüküm sürmüştür. Pachymeres'in hikâyesinde Sultan Azatines'in Kırım'da öldüğünü belirten ilk ifade, sultan II.

³⁹⁴ Pachymeres, II, s. 673, 11.26-28.

³⁹⁵ Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica* 2 cilt (Berlin, 1958), II, s. 216; J. Mordtmann, "İsfendiyar oğlu," *E12* içinde, IV, ss. 103-109; A. Failler, "Les émirs turcs à la conquête de l'Anatolie au début du 14e siècle," *Revue des Etudes Byzantines* 52 (1994): 96-104.; J. Mordtmann, "İsfendiyar oğlu," *E12* içinde, IV, ss. 103-109; A. Failler, "Les émirs turcs à la conquête de l'Anatolie au début du 14e siècle," *Revue des Etudes Byzantines* 52 (1994): 96-104. Zachariadou ve Cahen, "Amourios"u unvan "emir" olarak aktarırlar. Zachariadou, "Pachymeres on the 'Amourioi' of Kastamonu," ss. 63-65; Cahen, "Questions d'histoire de la province de Kastamonu," s. 157.

³⁹⁶ Pachymeres, II, s. 359, 1.4 - s. 365, 1.12.

³⁹⁷ Nicephorus Gregoras, *Historia Byzantina*, ed. L. Schopen ve I. Bekker, 3 cilt (Bonn, 1829-1855), Cilt: 1, s. 137, 11.4-22 (bundan sonra - Gregoras).

İzzeddin Keykâvus'la ilgilidir. Gördüğümüz gibi II. Keykâvus, 1260'ta topraklarını terk etmek zorunda kaldı, ancak dostu VIII. Michael Palaiologos eski müttefikine yardımında bulunmayı tercih etmedi. İmparator şimdi ilk İlhanlı hükümdarı ile yakın ilişkiler sürdürmekteydi ve sultana Rum'dan sürülmesini emreden de bu ilk İlhanlı idi.³⁹⁸ Bu acı gerçeği anladığında,³⁹⁹ II. İzzeddin Keykâvus 1264'te bir isyan çıkardı.⁴⁰⁰ Ayaklanma kısa sürede bastırılmış gibi görünüyordu. Fakat Altın Orda'nın lideri Berke, İzzeddin'e yardım etmeye karar verdi. Altın Orda'nın Bizans'a ait Balkan topraklarına saldırısıyla birlikte serbest bırakılan İzzeddin, hapsedildiği Ainos Kalesi'nden Kırım'daki Solkhat şehrine, Berke'nin kendisine verdiği şehre (1265 yılında veya daha doğrusu 1264 yılının sonbahar-kış mevsimlerinde) gitti.⁴⁰¹ Bu, Michael Palaiologos ve Altın Orda arasındaki en ciddi çatışmaydı.⁴⁰²

İbn Bibî'ye göre eski sultan II. Keykâvus, Hicri 679'da (3 Mayıs 1280 - 21 Nisan 1281) Kırım'daki Solkhat şehrinde vefat etti. Ölüm döşeğinde iki oğlu, Gıyaseddin Mesud ve Rükneddin Geyümers vardı. Vasiyetnamesinde II. Keykâvus, varisi olan Gıyaseddin'e Küçük Asya'ya gitmesini ve Selçuklu tahtını talep etmesini emretti. Ancak Mesud'un kendisinden küçük kardeşi olan şahzade Geyümers daha hızlı hareket etti ve Mesud'dan önce Karadeniz'in güney sahilinde çıktı. Kastamonu'nun naibi onu Amasya'nın uc bölgesinde yakaladı. Geyümers Kastamonu'da hapse atıldı. Ardından Mesud Sinop'a vardı. Onu Kastamonu'nun sipahdarı⁴⁰³ olan Emîr Muzaffereddin Yavlak Arslan b. Alp Yürek karşıladı. Yavlak Arslan, Emîr Hüsammeddin Çoban Bey'in⁴⁰⁴ torunuydu. Yavlak, Geyumers'i Mesud'a teslim etti. Ancak Mesud, isyan eden kardeşini affetmedi (bu, Geyümers'in hâlâ Kastamonu'da

³⁹⁸ VII. Mihail'in kızı Maria, 1265 yılında İlhan Abaka ile evlendi. A. A.M. Bryer, "The Fate of George Komnenos, Ruler of Trebizond (1266-1280)", *The Empire of Trebizond and the Pontos* (London, 1980), N IV, s. 341.

³⁹⁹ Pachymeres, i, s. 301, 15-16.

⁴⁰⁰ Aksarayî, ss. 75-77.

⁴⁰¹ İbn Bibî, ss. 298, 335; İbn Bibî (Duda), ss. 285, 323 (e); Pachymeres, Cilt 1, ss. 300-313; Gregoras, Cilt 1, ss. 99-101; W. de Tiesenhausen, *Recueil de matériaux relatifs à l'histoire de l'Horde d'Or*, 2 cilt (Sankt-Peterburg, 1884, 1941), Cilt 1: Arapça eserlerden alıntılar, s. 52-54, 178-180, 200 (Rusça çevirisinin 62-63, 189-192, 203 sayfaları).

⁴⁰² Çatışma ayrıca, 1263 Ağustos'undan 1264 Ağustos'una kadar olan bir yıl içinde, Konstantinopolis'te Altın Orda'ya gönderilen Mısır elçiliğini tutan VII. Mihail'in başka bir eylemi tarafından tetiklendi. Mısır kaynakları, Mihail'in bunu, Berke'nin İmparatorluğa yönelik saldırısına karşılık olarak yaptığını belirtmektedir. Sultan Baybars, imparator ve han arasındaki çatışmayı çözdü. [Kaynak: Tiesenhausen, *Recueil*, cilt i, ss. 52-53, 124-125 (Rusça çeviri, ss. 62, 126); Zakirov, *Diplomaticheskie otnosheniia Zolotoi Ordy s Egiptom* (Moskova, 1966), ss. 52-53.]

⁴⁰³ Sipahdar", bir eyalet veya bir şehirdeki askerî komutandı. İbn Bibî'nin başka bir varyantında, Yavlak Arslan'ın "bey" olarak adlandırıldığını görebilirsiniz. İbn Bibî (Duda), s. 324 (d).

⁴⁰⁴ Yaşar Yücel, *XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi* (Ankara:(1991), 40-47.

hapiste kaldığını göstermektedir). Ardından Mesud, İlhan Abaka'nın sarayını ziyaret etti. Sonuç olarak Mesud; Arnid, Harput, Malatya ve Sivas'ı aldı.⁴⁰⁵

Bu nedenle Pachymeres'in anlatısı, 1280'de Melikler Gıyaseddin Mesud ve Rükneddin Geyümers'in varış tarihinden başlayarak 1302'de Bapheus'taki savaş tarihine kadar olan dönemi kapsar. Ayrıca imparatorun Nymphaion'daki kalışı 1290/1291'den 28 Haziran 1293'e⁴⁰⁶ tarihlenir. Melik Masour'un Bizans'a ziyareti Kastamonu'daki büyük isyan (1291-1293) sırasında gerçekleşti.

İbn Bibi'nin Rükneddin Geyümers'i ile Aksarayî'nin Rükneddin Kılıç Arslan'ının aynı kişi olduğunu öne sürüyorum. Özellikle Muzaffereddin Yavlak Arslân⁴⁰⁷ örneğinde yaptığı gibi Aksarayî isimler konusunda bir hata yapmış olabilir. Peki, Pachymeres'in "Masour" adını nasıl çeviririz? Onun tarihî eserinin iki el yazması da adı $\mu\alpha\nu\sigma\omicron\rho$ olarak okur, bu da Arapça Mansur ("zafer kazanmış")⁴⁰⁸ unvanının doğru bir aktarımıdır. I. Beldiceanu-Steinherr'in vurguladığı gibi, Mansour bir isim değil, bir unvandı; el-Melikü'l-Mansûr unvanı Selçuklu paralarında standart bir yazıydı. Bu nedenle, "Melik Masour" muhtemelen Kastamonu'daki isyanın⁴⁰⁹ lideri olan Melik Rükneddin Kılıç Arslan olabilir. Onun Muzaffereddin Yavlak Arslan'a karşı duyduğu düşmanlık 1280'de başladı ve 1291'deki Kastamonu'daki isyan sırasında Yavlak Arslan'ın acımasız ölümü ile sona erdi.

"Amourios" ve oğulları "Nastratios"⁴¹⁰ ve Ali'nin, Melik'in acımasız düşmanı, Paflagonya'daki⁴¹¹ Çobanoğulları hanedanının temsilcileri olduğu öne sürülmüştür.

⁴⁰⁵ İbn Bibi, ss. 334-337; İbn Bibi (Duda), ss. 322-326.

⁴⁰⁶ Pachymeres, Cilt 2, s. 171, 1-25; s. 183, 15-18; A.E. Laiou, Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II, 1281-1328 (Cambridge, Mass., 1972), ss. 76-79; A. Failler, "Chronologie et composition dans l' Histoire de Georges Pachymère", part 3 : Revue des Etudes Byzantines 48 (1990), ss. 15-28.

⁴⁰⁷ Daha önceki bir dipnotta bu husus açıklanmıştır.

⁴⁰⁸ Pachymeres, Cilt 2, s. 359, 1.14 (68); Zachariadou, "Pakymeres on the 'Amourioi' of Kastamonu", ss. 65-68; Failler, "Les émirs turcs à la conquête de l' Anatolie", ss. 95-96.

⁴⁰⁹ I. Beldiceanu-Steinherr, "Pachymère et les sources orientales", Turcica 32 (2000), s. 427.

⁴¹⁰ İsim çözümü için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Zachariadou ("Pakymeres on the 'Amourioi' of Kastamonu", s. 57), "Nastratios"un "Nasir al-Din" ismi olduğunu öne sürer. Cahen ("Questions d'histoire de la province de Kastamonu", s. 154), bu kişinin, Kutbeddin Şirâzî'nin ünlü Ansiklopedisini sunduğu Husameddin Çobanoğlu olup olmadığını sorgular. Pseudo-Sphrantzes'in kroniğinde (16. yüzyıl), Amourios'un oğullarının başka isimlerine de rastlanır: Hasan (Xocoav) ve Muhammed (Motxoï) (Georgios Sphrantzes, Memorii 1401-1477. Anexă: Pseudo-Phrantzes. Macarie Melissenos Cronica (1258-1481), V. Grecu (Bucureşti, 1966) [Scriptores byzantini, 5], s. 216, 11.30-31).

⁴¹¹ Halil İnalçık, "The Emergence of the Ottoman Frontier Principality," ss. 266-268; Maria Zachariadou, "Pakymeres on the 'Amourioi' of Kastamonu," ss. 65-67; Claude Cahen, "Questions d'histoire de la province de Kastamonu," ss. 155-157; Yaşar Yücel, XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, ss. 47-49. Albert Failler,

Özellikle Kastamonu'nun sipehdarı Muzaffereddin Yavlak Arslan, isyan eden Melik tarafından öldürülen bir Çobanoğlu'ydu. Bu durumda, Pachymeres'in ve Aksarayî'nin anlatılarının Yavlak Arslan'ın (Amourios) ölümü konusunda tamamen örtüştüğü söylenebilir. Yavlak Arslan'ın oğlu, müstevfi Nâsireddin b. Yavlak Arslan, Farsça kroniğin sayfalarında Konya'daki Selçuklu hükümetinin önemli bir üyesi olarak görünüyor.⁴¹² O, muhtemelen Pachymeres'in "Nastratios" olarak adlandırdığı kişidir: iki noktanın eklenmesiyle Nâsireddin adı Nastreddin diye okunabilir ki bu, elyazmalarında görülen yaygın bir yazım hatasıdır. Böylece bu ismin tam şekli, *Ναστρατί(ν)ος* olmalıdır. Masour örneğinde olduğu gibi, (v) harfi metnin yeniden yazımı sırasında kaybolmuştur. Eğer öyleyse, bu, Pachymeres'in orijinalde Arap harfleriyle yazılmış bir metinden yapılan bir çeviriyi kullandığını gösterir.

Ancak, "Amourios" ve oğullarının Çobanoğulları olabileceğinin öne sürülmesi için "Amourios"un "Emîr" unvanı olarak çevrilebileceği gösterilmelidir. Bu tür bir çeviri mümkündür. Çünkü Türkçe veya Arapça ve Farsça kelimelerdeki [i] sesinin Yunanca'da [ou] diftongu ile ifade edildiği durumlar bilinmektedir. Örneğin Pachymeres, Germiyanogullarının kurucusunun adını (Alişir) Bizans okumasıyla Alisiras⁴¹³ diye aktarmışsa da, Pachymeres'in metnini yeniden üreten Gregoras, bu ismi *'Αλισούριος'*⁴¹⁴ olarak değiştirmiştir. Pachymeres'in kaynağında *εἰς ὄγκον ἀμύριον* [or ἀμύραν] gibi bir şey olabilir, çünkü *ἀμυρ(ᾶς)* formu diğer Bizans alıntı kelimelerinde de bulunabilir:

"Les émirs turcs à la conquête de l'Anatolie," ss. 96-104'e bakınız; çünkü Failler, "Amourios"un bir isim olduğunu, ancak "emîr" unvanı olmadığı için bu kişinin Çobanoğulları hanedanı ile özdeşleştirilemeyeceğine inanmaktadır.

⁴¹² *História des Seldjucides* (1952), ss. 77-83 (Farsça metin); ss. 54-58. On him, see: Cahen, *The Formation of Turkey* ss. 218-222."

⁴¹³ Pachymeres, II, s. 425, satır 7; s. 463, satır 14; s. 469, satırlar 18, 28; s. 471, satır 9; s. 479, satır 1; Moravcsik *Byzantinoturcica*, II, ss. 62-63.

⁴¹⁴ Gregoras, *Cilt*: 1, s. 214, satır 15.

'Αμυρούτζης'⁴¹⁵, 'Αμυρτζάινα⁴¹⁶, άμυραχούρης⁴¹⁷, 'Αμυριά λης⁴¹⁸. Ayrıca άμυρᾶς⁴¹⁹ formunu da bulmak mümkündür.

Peki, 'Αλῆς 'Αμούριος⁴²⁰ diye ifade edilen bu tuhaf yapı nasıl çevrilmelidir? “Emîr’in oğlu Ali” olarak mı? Ancak bu durumda, Yunanca metinde 'Αμούριου veya 'Αλῆς τοῦ 'Αμούριου. gibi daha net bir yapı olmalıydı. Acaba bunu “Emîr Ali” olarak mı çevirmek gerekir? Fakat neden Yunanca metinde Emîr unvanı isimden sonra yer alıyor? Kanaatimce 'Αλῆς 'Αμούριος yapısında bir hanedan adıyla karşı karşıya olabiliriz. Bu, Μουράτμπεη 'Ατμάνε (Voc.), Μουράτμπεη 'Ατουμάνη (Voc. et Gen.), Παγιαζήτου 'Ατουμάνου (Gen.), 'Οτουμάνεω 'Αμουράτεω (Gen.)⁴²¹ gibi örneklerle desteklenmektedir. Selef ve halef durumları da aynıdır.⁴²²

Bu nedenle, tarihler içermeyen Pachymeres’in metni üç farklı olayı anlatır: (1) Rükneddin Geyümers’in 1280’de Anadolu’ya gelişi; (2) 1291-1293 yıllarında Kastamonu’daki ayaklanması ve rakibi Muzaffereddin Yavlak Arslan’ı öldürmesi ve (3) Çobanogulları Türklerinin Mart 1302’de Nikomedya yakınlarındaki Bizans topraklarına saldırısı. Dolayısıyla Pachymeres’in metni, (1) ve (2) olayları ilişkilendiren, Kastamonu’daki ayaklanmanın, Aksarayî tarafından belirsizlikle de olsa anlatan ilk aşamasını içeren, muhtemelen Arap alfabesiyle yazılı bir kaynağa dayanmış olabilir. Önerim, Pachymeres’in ayaklanma hakkında böyle bir kaynağa sahip olduğu

⁴¹⁵ R.M. Shukurov, “Tiurki na pravoslavnom Ponte v XIII-XV vv.: nachal’nyi etap tiurkizatsii?”, S.P. Karpov (ed.), Prichernomor’e v Srednie veka 2 (1995), s. 75, not 1; aynı yazar, “The Byzantine Turks of the Pontos” Mésogeios 6 (1999), s. [çeviri yapılmadı], not 1.

⁴¹⁶ Shukurov, “Tiurki na pravoslavnom Ponte”, s. 75, not 2; aynı yazar, “The Byzantine Turks of the Pontos”, ss. 11-12, not 2.

⁴¹⁷ Akropolites, Cilt 1, sayfa 138, satır 2; Moravcsik, Byzantinoturcica, Cilt 2, sayfa 68.

⁴¹⁸ O. Lampsides, ed., *too Flavapûot) ItEpi ta3v MEYâ10v Kogynva3v* (Atina, 1958), s. 81, l. 17; Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Cilt II, s. 68; Shukurov, “Tiurki na pravoslavnom Ponte,” s. 75, n. 1; aynı, “The Byzantine Turks of the Pontos,” s. 11, n. 1.

⁴¹⁹ Bryennios, ed. Gautier, s. 187, l.26; s. 189, l.7; s. 191, l.4; Moravcsik, Byzantinoturcica, Cilt II, s. 67.

⁴²⁰ Pachymeres, cilt ii, s. 365, l.7.

⁴²¹ Moravcsik, Byzantinoturcica, Cilt II, s. 215, lemma.

⁴²² A. Failler, Zachariadou ve Cahen’in “Amourios”un bir unvan olan emîr olduğu hipotezine karşı çıkar. Failler’e göre, yapısı özel bir retorik formül olan “hiperbât”tir ve “ce nom constitue précisément le seul proparoxyton de la phrase” (bu isim özel olarak cümlede tek paroksitonudur). Ancak Failler’in başlıca itirazı fonetiklere dayanır: ona göre, Bizans metinlerinde emîr unvanının olarak aktarımı bulunmamaktadır. Failler, Türk sesi [i]nin Yunanca metinlerde olarak aktarıldığı durumları göz ardı eder. Failler’in ifadesini “Ces faites excitèrent Halès Amourios à l’orgueil” olarak çevirmesinde anlam bulunmamaktadır. Kendisi kelimesinin “dignité” olarak çevrileceğini birçok örnek sunar. Failler, “Les émirs turcs à la conquête de l’ Anatolie”, ss. 101-103.

yönündedir, çünkü yazdığı isimlerin tarzı bunu göstermektedir: Nastratios, Masour, Ali⁴²³.

Hikâyenin aslı muhtemelen Arapça, Farsça veya Selçuklu Türkçesi'nde yazılmış olabilir ki bunlar hep Arap alfabesini kullanır. Her iki kaynak da ortak bir noktaya sahiptir: Melik (Rükneddin Geyümers) ile Kastamonu'nun sipehdarı Muzaffereddin Yavlak Arslan arasındaki çatışmayı tasvir ederler. Pachymeres önemli ek detaylar sağlar.

Aksarayî'nin anlattığı Sultan Mesud'un kardeşi Rükneddin'e karşı yürüttüğü harekât, ikincii olayın sadece bir parçasıdır. İlk başta Moğollar tarafından desteklenen⁴²⁴ Yavlak Arslan ile Melik Rükneddin arasında savaş gerçekleşti. Bu savaş sırasında Yavlak Arslan'ın Melik'i Bizans topraklarına sığınmaya zorladığı yalnızca Pachymeres tarafından anlatılmıştır. Bu ilk savaş, 1284⁴²⁵ ile 1290 yılları arasında (İmparator II. Andronikos'un Nymphaion'a seyahatinden önce) gerçekleşti.

Bu durum şu soruyu gündeme getirmektedir: Melik Rükneddin neden sığınmak için Kırım veya Karadeniz'in Altın Orda kontrolündeki batı kıyılarını değil de Bizans'ı tercih etti? Eğer İlhanlılara bu kadar düşmanlık duyuyorsa, en doğal müttefiki Altın Orda Hanı Tokta olmalıydı, zira Tokta 1288 ve 1290'da (Melik'in sığınmasına çok

⁴²³ Ali isminin yazılmasında, Bizans döneminde gerekli olmayan bir hava işareti (˙) olan 'Αλῆς, kaba soluk işaretini buluyoruz, çünkü kaba soluğun telaffuz edilmesine gerek yoktu. Ancak, Eski Yunanca bilen deneyimli bir çevirmen, "ayn" harfini [˙l olarak işaretlemeye çalışıyor olabilir. 'Αλῆς, (kaba soluk ile) okuması, Failler'in Pachymeres'in eleştirel baskısında temel olarak kabul edildi. Failler, "Les émirs turcs à la conquête de l' Anatolie", s. 82, not 37. Kaba soluğun "ayn" için bir eşit olarak icat edilmediği, Pachymeres'in öncüsü tarafından görülür, çünkü genellikle Pachymeres "ayn"ı bu şekilde işaretlemez. Basitçe, "ayn" yerine düz soluklu harfi koyar. Bkz.

'Αζατινης [Pachymeres, II, s. 359, l.13; s. 671, ll.21,27; s. 673, ll.1,6, İzzeddin örneğinde], 'Ατμάν [Pachymeres, II, s. 347, l.14; s. 359, l.5; s. 365, l.7; s. 367, l.3; s. 425, l.7; s. 457, l.10; s. 701, s. 707, l.7, Osman örneğinde], ancak bkz.. Pachymeres, II, s. 469, ll.18, 28: Alişir örneğinde. Gerçekten de konuyla ilgili metinde formunun varlığını gösterebiliriz. Ancak bu, Pachymeres'in Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u ilk kez çok daha önce, VIII. Mihail'in saltanatına adanmış olan ilk cildinde anlattığını belirtmekle açıklanabilir. Bu, açıkça Kastamonu'daki isyanla ilgili kaynaklardan farklı olan kaynakları kullandığı anlamına gelir. Pachymeres, I, s. 181, l.20; s. 235, l.6; s. 301, ll.10, 11; s. 307, l.19. Daha sonra, II. Andronikos'un saltanatı hakkında ikincii cildini yazarken, Pachymeres sadece birinci ciltte yazmaya alıştığı formunu 'Izz al-Dîn için yeniden üretti. Teorimin tek eksiği, "ayn"ın Yunanca'da kaba soluk olarak aktarıldığı benzer durumları bilmiyor olmamdır. Daha önceki dipnotların birinde Arapların ve Farsların "ayn" harfini Yunanca gamma [γ] harfi ile ilişkilendirdiğini göstermektedir. Ancak Yunanlar başka yolları tercih etmiş olabilirler. Cf. N.I. Serikov, "«Saratsinskii Lexicon»: «ΦΑΚΥΝΟΝ» ve «ΓΗΖΟΙ ΕΛΙΑΙΟΥ»", Vizantiiskiy Vremennik 58, (1999), s. 92.

⁴²⁴ İbn Bibî'nin Yavlak Arslan'ın Tebriz'de olduğunu belirtmesine bakınız.

⁴²⁵ Pachymeres, İlhanlı hükümdarı Argun'un, Kastamonu'da Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un eski topraklarını "Melik Masour"a verdiğini yazar. Argun'un saltanatı 1284'te başladığına göre, bu tarih, "Melik"ın Kastamonu'da mülkler aldığı bir başlangıç tarihidir.

yakın bir dönemde) İran'a saldırmıştı.⁴²⁶ Ayrıca, bu olaylardan hemen önce, 1287'de, İlhan Argun (1284-1291), Nesturî rahip Rabban Savma önderliğinde bir elçilik göndermişti ve Rabban Savma'nın görevi İlhanlı Devleti ile Batı, özellikle de Papalık ve Fransa kralı arasında askerî bir ittifak oluşturmaktır.⁴²⁷ Ancak İlhanlıların Bizans'tan askerî yardım talep ettiğine dair bir kanıt yoktur; *III. Mar Yahbhallaha ve Rabban Savma'nın Tarihi*'nde, imparator ile elçilik arasındaki görüşmenin yalnızca Rabban'ın İmparatorluk sarayındaki resmî bir kabulünden ibaret olduğu belirtilmektedir.⁴²⁸

Gerçekten de, Bizans İmparatorluğu'nun ordusu hâlâ mevcuttu ve bu ordu, daha sonra, 1295'te Meander vadilerinin savunucusu olan Aleksios Philanthropenos'un imparatora karşı ayaklanmasıyla birlikte çöktü.⁴²⁹ Ancak 1290-1291 yıllarında Bizans oldukça isyankâr şehzadeye askerî destek sağlayacak durumdaydı, özellikle de Ortodoks Hristiyan kardeşi Konstantin'in Bizans askerî hizmetinde olması sebebiyle: Konstantin, Türkopol birliklerinin başıydı ve bu birliklerin sayısı en azından 3000 kişi olmalıydı.⁴³⁰ En fazla, Melik Bizans'tan askerî destek talep etmiş olabilir veya en azından Bizans topraklarında sığınma hakkı isteyebilirdi. Bunun karşılığında ise Bizans İmparatoru'na çeşitli karşılıklar sunması gerekebilirdi. Melik, Bizans'a topraklar ya da stratejik bölgelere ilişkin denetim sağlama vaadiyle bir müttefiklik teklifi sunmuş olabilir. Ayrıca, Bizans'ın askeri veya siyasi hedeflerine destek vermeyi, bu süreçte iç ya da dış rakiplerine karşı işbirliği yapmayı da teklif etmiş olabilir. Ekonomik işbirliği ya da ticaret yolları üzerinde haklar sağlama gibi ticari

⁴²⁶ Tiesenhhausen, *Recueil*, Cilt I, ss. 67/69. Mısır ve Altın Orda arasındaki elçilik değişimi 1282'den itibaren başladı. Bu, İlhanlı Devleti'ne karşı yapılan askerî bir ittifaktı. Aynı eser, ss. 65-67/67-69; 81-82/103-104; J.A. Boyle, "Dynastic and Political History of the İl-Khâns," in *The Cambridge History of Iran*, Cilt V, s. 370.

⁴²⁷ İlhan ve Papa Honorius IV arasındaki müzakereler (1285-1287) daha da önce, 1285 yılında başladı. A.C. Moule, *Christianus in China before the year 1550* (Londra, 1930), s. 106; Boyle, "Dynastic and Political History of the İlKhans", ss. 370-371.

⁴²⁸ *Histoire de Mar-Jabalaha, de trois autres patriarches, d'un prêtre et de deux laïques nestoriens*, ed. P. Bedjan (Paris, Leipzig, 1895), ss. 48-53; *The Monks of Kûblâi Khân, Emperor of China or the History of the Life and Travels of Rabban Şâwmâ, Envoy and Plenipotentiary of the Mongol Khâns to the Kings of Europe, and Markôs who as Mâr Yahbhallâhâ became Patriarch of the Nestorian Church in Asia*, translated from the Syriac by Sir E.A. Wallis Budge (Londra, 1928), ss. 167-170. Gerçekten de, Rabban Savma yalnızca üç hükümdarın – Papa Nicholas IV (1288-1292), İngiltere Kralı I. Edward (1272-1307) ve Fransa Kralı IV. Philip (1285-1314) – mektuplarıyla İran'a döndü. Boyle, "Dynastic and Political History of the İl-Khâns", s. 371. Bizans imparatoru için, Rabban Savma yalnızca imparatorun hediyelerinden bahseder. Aslında elçilik hiçbir sonuç getirmedi. Moğollar ve Batı güçleri arasında herhangi bir ittifak oluşmadı. Akra, 17 Haziran 1291'de Memlükler tarafından kuşatıldı ve ele geçirildi. Boyle, a.g.e., ss. 371-372; Holt, *The Age of the Crusaders*, ss. 103-106.

⁴²⁹ Laiou, Laiou, "Constantinople and the Latins", ss. 82-84.

⁴³⁰ Melik Konstantin hakkında bkz. Pachymeres, Cilt II, ss. 673, l.26 - 675, l.14. Katalan Savaşı'nın kahramanlarından biri olan Halil Ece gibi, Melik Konstantin, Gregoras'ın 3000 kişilik birlik olarak saydığı Türkophol birliğini yönetiyordu. Gregoras, cilt i, ss. 248, l.5 - 249, l.3. Yaklaşık 1309'da, Melik Konstantin, Sırbistan kralı Stefan II. Uroš Milutin'in (1282-1321) hizmetine girdi. Melik, 1000 süvari ve 500 piyadeye sahipti. Gregoras, Cilt I, ss. 229, ll.11-17; 248, l.5 - 249, l.3; 254, ll.3-17; P. Wittek, "Yazijioglu 'Ali on the Christian Turks of the Dobruja", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 14 (1952), ss. 662-666.

karşılıklar da söz konusu olabilir. Melik, Bizans'a bölgesel prestij kazandıracak bir anlaşma teklif ederek, bu desteği almak istemiş olabilir.

Melik'in Konstantinopolis'e ziyareti ve imparatorla görüşme girişimi, imparatorun Nymphaion'a seyahati tarihinden sonra, ancak Aksarayî'nin anlattığı Kastamonu'daki isyanın ikinci aşamasından önce olmalıdır. Aksarayî, isyankâr Melik Rükneddin'in (Geyümers) Konya ve Tebriz'den bağımsız, ayrı bir hükümdarlık kurmayı amaçladığını yazar. Pachymeres'in metni bu resme ek detaylar sağlar: Melik, Kastamonu'nun bağımsızlığını tek başına elde edemeyince, Bizans korumasını kabul etmeye hazırды. Bu ittifakın iki eşit devletin birliği olması pek olası değildi. Aksine, bu, Bizans üstünlüğünü ve himayesini gerektiriyordu: 1290-1291'de Melik, ailesini rehin olarak Bizanslılara vermişti.⁴³¹ Melik'in eşi hakkında bir şey bilmiyoruz, ancak neyse ki Pachymeres'de Melik'in kızı hakkında bilgileri var: Kızı, amcası Konstantin'in sarayında yetiştirildi ve daha sonra imparator II. Andronikos, onu 1306'da⁴³² Bizans hizmetindeki Türklerden biri olan İsaak ile evlendirdi. 1291'de Bizans koruması altına girmesi gereken topraklar oldukça genişti ve bunlar, Kastamonu dâhil olmak üzere Osmancık ile Safranbolu arasındaki Melik'in topraklarıydı.

II. Andronikos bu planı reddetti. Melik Nymphaion'a giderken, imparatorla yapılması önerilen görüşmenin boşuna olacağını biliyordu. Tek nedenin imparatorun İlhanlı ile iyi dost olmaya karar verdiği olduğunu düşünüyorum. İmparatorluk diplomasisinin Konstantinopolis ve Tebriz'in çift egemenliğinin kabulünü talep ederek Melik sorununu çözebileceğini düşünebiliriz. Bu tür çift boyun eğme için bir örnek vardı: Sultan ve Moğolların gerçek vassalı olan Yavlak Arslan, oğullarından birini Konstantinopolis'e rehine olarak göndermişti. Bu, onun serbestçe temaslar sürdürebilen yarı bağımlı bir sınır beyi olduğunu gösterir. Tabii ki oğlunun rehin alınması, Kastamonu'nun hükümdarının Bizans'a boyun eğdiğini işaret eder.⁴³³ Maalesef 1291'de Melik'in bu şekilde çifte itaati kesinlikle imkânsızdı. Argun'un

⁴³¹ Pachymeres, cilt ii, s. 673, 28-32.

⁴³² Pachymeres, cilt ii, s. 671, 6-20; s. 673, 33 - s. 675, 8.

⁴³³ Zachariadou, "Pakymeres on the 'Amourioi' of Kastamonu" adlı çalışmasında, "Nastratios"un Yavlak Arslan'ın ölümünden çok önce rehin alındığını öne sürüyor: muhtemelen, Bizanslıların 1273 ile 1275 yılları arasındaki Paflagonya'daki askerî seferi sırasında esir alındı. Zachariadou, "Pakymeres on the 'Amourioi' of Kastamonu", s. 70, n. 41.

Hicri 7 Rebiülevvel 690'da (10 Mart 1291) ölümünden sonra, kardeşi Geyhatu yeni İlhanlı hükümdarı olarak Hicri 24 Receb 690'da (23 Temmuz 1291) kurultayda ilan edildi. İlhanlıların yeni hükümdarı bir zamanlar, Hicri 684'ten (9 Mart 1285 - 26 Şubat 1286) beri Anadolu'da valilik yapmıştı ve bu nedenle Selçuklu saltanatının sorunlarını iyi biliyordu.⁴³⁴ Bu yüzden Türk isyanlarına son vermek için büyük bir cezai sefere çıkmaya karar verdi. Hicri 4 Ramazan 690 (31 Ağustos 1291) Cuma gününde Aladağ'daki ikametinden büyük bir orduyla ayrıldı.⁴³⁵ Bu orduda Gürcistan kralı VII. David'in (1291-1301) birlikleri de bulunuyordu.⁴³⁶ Zilkade'nin başında (26 Ekim 1291) Kayseri'deydi. Oradan, 16 Zilhicce (10 Aralık 1291) tarihine kadar Karamanoğulları ve Esrefoğullarının topraklarına saldırdı. Moğollar 7000 kadın ve çocuğu esir aldılar. Geyhatu'nun bir sonraki hedefi o zamanlar muhtemelen özerk bir şehir olan Laodikeia (Ladik, Denizli) idi. Denizli halkı Moğollardan korktukları için kapıları kapattılar. Ne yazık ki Moğollar 29 Zilhice (23 Aralık 1291) Cumartesi gününde şehri aldılar ve üç gün içinde oranın halkını katlettiler. Şehrin Rum Ortodoks topluluğu, Kral VII. David'in İlhanlı hükümdarına özel bir ricası üzerine bağışlandı.⁴³⁷ Laodikeia'da bir garnizon bırakan Geyhatu,⁴³⁸ Menteşe topraklarını tahrip etti. Hicri tarihiyle Muharrem 691'de (24 Aralık 1291 - 22 Ocak 1292) Konya'ya döndü ve Karamanogulları Türklerinin topraklarını ikinci kez yağmaladı.⁴³⁹

12 Receb 691'de (29 Haziran 1292'ye kadar) İlhanlı hükümdarı yeniden İran'a dönmüştü.⁴⁴⁰ Bu durumda, İlhanlı hükümdarının Anadolu'da herhangi bir ayrılıkçı isyanı baskı altına almak için tavizsiz bir politika başlattığı bir ortamda, Bizans diplomasisinin Melik ile güçlü İlhanlı hükümdarı arasında uzlaşmayı sağlama fırsatı bulunmuyordu.

Bu nedenle, 1291'de İmparator II. Andronikos bir ikilemle karşı karşıya kaldı: babasının doğu politikasını sürdürmek mi - ki babası Hülagü ile yapılan antlaşmaların

⁴³⁴ Histoire des Seldjoudes, 1952, s. 78 (Farsça metin); p. 54 (Türkçe çeviri); Aksarayi, ss. 145, 146.

⁴³⁵ Rashid al-Din, II, s. 831; Rashid al-Din, (Arends), III, p. 132; Aksarayi, ss. 167-170.

⁴³⁶ Histoire de la Géorgie depuis l'antiquité jusqu'au XIX-e siècle, tr. M.F. Brosset, 2 vols (Sankt-Peterburg, 1849), I, s. 611.

⁴³⁷ Bar 'Ebraya, p. 577; Bar Hebraeus (Budge), i, p. 492; Histoire de la Géorgie, I, p. 611. Gürcü kroniği Denizli'yi ('Thonghouzalo') 'la Ville grecque' diye zikreder

⁴³⁸ Histoire de la Géorgie, i, p. 611.

⁴³⁹ Histoire des Seldjoudes, 1952, pp. 87-88 (Farsça metin); pp. 61-63 (Türkçe çeviri); Shams al-Din Ahmad al-Aflaki al-'Arifi, Manaqib al-'Arifin, ed. T. Yazıcı, 2 vols (Ankara, 1976-1980), I, p. 331-333; Aflaki, *Les saints des derviches tourneurs*, trans. Cl. Huart, 2 vols. (Paris: 1918-1922; reprint, Paris: 1978), I, 167-168.

⁴⁴⁰ Rashid al-Din, II, p. 833; Rashid al-Din, (Arends), III, p. 133.

yardımla Bizans'ın doğu sınırını güvence altına almayı başarmıştı,⁴⁴¹ - yoksa Melik'i desteklerken İlhanlar ile ilişkileri kesmek mi? İkinci seçenek, Bizans'ın dış politikasının yönünü değiştirecek ve İmparatorluk açıkça Altın Orda ve Mısır'ın müttefiki haline gelecekti. Çünkü Memlükler 1291'de Akka'yı Haçlılardan alarak sonrasında İran'dan⁴⁴² Kal'atü'r-Rum'u almışlardı. Yeni bir Bizans politikası aynı zamanda Batı ile düşman ilişkiler anlamına gelecekti. Bu kombinasyonda tek olumlu unsur, İmparatorluğun İlhanlılara karşı Türk müttefiklerinin bir "hijyen bölgesi" oluşturması olabilirdi. Ancak II. Andronikos birinci seçeneği yani babasının doğu politikasını sürdürmeyi seçti. Burada önemli olan şey, böyle bir "hijyen bölgesi"nin Bizans için çok zayıf bir kalkan olacağı ve İlhanlı Devleti ile yaşanan çatışmanın tehlikeli olabileceği değildi. Asıl sorun, sınır Türklerinin, doğu sınırlarında Bizans için en acımasız ve öngörülemez düşman olmasıydı. Tüm Bizans dış politikasını değiştirmek, İlhanların gücünün yirmi yıl sonra zayıflayacağını ve Türk emirliklerinin Anadolu sahnesinde ortaya çıkacağını öngörmek gibi olağanüstü sezgilere ihtiyaç duyacaktı. Bu nedenle, 1290'ların sonlarında II. Andronikos çift taraflı bir oyun oynadı: bir yandan, Mısır ve Altın Orda'nın elçiliklerinin Boğazlar üzerinden serbestçe geçişine izin verdi ve oğlu Mihail'in Catherine de Courtenay ile evliliği konusunu Batı ile müzakere etti,⁴⁴³ diğer yandan İlhanlılar ile dostane ilişkileri sürdürdü. Özellikle 1287'de Rabban Savma'nın Konstantinopolis'teki elçilikle buluşmayı kabul etti, onların Batı'ya gitmelerine izin verdi ve 1290-1291'de Kastamonu'daki Rükneddin'in isyanını desteklemeyi reddetti. 1295'te imparator, İran'dan Aluank'ın (Kafkasya Albanyası'nın) kutsal emanetlerini hediye olarak aldı. 1300'lü yıllarda Bizans sınırlarındaki Türk baskısının artması, imparatoru İlhanlı Devleti ile doğrudan askeri ittifakı sonlandırmaya zorladı.⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Karşılaştır: D.A. Korobeinikov, "Vizantia i gosudarstvo Il'khanov v XIII - nachale XIV veka: sistema vneshnei politiki imperii", G.G. Litavrin (ed.), Vizantia mezhdur Zapadom i Vostokom: opyt istoricheskoi kharakteristiki (St Petersburg, 1999), ss. 446-453."

⁴⁴² Abū al-Fidā', II, ss. 362-363; al-Nuwayrī, Cilt 31, s. 226; Rashid al-Dīn, II, ss. 833-834; Rashid al-Dīn (Arends), III, ss. 133-134; Holt The Age of the Crusaders, , s. 105; J.B. van Loon, Ta'rikh-i Shaikh Uwais. An Important Source for the History of Adharbayjan in the XIVth Century (Lahey, 1954), ss. 140-142 (Farsça metin), ss. 43-44 (İngilizce çeviri); Boyle, a.g.e., s. 373.

⁴⁴³Müzakereler 1288'de başladı, 1291'de devam etti ve 1294'te hiçbir sonuca ulaşmadan sona erdi. Angeliki E. Laiou, *Constantinople and the Latins* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002), 48-54.

⁴⁴⁴ Stépannos Orbélian, Histoire de la Siounie. Traduit de l'arménien par M.F. Brosset, 2 cilt (Sankt-Peterburg, 1864), cilt i, s. 260. Ayrıca bakınız: S. Runciman, "The ladies of the Mongols", K. 'Apāvcov (Athens, 1960), ss. 48-53; Korobeinikov, "Vizantia i gosudarstvo Il 'khanov", ss. 453-459.

Pachymeres'in özetlediği hikâyenin sonuçlarına derinlemesine inelim. Görünüşe göre kendisi 1293'te hapsedilen Rükneddin Geyümers'in ölümüyle ilgili koşullar konusunda güvenilir bilgilere sahip değildi. Daha sonraki kanıtlar, Melik'in hapisanede gizlice öldürüldüğünü öne sürüyor. 1295 ile 1299 arasında, Kastamonu'nun yanı sıra Paflagonya'nın neredeyse tamamı ve Batı Pontus, Pervane Mu'ineddin Süleyman'ın oğlu olan Pervane Mu'ineddin Mehmed Bey'in kontrolü altına girdi.⁴⁴⁵ Ancak Mehmed Bey'in Kastamonu'daki otoritesi, bölgedeki mirasçı beyler olan Çobanoğulları'ndan farklıydı. Pervane II. Mehmed Bey, Kastamonu'yu esasen bir gelir kaynağı olarak görüyor ve hâkimiyetini paralı askerlerin yardımıyla sağlıyordu.⁴⁴⁶ 1293'teki isyanın bastırılmasına rağmen eyaletteki gerçek güç, çoğunlukla Çobanoğulları gibi yerel beylerin elinde kaldı ve bunlar göçebe Türkler tarafından desteklenmekteydiler.

1302 yılında Çobanoğlu Ali, Bizans ile bir barış antlaşması imzaladı; ancak birlikleri bunu kabul etmedi ve Bapheus⁴⁴⁷ Muharebesi'nde yer aldı. 1299'dan 1302'ye kadar Bizans ve Kastamonu'nun hükümdarı arasındaki düşmanca ilişkiler, Çobanoğulları ve Osmanlı'nın çift saldırısı sayesinde Türklerin ilk kez Nikomedyâ'ya ulaşmasına neden oldu. 1304'te Ali, 1302'de varılan yeni Bizans – İlhanlı Antlaşmasından endişe duyarak, İmparatorluk'tan Sangarios (Sakarya) ve Nikomedyâ⁴⁴⁸ arasındaki ovalık araziyi kendisine vermesini istedi. Pachymeres'in metninde Ali ve beyliğiyle ilgili daha fazla bilgi bulunmamaktadır. Hanedanın sonu hakkındaki bilgilerimiz Osmanlı kaynaklarından gelmektedir. Kastamonu'nun 366 askerî sahibinden biri olan Candaroğlu Şemseddin Yaman'ın oğlu Süleyman Paşa, Eflugan (Eflani)'daki üssünden Türkleri toplayarak Kastamonu üzerine yürüdü. Çobanoğlu Yavlak Arslan'ın son oğlu Mahmut Bey'i kuşatma altına aldı, esir etti ve öldürdü. Ardından Kastamonu'nun ve Borlu'nun, o dönemde Zalifre olarak bilinen kalenin (modern Safranbolu) efendisi oldu.⁴⁴⁹ Yavlak Arslan'ın oğlu Mahmut Bey 1309⁴⁵⁰ ile Aksarayî'nin Süleyman Paşa'yı Kastamonu'nun efendisi olarak andığı⁴⁵¹ 1314

⁴⁴⁵ Aksarayî, ss. 217, 247-250

⁴⁴⁶ A.g.e., ss. 217-218.

⁴⁴⁷ Pachymeres, II, s. 365, 1.8

⁴⁴⁸ Pachymeres, II, s. 507, ll. 15-21.

⁴⁴⁹ Yücel, *XII-XV. Yüzyıl Kuzey-Batı Anadolu Tarihi*, 58, Yazıcıoğlu 'Ali'nin yayımlanmamış kroniği.

⁴⁵⁰ Süleyman Paşa'nın kaynaklarda ilk kez geçtiği tarih için bkz. Yücel, *XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi*, ss. 56-57.

⁴⁵¹ Aksarayî, ss. 311-312; Heywood, "Kastamonu", s. 738; Yücel, *XII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi*, 60.

arasında öldürüldü. Böylece Candaroğulları hanedanı Kastamonu’da yeni bir beylik kurmayı başardı ve bu beylik 1461 yılına kadar varlığını sürdürdü.

Kastamonu’daki isyanın incelenmesi, bu Uc bölgesindeki durumun çok karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır. Kastamonu, Amasya gibi bir Uc bölgeydi. Burada Selçuklu kalelerinin yanı sıra Cobanoğulları veya Pervaneoğulları gibi eski Selçuklu aristokrasisinin mülkleri, çoğu zaman paralı askerler tarafından savunulan kaleler, Moğol noyanlarının veya topraklarını İlhanlı hükümdarlarından ödül olarak alan kişilerin mülkleri bulunmaktaydı. Bölgede Aksarayî’nin “dinsizler gibi iblisler” diye tanımladığı göçebe Türklerin dışında, çoğunlukla Tacikler olarak adlandırılan yerleşik Müslüman nüfusu bulunurdu.

İsyanın Gregoras tarafından yapılmış olan analizi dikkat çekicidir. İlk olarak, Türklere karşı cezai seferlerin tehlikesini vurgular, çünkü Türkler bunun üzerine saldırılarını Bizans sınırlarına yoğunlaştırırlar. Gregoras, isyanı bir dönüm noktası olarak görür ve bu olaydan sonra Türk baskısının Bizans sınırında büyük ölçüde arttığını belirtir.⁴⁵² İkinci olarak, Anadolu’da iki önemli eritme potasının (saldırı bölgesinin) bulunduğunu belirtir: bunlardan biri Güney Anadolu’da Pamfilya, diğeri ise Paflagonya’dır. Bu doğru bir ifadedir.⁴⁵³ Bizanslılar her zaman “Pamfilya” Türkleri yani Denizli’nin Türkleri ile sorun yaşamışlardır ve nihayetinde Menteşeoğulları Türkleri Tralleis’teki⁴⁵⁴ Bizans savunmalarını yıkmışlardır. Kastamonu’ya gelince, Türkler o bölgede çok kısıtlanmıştı, çünkü 1260’tan itibaren Bizans müttefikleri olan Moğollar, uzun bir süre Paflagonya’yı kontrol ediyorlardı. Candaroğlu Süleyman Paşa’nın beyliğinin topraklarında son İlhanlı paraları 725 Hicri yılında basılmıştır (18 Aralık 1324 - 5 Aralık 1325).⁴⁵⁵ Küçük Asya’daki son İlhanlı paraları ise 742 Hicri yılında Ankara’da basılmıştır (17 Haziran 1341 - 5 Haziran 1342). Bu, Kastamonu’daki isyanın Moğollar tarafından bastırılmasının, 1280’lerde ve 1290’larda Meander

⁴⁵² Gregoras, I, s. 137, 1.22 - s. 138, 1.18

⁴⁵³ Gregoras, I, s. 138, ll. 18-22.

⁴⁵⁴ Pakymeres, I, s. 597, ll. 4 - s. 599, ll. 14. Tralleis’in Türkler tarafından ele geçirildiği tarihi (1284) için bkz: Gregoras, i, s. 142, ll. 16-17.

⁴⁵⁵ M.A. Seifeddini, Monety İl’khanov XIV veka (Bakü, 1968), ss. 86-87, 89; Sh.S. Blair, “The coins of the later Ilkhanids: a typological analysis”, Journal of the Economic and Social History of the Orient 26 (1983), ss. 299-300, 311-312; Yücel, XII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi, ss. 143-144; bkz. Aksarayı, s. 311; The Geographical part of Nuzhat-al-Qulüb, composed by Hamd-alläh Mustawfi of Qazwın in 740 (1340), ed. and transl. G. Le Strange [E.J.W. Gibb Memorial series, xxiii, bölüm 1-2] (Leiden, Londra, 1915), cilt 1, ss. 94, 97 (Farsça metin); cilt 2, ss. 95, 97 (İngilizce çeviri).

Vadilerinde olduğu gibi, hemen Türk saldırganlığına sebebiyet vermediği, ancak Aşağı Sangarios yönünde, Tarsia ve Mesension bölgelerine doğru yavaş ama bir o kadar da felaketle sonuçlanan bir göçe yol açtığı anlamına gelir.

Gregoras'a göre üçüncü durum analizi en önemlisidir. Bu, Türklerin Bizanslılar üzerindeki artan baskısının, Uc topluluğunda toplumsal değişikliklerle yol açmasıyla bağlantılıdır. Ona göre Türkler başlangıçta soylular tarafından yönlendiriliyordu (Kastamonu'daki Melik gibi, kraliyet hanedanının bir üyesi olanları düşünebiliriz). Daha sonra, hiçbir şeye sahip olmayan ve sadece askerî grupları organize etmeyi başaran düşük kökenli kişiler, aristokrasiyi değiştirdiler.⁴⁵⁶ Fahreddin Ali, Mu'ineddin Süleyman Pervane veya Çobanogulları gibi hanedanların yerini yeni güçler aldılar.

13. yüzyılda Bizans'ın Altın Orda, Mısır Memlûkleri ve İran'daki İlhanlı Devleti gibi Doğu süper güçleriyle yakın ilişkiler sürdürdüğü açıktır. Aslında Bizans'ın temas halinde olduğu daha küçük devletler de vardı. Bunlar Memlûklerin veya Moğolların vassalları olan Gürcistan, Kilikya Ermenistanı, Trabzon İmparatorluğu ve Anadolu Selçuklu devleti gibi yapılanmalardı. Araştırmamdaki yeni bulgu, Bizans diplomasisinin Türk beyliklerinin ortaya çıkışını kendi lehine kullanabildiği yönündedir. Sorun şu ki, bu beylikler o zamanlar devletler değillerdi. 1310'dan önce Selçuklu sultanlarının resmî egemenliği henüz kaldırılmadığından Kastamonu'da bir Çobanoğulları Beyliği'nin varlığından bahsetmeyi cesaret edemem. Ancak genellikle sultandan yarı bağımsız bir şekilde var olan ve askerî güçle birleşmiş bir toprak hâkimiyetini ihtiva eden, proto-beylikler olarak adlandırılabilir oluşumlardan bahsedebileceğimizi düşünüyorum. Bu karmaşık durumda, o dönemde İlhan ve Sultan'ın (İlhanlı hükümdarının ve Selçuklu sultanının) vasalları olan yerel toprak sahipleri veya göçebe liderler geçici olarak Bizans İmparatoru'nun üstünlüğünü kabul edebilirlerdi. Böyle bir örnek 1304'te görülmektedir: Yeni İlhanlı hükümdarı Olcaytu (1304-1316) tahta çıktığında ve ardından Bizans-Moğol antlaşmasını uzattığında Ali, İmparator Andronikos'a İmparatorluğun foederatus statüsüne sahip olmak istediğiyle ilgili başvuruda bulundu.⁴⁵⁷ Ali'nin Kastamonu ve Safranbolu'daki yurt topraklarını küçük bir bölge olan Sangarios Nehri'nin yakınındaki küçük bir bölge için terk etmeye

⁴⁵⁶ Gregoras, I s. 137, 1.22 - s. 138, 1.6.

⁴⁵⁷ Pachymeres, II, s. 507, 9-28; Korobeinikov, "Vizantia i gosudarstvo Il'khanov", s. 455.

karar verdiğini düşünmüyorum. Doğu Bitinya, göçebeler⁴⁵⁸ için çok iyi bir yaz otlak alanıydı ve Ali, hâlâ Bizans'ın elinde olan toprakları bir barış antlaşmasıyla almak için çaba harcadı. Bizanslılara karşı savaş açacağı takdirde olası bir İlhanlı öfkesinden korktu, çünkü o zamanlar İlhanlılar Bizans'ın müttefikiydiler. Ancak Türkler kendileri müzakereleri sonlandırdılar.

Bizans'ın Türk sınır bölgesindeki geçici etkisi, II. Andronikos'un bulgusu değildi. Pachymeres'e göre daha VIII. Mihail Palaiologos, Moğolların saldırısına uğramamak için "Rum Sultanlığı'ndaki bir İran kalesini" kullanmayı umuyordu.⁴⁵⁹ 13. yüzyılın sonuna gelindiğinde Bizans'ın sınır üzerindeki diplomatik etkisi kaybolmuştu; İmparatorluk artık böl ve yönet politikasını sürdüremezdi. Bizans 14. yüzyıla sınırları için bir ordusu veya diplomatik koruması olmadan girerken, Doğu eyaletleri Türkler tarafından işgal edilmişti.

4.3 Dimitri Korobeinikov: Paflagonya'da Kumanlar

4.3.1 Özet

Anadolu'nun Türk nüfusu, çoğunluğunu oluşturan Oğuzlar ve daha az dikkat çeken Kıpçaklar olmak üzere iki büyük etnik gruptan oluşuyordu. Modern bilim insanları tarafından daha az ilgi gören Kıpçaklar, Paflagonya'nın yerel Türk lehçelerinde hâlâ varlıklarını sürdürmektedir. Görünüşe göre 1242'den itibaren bölge, Balkanlar ve Kırım'dan gelen Kuman nüfusunun bir göçüne maruz kalmıştır. Beklenenin aksine, Anadolu'ya Orta Asya'dan gelen Kıpçak nüfusunun izleri son derece belirsizdi. Yeni gelen Kıpçaklar, Bizans ordusunda hizmet etmiş, aynı zamanda Bizans sınırının karşısındaki Selçuklu topraklarına yerleşmiş ve daha sonra Çobanoğulları'nın hâkimiyetinde askeri birlikler oluşturmuşlardır.

Anahtar kelimeler: Kumanlar, Kıpçaklar, Kırım, Kefe, Paflagonya, Bizans tarihi, Selçuklu tarihi, Kastamonu, Türk lehçeleri

⁴⁵⁸ Lindner, "Nomads and Ottomans", ss. 10-11.

⁴⁵⁹ Pachymeres, i, s. 187, ll. 6-7.

4.3.2 Giriş

Asya'daki Türk nüfus, Oğuzlar ve Kıpçaklar olmak üzere iki büyük etnik gruptan oluşmaktadır. Oğuzlar hakkında Faruk Sümer'in eseri önemli bir boşluğu doldururken Kıpçaklar üzerine henüz yeterince araştırma yapılmamıştır. Kıpçaklar Bizans eliyle Trakya'dan, Gürcüler aracılığıyla Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya getirilmiştir. Kıpçaklar, Kafkasların güneyi ile Azerbaycan'ın yanı sıra Anadolu'nun değişik bölgelerinin Türkleşmesinde Oğuzlardan sonra ikinci derecede önemli rol oynamışlardır. XI. yüzyıl gibi erken bir tarihte Kıpçakları Anadolu'da görmekteyiz. Bu makalede Paflagonya Bölgesi'ndeki Kuman-Kıpçak etkisi incelenmiş; konu daha çok Türk lehçeleri açısından ele alınmıştır. Zira Karadeniz kıyılarındaki Türk lehçeleri Bendereği'den Samsun'a kadar Kıpçak etkisi altındadır. Söz konusu etki altında birçok ses değişimi meydana gelmiştir. Kıpçakların Karadeniz kıyılarına olan göç hareketinin boyutu tam olarak bilinmemekle birlikte bölgedeki yerleşim yerlerinin dilini derinlemesine etkileyecek ölçüde olduğu açıktır.

Anadolu'nun Türk nüfusu, çoğunluğu oluşturan Oğuzlar⁴⁶⁰ ve daha küçük Kıpçak grupları olmak üzere iki büyük etnik akıntıdan müteşekkildi. Modern bilim, genellikle Oğuzlara odaklanmıştır ve Faruk Sümer Demirtaş'ın monografisi, Oğuz kabilelerinin Anadolu'ya nasıl yerleştiğine dair kapsamlı bir çalışmanın en iyi bilinen örneğidir. Oğuzlara kıyasla Kıpçaklar daha azdı ve bu nedenle daha az dikkat çektiler. Şu ana kadar, Sümer'in kitabına benzer Kıpçaklarla ilgili yazılmış bir şey yok; üstelik Kıpçak varlığını Anadolu'nun Türk lehçelerinde fark edenler tarihçiler değil, dil bilimciler oldu.⁴⁶¹

Kıpçaklar, büyük Selçuklu fetihleri sırasında, yani XI. yüzyılın başlarında, Anadolu'da görünebilirlerdi; çünkü Oğuz konfederasyonu, Selçukluların atılım yaptığı bir platform olarak, başlangıçta bazı Kıpçak kabilelerini içeriyordu.⁴⁶² Tüm Türk lehçeleri

⁴⁶⁰ F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*, İstanbul, 1992.

⁴⁶¹ Z. Korkmaz, "Die Frage des Verhältnisses der anatolischen Mundarten zu ihrer ethnischen Struktur" in aynı, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 2 ciltte (Ankara, 1995), II. c., s. 188; aynı yazar, "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, II. c., s. 179; B. Brendemoen, "Greek and Turkish language encounters in Anatolia", *Language Encounters Across Time and Space*, ed. B. Brendemoen, E. Lanza, E. Ryen (Oslo, 1999), s. 238; E. A. Grunina, [alt başlık 2.7.0] "Dialekti", içinde A. N. Kononov, "Turetskiy yazık", içinde *Yazıkı mira. Tyurkskiye yazıkı*, ed. V. N. Yartseva, V. M. Solntsev, N. İ. Tolstoy (Moskova, 1997), s. 410-411; aynı yazar, *İstoričeskaya grammatika turetskogo yazıkı* (Moskova, 1991), s. 170-171.

⁴⁶² E. A. Grunina, "Oğuzskiy yazık", *Yazıkı mira. Tyurkskiye yazıkı*, s. 89.

içinde, Karadeniz kıyısındaki eski Bizans eyaleti Paflagonya'nın (Bendereğli'den Samsun'a kadar) halk dili, Kıpçak etkisi altındaydı. En meşhur lehçeler Bartın⁴⁶³ (Parthenia⁴⁶⁴) ve daha az ölçüde Kastamonu lehçeleriydi.⁴⁶⁵

Kastamonu'nun modern lehçesi, belirgin Kıpçak özelliklerine sahiptir.⁴⁶⁶ Bu özellikler şunlardır:

1. K- sesini G- sesine dönüştürme: 'karşısında' yerine 'garşısında', 'kalbur' yerine 'galbur'.

2. ğ- sesinin -v- sesine dönüştürülmesi: 'bağırmaq' yerine 'bovurmaq', 'çağırmaq' yerine 'çuvurmaq'.

3. -ñ → -y (eklerdeki) dönüşümü: 'padişahın' yerine 'padişahiy', 'ne yapacaksan' yerine 'napacasay'.⁴⁶⁷

4. Dil bilgisinde, ilerleyici fiil şekli -a (-la), edebi Türkçenin -yor'una karşılık gelir. Bu nedenle 'geliyor' yerine 'geliya' kullanılır ve 'çağırıyorlar' yerine 'çuvuryala' geçer.⁴⁶⁸

-a (-la) şekli muhtemelen Türkmencedeki şimdiki zamana benzemekte olup, Türkçe formu -yor'a karşılık gelir: Türkmencedeki 'gelyar', Türkçe 'geliyor'a karşılık gelir.⁴⁶⁹

K- sesinin G- sesine dönüşümü, Anadolu'nun çoğu Türk diyalektinde gerçekleştiği için genel olarak ortak Oğuz tabakasına atfedilmelidir.⁴⁷⁰ Ancak, -ñ → -y ve -ğ- → -v- gibi geçişler daha ilginçtir; çünkü bunlar Kıpçak etkisinden kaynaklanıyor

⁴⁶³ Z. Korkmaz, "Bartın ve Yöresi Ağızları Üzerine", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, II, s. 129-133; aynı yazar, "Bartın ve Yöresi Ağızlarındaki Lehçe Tabakalaşması", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, II, s. 162-164, 170-174, 177-178; aynı yazar, "Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, II, s. 206; aynı yazar, "Anatolian dialects", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, II, s. 258.

⁴⁶⁴ K. Belke, *Paphlagonien und Honorias* [Tabula Imperii Byzantini, 9] (Vienna, 1996), pp. 258- 259.

⁴⁶⁵ D. A. Korobeinikov, *Severnaya Anatoliya v XI-XV vekov: naslediye Vizantii v epoxu tyurkskix zavoyevaniy* (Doktora Tezi), (Moskova, 1997), s. 550-554.

⁴⁶⁶ A. P. Vekilov, *Turetskaya dialektologiya* (Leningrad, 1973), I. c., s. 81, metin No 42.

⁴⁶⁷ Grunina, *İstoričeskaya grammatika turetskogo yazıka*, s. 20"

⁴⁶⁸ "Векилов, *Türk Lehçeler Bilimi*, s. 81."

⁴⁶⁹ Grunina, *İstoričeskaya grammatika turetskogo yazıka*, s. 158.

⁴⁷⁰ Grunina, *İstoričeskaya grammatika turetskogo yazıka*, s. 25.

olabilir.⁴⁷¹ Bu Kıpçak etkisinin erken belirtileri ilk kez nerede görüldü? X. yüzyılda Oğuzlar ve Kıpçaklar hâlâ bir birlik oluşturmuyorlardı ve bu birliklerin ortak kabile kalıntıları, pek çok göçten sonra Paflagonya’da hayatta kalmış olabilir mi? Yoksa etkinin Karadeniz’in karşı kıyısından, Kırım ve Deşt-i Kıpçak gibi bölgelerden, XI. yüzyıldan itibaren Kumanlar veya Batı Kıpçaklar olarak bilinen grupların yaşadığı yerlerden gelmiş olabileceği ileri sürülebilir mi?

Korkmaz’a göre Kayı, Kınık, Avşar, Salur, Çepni, Bayındır, Bayat, Alayuntlu ve Eymür boyları, Anadolu’daki Oğuz lehçelerinin çekirdeğini oluşturmuştur.⁴⁷² Ancak Korkmaz yalnızca Kınık, Avşar ve Salur’a odaklanmıştır. Bu dokuz boyun içerisinde ise Kayı, Bayat, Alayuntlu ve Çepniler Batı Pontus ve Paflagonya’ya yerleştiler.⁴⁷³ Fakat Bryer’in Çepniler⁴⁷⁴ üzerine yapılan çalışmaları dışında diğerleri hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Gerçekte Oğuz göçleri ve yerleşimleri çok daha karmaşıktı. Bu boylar veya daha doğru bir ifadeyle bu boyların küçük çekirdekleri, yerel lehçeleri oluşturmuş veya etkilemiş olabilirlerdi; ancak Anadolu’nun yer isimlerine bakıldığında, Büyük Selçuklu dönemindeki büyük Türk göçlerinden sonra tek bir kabile birliğinin hayatta kalmadığı görülmektedir. Elimizde dağılmış boyların kaotik bir mozaik resmi bulunmaktadır. Örneğin, Salur Anadolu’nun her yerine dağılmıştır ve izlerine, özellikle Koçhisar, Konya ve Niğde’de rastlanmaktadır. Salur varlığından Koçhisar’dan Niğde’ye kadar bahsedebilir miyiz? Doğru cevap ‘Hayır’dır; çünkü aynı boy yarımada’nın kuzey bölgelerinde de, özellikle Kastamonu yakınlarındaki Küre, Çankırı, Sinop ve Bolu’da görülmüştür.⁴⁷⁵ Anadolu’nun yer isimlerine bakarsak, etkili dokuz boyun beşinden fazlasının Paflagonya’da bulunabileceğini görüyoruz. Bu tek başına, bölgedeki Türk yerleşimlerinin yoğunluğuna işaret etmektedir ve Bizans tarihçisi Nikephoros Gregoras’ın (öl. 1358 ile 1361 arasında) kanıtlarıyla

⁴⁷¹ “Korkmaz, “Die Frage des Verhältnisses”, s. 188; aynı yazar, “Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu”, s. 179; Sprache, Geschichte und Kultur der altaischen Völker. Protokollband der XII. Tagung der Permanent International Altaistic Conference 1969 in Berlin, eds. G. Hazai and P. Zieme [Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients, Band 5] (Berlin, 1974), p. 341.

⁴⁷² Korkmaz, “Die Frage des Verhältnisses”, s. 191; aynı yazar, “Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu”, s. 182.

⁴⁷³ “Korkmaz, “Die Frage des Verhältnisses”, s. 190-198; aynı yazar, “Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu”, ss. 182-187; aynı, “Bartın ve Yöresi Ağızlarındaki Lehçe Tabakalaşması”, ss. 175-178.

⁴⁷⁴ A. A. M. Bryer, “Greeks and Türkmens: the Pontic Exception”, *Dumbarton Oaks Papers* 29 (1975), s. 125, 132-133, şu eserde yeniden basılmıştır: *The Empire of Trebizond and the Pontos* [Variorum Reprints Series] (Londra, 1980); V; A. A. M. Bryer & D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, 2 ciltte (Washington DC, 1985), I. c., s. 140-141.

⁴⁷⁵ Korkmaz, “Die Frage des Verhältnisses”, s. 195-197; aynı yazar, “Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu”, s. 185-186; Sprache, Geschichte und Kultur der altaischen Völker, ss. 349-350.

doğrulanabilir. Gregoras, Paflagonya ve Pamphylia adlı iki eski Bizans eyaletini, XIII. ve XIV. yüzyılın başlarında Bizans Anadolu'sunun Türk fetihlerine trambolin olarak hizmet eden Türk eritme kazanları olarak bahsetmiştir.⁴⁷⁶

İbn Saîd ve Ebü'l-Fidâ da 1280'lerde ve 1320'lerde Paflagonya'daki Türk nüfusunun büyük olduğu üzerinde durdular.⁴⁷⁷ Bu ifadelerin geçerliliği, genel etnik tablo tarafından doğrulanabilir. Bir eritme kazasının doğası gereği, Yunan (Rum) nüfusun devam etme şanslarının az olması gerekirdi ve gerçekten de Paflagonya, fethedilmiş Bizanslıların torunları olan yerli Anadolu Yunanlıların (Rumların) hayatta kalamadığı nadir yerlerden biridir. Hatta Osmanlı döneminin sonundaki detaylı mülkiyet anketleri bile onlardan bahsetmemiştir. Kastamonu vilayetinin XIX. yüzyıl nüfus sayımı, 992,679 Müslüman ve yalnızca 21,507 Hristiyan'ı listeledi, bunların (Hristiyanların) çoğunluğunu Yunanlar (Rumlar) oluşturuyordu. Dramatik oranı karşılaştırmak için Nikomedia (İzmit) gibi bir örnek verilebilir. Osmanlılar tarafından 1337'de fethedilen şehir, aynı nüfus sayımına göre 129,715 Müslüman ve 40,795 Hristiyan'ı (büyük olasılıkla Yunanlar/Rumlar) barındırmaktaydı.⁴⁷⁸ Yunan nüfusunun uzun yıllar boyunca Osmanlı yönetimi altında Balkanlardan İzmit'e sürekli sızdığı öne sürülebilir, ancak var olan Yunanca lehçelerinin coğrafi dağılımı bunu doğrulamaz. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Anadolu'nun Yunanca lehçelerini inceleyen Richard Dawkins, Bitinya'da Balkan değil Anadolu kökenli olan belirsiz bir halk ağzını fark etmiştir. Bu yerel dil, Kapadokya'nın yerli Yunanca konuşmasına benzeyen, Bursa yakınlarındaki Herakleion/Iraklion (Gürekle), Demirtaş, Abulion ve Başköy köylerinde konuşuluyordu.⁴⁷⁹ Kastamonu ve Sinop'ta böyle lehçelere dair en küçük iz dahi bulunmaz. Diğer Anadolu illeriyle karşılaştırıldığında burada Yunanlar nüfusun en küçük bölümünü oluşturuyordu. Doğudaki Pontus Yunanlarının

⁴⁷⁶ Nicephorus Gregoras, *Historia Byzantina*, L. Schopen ve I. Bekker tarafından editörler, 3 ciltte (Bonn, 1829-1855), I. c., s. 137-138; P. Wittek, *Das Fürstentum Mentesche. Studie zur Geschichte Westkleinasiens im 13.-15. Jahrhundert* (İstanbul, 1934), s. 17-18; D. A. Korobeinikov, "The Revolt in Kastamonu, c. 1291-1293", *Byzantinische Forschungen*, cilt 28 (2004), s. 115-117.

⁴⁷⁷ Abū al-Hasan ibn Mūsā ine Saîd al-Maghribî, *Kitāb al-Jughrāfiyā* (Beyrut, 1970), s. 185-186; *Géographie d'Aboulféda*, ed. M. Reinaud (Paris, 1840), s. 393.

⁴⁷⁸ S. Vryonis, Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century* (Berkeley, Los Angeles, London, 1971), p. 447.

⁴⁷⁹ R. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor* (Cambridge, 1916), s. 37; D.A. Korobeinikov, "How 'Byzantine' were the early Ottomans? Bithynia in ca. 1290-1450", *Osmanskiy mir i osmanistika. Sbornik statey k 100-letiyu so dnya rojdeniya A. S. Tveritinovoy (1910-1973)*, editörler: İ. V. Zaytsev ve S. F. Oreshkova (Moskova, 2010), s. 215-216.

(Rumlarının) büyük toprakları bile Paflgonya'daki Yunan (Rum) nüfusuna katkıda bulunmadı.

Paflagonya'nın yer isimlerinde hayatta kalan Oğuz boy isimlerinin sayısı göz önüne alındığında, eritme kazanı tahmin edilebilir şekilde Oğuz olarak tanımlanmalıdır. Bu bakış açısından, yerel lehçelerde Kıpçak özelliklerinin hayatta kalmasının, ortak Oğuz-Kıpçak soyuyla açıklanması zor olabilir. Öte yandan, Kıpçak formları Osmanlı fetihlerinden önce varlığını sürdürmekteydi ve dolayısıyla bu durum, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sonraki etnik göçlerle açıklanamaz. Sinop'ta Ebü'l-Feth İsfendiyar döneminde (1391-1440) yazılan bir Kur'an tefsiri bulunmaktadır; bu İsfendiyar, Sinop ve Kastamonu beyi Kötürüm Bayezid'in (1361-1385) oğludur.⁴⁸⁰ Tefsir, lehçenin geri kazanılmasına izin veren açıklayıcı işaretlere sahiptir. Kısaltmalar (örneğin, 'ne oldu' yerine n'-oldı, نولدی⁴⁸¹), metnin yazılan formlar yerine yazımı yeniden ürettiğini gösterir. Bununla birlikte, tefsirin dil bilgisi formları, XV. yüzyıl Türk halk dili için bile eskimiş niteliktedir. En önemli unsurları listeleyeyim:

1. Gelecek zaman -ısar: alısar - "kesinlikle alacak", gideser - "kesinlikle gidecek".⁴⁸²
Bu (yani gelecek zamanın biçimi), Altın Orda'nın Kıpçak belgelerinde sıkça kullanılmıştır. XV veya XVI. yüzyılda bu biçim kaybolmuş ve yalnızca Lviv ve XVI. yüzyılın Batı Ukrayna'sı gibi izole yerel topluluklarda hayatta kalmıştır.⁴⁸³
2. Gelecek zaman tamlaması – ası/esi: gelesi zamanda - "gelecekte";⁴⁸⁴ Türkmen ve Azericede (Azerbaycan Türkçesinde) yaygın olan bu biçim, Türkiye'nin Oğuz lehçelerinde nadiren kullanılıyordu.⁴⁸⁵

⁴⁸⁰ C. Huart, "Un commentaire du Qorân en dialecte turc de Qastamoûni (XVème siècle)", Journal Asiatique 18, XIe série (1921), pp. 180-181.

⁴⁸¹ Aynı makale, s. 180.

⁴⁸² Aynı makale, s. 181.

⁴⁸³ Grunina, *İstoričeskaya grammatika turetskogo yazıka*, s. 170-171.

⁴⁸⁴ Huart, "Un commentaire du Qorân", s. 182.

⁴⁸⁵ Grunina, *İstoričeskaya grammatika turetskogo yazıka*, s. 134-135.

3. Geçmiş zamanla ilgili birinci tekil şahıs çekim eki –am/em: ederem - “olacağım”; varuram - “giderim (gideceğim)”.⁴⁸⁶ Bu biçim Doğu Anadolu’da belgelenmiştir ve hâlâ Azericede (Azerbaycan Türkçesinde) kullanılmaktadır.⁴⁸⁷

Genel olarak, yarım kalmış tefsirin bile analizi, Kastamonu lehçesinde XIV ve XV. yüzyıllarda Doğu Oğuz (Türkmen) ve Kıpçak izlerinin varlığını göstermektedir. Benzer özellikler, hem Kıpçak hem de Türkmen özellikleri, Kastamonu’nun modern lehçesinde bulunabilmekte ve bu da günümüzde hâlâ var olan yerel lehçenin erken ortaya çıkma tarihini göstermektedir. Bu lehçe, sonradan Osmanlılar dönemindeki göçlerden hafifçe etkilenmiştir. Gelecek zaman -ısar biçimi, Altın Orda’da yaygın olduğu XIII. yüzyılı işaret edebilirdi. Bu nedenle Kıpçak etkisinin Paflagonya’daki kökleri, Osmanlı öncesi döneme kadar izlenebilir.

Kastamonu, yaklaşık 1143 yılında Selçuklular tarafından fethedildi.⁴⁸⁸ Bu fetih, Paflagonya’yı böldü. Şehirler Amasra ve Herakleia Pontike (Bendereğli) de dâhil olmak üzere Bizans döneminin uzun ömürlülüğünün tadını çıkardı: Yarımada üzerinde kalan Bizans topraklarının büyük bir kısmı 1307 yılına kadar kaybedilmişken, Herakleia Pontike (Bendereğli), sadece 4 Temmuz 1360 tarihinde Türklere (ki bunlar Osmanlı değil) teslim edildi.⁴⁸⁹ Aynı zamanda, Amasra (ve yakınındaki Bartın) da neredeyse aynı dönemde Bizans hâkimiyetinden çıktı.⁴⁹⁰ Ancak artık Bizans egemenliğinde olmayan şehir Türkleşmemiştir. Çünkü 1374 ile 1378 yılları arasında Cenevizliler Amasra’da ticaret kolonileri kurdular, *Massaria di Caffa* kayıtlarına (1381) binaen orayı Samastro olarak adlandırdılar. Ceneviz kolonisi 1363’ten önce var olmuş olabilir, çünkü Amasra’da Ceneviz arması taşıyan bir Ceneviz yazıtı bulunmaktadır ve bu yazıtın arması 1339-1344 ve 1356-1363 yılları arasında görev yapan Doge Simone Boccanegra’ya aittir.⁴⁹¹ Bu, şehrin yasal olarak yerel bir Türk

⁴⁸⁶ Huart, “Un commentaire du Qorân”, s. 181.

⁴⁸⁷ Grunina, *İstoričeskaya grammatika turetskogo yazıka*, s. 165.

⁴⁸⁸ Korobeinikov, “The Revolt in Kastamonu, c. 1291-1293”, p. 90-94.

⁴⁸⁹ Belke, *Paphlagonien und Honorias*, s. 211; S. P. Lambrim, *Ἐνθυμήσεων ἤτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογή πρώτη*, Νέος Ἑλληνομνήμων 7 (1910), sayfa 143, § 66.

⁴⁹⁰ Belke, *Paphlagonien und Honorias*, s. 163.

⁴⁹¹ M. Balard, *La Romanie Génoise (XIIe – début du XVe siècle)*, 2 ciltte (Roma ve Cenova, 1978), I. c., s. 130. Krş.: С.П. Карпов, *Итальянские морские республики и Южное Причерноморье в XIII-XV вв.: проблемы торговли* (Moskova, 1990), ss. 71-72. Карпов, Amastris’teki Ceneviz ticaret kolonisinin kuruluş tarihi olarak 1378’i tercih eder.⁴⁹² Клавиho Рюи Гонсалес (Clavijo Ruy Gonzales), *Дневник путешествия ко двору Тимура в Самарканде в 1403-1406 гг.* (Itinéraire de l’Ambassade Espagnole à Samarkande en 1403-1406), ed. И.И. Срезневский [Сборник Отделения русского языка и словесности РАН, Т. 28] (Санкт-Петербург, 1881), s. 109. Chalcocondylas’ın ve Pseudo-Sphrantzes’in kroniğinin (Maçlarsa Melissenos’a atfedilen, ö. 1585) Kolhis’teki

emiri⁴⁹² hâkimiyetinde olduğu, ama fiilen 1360'tan 1459'a kadar Ceneviz egemenliği altında bulunduğu anlamına gelmektedir.

Paflagonya'nın Türk lehçelerindeki Kıpçak izleri, bölgenin hem Bizans hem de Selçuklu bölümlerinde, özellikle Amasra'ya çok yakın olan Bartın ve Kastamonu'da belgelenmiştir. İki bölüm arasındaki farklar, hem Bizans İmparatorluğu'nun hem de Selçuklu Sultanlığı'nın XIV. yüzyılın başlarına kadar Anadolu'nun siyasi haritasından silindiği gerçeğini aşmış olmalıdır. Bu lehçeler özdeş değildi. Korkmaz'a göre, Bartın lehçesindeki Türkmen etkisi, sonraki göçlerle Kastamonu'dan kaynaklanmıştır. Bu da Bartın üzerindeki Kıpçak etkisinin Türkmen etkisinden önce geldiği anlamına gelir.⁴⁹³ Tarihsel veriler, Korkmaz'ın dilbilimsel sonuçlarını doğruluyor. 1459 sonbaharında Sultan II. Mehmet Fâtiḥ (1444-1446; 1451-1481), ordusu ve donanmasıyla Amasra'nın teslim olmasını sağladı.⁴⁹⁴

Şehir sakinlerinin çoğunluğu İstanbul'a gönderildi ve başkent zaten sayıca fazla olan Hristiyan nüfusu arasına yerleştiler. Amasra, Paflagonya'nın derinliklerinden,

belirli bir Amastris ve yakınlardaki Çepni kabilesi hakkındaki kanıtları, bizim Paphlagonia'daki Amastris için geçerli değildir. Çepnilerin otlakları Pontos'un doğu bölümündeydi ve 'Kolhis Amastris'i Sultan Yıldırım Bayezid'in (1389-1402) 1400 civarında Doğu Anadolu'ya yönelik seferi sırasında alınmıştır. Laonicus Chalcocondylas, *Historiarum demonstrationes*, ed. E. Darcó, 2 cilt (Budapeşte, 1922-1927), cilt ii, s. 59; Georgios Sphrantzes, *Memorii 1401-1477. În anexă Pseudo-Phrantzes: Masarif Melissenos, Cronica 1258-1481*, ed. V. Grecu (Bükreş, 1966), ss. 220-222; Коробейников, *Северная Анатолия в XI-XV вв.*, ss. 562, 565-566, 572-578; аупі, "Восточные источники Лаоника Халкокондила. Эпизод 1: Походы Баязида I Йылдырыма в Малой Азии", in *Византийские Очерки* (Moskova, 1996), ss. 152-168.

⁴⁹² Клавиho Рюи Гонсалес (Clavijo Ruy Gonzales), *Дневник путешествия ко двору Тимура в Самарканде в 1403-1406 гг. (Itinéraire de l'Ambassade Espagnole à Samarkande en 1403-1406)*, ed. И.И. Срезневский [Сборник Отделения русского языка и словесности РАН, Т. 28] (Санкт-Петербург, 1881), s. 109. Chalcocondylas'ın ve Pseudo-Sphrantzes'in kroniğinin (Maçlarsa Melissenos'a atfedilen, ö. 1585) Kolhis'teki belirli bir Amastris ve yakınlardaki Çepni kabilesi hakkındaki kanıtları, bizim Paphlagonia'daki Amastris için geçerli değildir. Çepnilerin otlakları Pontos'un doğu bölümündeydi ve 'Kolhis Amastris'i Sultan Yıldırım Bayezid'in (1389-1402) 1400 civarında Doğu Anadolu'ya yönelik seferi sırasında alınmıştır. Laonicus Chalcocondylas, *Historiarum demonstrationes*, ed. E. Darcó, 2 cilt (Budapeşte, 1922-1927), cilt ii, s. 59; Georgios Sphrantzes, *Memorii 1401-1477. În anexă Pseudo-Phrantzes: Masarif Melissenos, Cronica 1258-1481*, ed. V. Grecu (Bükreş, 1966), ss. 220-222; Коробейников, *Северная Анатолия в XI-XV вв.*, ss. 562, 565-566, 572-578; аупі, "Восточные источники Лаоника Халкокондила. Эпизод 1: Походы Баязида I Йылдырыма в Малой Азии", in *Византийские Очерки* (Moskova, 1996), ss. 152-168.

⁴⁹³ Korkmaz, "Bartın ve Yöresi Ağızlarındaki Lehçe Tabakalaşması", s. 177.

⁴⁹⁴ İbn Kemal, *Tevâriḥ-i âl-i Osman: VII Defter (Tenkidli transkripsiyon)*, ed. Ş. Turan (Ankara, 1957), s. 177-179; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihân-nümâ (Neşri Tarihi)*, ed. F. R. Unat and M.A. Köymen, 2 vols (Ankara, 1987), II, s. 738-741; Tursun Beg, *The History of Mehmed the Conqueror*, eds. H. İnalcık and R. Murphey (Minneapolis, Chicago, 1978), pp. 44-45. Bütün Osmanlı kaynakları Amastris'in II. Mehmet (Fatih) tarafından 863 Hicri yılında (8 Kasım 1458 - 27 Ekim 1459) veya 864 Hicri yılında (28 Ekim 1459 - 16 Ekim 1460) alındığını belirtiyor. Ancak, doğru tarihin Eylül 1459 olduğu, kısa bir Bizans kroniğinde belirtilmiştir. E. Mioni, "Una inedita cronaca byzantina (dal. Marc. gr. 595)", *Rivista di Studi Bizantini e Slavi* 1 (1981), p. 77, § 59; Карпов, *Итальянские морские республики*, p. 76; idem, *История Трапезундской империи* (Sankt Petersburg, 2007), p. 431. Diğer Yunan kronikleri ise Amastris'in 1460 Eylülü ile 1461 yazı arasında düştüğünü öne sürmektedir. Die byzantinischen Kleinchroniken, ed. P. Schreiner, 3 vols (Vienna, 1975-1979), i, pp. 476 (16), 536 (46), 581 (12).

özellikle Eflâni'den gelen Türklerle yeniden dolduruldu.⁴⁹⁵ Gördüğümüz gibi, bu Türkler Türkmen etkisi altında olan bir lehçe konuşuyorlardı ve etnik göçleri modern Bartın lehçesindeki Türkmen özelliklerinin varlığını açıklamak için mükemmel bir neden olabilir.

Kastamonu'nun 'Türkmen' nüfusunun 1459'dan önce Bartın'a taşındığı pek olası değildir. Aksi halde Ceneviz belgeleri yeni gelenleri belirtirdi. Dahası, Münih'te bulunan, XV. yüzyılın başına tarihlenen Latince bir elyazması vardır ve bu yazma eser, "Günümüz Yunanlılarının Toprakları ve Manevi ve Dünyevi Mülkleri" ("Terre hodie Grecoz et dominia secularia et spiritualia ipsorum") başlığına sahiptir. Yazmaya göre Amasra şehir sakinleri Yunanca ve "Kefe gibi Tatarca" konuşuyordu; ancak yazmada kullandıkları her iki dilin de karakterleri Yunanca idi: "Tamen locuntur grecum et thartarescum, sicut in Capha, litteras grecas habentes".⁴⁹⁶ XV. yüzyılda 'Tatar' terimi kuşkusuz 'Kumanların soyundan gelenler' anlamına gelmekteydi, bu da Codex Cumanicus'ta belgelenmiştir. Codex'in ilk kısmı, yaklaşık olarak 1294 yılında oluşturuldu ve en geç 11 Haziran 1303 tarihine kadar kopyalandı; Kıpçak dili Comanicum veya Chomanico olarak etiketlenmişti.

Codex'in ikinci kısmı bu dili Tatarca ile aynı dil olarak adlandırılmıştır.⁴⁹⁷ Caffa (Kefe) ile yapılan karşılaştırma, açıkça Osmanlıların 6 Haziran 1475'teki fethinden önce oranın büyük ölçüde Tatar olan nüfusunu ima ediyordu.⁴⁹⁸ Caffa'nın batısında Suğdak (Sougdaia, Soldaia, Sourozh, Sudak) şehri vardı ve buradaki Tatar nüfusu da Yunanca karakterler kullanıyordu; bu durum, Suğdak'ta yazılmış olan ve pek çok Kıpçak ismi içeren *Synaxarion* isimli Yunanca eser aracılığıyla ispat edilmiştir.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ Chalcocondylas, *Historiarum demonstrationes*, II, ss. 217-218; Neşri, *Kitâb-ı Cihân-nümâ*, II, ss. 740-741; Die altosmanische Chronik des 'Âşikpâşâzâde, ed. F. Giese (Leipzig, 1928, yeniden basım: Osnabrück, 1972), ss. 146-147; Critobuli Imbriote Historiae, ed. D.R. Reinsch (Berlin ve New York, 1983), s. 131. G.T. Zorasın, *Χρονικὸν περὶ τῶν Τοῦρκων σουλτάνων κατὰ τὸν Βαρβαρίνον ἐλληνικὸν κώδικα* 111 (Atina, 1957), s. 103.

⁴⁹⁶ N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV-e siècle. IV-ème série (1453-1476)* (Bükreş, 1915), s. 34; Карпов, *Итальянские морские республики*, s. 71

⁴⁹⁷ Codex Cumanicus, Ed. G. Kuun, with the prolegomena by L. Ligeti (Budapeşte, 1981), ss. 1, 77, 160, 229 (ss. 1, 69, 122, 162); A.H. Гаркавец, *Кыпчакские языки: куманский и армяно-кыпчакский* (Alma-Ata, 1987), ss. 14-18.

⁴⁹⁸ Л.А. Пономарев, "Территория и население генуэзской Каффы по данным бухгалтерской книги - массарии казначейства за 1381-1382 гг.", in *Причерноморье в Средние века* (Moscow, Sankt-Petersburg, 2000), pp. 317-443.

⁴⁹⁹ M. Nystazopoulou, *Ἡ ἐν τῇ Ταυρικῇ Χερσονήσῳ πόλις Σουγδαία* (Athens, 1965), pp. 119-137; I. Vásáry, "Orthodox Christian Qumans and Tatars of the Crimea in the 13th-14th centuries", *Central Asiatic Journal* 32 (1988), pp. 266-271.

Tüm veriler, Paflagonya'nın Bizans bölümünde bir Kıpçak yerleşimi olduğunu göstermekteydi. Bu yerleşimin XIII. yüzyıldan önce ortaya çıktığı ve bu Kıpçakların Rum Sultanlığı'ndan (Anadolu Selçuklu Devleti'nden) geldiği olası değildir. Paflagonya'nın dağlık arazisi, doğudan büyük ölçekli bir göçe izin vermezdi. Daha muhtemelen olan, Yunanca karakterler kullanan ve dolayısıyla neredeyse Müslüman olmayan Amasra Kıpçakları, muhtemelen Bizanslılar tarafından yerleştirilmiş olabilir. Eğer öyleyse göç, III. İoannis Dukas Vatacis'in (1221-1254) hükümdarlığı döneminde, 1237'de gerçekleşmiş olabilir. Bu sırada Volga Bulgaristanı'nı yeni fetheden Moğollar tarafından kovalanan bir Kıpçak kavmi, Tuna Nehri'ni geçip Trakya'ya girdi.⁵⁰⁰ Hebrus (Evros, Meriç) boyunca toprakları tahrip ettiler.⁵⁰¹ III. İoannis, onları Bizans hizmetine girmeye ikna etmeyi başardı. Sonra onları Trakya ve Makedonya'ya yerleştirdi, ancak birçok Kıpçak da özellikle Frigya ve Büyük Menderes (Maeander) boyunca yaklaşık olarak 1242 yılında Anadolu'da araziler aldı.⁵⁰² Görünüşe göre Kıpçaklar daha geniş çapta yerleştiler; çünkü Smyrna (İzmir) ve Thrakesion temasının yakınında da varlıkları belgelenmiştir.⁵⁰³ Amasra Kıpçakları, 1237-1242 dönemindeki bu göçün bir parçası olabilir. Yunan yazarları Bizans Anadolu'suna başka Kıpçak göçlerinden bahsetmemiştir.

Kastamonu'nun Kıpçakları konusunda da Amasra Kıpçaklarıyla aynı sorunla karşı karşıyayız. Kastamonu, Selçuklu topraklarında bulunmasına ve başlıca Selçuklu merkezleri ile görece kolay bağlantılara sahip olmasına rağmen, Kastamonu'nun Kıpçakları Merkezi Asya'dan gelmemiş görünüyor. Son Harezmşah Celaledin Mengiburnı'nın (1220-1231) ölümünden sonra ordusunun kalan kısmını komutanlarından biri olan Hüsameddin Kırhan, Rum Sultanı I. Alaaddin Keykubad'ın (1219-1237) hizmetine girdi. Onlara geniş bir idari ikta verildi. Kırhan Erzincan'ı aldı,

⁵⁰⁰ Moğollar, Hicri 634 sonunda, yani 23 Ağustos 1237 tarihinde Volga Bulgaristan'ını fethetmişlerdir: Rashīd al-Dīn, *Jāmi' al-tawārikh*, ed. M. Rawshan, M. Mūsawī, 4 ciltte (Tahran, h.ş. 1373 / 1994), I. c., s. 668; Rashududdin Fazlullah, *Jami'u't-tawarikh*, çev. W.M. Thackston, 3 ciltte (Harvard, 1998-1999), II. c., s. 326-327; Рашид ад-Дин, *Сборник летописей*, çev. А.К. Арндса, Л.А. Хетагурова, О.И. Смирновой, Ю.П. Верховского, 3 ciltte (Moskova ve Leningrad, 1946-1960), II. c., s. 37-38.

⁵⁰¹ Georgius Acropolites, *Opera*, eds. A. Heisenberg and P. Wirth, 2 vols (Stuttgart, 1978), i, pp. 53-54; Георгий Акрополит, *История*, пер. П.И. Жаворонкова (Sankt-Petersburg, 2005), p. 72; George Akropolites, *The History*, trans. R. Macrides (Oxford, 2007), pp. 199-200; I. Vásáry, *Cumans and Tatars. Oriental military in the pre-Ottoman Balkans, 1185-1365* (Cambridge, 2005), pp. 63-64, 67.

⁵⁰² Gregoras, *Historia Byzantina*, i, pp. 36-37; A. Savvides, *Oi Κομάνοι (Κουμάνοι) καὶ τὸ Βυζάντιο (11ος – 13ος αἰ. μ.Χ.)*, *Byzantina* 13 (1985), pp. 949-954.

⁵⁰³ Д.А. Коробейников, “Кыпчаки на восточных границах Никейской (Византийской) империи в XIII в.”, in *ПОЛЕМОЛОГОС. Сборник статей памяти профессора В.В. Кучмы*, сост. Н.Д. Барабанов (Volgograd, 2012), pp. 343-358.

yardımcısı Bereket Han Amasya'yı aldı, diğer komutanlar Küçlü Senggum ve Yılan Nuğu ise sırasıyla Larende ve Niğde'ye atandılar.⁵⁰⁴ Tüm bu merkezler (Erzincan, Amasya, Larende ve Niğde) Kastamonu'dan uzaktı. I. Keykubad 'ın halefi olan Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1245), Hârizmlileri Suriye'ye sürdü (burada 1246'da Eyyûbîler tarafından nihai bir şekilde mağlup edildiler),⁵⁰⁵ ancak az sonra politikasını değiştirip onları geri davet etti.⁵⁰⁶ Sultan'ın kötü niyetine rağmen, bazı Hârizm Kıpçakları gerçekten geri döndüler ve 1249 yılında bunlardan "Suriye'den geri dönmüş olan" Kıpçak elit birlikleri ve paralı askerler olarak bahsedildi.⁵⁰⁷ Ancak bu Kıpçakların nerede yerleşik olduklarını bilmiyoruz.

Paflagonya'ya Kıpçak göçü açısından Kırım'ı bir atılım noktası olarak gösteren tek ana kaynak, İbn Bibî'nin kroniğinin Yazıcıoğlu Ali tarafından Sultan II. Murad (1421-1451) için yapılan Osmanlıca tercümesiydi. Tercüme, İbn Bibî'nin zorlu Farsça metninin kesinlikle tam bir aktarımı değildi. Aksine, birçok ek veri içeriyordu. Bu eklemelerden biri, Sultan Alaaddin Keykubad 'ın emri altında Kırım'ı istila eden ve Suğdak'ı fetheden Selçuklu komutanı Emir Hüsameddin Çoban'ı tanımlayan methiyeydi; bu olay 1221-1222, 1225 veya 1227 civarında gerçekleşmiş olabilir.⁵⁰⁸ Yazıcıoğlu Ali'nin metni şöyle diyor: "Sonra sağ kol beylerbeyi Hüsameddin Çoban (Allah ona rahmet eylesin), Kayı [boyundan] olan birisiydi.⁵⁰⁹ [O kadar çok] nökerlere sahip olan daha büyük ve güçlü bir bey [hiç olmamıştı], ... Dünyanın dört bir yanından bilgiler, şairler, sanatçılar, kahramanlar (alp), bahadırlar ve yiğitler, cömertliği ve hediyeleri için onun sarayına (kelimenin tam anlamıyla - 'Porte', kapu) umutla gelirlerdi. İhsanları ve bağışları soylu ve sıradan [insanlar] arasında [eşit olarak] dağıtıldı. Kayı ve Bayat [kabilelerinden] güçlü yiğitleri Kıpçak köleleriyle bir araya getirdi ve onlara savaş sanatlarını öğrenmelerini emretti. Rabb'in rahmetini dileyerek onları kutsal savaşa (gaza) gönderdi. Kendisi sınır bölgesinde (uc) sürekli olarak gaze

⁵⁰⁴ İbn Bîbî, *Histoire des Seldjoudes d'Asie Mineure, d'après l'abrégé du Seldjouknâme d'Ibn-Bîbî: texte persan*, ed. M.T. Houtsma [Recueil de textes relatifs à l'histoire des Seldjoudes, IV] (Leiden, 1902), pp. 190-192; H.W. Duda, *Die Seldschukengeschichte des Ibn Bîbî* (Copenhagen, 1959), pp. 183-184; İbn-i Bîbî, *El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-umûri'l-'Alâ'iyye*, önsöz ve fihristi hazırlayan A.S. Erzi (Ankara, 1956), pp. 433-436.

⁵⁰⁵ İbn Bîbî, *Histoire des Seldjoudes*, ss. 209-211; Duda, *İbn Bîbî'nin Selçuklu Tarihi*, ss. 201-202.

⁵⁰⁶ İbn Bîbî, *Histoire des Seldjoudes*, ss. 220-221; Duda, *İbn Bîbî'nin Selçuklu Tarihi*, ss. 211-212.

⁵⁰⁷ İbn Bîbî, *Histoire des Seldjoudes*, s. 264; Duda, *İbn Bîbî'nin Selçuklu Tarihi*, s. 338; İbn-i Bîbî, *El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*, s. 584.

⁵⁰⁸ A.C.S. Peacock, "The Saljûq Campaign against the Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of 'Alâ' al-Dîn Kayqubâd," *Journal of the Royal Asiatic Society* 16/2, Series 3 (2006): 133-149.

⁵⁰⁹ Burada, Yazıcıoğlu Ali, Türk kabilelerinin ordusunun geleneksel olarak sağ ve sol kanatları arasındaki ayrımı kastetmektedir. Selçuklular Anadolu'ya doğudan gelmişlerdir, bu yüzden sağ kanat, Sultanlığın kuzey bölgelerinin ordularını ifade ediyordu ve bunun merkezinde de Paflagonya bulunuyordu.

savaşını yönetirdi. Her yıl, dārū'l-harb'dan⁵¹⁰ alınan tüm ganimetleri Mekke, Medine ve Kudüs'e, Ali'nin soyundan gelenlere (sādāt),⁵¹¹ mutasavvıflara ve mücavirlere⁵¹² sadaka olarak gönderirdi. Kastamonu beyliğine sahip olan onun soyundan gelenler, atalarının büyük yollarını takip ettiler ve aynı şekilde iyilik gösterdiler".⁵¹³

Hüsameddin Çoban Bey'in dindar bir Müslüman hükümdar olarak tasvir edilmesi, önemli açıklamalar içeriyordu. İlk olarak, Çoban Bey'in soyağacı Kayı kabilesi üzerinden Osmanlılarla bağlantılandırıldı. İkincisi, Yazıcıoğlu Ali'nin Paflagonya'daki etnik durum hakkında anlatımı oldukça netti. Burada, Kastamonu'nun nüfusunun güçlü bir Oğuz/Türkmen (Yazıcıoğlu Ali'ye göre Kayı ve Bayat) ve Kıpçak katmanına sahip olduğunu modern bilim insanlarının önerisini tamamen destekledi. Ancak Yazıcıoğlu Ali'ye göre bu Kıpçaklar, Hüsameddin Çoban Bey'in zafer dolu Kırım Seferi sırasında esir alınan kölelerdi. Kıpçak göçünün Selçuklulara ait olan Paflagonya'ya ne kadar büyük ölçekte olduğunu bilmiyoruz, ancak iki gözlemde bulunmak gerekmektedir. İlk olarak, XIII. yüzyılın ikincii yarısında oldukça yaygın olan Kıpçak köle ticareti, Mısır'daki Memlûk askerî gücünün büyümesini sürdürdü. Bu ticaretin Paflagonya'yı da etkilemiş olması muhtemeldir, zira limanları Kırım'a en kısa mesafede bulunuyordu. İkinci olarak, Yazıcıoğlu Ali'nin metni tarihsel kesinlikten yoksun değildir. O, XV. yüzyılın Osmanlı saray mensubu olarak, Paflagonya'daki Kıpçak nüfusunun kökenini bilebilirdi, çünkü etnik farklılıklar onun döneminde daha belirgindi. Ancak Kastamonu'daki bu kadar çok sayıdaki Kıpçak, bütün vilayetin lehçesini etkiledikleri için, Hüsameddin Çoban Bey'in kampanyasından hemen sonra Kırım'dan gelmediler. Onlar kuşkusuz XIII. ve XIV. yüzyılın daha geniş bir zaman dilimi boyunca daha yaygın şekilde yerleştiler.

⁵¹⁰ Dārū'l-harb, İslam kanunlarının yasaklandığı ve fethedilmesi gereken, savaşın olduğu topraklardı. Bu anlamda terim, dārū's-sulh, yani ateşkesin olduğu toprakların ötesindeki yerleri ifade ederdi. Bu, gayr-ı İslam topluluklarının ve devletlerinin Müslüman toplulukla anlaşma imzaladığı yerlerdi ve dārū'l-İslām, yani İslam topraklarının zıddıydı. A. Abel, "Dār al-Harb", *The Encyclopaedia of Islam*, Yeni Baskı, 11 cilt, (Leiden, Londra, 1960-2002), ii, s. 126; aynı, "Dār al-Islām", *Encyclopaedia of Islam*, ii, ss. 127-128; Ислам. Энциклопедический словарь, S.M. Прозоров (Moskova, 1991), s. 56.

⁵¹¹ Sādāt, dördüncü Doğru Halife Ali'nin (656-661) tüm eşlerinden ancak Peygamberin kızı Fâtıma bint Muhammed'den olan çocuklarıdır. J.W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon, Shewing in English the Significations of the Turkish Terms* (Constantinople, 1890; reprinted, Istanbul: 2006), 1026.

⁵¹² "Devamlı dua edenler, bir cami veya peygamber türbesine yakın yaşayanlar": D. Kélékian, *Dictionnaire turc-français* (Constantinople: 1911), s.v. "mujāwir"; J.W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon, Shewing in English the Significations of the Turkish Terms* (Constantinople, 1890; reprinted, Istanbul: 2006), 1745.

⁵¹³ M.Th. Houtsma, ed., *Histoire des Seldjucides d'Asie Mineure d'après Ibn-Bībī: texte turc, [Recueil des textes relatifs à l'histoire des Seldjucides, iii]* (Leiden: 1902), 320-321; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Tarihi)*, ed. A. Bakır (Istanbul: 2009), 443-444.

4.3.3 Kaynakça

Abel, A. “Dār al-Ḥarb,” in *The Encyclopaedia of Islam*, New Edition, 11 Vols, (Leiden, London, 1960-2002), II, p. 126.

-----, “Dār al-Islām,” in *Encyclopaedia of Islam*, II, pp. 127-128.

Acropolis, Georgius. *Opera*, eds. A. Heisenberg and P. Wirth, 2 Vols (Stuttgart, 1978), I.

Акрополит, Георгий. *История*, пер. П.И. Жаворонкова (Sankt-Petersburg, 2005).

Akropolis, George. *The History*, trans. R. Macrides (Oxford, 2007).

Balard, M. *La Romanie Génoise* (XIIe – début du XVe siècle), 2 Vols (Rome and Genoa, 1978), I.

Belke, K. *Paphlagonien und Honorias* [*Tabula Imperii Byzantini*, 9] (Vienna, 1996).

Brendemoen, B. “Greek and Turkish Language Encounters in Anatolia,” in *Language Encounters Across Time and Space*, eds. B. Brendemoen, E. Lanza, E. Ryen (Oslo, 1999), pp. 353-378.

Bryer, A. A. M. “Greeks and Türkmens: The Pontic Exception,” *Dumbarton Oaks Papers* 29 (1975), pp. 113-149, reprinted in *The Empire of Trebizond and the Pontos* [*Variorum Reprints Series*] (London, 1980), article V; A. A. M. Bryer and D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, 2 Vols. (Washington DC, 1985).

Chalcondylas, Laonicus. *Historiarum Demonstrationes*, ed. E. Darcó, 2 Vols. (Budapest, 1922-1927), II.

Codex Cumanicus, MS Marc. lat. 549, Fondo antico, Coll. 1597, fol. 1 (l.5), 35v (l.2), 61v (l.25), 81v (l.32).

Codex Cumanicus, ed. G. Kuun, with prolegomena by L. Ligeti (Budapest, 1981), pp. 1, 77, 160, 229 (pp. 1, 69, 122, 162).

Critobuli Imbriotae Historiae, ed. D. R. Reinsch (Berlin and New York, 1983).

Dawkins, R. *Modern Greek in Asia Minor* (Cambridge, 1916).

Die Byzantinischen Kleinchroniken, ed. P. Schreiner, 3 Vols. (Vienna, 1975-1979), I, pp. 476 (16), 536 (46), 581 (12).

Die Altosmanische Chronik des 'Āṣīkpāšāzāde, ed. F. Giese (Leipzig, 1928, reprint: Osnabrück, 1972).

Duda, H.W. *Die Seltschukengeschichte des Ibn Bībī* (Copenhagen, 1959).

Garkavets, A. N. *Kıpçakskie yazyki: kuman'skiy i armyano-kipçakskiy* (Alma-Ata, 1987).

Géographie d'Aboulféda, ed. M. Reinaud (Paris, 1840).

Gregoras, Nicephorus. *Historia Byzantina*, eds. L. Schopen and I. Bekker, 3 Vols. (Bonn, 1829-1855), I.

Grunina, E. A. [Paragraph 2.7.0] "Dialekty," in A. N. Kononov *Turtskiy yazyk*, in *Yazyki mira. Tyurkskie yazyki*, ed. V. N. Yartseva, V. M. Solntseva, N. I. Tolstogo (Moscow, 1997), pp. 394-411.

-----, "Oguzskiy yazyk," in *Yazyki mira. Tyurkskie yazyki*, pp. 81-89.

-----, *Istoricheskaya grammatika turetskogo yazyka* (Moscow, 1991).

Histoire des Seldjoucides d'Asie Mineure d'après Ibn-Bībī: texte turc, ed. M. Th. Houtsma [*Recueil des textes relatifs à l'histoire des Seldjoucides*, iii] (Leiden, 1902).

Huart, C. “Un commentaire du Qorân en dialecte turc de Qastamoûni (XVème siècle),” *Journal Asiatique* 18, XIe série (1921), pp. 161-216.

Iorga, N. *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV-e siècle*. IV-ème série (1453-1476) (Bucharest, 1915).

Ibn Bībī, *Histoire des Seldjoucides d'Asie Mineure*, d'après l'abrégé du *Seldjouknāme* d'Ibn-Bībī: texte persan, ed. M. T. Houtsma [*Recueil de textes relatifs à l'histoire des Seldjoucides*, iv] (Leiden, 1902).

-----, *El-Evāmīrū 'l-'Alā 'iyye fī 'l-umūri 'l-'Alā 'iyye*, [önsöz ve fihristi hazırlayan A. S. Erzi], (Ankara, 1956).

Ibn Kemal, *Tevârih-i âl-i Osman: VII Defter (Tenkidli transkripsiyon)*, ed. Ş. Turan (Ankara, 1957).

Ibn Sa'īd al-Maghribī, *Kitāb al-Juġhrāfiyā* (Beirut, 1970).

Islām Encyklopedicheskiy slovar', ed. S. M. Prozorova (Moscow, 1991).

Karpov, S. P. *Italianskie morskije respubliki i Yuzhnoye Prichernomorye v XII-XV vv.: problemy trgovli* (Moscow, 1990).

-----, *Istoriya Trapezundskoy imperii* (Sankt-Petersburg, 2007).

Kélékian, D. *Dictionnaire turc-français* (Constantinople, 1911), s.v. mujāwir; Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*.

Klavixov, Ruy Gonzales. *Dnevnik puteshestviya ko dvory Timura v Samarkande v 1403-1406 gg.* (Itinéraire de l'Ambassade Espagnole à Samarkande en 1403-1406), ed. I. I. Sreznevsky [*Sbornik Otdeleniya russkogo yazyka i slovesnosti RAN*, T. 28] (Sankt-Petersburg, 1881).

Korkmaz, Z. “Die Frage des Verhältnisses der anatolischen Mundarten zu ihrer ethnischen Struktur” in eadem, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 2 Vols (Ankara, 1995), II, pp. 188-198.

-----, “Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu”, in eadem, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, II, pp. 179-187.

-----, “Bartın ve Yöresi Ağızları Üzerine”, in eadem, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, II, pp. 128-149.

-----, “Bartın ve Yöresi Ağızlarındaki Lehçe Tabakalaşması”, in eadem, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, II, pp. 162-178.

-----, “Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bu Güncü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar”, in eadem, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, II, pp. 199-248.

-----, “Anatolian dialects”, in eadem, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, II, pp. 249-273.

Korobeynikov, D. A. *Severnaya Anatoliya v XI-XV vv.: Nasledie Vizantii v epokhu turskikh zavoeny* [PhD dissertation] (Moscow, 1997).

-----, “Kıpçaki na vostochnykh granitsakh Nikeyskoy (Vizantiyskoy) imperii v XIII v.”, in *ΠΟΛΕΜΟΛΟΓΟΣ. Sbornik statey pamyati professora V.V. Kuchmy*, sast. N. D. Barabanov (Volgograd, 2012), pp. 343-358.

Korobeynikov, D. A., “The Revolt in Kastamonu, c. 1291-1293”, *Byzantinische Forschungen*, 28 (2004), pp. 87-118.

-----, “How ‘Byzantine’ were the early Ottomans? Bithynia in ca. 1290-1450”, in *Osmaniskii mir i osmanistika. Sbornik statey k 100-letiyu so dnya rozhdeniya A.S. Tveritinovoy (1910-1973)*, izd. I.V. Zaytsev and S.F. Oreshkova (Moscow, 2010), pp. 215-239.

Lampros, S. P. *Ἐνθυμήσεων ἤτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη, Νέος Ἑλληνομνήμων* 7 (1910).

Mioni, E. “Una inedita cronaca byzantina (dal. Marc. gr. 595)”, *Rivista di Studi Bizantini e Slavi* 1 (1981), pp. 71-87.

Neşri, Mehmed. *Kitāb-ı Cihān-nümā* (Neşrī Tarihi), eds. F. R. Unat and M.A. Köymen, 2 Vols (Ankara, 1987), II.

Nystazopoulou, M. *Ἡ ἐν τῇ Ταυρικῇ Χερσονήσῳ πόλις Σουγδαία* (Athens, 1965).

Peacock, A.C.S. “The Saljūq Campaign against the Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of ‘Alā’ al-Dīn Kayqubād”, *Journal of the Royal Asiatic Society* 16/2, Series 3 (2006), pp. 133-149.

Ponomarev, L. A. “Territoriya i naselenie genuezskoy Kaffy po dannym bukhtgalterskoy knigi - massarii kaznacheystva za 1381-1382 gg.”, in *Prychernomorye v Srednie veka* (Moscow, Sankt-Petersburg, 2000), pp. 317-443.

Rashīd al-Dīn, Jāmi‘ al-tawārīkh, ed. M. Rawshan, M. Mūsawī, 4 Vols (Tehrān, h.sh. 1373 / 1994), I.

Rashududdin, Fazlullah, *Jami ‘u ‘t-tawarikh: Compendium of Chronicles*, trans. W.M. Thackston, 3 Vols (Harvard, 1998-1999), II.

Рашид ад-Дин, Сборник летописей, пер. А.К. Арендса, Л.А. Хетагурова, О.И. Смирновой, Ю.П. Верховского, 3 Vols (Moscow and Leningrad, 1946-1960), II.

Redhouse, J.W. *A Turkish and English Lexicon, Shewing in English the Significations of the Turkish Terms* (Constantinople, 1890, reprinted Istanbul, 2006).

Savvides, A. *Οἱ Κομάνοι (Κουμάνοι) καὶ τὸ Βυζάντιο (11ος – 13ος αἰ. μ.Χ.)*, *Byzantina* 13 (1985).

Sphrantzes, Georgios. *Memorii 1401-1477. În anexă Pseudo-Phrantzes: Macarie Melissenos, Cronica 1258-1481*, ed. V. Grecu (Bucharest, 1966).

-----, "Vostochnye istochniki Laonika Khalkokondilya. Epizod 1: Pokhody Bayazida I Yildyryma v Maloy Azii", in *Vizantiyskie Ocherki* (Moscow, 1996), pp. 152-168.

Sprache, Geschichte und Kultur der altaischen Völker. Protokollband der XII. Tagung der Permanent International Altaistic Conference 1969 in Berlin, eds. G. Hazai and P. Zieme [*Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients, Band 5*] (Berlin, 1974).

Sümer, F. *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, boy teşkilatı, destanları* (İstanbul, 1992).

Tursun Beg, *The History of Mehmed the Conqueror*, eds. H. İnalcık and R. Murphey (Minneapolis, Chicago, 1978).

Wittek, P. *Das Fürstentum Mentesche. Studie zur Geschichte Westkleinasiens im 13.-15. Jahrhundert* (İstanbul, 1934).

Vásáry, I. "Orthodox Christian Qumans and Tatars of the Crimea in the 13th-14th centuries", *Central Asiatic Journal* 32 (1988), pp. 260-271.

-----, *Cumans and Tatars. Oriental military in the pre-Ottoman Balkans, 1185-1365* (Cambridge, 2005).

Vekilov, A. P. *Turetskaya dialektologiya* (Leningrad, 1973), I.

Vryonis, S. Jr. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century* (Berkeley, Los Angeles, London, 1971).

Yazıcızade Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Tarihi)*, ed. A. Bakır (Istanbul, 2009).

Zoras, G. T. *Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων κατὰ τὸν Βαρβερῖνον ἐλληνικὸν κώδικα 111* (Athens, 1957).

4.4 Bruno De Nicola: İlhanlı Devleti'nin Ücra Bir Bölgesi Üzerine: 13. Yüzyılın İkinci Yarısında Moğolların Kastamonu Eyaleti ile İlişkisi⁵¹⁴

4.4.1 Özet

1243 yılında Moğolların Anadolu Selçuklularına karşı elde ettikleri kesin zaferin ardından, Moğollar ve onların İranlı yetkilileri, Anadolu'nun İlhanlı İmparatorluğu'ndaki rolü konusunda farklı yaklaşımlar benimsediler. Moğol yönetiminin etkisi ve Anadolu halkının bu yönetimi karşılama biçimi homojen değildi. Anadolu'nun doğu bölgeleri, Moğol sarayının Kuzeybatı İran'da yer alması nedeniyle politik olarak daha sıkı bir kontrol altındaydı ve bu da onlara fazla manevra alanı bırakmamış olabilir. Buna karşılık, 13. yüzyılın ikincii yarısında Anadolu'nun batı bölgelerinde, Moğol üstünlüğü, zayıflamış ama prestijli Bizans'a yakınlık ve Türkmen kabilelerinin varlığı gibi karmaşık bir siyasi ortam içinde çeşitli yerel hanedanlar ortaya çıktı. Bu hanedanlardan biri de 13. yüzyılın sonlarında Kuzeybatı Anadolu'da hüküm süren Kastamonu Çobanoğullarıydı.

Bu makale, İlhanlı İmparatorluğu'nda merkez ve çevre arasındaki ilişkilerin genel bir değerlendirmesini sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Kastamonu'daki Çobanoğulları yönetimine ve İran Moğolları karşısındaki siyasi, dini ve kültürel gelişimlerine odaklanıyoruz. Amacımız, dönemin genel anlatılarında yer alan Moğol yönetimi hakkındaki farklı görüşleri, sadece dönemin yöneticileri için yerel olarak hazırlanan eserleri de inceleyerek karşılaştırmaktır. Yerel ve genel kaynakları karşılaştırarak, İlhanlı İmparatorluğu'nun çevre bölgelerindeki yerel hanedanlar ile İran Moğollarının merkezi yönetimi arasındaki karmaşık siyasi ilişkinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmayı hedefliyoruz.

⁵¹⁴ Bu sonuçlara ulaşan araştırma, Avrupa Birliği'nin Yedinci Çerçeve Programı (FP/2007–2013) kapsamında Avrupa Araştırma Konseyi tarafından desteklenen ERC Hibesi Anlaşması No. 208476, “The Islamisation of Anatolia”, yaklaşık 1100–1500” tarafından finanse edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kastamonu, Çobanoğulları, Yerel kaynaklar, Uc bölgesi, Merkeziyetçilik

4.4.2 Giriş

Orta Doğu'daki Moğol istilalarının etkisi, özellikle son yıllarda yoğun araştırmalara konu olmuştur.⁵¹⁵ Araştırmacılar, Moğolların İslam dünyasına getirdiği zararları ve faydaları askerî, dinî, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda değerlendirmişlerdir.⁵¹⁶ Bununla birlikte, Anadolu örneğinde, Moğol dönemi, örneğin İran veya Çin'deki Moğolların tarihi ile karşılaştırıldığında hâlâ yeterince çalışılmamıştır. Bunun birkaç nedeni vardır. Bir yandan, Anadolu, Tebriz merkezli İlhanlı iktidarının uzak bir sınır ülkesiydi ve bu nedenle Anadolu, temel İlhanlı kaynaklarında marjinal bir yer tutar. Diğer yandan, Türk tarih yazımı geleneği, dönemi geleneksel olarak, 13. yüzyılın başlarında Anadolu Selçukluların altın çağı ile 14. yüzyılda Osmanlıların yükselişi arasındaki bir geçiş dönemi olarak görerek göz ardı etmiştir (Melville, 2009).⁵¹⁷ Anadolu, İlhanlı hükümdarlarının gözünde uzak bir ülke olarak düşünüldüğünde, bu yarımada'nın batı bölgeleri daha da uzakta bulunmaktaydı. Bu bölgeler, 13. yüzyılın ikincii yarısında farklı yerel hanedanların ortaya çıktığı karmaşık bir siyasi ortamda Moğol yönetimi, çürümekte olan ancak prestijli Bizans'a yakınlık ve Türkmen kabilelerinin varlığını bir araya getiriyordu. Osmanlı öncesi Anadolu tarihine yönelik klasik yaklaşım, genellikle bu yarımada'da siyasi parçalanmanın (Beylikler dönemi) İran'da Moğol yönetiminin çökmesi ve ardından 14. yüzyılın başlarında Rum (Anadolu) toprakları üzerindeki siyasi etkisinin kaybı ile başladığını öne sürmüştür (Melville, 2016, ss. 309-335). Bu görüş, Moğolların getirdiği siyasi yıkımdan önceki dönemde siyasi birliğin var olduğunu ima etmektedir ve bu, özellikle Anadolu Selçuklularına bağlanılmaktadır. Ancak Moğol hâkimiyetinin sona ermesiyle birlikte Beylikler döneminin ortaya çıkışı arasında net bir ilinti olduğu fikri gözden geçirilmelidir. Anadolu'nun siyasi parçalanması 14. yüzyıldan önce başlamıştı. Bu, düşmanlıkların ve ittifakların siyasi bağlamında döngüsel bir süreçti. Kastamonu şehri ve çevresi, 13. yüzyıl boyunca var olan bu yerel siyasi yapıların iyi bir örneğini teşkil

⁵¹⁵ Moğol çalışmalarında genel bir bakış için, Morgan, 1985, ss. 120-125; Biran, 2013, ss. 1021-1033.

⁵¹⁶ Bkz. Lambton, 1988; De Nicola ve Melville'in 2016'daki makale derlemesi ve daha yakın zamanda Hope, 2016

⁵¹⁷ Osmanlı-Moğol ilişkilerinin ihmal edilmesi, 14. ve 15. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında da açıktır (Tezcan, 2013, ss. 23-38).

eder. Bu dönemde, bölge çoğunlukla yerel Türkmen Çobanoğulları hanedanı tarafından yönetiliyordu (yak. M.S. 1211-1308). 11. yüzyılda Anadolu'ya Türklerin gelmesi, bir Bizans vilayeti olan Paflagonya'yı İslam ve Hristiyanlık arasında siyasi, dinî ve kültürel bir sınır bölgesine dönüştürdü. İki yüzyıl sonra, bu alan, hâlâ nispeten büyük bir Rum-Hristiyan nüfusunun yaşadığı yer olmasına rağmen, İran Moğolları ile Bizans arasındaki batı sınırı haline geldi. Fakat yerel elitlerin yönetimi altında bu nüfusun çoğunluğu 1240'lardaki Moğol istilaları zamanına kadar büyük ölçüde İslamlaştı. Dahası, 13. yüzyılın ikinci yarısında, bölge, Müslüman âlimlerin, bilim adamlarının himayesini ve İslâmî kurumların desteğini içeren İslam kültürünü benimsedi (Yücel, 1991). Bu makalenin amacı, bu belirli yerel hanedanın tarihine odaklanmak ve Anadolu yarımadasının bu kuzeybatı köşesi ile Moğol yönetimi arasındaki ilişkinin 13. yüzyıl ikinci yarısında değişen dinamiklerini tartışmaktır. Bu çalışma, İlhanlı İmparatorluğu'nda merkez ile uc arasındaki karmaşık ilişkiyi, Kastamonu'daki Çobanoğullarının yönetimini ve Moğolların iktidarı altında bunların siyasi, dinî ve kültürel gelişimlerini inceleyerek daha kapsamlı bir anlayış sunmayı hedeflemektedir.

4.4.3 Anadolu'nun Moğollar Tarafından İstilasından Önce ve Sonra Kastamonu

1071'de vuku bulan Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonraki birkaç on yıl boyunca, Kastamonu bölgesinde, yeni gelen Türkler ile içsel çalkantılar içinde olan Bizans İmparatorluğu arasında çatışmalar yaşandı. Bu bölgede Türk varlığına dair ilk referans, 1073-1074 civarında, Bizans imparatoru I. Aleksios Komnenos'un, Kastamonu civarında Türkmen savaşçılarının saldırısına uğrayarak kaçmak zorunda kalmasıyla gerçekleştiğini öne sürmektedir. Bu dönemde bölgenin kontrolünün Danişmentli Türkler tarafından ele geçirildiği belirtilmektedir (Cheynet, 1980, ss. 410-438; Vryonis, 1971, ss. 85-113).⁵¹⁸ Osman Turan ve geleneksel Türk tarih yazımına göre bölgenin birkaç yıl sonra, komşu şehirler Sinop ve Çankırı ile birlikte, Karatekin adlı bir general tarafından ele geçirildiği ve 1084-1085 yıllarında Danişment hanedanı adına ilhak edildiği kabul edilmektedir (Turan, 1980, s. 85). Danişmentlilerin bu kısa kontrol döneminden sonra, Bizans İmparatoru Komnenos'un gerçekleştirdiği bir

⁵¹⁸ C. J. Heywood, "Kastamonu," *Encyclopaedia of Islam* (2. baskı)

seferin ardından Bizans İmparatorluğu kısa bir süreliğine bölgenin kontrolünü yeniden ele geçirdi. Ancak Yunan imparatorluğu bölgeyi uzun süre tutamadı ve 1143'te bölgenin, genişleyen Rum (Anadolu) Selçuklularının sağlam kontrolü altında olduğu bilinmektedir.⁵¹⁹ Batı Anadolu'nun Türklerce fethinin erken günlerinden itibaren, farklı Türkmen grupları bölgeye yerleşti ve sonunda bu bölgeyi fiilen yöneten bir askerî elit oluşturdular. Ancak 13. yüzyılın başlarına kadar, Selçuklu sultanı tarafından bir Türkmen liderinin doğrudan ve resmî olarak tanındığına dair direkt ve resmi bir referans bulunmamaktadır. Bununla birlikte tarihçi İbn Bibi, 1219-1220'de Sultan I. Keykubad'ın Hüsameddin Çoban'ı Kastamonu'nun "Uc Beyi" olarak tanıdığını belirtmektedir (İbn Bībī, 1941, ss. 57-58; 2011, ss. 210; Yücel, 1991, s. 37).⁵²⁰ Hüsameddin Çoban hakkında pek az şey biliyoruz, ancak 12. yüzyılda bölgeye yerleşmiş olan Türkmen kabilelerinin⁵²¹ başkomutanlarından biri olduğu görülmektedir (Yücel, 1991, ss. 35-36). Hüsameddin Çoban ile Çobanoğulları hanedanının geri kalanı arasındaki soy bağlantısına dair şüpheler olmasına rağmen, o, 13. yüzyılda Kastamonu'yu yöneten hanedan hattının kurucusu olarak kabul edilir (Cahen, 1968, ss. 233-234). Büyük olasılıkla Selçuklu sultanı tarafından bu sınır bölgesini kontrol etmekle görevlendirilen bir askeri komutan olarak atanan Hüsameddin Çoban, etki alanını bugünkü Kastamonu şehri ve bölgesi ile sınırlı olmayan, ancak Ankara ve Gangras (modern Çankırı) gibi önemli şehirleri de içeren bir alana genişletmeyi başardı. Bu şehirler, 1214'te Selçuklu otoritesine karşı isyan ettikten sonra Kastamonu'ya bağlandı (Korobeinikov, 2004, ss. 92-93). Bu toprak genişlemesinin bilgisi göz önünde bulundurulmakla birlikte, döneme ait sınırlı kaynak materyalinin eksikliği, hükümdarın bu şehirler üzerinde tam politik kontrolünü sağlayıp sağlamadığını veya otoritesinin sadece Kastamonu bölgesindeki kırsal alanlarda bulunan Türkmen kabilelerinin komutasıyla sınırlı olup olmadığını değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır. 13.yüzyılın erken dönemlerinde Kastamonu'nun kültürel ve dinî yaşamının diğer önemli yönleri de, yeni atanan Türkmen bey ile bölgede hâlâ sayıca fazla olan Yunan-Hristiyan-Helenize nüfus arasındaki etkileşim

⁵¹⁹ Kastamonu, sultanın ailesine ait bir iktâ toprağı haline getirildi. Bu bilgi, Aksaray'ın 1259'da bölgenin vergi gelirlerinin sultan hazinesinden vezir Taceddin Mutazz'a devredilmesine atıfta bulunmasıyla çıkarılmıştır. Ayrıntılar için Aksaray'ı, 1944, ss. 65-66'ya bkz; Korobeinikov, 2004, s. 90 (ayrıca n. 7).

⁵²⁰ Hüsameddin Çoban'ın, 1211'den itibaren, resmi olmasa da bölgenin denetimini sağlamış olması gerekmektedir (Cahen, 1968, s. 239).

⁵²¹ 13. yüzyıl Faslı tarihçi İbn Said'e göre, Kastamonu bölgesinde 30.000'den fazla kabile üyesi bulunmaktaydı (bkz. Peacock, 2010, s. 84). Peacock ve Yıldız (ss. 1-3), İbn Said'in Anadolu'nun kırsal yorumu ile Simon of St. Quentin'in sunduğu kentsel görüş arasında ilginç bir karşılaştırma sunmaktadır.

biçimi gibi konuları içermektedir.⁵²² Bu durum hâlen yeterince anlaşılamamış durumdadır.

13.yüzyılın başlarında Kastamonu'daki dinî ve kültürel yaşam hakkındaki bilgi oldukça sınırlı olmasına rağmen, bu dönemde Hüsameddin Çoban'ın askerî kariyerine dair daha somut bilgilere sahibiz. Çobanoğulları hanedanının kurucusu ve onun Türkmen orduları, Selçuklu hanedanının bir fraksiyonuyla müttefik olarak çeşitli niteliklere ve sonuçlara sahip iki askerî seferde yer almıştır ve bunlarla ilgili belgesel kanıtlar mevcuttur. Her iki seferde de, Kastamonu Türkmenlerinin askerî gücü, I. Alaaddin Keykubad'ın 1219-1220'de tahta çıkmasından önce ve sonra düzenli olarak destek sağlamıştır.⁵²³

İlk sefer sırasında, müstakbel Selçuklu sultanı I. Alaaddin Keykubad'a, tahta çıkmasından on yıl önce Hüsameddin Çoban tarafından askerî destek sağlandı. 1211 yılında Keykubad, Selçuklu tahtına çıkan ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus'a (ö. 1219) karşı mücadele verdi ve sonucunda ise Ankara kalesine sığındı. Hüsameddin Çoban ve diğer yerel Türkmen liderleri, Keykubad'ın yanında savaştı ve böylece Kastamonu'da Çobanoğulları Beyliği'nin kurulmasında temel oluşturacak bir ittifakı pekiştirdiler. Ancak tüm çabalara rağmen savaş kaybedildi. Keykubad hapsedildi ve Kastamonu kuvvetleri, kuzeybatı Anadolu'daki topraklarına geri çekilmek zorunda kaldı.

Hüsameddin Çoban'ın, Selçukluların bu iç çekişmesinde Keykubad'ı destekleme kararının nedenlerini yorumlamak zordur. Keykubad karşısında Hüsameddin Çoban'ın herhangi bir taahhüdünün olup olmadığı belirsizdir. Tarihî kayıtlar, Çoban'ın Keykubad'ın tarafını tutmasını etkileyen nedenleri açıkça göstermez.⁵²⁴ Fakat bu Türkmen beyinin, Selçuk siyasi sahnesindeki ilk hamlesini yaparak kendi kontrolü altındaki toprakları genişletmeye ve Anadolu'nun siyaseti üzerinde daha fazla etki kazanmaya çalıştığı mümkündür. Eğer Çoban'ın bu hamlesi anında bir ödül

⁵²² Selçukluların, Selçuklu ordusu için Yunan köleleri arayışında bu vilayette akın düzenleyip düzenlemediğini bilmemekteyiz. Detaylar için bkz. C. J. Heywood, "Kastamûnî," *Encyclopaedia of Islam*, (2. baskı).

⁵²³ Hayatı ve saltanatı hakkında kısa bir genel bakış için C. Cahen'in "*Kaykubad*" başlıklı makalesine (*Encyclopaedia of Islam*, 2. baskı) bakabilirsiniz.

⁵²⁴ İbn Bîbî, Hüsameddin'in katılımı hakkında belirli bir bilgi vermez, ancak sadece onun Keykubad'a desteğinden bahseder (İbn Bîbî, 1941, ss. 56-57; 2011, s. 137).

getirmediyse, askerî desteği Keykubad tarafından birkaç yıl sonra ödüllendirildi; zira Keykâvus öldüğünde Keykubad Anadolu'nun sultanı oldu. Yeni sultan tarafından Kastamonu'nun hâkimi olarak onaylandıktan sonra, Hüsameddin Çoban, Keykubad tarafından 1220'lerin başlarında, Anadolu Selçukluları tarafından Kırım'da gerçekleştirilen ilk deniz seferine katılmak üzere görevlendirildi (bu seferin analizi için bkz. Peacock, 2006, ss. 133-149). Seferin amacı, birkaç yıl önce Rus bozkırlarına ve Kırım'a ilk Moğol saldırısının geri çekilmesinin ardından Selçuklular tarafından korunması gereken denizaşırı bir mevki olarak algılanan Sudak şehrini geri almak içindi. İbn Bibi'ye göre Hüsameddin Çoban seferi yönetti, bölgedeki Rus direnişini yenerek Sudak şehrini teslim aldı, şehrin soylularını rehin alarak Anadolu'ya döndü ve şehri korumak için Kırım'a Anadolu askerlerini bıraktı (İbn Bîbî, 1941, ss. 124-127; 2011, ss. 287-289). Ayrıca şehirde İslam'ı "resmî" din olarak ilan etti ve şeriat hukukunu yerleştirdi.⁵²⁵ Anadolu'ya döndükten sonra Hüsameddin Çoban'ın ve Kastamonu bölgesinin kaderiyle ilgili mevcut bilgi bulunmamakla birlikte, 1230'larda Konya'daki siyasi gelişmelerden uzak kaldıkları görünüyor.

1243 yılında Anadolu'ya yönelik Moğol istilas, yarımada üzerindeki siyasi statükoyu sarsmış ve Rum (Anadolu) tarihçiliğine yansıyan birkaç çalkantılı yılı beraberinde getirmiştir. Anadolu'daki Moğol istilasının erken yıllarında Kastamonu'nun herhangi büyük bir karışıklıktan kaçtığı görünüyor veya en azından mevcut kaynaklarda bölgede büyük olaylara dair hiçbir kayıt bulunmuyor. Hüsameddin Çoban'ın ölüm tarihi bilinmemesine rağmen, tarihî kayıtlarda ortaya çıkan bir sonraki Çobanoğulları hükümdarı Alp Yürek'tir (öl. yak. 1280) (Yücel, 1991, ss. 40-42). Ana kaynaklar, Hüsameddin ve Alp Yürek'in baba ve oğul olduğunu öne sürse de, bazı bilim adamları ikisinin arasında aslında herhangi bir aile bağlantısı olup olmadığını sorgulamıştır (Cahen, 1968, ss. 234-235). Alp Yürek'in genç yaşta iktidarı devralmasından dolayı olabilir ancak değinmekte fayda var ki, Kastamonu kalesini korumakla görevli, Çobanoğullarından olmayan, adı Şemseddin Tuvtaş (Yavtaş) olan bir emîrin bölgenin beyi olarak atandığı ve yaklaşık olarak 1256 yılına kadar bu görevi sürdürdüğü bir dönem vardı.⁵²⁶

⁵²⁵ Peacock'un önerdiği gibi bu, şehirde İslam'a dönüşüm gerçekleştiği anlamına gelmedi (Peacock, 2006, s. 135).

⁵²⁶ Onun hakkında çok az bilgi bulunmakla birlikte, Kuman kökenliydi (bkz. Korobeinikov, 2004, s. 94.)

Eğer Alp Yürek bu tarihten sonra Kastamonu bölgesi üzerinde kontrolü ele almışsa, görünüşe göre babası Hüsameddin'in sahip olduğu aynı siyasi gücü yakalayamadığı ortadadır. İlhanlı Devleti'nin kurulmasından sonra İran'daki Moğolların Anadolu üzerinde uyguladığı daha sıkı kontrol ve bölgeden gelir elde etmek için Tebriz'den gönderilen yeni Moğol yetkilileri, bölgedeki gelirlerin toplanmasını amaçladılar.⁵²⁷ Bu durum, Çobanoğullarının otoritesini azaltmış gibi görünmektedir. Bu Moğol temsilcilerinin elde ettiği ekonomik faydalar ve bölgenin gelirlerinin toplanması, bu yetkililerin bölge üzerinde doğrudan günlük siyasi otoriteyi kullanmadıkları veya hatta bölgede yaşamadıkları anlamına gelmemektedir.⁵²⁸ Moğolların Kuzeybatı Anadolu'yu fethinden sonraki otuz yıl boyunca, Pervâne gibi bazı Moğol yetkililerinin ekonomik kullanım hakkı ve yerel Çobanoğulları Türkmenlerinin askerî kontrolü, bölgeyi kontrol etmek için kullanılan yöntemler gibi görünmektedir. Eğer Hüsameddin Çoban tarafından başlatılan Kastamonu yerel hanedanının otoritesi Kuzeybatı Anadolu'da belirsizlik gösterdiyse, 13. yüzyılın sonlarına doğru bölgenin yerel tarih anlatısı daha belirgin hale geldi. Hüsameddin Çoban'ın soyundan gelenler, 1280'lerin başlarında Anadolu'nun tarihsel bağlamında sunulan yeni fırsatlardan yararlandılar ve İran'daki Moğollarla daha doğrudan bir etkileşim kurmayı başardılar. Şemseddin Yavtaş ve Alp Yürek, Anadolu'ya gönderilen Moğol yetkilileri tarafından siyasi olarak boyun eğmiş ve ekonomik olarak hâkimiyet altına alınmış olsalar da, 1280'lerde yeni bir politik etkileşim dinamiği ortaya çıktı. Selçuklu saltanatındaki taht kavgaları ve İran'da İlhanlı hükümdarı Abaka'nın (öl. 1282) ölümü, Muzaffereddin ibn Alp Yürek'e yerel hükümdarlarla Moğollar arasında farklı bir ilişki kurma fırsatı sundu.

4.4.4 İşbirliği, Himaye ve İsyan: Çobanoğulları Hanedanı'nın Zirvesi ve Çöküşü

Moğol İlhanlı hükümdarı Abaka'nın ölümünden (öl. 1282) sonra ve özellikle 1284'te İlhanlı tahtına Argun'un yükselmesi ile birlikte Moğollar Anadolu'ya yönelik

⁵²⁷ Kastamonu topraklarının vergi gelirlerinin Taceddin Mutazz'ın (öl. 676/1277) ölümünden sonra bir iktâ bölgesi olarak Mücireddin Emirşah'a (öl. 701/1302) geçmesine dair kanıtlar, bu Moğol yetkililerinin bölgenin ekonomik kontrolünü sağladığını öne sürmektedir. Kaynaklar: C. J. Heywood, *Kaşamünî*, *Encyclopaedia of Islam* (2. baskı); Korobeinikov, 2004, ss. 94-96.

⁵²⁸ 1260 ile 1277 yılları arasında, Kastamonu şehri, bölgedeki diğer şehirler gibi resmi olarak Pervâne Muineddin'in kontrolü altındaydı. Ölümünden sonra, bu nominal yetki, oğlu Mehmed Bey'e geçti ve iddia edilenlere göre o, 1299 yılına kadar Sinop'taki konutundan bölgeyi yönetti, ancak Kastamonu'ya sadece nadir durumlarda ziyaretlerde bulundu (Korobeinikov, 2004, s. 95).

yaklaşımlarını değiştirdiler ve bölgedeki gelişmelere daha fazla müdâhil oldular (Melville, 2009, ss. 73-81). Argun'un kardeşi Geyhatu'nun (öl. 1295) Anadolu valisi olarak atanması, İlhanlıların bölgeyi daha sıkı siyasi kontrol altına alma çabalarının bir göstergesiydi (Anonim, 1999, ss. 112-113; Aksarayı, 1944, ss. 145-146; Reşidüddin, 1994, cilt 2, s. 1155). Moğolların bölgeye artan ilgisi ve Selçuklu sultanları arasındaki iç mücadeleler, 1280'lerden sonra Kastamonu'daki yerel yöneticilerin rollerini de derinden etkiledi. Bu ortamda, Kuzeybatı Anadolu'nun yeni Türkmen komutanı olarak Alp Yürek'in oğlu Muzaffereddin Yavlağ Arslan ortaya çıktı. Muzaffereddin, yeni bir siyasi vizyona sahipti ve bazı avantajlı gelişmelerle birlikte Çobanoğullarının, İlhanlı siyasi stratejisi içinde sağlam bir konum elde etmesini sağladı.

İlhanlı ve Anadolu siyasetine daha doğrudan katılım için ilk fırsat, eski sultan II. Keykâvus'un 1280-1281'de Kırım'da sürgünde ölmesinin ardından Selçuklu saltanatını bölen taht mücadelesiyle geldi. Mücadele, II. Keykâvus'un iki oğlunun Anadolu'ya dönerek Selçuklu tahtını talep etme niyetiyle başladı. İbn Bibi'ye göre belirlenen varis Mesud b. Keykâvus'tu, ancak kardeşi Rükneddin, Selçuklu tahtını ilk önce yarımada gelerek ele geçirmeye çalıştı. Anadolu'ya ayak bastığında, Rükneddin, Kastamonu civarında Muzaffereddin b. Alp Yürek tarafından esir alındı.

Çobanoğulları hükümdarı, Rükneddin'i Sinop şehrinde bir mahkûm olarak alıp onu Mesud'a sundu ve ardından ona ittifak sözü verdi (İbn Bîbî, 2011, ss. 634-635). İddiaya göre iki yeni müttefik, 1282'den önce Mesud'un Anadolu Sultanı olarak tanınması için İlhanlı Abaka'dan bir ferman almak üzere birlikte Tebriz'e seyahat ettiler. Ancak Abaka 1282'de öldü ve bu nedenle Mesud ve Muzaffereddin, onun halefi Ahmed Tegüder'in (h. 1282-1284) onayını almak için Moğol başkentinde kalmak zorunda kaldılar. Selefleri tarafından uygulanan böl ve yönet stratejisinin bir parçası olarak Tegüder, Mesud'a Diyarbakır, Harput, Malatya ve Sivas çevresi üzerinde idari yönetimi verdi, ancak rakibi Gıyaseddin Keyhüsrev'i (öl. 1284) Konya ve İç Anadolu'da görevde bıraktı (Aksarâyî, 1944, s. 138). Fakat III. Keyhüsrev, siyasi otoritenin bu bölünmesini kabul etmedi ve Abaka'nın kardeşlerinden biri olan Kangirtay tarafından Tegüder'in saltanatına karşı örgütlenen bir isyana katıldı (Cahen, 1968, ss. 294-295). İktidara yeni gelmiş olan İlhanlı hükümdarı Tegüder aynı zamanda doğuda, yeğeni Argun'un Horasan'da kendi otoritesine meydan okuduğu bir

ayaklanmayla karşı karşıyaydı. Tegüder, Kangirtay'ın Anadolu isyanına karşı III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i göndererek isyanı bastırdı ve sonunda onu (Keyhüsrev'i) Mart 1284'te idam ettirdi. İsyan bastırıldıktan sonra, Tegüder, Mesud'a Anadolu Sultanlığı üzerinde tek yetki verme kararı aldı. Bununla birlikte İlhanlı hükümdarı, Anadolu'daki isyanı bastırmayı başarmış olsa da, doğu cephesindeki sonuç farklı oldu. Argun, Horasan'daki asi Moğol Noyanlar arasında yeterli destek topladı ve nihayetinde 1284'te Tegüder'ı yenmeyi başardı (Amitai, 2001, ss. 15-43). Argun tahta çıktığında, II. Mesud'u Selçuklu sultanı olarak atadı ve Muzaffereddin b. Alp Yürek'e Kastamonu ve çevresindeki alanların kontrolünü verdi (Yücel, 1991, s. 43).

Muzaffereddin'in, İlhanlıların başkenti Tebriz'in ihtişamında geçirdiği zamanın ve muhtemelen saray mensuplarıyla olan temasının, Kastamonu'nun yerel yöneticisini sürekli bir edebî himaye politikası başlatmada etkilemiş olabileceği görünmektedir. Örneğin, kendisi Tebriz'deyken, ünlü âlim Kutbeddin Şîrâzî (öl. 1311) ile tanışmış ve astronomi üzerine Farsça bir eserin finansmanını sağlamayı kabul etmiş olabilir. 1284 yılında kaleme alınan ve *İhtiyārât-ı Muzafferî* adıyla bilinen Bu eser, özellikle Çobanoğlu Muzaffereddin'e ithaf edilmiştir. Kutbeddin 1280'lerde bir süre Sivas ve Malatya'da yaşamış olmasına rağmen Kastamonu'yu hiç ziyaret etmediğini biliyoruz. Âlim ile İlhanlı sarayı arasındaki yakın ilişki, Kutbeddin Şîrâzî 'nin Anadolu'da yaşarken Tebriz'e birkaç kez seyahat etmesine neden oldu. Bu durum, 1284 yılında, Anadolu'da yaşayan ve artık İlhanlı batı sınırlarında İran Moğollarının bir müttefiki olarak yükselen Türkmen lideri Muzaffereddin ile saray âlimi arasında Tebriz'deki Moğol sarayında bir buluşmanın mümkün hale getirilmesini sağlamış olabilir.

Muzaffereddin'in Kutbeddin Şîrâzî'yi desteklemesi, tek bir örnek değildi ve edebiyat adamlarına finansal destek, 1280'lerde Kastamonu sarayında yaygın bir faaliyet haline geldi. Bunun, Kastamonu bölgesinin 1291'e kadar yaşadığı ekonomik büyüme ve Bizans'a karşı askerî genişleme döneminde gerçekleştiği görünmektedir. Muzaffereddin'in Çobanoğulları lideri olarak hüküm sürdüğü on yıllık dönemde, diğer yazarlar da edebî faaliyetleri için maddi destek aldılar. Şu ana kadar, 13. yüzyılın ikincii yarısında Kastamonu hükümdarlarına adanmış olan beş Farsça eser mevcut olduğu bilinmektedir. Ancak bir hükümdara özel olarak adanmamış olmakla birlikte Çobanoğulları yönetimi altında üretilmiş eserler de dâhil edilirse, bu bölgede üretilen

metinlerin sayısı ona çıkar. Bu eserler, Çobanoğulları'nın bölgedeki hükümdarlığının, Moğol desteği sayesinde daha sağlam bir şekilde kurulduğu 1280'lerden itibaren üç farklı yazar tarafından yazılmıştır. Kutbeddin Şîrâzî 'nin astronomi eserini finanse etmenin yanı sıra Muzaffereddin'e başka bir eserin ithaf edildiğine dair kanıtlar da bulunmaktadır; ancak bu eserin teması Şîrâzî'nin bilimsel çalışmasından farklıdır. *Fusṭāṭü'l-Adāle fî Kavā'idü's-Salṭana*, din ve siyasetle ilgilenen başlıca konular arasında bulunan oldukça benzersiz bir metindir ve bu tür eserlerin Çobanoğulları tarafından desteklenen eserler arasında yer aldığı bilinmektedir. Bu eser, 1283 yılında, muhtemelen Muhammed b. Muhammed el-Hatib adlı biri tarafından kaleme alınmış ve Kastamonu hükümdarı Muzaffereddin b. Alp Yürek'e ithaf edilmiştir. Eserin günümüze ulaşan tek kopyası, muhtemelen İstanbul'da Hicri 10 Ramazân 990'da (28 Eylül 1582) yapılmış ve Paris'teki Bibliothèque Nationale'de bulunmaktadır.⁵²⁹ Bu eser, İslam öncesi İran krallarının hikâyeleri, erken İslam dönemine ait anlatılar, Kalenderî dervişlerinin benzersiz hikâyeleri, Büyük Selçukluların sapkınlıklara karşı mücadelesi ve Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâme*'sinin belirli bir kısaltılmış ve düzenlenmiş versiyonu gibi çeşitli malzemeleri içerir. Ancak metnin en önemli özelliği, hükümdarlara bir kılavuz niteliğinde yazılmış olmasıdır; iyi bir hükümdarın görevlerini ve özellikle ulema ve doğru yoldan sapmış kişiler karşısındaki rolünü vurgular. Ayrıca bu metin Moğol Anadolu'sunun çağdaş olaylarına ve İlhanlı saltanatına bir bakış sunar.

Hatib ve Şîrâzî'nin bu özel eserlerinden başka, Çobanoğulları ile ilişkilendirilen en üretken yazar Hasan b. Abdülmümin Hüsameddin Hôyi (ö. 1308),⁵³⁰ Kuzeybatı İran'dan olan bir kâtip, şair ve hattat idi. Genç yaşta Anadolu'ya gelmiş ve gençliğinde Kastamonu'daki Çobanoğulları sarayında yerleşmiştir (ailesi hakkında bkz. Özergin, 1970, ss. 219-229). Üç Çobanoğulları hükümdarı döneminde hizmet etmiş ve çoğunlukla Farsça olan yediye kadar eser bırakmıştır; ancak bunlar arasında Türkçe ve Farsça bir sözlük olan *Tuhfe-i Hüsâm* ve *Naşîbü'l-Fityân* adıyla bilinen bir Arapça-Farsça manzum sözlük de bulunmaktadır.⁵³¹ Kastamonu hükümdarına adanmış en

⁵²⁹ MS Supplement Turc 1020.

⁵³⁰ Türkçe eserlerde genellikle ona el-Hôyi olarak atıfta bulunulur. Hüsameddin Hôyi'nin tüm mevcut eserlerini içeren bir baskı için bkz. Hôyi, 2000 ve Hôyi, 1963. Hôyi'nin hayatı ve eserleri hakkında yeni bir kitap Yakupoğlu ve Musali tarafından 2018'de yayımlanmıştır.

⁵³¹ Sadece *Tuhfe-i Hüsâm*'ın parçacık bir kopyası günümüze ulaşmıştır (Hôyi 2000, ss. 25-27). *Naşîbü'l-Fityân*, Anadolu'da daha popülerdi ve Türkiye'de hâlâ farklı kopyaları bulunmaktadır (bkz. MSS Süleymaniye, Reşid Ef. 978; Lala İsmâil 644; Hasan Hüsnü 1102; Râşid Efendi, 11279). Hôyi tarafından Çobanoğlu hükümdarlarına ithaf

önemli eser, *Nüzhetü'l-Küttâb* ve *Tuhfetü'l-Ahbâb*'dır. Bu eser, okuyucuya ileri gelenlere, saray mensuplarına veya aile üyelerine mektup yazarken kullanılabilecek dört farklı türde alıntı sunmayı amaçlar.⁵³² Bu eserin elyazması nüshaları ayrıca Muzaffereddin b. Alp Yürek'e ithaf içerir.⁵³³ Eser, Muzaffereddin'in Kastamonu'yu yönetme iddiasını destekleyen Moğol onayını sağladıktan sonra Tebriz'den dönmesinin ardından Hicri takvimine göre Muḥarrem 684 / Mart 1285 tarihinde yazılmıştır.⁵³⁴ Benzer bir tarzda başka bir eser olan *Kavâidü'r-Resâil* ve *Ferâidü'l-Fazaâ'il* de Hôyi tarafından Receb 684 / Eylül 1285 tarihinde yazılmıştır (Hoyi, 2000, s. 293; Turan, 1958, s. 173). Yazar kendisi bu eseri bazı dostların (düstân) isteği üzerine, *Nüzhetü'l-Küttâb*'ı bitirdikten hemen sonra yazdığını ve bu eserin son Çobanoğlu hükümdarı Emîr Mahmud'a ithaf edildiğini belirtir (Hoyi, 2000, s. 225).⁵³⁵ Tüm bu eserlerin temel özelliklerinden biri, 13. yüzyılın sonlarında Anadolu'ya göç etmiş İran kökenli kişiler tarafından Farsça yazılmış olmalarıdır. Bu olgu yalnızca Kastamonu'ya özgü değildir; tüm Anadolu'yu etkileyen genel bir süreçtir ve bir dereceye kadar, 13. yüzyılın başından itibaren yarımada'nın kültürel gelişimini şekillendirmeye katkıda bulunmuştur. Geleneksel görüş, Orta Asya ve Horasan'da 1220'lerdeki Moğol istilalarının, İranlıların Anadolu'ya göç etmesinin ana sebebi olduğu yönündeydi. Ancak bunun, okuryazar Farsça konuşan erkeklerin (ve kadınların) Anadolu'ya gelmesinin tek nedeni olduğu görüşü günümüzde sorgulanmaktadır. Göçlerin gerçek motivasyonu üzerine devam eden bir tartışma olsa da, Anadolu şüphesiz bu edebiyatçılar ve bilim adamları için bir çekim merkezi oldu. Bu farkındalık, Kastamonu'daki Çobanoğulları döneminde Farsça eserlerin desteklenmesi bağlamını anlamak açısından önemli bir unsurdur.

Bununla birlikte, bu edebî himaye sürecinin diğer bir özelliği de, çoğu eserin 1280'leri ve 1290'ların başlarını kapsayan zaman diliminde Kastamonu'nun yerel yöneticileri için yazıldığıdır. Bu, Çobanoğlu Muzaffereddin'in Anadolu Selçukluları ve İran Moğolları ile yararlı ilişkileri sürdürdüğü dönemdir. Çobanoğulları hanedanı

edilmemiş diğer eserler arasında *Rusümü'r-Resâ'il* ve *Nücümü'l-Fezâ'il* (690/1291'de yazılmıştır), *Günyetü't-Tâlib* ve *Münyetü'l-Kâtib* (Rebiülâhîr 709/Eylül 1309'da yazılmıştır) ve Farsça yazılmış olan, *Mültemesât* adı altında derlenen şiirler bulunmaktadır (bu eserlerin tamamı için bkz. Hôyi, 2000).

⁵³² T. Yazıcı, "Hasan bin Abdülmümin," *Encyclopedia Iranica*, 23 Şubat 2017 tarihinde erişildi, <http://www.iranicaonline.org/articles/hasan-babd-al-momen>; Yakupoğlu ve Musali, 2018, ss. 47-52.

⁵³³ MS Fatih 5406, f. 33a'da ithafı görebilirsiniz.

⁵³⁴ Kompozisyonla ilgili olarak MS Fatih 5406, f. 58a'daki son yazıya bakabilirsiniz; ayrıca Turan, 1958, s. 172'ye de göz atabilirsiniz.

⁵³⁵ MS Fatih 5406, f. 60a, satır 4-5'teki ithafı inceleyebilirsiniz.

zamanında Kastamonu'nun kültürel gelişim dönemi, 1291'de İlhanlı hâkimiyetine karşı isyanla sarsıldı. Bu isyanda, Kuzeybatı Anadolu'dan birkaç Türkmen boyu Selçuklu şehzadesi Rükneddin'in liderliğinde İlhanlı egemenliğine karşı ayaklandı. Bu, Çobanoğlu Muzaffereddin tarafından on yıl önce hapsedilmiş olan Sultan II. Mesud'un isyancı kardeşi Rükneddin idi. İktidara yeni gelen İlhanlı hükümdarı Geyhatu (hâk. 1291-1295) tarafından isyanı bastırmak için Rum (Anadolu)'daki Moğol ordusu seferber edildi.⁵³⁶ Çobanoğlu Muzaffereddin, Moğol-Selçuk anlaşmalarına sadık kaldı ve Moğol kuvvetlerinin gelmesinden önce isyancılara karşı çıktı. Ancak Çobanoğulları hükümdarı, ilk çatışmalarda, ya savaş meydanında ya da bir suikast sonucu olarak öldürüldü.⁵³⁷ Muzaffereddin'in güvenilir bir hükümdar gibi görünmesine rağmen, isyanlar bölgedeki iktidar dengesinin kırılmasını ortaya koymaktadır; çünkü Türkmen desteği hızla bir liderden diğerine geçebilir. İsyanın gerçek nedenleri net değildir çünkü mevcut kaynaklar bu konuda çok fazla detay sağlamamaktadır ve sadece bazı Türkmen kabilelerinin “Moğol zulmüne” karşı ayaklandığını iddia etmektedir. Ancak Korobeinikov'un gösterdiği gibi, Kastamonu'daki siyasi durum karmaşıktı. Çobanoğulları ile Bizans arasında düşmanlık vardı, bölgede ekonomik ayrıcalıkları olan Moğol yetkililerin etkisi vardı ve İran ile Orta Asya'dan göç eden kentli Farslaştırılmış halk ile birlikte yaşayan göçebe Türkmenlerden kaynaklanan potansiyel gerilimler söz konusuydu (Korobeinikov, 2004, s. 115; De Nicola, 2018). Çobanoğullarının bölgede kendilerine daha sağlam bir şekilde iktidar kurma niyetinin, bölgedeki farklı Türkmen fraksiyonları arasındaki çatışmaya ve Çobanoğullarının giderek artan siyasi üstünlüğüne karşı gelmiş olabileceği düşünülebilir. Birkaç yıl süren askerî çatışmanın ardından, Moğollar 1293'te Kastamonu'daki Türkmen ayaklanmasını bastırdı. Ancak bu yenilgi bölgedeki Türkmen üstünlüğünü kaldırmadı ve Kastamonu'da hanedan değişimine neden olmadı. Aslında, Muzaffereddin'in oğlu olan Emîr Mahmud (ö. 1308), bölgenin kontrolünü ele geçirdi ve Çobanoğullarının askerî yeteneği sonraki yıllarda önemini korudu. 1295 ile 1299 yılları arasında, Çobanoğlu komutanları tarafından yönlendirilen Türkmen birlikleri, birkaç saldırıda bulunarak Bizans'a karşı savaştılar ve Osman Gazi ile Bapheus Muharebesi'nde (1302) beraber çarpıştılar (bu

⁵³⁶ İsyanın analizi için Dimitri Korobeinikov'un çalışmasına bakabilirsiniz (2004, ss. 87-118).

⁵³⁷ Bu konuda kaynaklar arasında bazı anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Aksarâyî, Muzaffereddin'in savaşta öldüğünü öne sürerken, Bizans kaynakları Rükneddin tarafından planlanan bir suikast olduğunu işaret etmektedir. Aksarâyî, 1944, s. 171; Gregoras, 1829-55, cilt 1, s. 137; Korobeinikov, 2004, ss. 99-100; Pachymeres, 1835, s. 327.

muharebe hakkında daha fazla bilgi için bkz. İnalçık, 1993, ss. 77-98). Çobanoğulların gücüne Bizans ne Moğollar ne de Selçuklular tarafından devrilemedi, ancak bölgeden bir Türkmen lideri tarafından içten bir saldırı sonucu Emîr Mahmud'un öldürülmesi sonucunda (1309 civarı), Kastamonu'dan başlayarak Kuzeybatı Anadolu'ya hâkim olan Candaroğulları hanedanı, 15. yüzyıla kadar hüküm sürdü ve ardından zamanla kuruluş aşamasındaki Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı (Candaroğulları hanedanı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Yücel, 1991, ss. 53-142).

4.4.4.1 Çobanoğulları döneminde yazılmış metinlerde Moğollarla ilgili bazı atıflar ve ihmaller

Çobanoğlu Muzaffereddin'in gerçekleştirdiği himaye faaliyeti, Kastamonu bölgesinin sosyo-politik tarihine dair ana tarih kroniklerinin yanı sıra alternatif bir bilgi kaynağına sahip olma nadir fırsatını sunar. Kastamonu'da Çobanoğullarının yönetimi altında yazılan metinler, bu makalede önceden tanımlanan tarihsel bağlamda, yani Anadolu'nun Moğol egemenliği altındaki ve Kastamonu emîrleri ile İlhanlar arasındaki farklı tarihsel ve siyasi anların yaşandığı dönemle ilgili bir biçimde ele alınmalıdır. Ayrıca Çobanoğulları hükümdarlarının himayesinde yazılan metinlerin, İbn Bibi, Kerimeddin Aksarayî (yaklaşık 1320'lerde öldü) veya Konyalı anonim tarihçi (bu kaynak için bkz. Melville, 2006, ss. 135-166) örneğinde daha iyi bilinen eserler gibi tarihî kronikler olmadığını akılda tutmak önemlidir. Bu eserler, onların himaye ettiği kişilerin siyasi tarihini anlatmayı amaçlayan tarihler gibi değil, astronomi, dinî prensipler, hükümdarlara tavsiyeler ve diplomatik mektuplarla ilgilenirler. Bununla birlikte bazı metinler geçmiş olaylara kısa atıflar yapar veya farklı durumlarda belirli tarihsel gerçekleri kasıtlı olarak atlar, bu da dönemin tarihçilerinin anlatısını tamamlayan İlhanlılar tarihi hakkında ilginç bir alternatif içgörü sunar.

Bunun bir örneği, yukarıda bahsedilen *Fustâtü'l-Adâle fî Kavâidü's-Saltâna*'nın oldukça önemli bir çağdaş tarihi olayı şaşırtıcı bir şekilde atlamasıdır. Eserin ikinci bölümünde (vr. 1b'den 27b'ye kadar), İslam tarihindeki ilk yüzyılların başından 1258'de Bağdat'ın düşüşüne kadar olan dönem ele alınırken, şehrin Moğollar tarafından yağmalanması veya aynı yıl Hülagü'nün emriyle son Abbâsî halifesinin

idamı gibi önemli olaylara hiçbir atıfta bulunulmamıştır.⁵³⁸ Sünni İslam'ın başkentinin düşüşü ve en yüksek siyasi ve manevi temsilcisinin idamının, bölgenin yerel bir hükümdarına adanmış bir metinde yer alması gereken önemli bir tarihî olay olduğunu düşünülebilir. Özellikle metnin ana hedefinin, Kastamonu'daki Türkmen hükümdarlarını doğru İslâmî yola yönlendirmek olduğu düşünüldüğünde, bu olayların kasten atlanmış olması muhtemeldir; zira bu olaylar hem yazarın yaşamı sırasında gerçekleşmiş hem de metin diğer önemli İslam tarihi olaylarının tam bir raporunu içermektedir. İslam tarihinin bu önemli olaylarının neden atlandığı, eserin oluşum ve himayesi bağlamında değerlendirildiğinde daha net anlaşılmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, eser Muzaffereddin b. Alp Yürek'e adanmış olup 1283-1284 yıllarında yazılmıştır; bu da Çobanoğulları ile İlhanlı Moğolları arasındaki ilişkilerin dostane ve karşılıklı yararlı olduğu bir döneme denk gelir. Bu bağlamda, İslam halifesinin idamından ve Bağdat'ın yıkımından Moğolların sorumlu olduğundan bahsedilmemesi, yazarın bilinçli bir ihmali gibi görünmektedir. Bu olayları atlayarak, Abbâsî hanedanının yıkıcısı olan bir hükümdara nasıl iyi bir Müslüman olunacağına dair öğüt verme çelişkisiyle uğraşmaktan kaçınılmış olur. Başka bir deyişle, bu olayları basitçe atlayarak, Moğollar ile Çobanoğulları arasındaki güç ilişkileri, hızla İslamlaşan ve kâfir olarak algıladıkları Bizans'a karşı savaşın ön saflarında yer alan Kastamonu'daki okuyucu kitlesi için daha az sorunlu hale gelir. Bu eserin Moğol yanlısı tavrı, metnin diğer bölümlerinde de daha belirgin hâle gelmektedir. O dönemde İran'daki Moğollar hâlâ putperest bir hanedandı ve yöneticileri İslam'dan çok Budizm'e daha yakındı, ancak *Fustâtü'l-Adâle* 'nin yazarı, hikâyesine uygun olduğunda Moğol yönetimini yüceltmekten çekinmemektedir.

Başka bir bölümde, İlhanlı Hanedanı'nın kurucusu Hülagü ile Kalenderî dervişlerden oluşan bir grup arasında tesadüfî bir karşılaşmaya atıfta bulunulur.⁵³⁹ Moğol hükümdarı ile dervişler arasındaki karşılaşmanın hikâyesi, İlhanlı topraklarında yaygın olmuş gibi görünse de, bu metnin yazarı tarafından hâlâ putperest olan Moğolları, doğru efendiler olarak, Kalenderîler ve sapkın inançlarıyla savaşan kişiler olarak konumlandırmak için bir fırsat olarak kullanılmıştır. 13. yüzyılda bu dervişlerin sapkın görüşlerini ve İslam'ın gerçek yolundan sapmalarını vurgulamak, Anadolu'daki

⁵³⁸ MS Supplement Turc 1120, ff. 26b–27a'de bulunabilir; ayrıca De Nicola, 2016, s. 56'ya bakınız.

⁵³⁹ MS Supplement Turc 1120, f. 53b'de bulunabilir. Kalenderî dervişleri hakkında daha fazla detay için bkz. Karamustafa, 2006; Ocak, 1992.

Müslümanlar için temsil ettikleri tehlikeye dikkat çekmek, *Fustātü'l-Adāle* 'de ele alınan ana konulardan biridir (De Nicola, 2016, s. 49-72; Turan, 2010, s. 531-564). Metin, onları İslam'ın gerçek yolundan sapmış kişiler olarak betimleyerek, Anadolu'nun mevcut hükümdarları tarafından yok edilmesini desteklemektedir. Bu sapkınlıklara karşı baskıyı haklı çıkarmak için kullanılan örnekler arasında, Moğol hükümdarının, Orta Doğu'daki seferlerinden birinde, danışmanı Nasreddin Tûsî (öl. 1274) ile birlikte bu dervişlerle karşılaşması anlatılır. Anlatıya göre bunların tıraşlı yüzlerini, ayakkabı giymemelerini ve tuhaf kıyafetlerini görerek şaşkına dönen Moğol hükümdarı, danışmanına dönerek bu insanlarla ne yapacaklarını sordu. Ünlü âlim, hükümdara bunları sapkınlık suçundan öldürülmesini tavsiye etti ve böylece Moğol hükümdarı onların hemen idam edilmesini emretti (Karamustafa, 2006, s. 53).⁵⁴⁰ Eserin yazarı, öyküyü “Moğollar olmasaydı, Kalenderîler ve sapkın fikirleri Anadolu'da daha da yayılacaktı” şeklinde sonuçlandırır. Tarihî bağlam, metindeki bazı atıfların ve Moğollara yapılan göndermelerin bazılarını açıklayabilirken, diğer örneklerin arkasındaki nedenler daha açık değildir. Örneğin *Fustātü'l-Adāle* 'de, Büyük Selçuklu sultanlarının Alamut kalesindeki İsmailî Şii hareketine yönelik uzun süren baskısını anlatan önemli bir bölüm bulunmaktadır. Ancak Hülagü'nün İsmaililere karşı yürüttüğü kampanyalara veya Alamut'un Moğollar tarafından sonunda yok edilmesine hiçbir atıfta bulunulmamıştır. Yazarın, Moğolları bu eylem üzerinden övmek için fırsatı kaçırmamasının nedeni belli değildir. Oysaki bu olayların anlatılması, Moğol müttefiki olan patronunun saygınlığını artırma amacına hizmet edebilirdi. Bu eksiklik, Moğol ve İsmailî olaylarıyla ilgili diğer bilgilerin dâhil edildiği düşünüldüğünde olası görünmemektedir. Alamut'un yıkılmasının, bazı sonraki Moğol kaynaklarının öne sürdüğü gibi İsmailîlik için tam bir yok oluşa yol açmadığının bir kanıtı olduğu yorumu da mevcuttur. Başka bir yorum ise, bu eksikliğin metnin iç tutarlılığına ve *Fustātü'l-Adāle* 'nin yazarının, hamisine iletmeye çalıştığı mesaja dayandığıdır. Bu yorum, Büyük Selçuklu hanedanının İsmailîlere karşı mücadelesini haklı Müslümanlar olarak yaptıklarını tanımladıktan sonra, hikâyenin sadece bir putperest Moğol'un Alamut'u yok edebileceği sonucuna varmasının, doğru İslam'ın sapkınlığı yenme anlatısını tehlikeye atacağını öne sürer. Bu yorum, Alamut'un yok edilmesini görmezden gelerek, *Fustātü'l-Adāle* 'nin yazarının Moğolları ve

⁵⁴⁰ Ahmet Tegüder (öl. 1284) döneminde Moğollar ile Kalenderîler arasındaki etkileşim hakkında daha fazla detay için bkz. Pfeiffer, 2006, ss. 383-384.

Selçukluları birbiriyle karşılaştırmaktan kaçındığını ve böylece sapkınlığa karşı savaşın devamını koruyucu patronuna bıraktığını öne sürer.

Fustātü'l-Adāle'de bulunan Moğollara ilişkin olumlu anlatı, Çobanoğulları için eserler kaleme alan diğer yazarlar tarafından paylaşılmamıştır. Kutbeddin Şîrâzî'nin *İhtiyārāt-ı Muzafferî* adlı eserinde Moğollara dair herhangi bir atıf olmaması şaşırtıcı değildir; çünkü eser astronomi ile ilgilenirken politik konulara değinmez. Ayrıca Şîrâzî'nin *İhtiyārāt*'ının, Muzaffereddin b. Alp Yürek için yazılmasının büyük ölçüde kişisel ekonomik kazançtan kaynaklandığı, İlhanlı sarayıyla iyi ilişkileri olan bir bilginin gözünde kenar mahalledeki küçük bir yerel hükümdar olarak görünebilecek birinden siyasi destek elde etmeye yönelik bir girişim olmadığı da muhtemeldir.⁵⁴¹ Benzer şekilde, Hüsameddin Hôyî'nin verimli çalışmaları arasında yer alan eserlerinde, Çobanoğulları hükümdarlarına adanmış çok sayıda yazıda Moğollardan bahsedilmemektedir. Hôyî'nin eserleri genellikle diplomatik mektup örnekleri ve hükümdarlara hitap etme ile saray teşkilatında kullanılan resmî rütbelere üzerine yazılmış alıntılardan oluşur. Ancak hiçbirinde Moğol veya İlhanlılardan bahsedilmez. Örneğin, *Rüsümü'r-Resā'il* adlı eseri, diplomatik yazışmalar için kullanılacak hitap ve takrir örneklerini sunar. Bu eserde, İlhanlı İmparatorluğu'ndaki han, daraguçi veya noyan gibi Moğol resmî unvanlarına yer verilmez; sadece sultan, melik ve vezir gibi İslam-Pers geleneğine ait unvanlar listelenir (Hoyî, 2000, ss. 346-373). Bu durum, yazarın hamisinin İran'daki Moğolların tebaası olmasına rağmen, İlhanlı İmparatorluğu'nun 13. yüzyıl Kastamonu hükûmetiyle hiçbir ilgisi olmadığını düşündürmektedir.

Fustātü'l-Adāle'nin aksine, Hôyî'nin eserlerinde Moğolların doğrudan veya dolaylı olarak yer aldığı hiçbir tarihî olaya değinilmez ve Batı Anadolu'nun İran Moğollarıyla bağlantısının olmadığı izlenimi verilir. *Fustātü'l-Adāle*'nin yazarı gibi, Hôyî de bazı eserlerini, Çobanoğulları hükümdarlarıyla Moğollar arasındaki ittifak döneminde Kastamonu'nun yerel hükümdarlarına ithaf etmiştir. Ancak bu yazarların Orta

⁵⁴¹ Niazi ayrıca, Sivas ve Malatya gibi şehirlerin kontrolünün II. Mesud'a verildiği şeklindeki İbn Bibî'nin okumasının, aslında bu iki şehrin Muzaffereddin Çobanoğlu'na verildiğini iddia edebileceğini öne sürüyor (bkz. Niazi, 2014, s. 81). Şehirlerin tahsisine dair İbn Bibî'nin bahsi için bkz. İbn Bibî, 2011, s. 635.

Doğu'daki Moğol rolüne yaklaşımları farklıdır. Bu farklı yaklaşımlar, yazarların kökenlerinden kaynaklanıyor olabilir.

Fustātü'l-Adāle'nin yazarının özel kökenleri hakkında bilgi sahibi olmadığımız için, onu Hüsameddin Hôyî ile tam anlamıyla karşılaştıramayız. Bununla birlikte, her iki yazarın da İran kökenli olduğu açıktır. Hôyî'nin eserlerinin önsözlerinde verilen biyografik bilgilere göre ailesinin ilk Moğol istilas sırasında İran'dan ayrılmak zorunda kaldığı anlaşılmaktadır (Hôyî'nin aile bağlantıları hakkında bkz. Özergin, 1970, ss. 219-229). Ailesinin zorunlu sürgününün anısı, onun Moğollara karşı kişisel bir antipati duymasına neden olmuş olabilir, ancak bu duygularını Kastamonu'daki hamisi Moğollarla ittifak halindeyken yazılarında açıkça ifade edemezdi. Hôyî'nin eserlerinde Moğollara karşı bir antipati hemen göze çarpmasa da, politik dünya görüşü, günümüze ulaşan metinlerden çıkarılabilir. Örneğin, *Nüzhetü'l-Küttâb*'da Hôyî, eseri Muzaffereddin Yavlak Arslan'a ithaf ederken, hükümdarın İslâmî faziletlerine güçlü bir şekilde atıfta bulunur.⁵⁴² Tam aksine, aynı hükümdara ithaf edilen *Fustātü'l-Adāle*, Hôyî'nin eserinden sadece bir yıl sonra yazılmış olmasına rağmen hükümdarın soy ağacına vurgu yapar ve onun meşruiyetinin özel olarak Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın yeteneklerine değil, ailesinin hükümdarlık geleneğine dayandığını öne sürer. Diğer bir deyişle, *Nüzhetü'l-Küttâb*'da İslâmî referanslara vurgu yapılırken, *Fustātü'l-Adāle* her zaman Muzaffereddin Yavlak Arslan'ı Selçuklu sultanı Mesud'un otoritesi altında bir hükümdar olarak tasvir eder. Yukarıda gördüğümüz gibi, bu sultan Moğol İlhanlı hükümdarı Argun tarafından atanmıştı. Böyle yaparak, Hôyî, Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın iktidara yükselişinde ve Kastamonu'daki Çobanoğulları hanedanını sağlamlaştırılmasında Moğol İlhanlarının temel rolünü atlamış olur. Hôyî tarafından yazılan ve *Kavâ'idü'r-Resâ'il* ve *Ferâ'idü'l-Fezâ'il* isimli eserinde örnek bir mektup olarak yer alan bir Fetihname'de (zafer mektubunda) benzeri bir İslâmî erdem çağrısı kullanılır. Mektup, Muzaffereddin'in Eylül 1284'te (Receb 683) Bizanslılardan "Gideros'un ikiz kalesi"ni ele geçirmesine dair eşsiz bir anlatım sunar.⁵⁴³ Yukarıda bahsedilen *Nüzhetü'l-Küttâb*'ın tezahürü olarak, Hôyî, Muzaffereddin'e dair İslâmî

⁵⁴² Muzaffereddin Yavlak Arslan, sınır ve hudutların koruyucusu, iman savaşçılarının yardımcısı, hudut ordusunun başı, devlet ve dinin zaferi, İslam ve Müslümanların yardımcısı, Ebedî'nin yardımcısı, saltanatın aslanı, melik ve sultanların koruyucusu, yüksek arazinin en yüce saltanat sipahisi olarak tanımlanır. Bu ifadeler, Hôyî'nin eseri olan *Kavâ'idü'r-Resâ'il* ve *Ferâ'idü'l-Fezâ'il*, MS Fatih 5406, f. 33a'da yer almaktadır.

⁵⁴³ Bu kaleler, Karadeniz kıyısında, Kastamonu'nun yaklaşık 150 km kuzeybatısındaki Gideros Körfezi'nde bulunmaktaydı (Hôyî, 2000, s. 282; Peacock, 2015, ss. 375-391).

erdemleri öne çıkarır. Çobanoğulları hükümdarı, Hristiyanları Türkmen savaşçılarının yardımıyla yenmiş olan zafer dolu bir Müslüman general olarak tasvir edilir. Bu Türkmenler, kan veya ganimet arzusuyla değil, Anadolu’da Müslüman inancının yayılması için şevk ile cihada katılmışlardır. Andrew Peacock’un bu mektup üzerine yaptığı analize göre, bu Türkmenler “vahşetleriyle ünlüydüler ve ‘din düşmanları’ ile savaşma arzusuyla yanıp tutuşuyorlardı” (Peacock, 2015, s. 378). *Füstâtü’l-Adāle*’nin yüceltilmiş tonu ile Hôyî’nin kayıtsızlığı arasında görülen bu farklılık, 1280’ler boyunca Çobanoğlu hükümdarlık anlayışında içsel bir siyasi dönüşümü de işaret edebilir. Hôyî, 14. yüzyılın ilk on yılında öldü ve böylece 1284’te Çobanoğullarının Moğollar tarafından desteklendikleri dönemden, 1293’te Kastamonu’daki Moğol karşıtı isyana kadar geçen ihtişam günlerini yaşadı. Ancak onun patronlarının siyasi çalkantıları, yazmaya devam etmesini engellemedi ve görünüşe göre 1309’da bir yazışma edebiyatı (inşā) eseri olan ve eski eserlerinden birine dayanan *Günyetü’l-Tālib ve Münyetü’l-Kātib*’i yazdı (Hôyî, 1963, ss. 1-16).⁵⁴⁴ Hôyî’nin isyan sonrasında yazmaya devam etmesi, hatta 1291’deki isyan öncesinde bile bölgedeki Moğol karşıtı harekete sempati duyan Kastamonu sarayının bir kesimine ait olduğunu düşündürebilir. Ancak 1283-1284 yıllarında, Muzaffereddin’in iddiaya göre Argun’dan bir yetki belgesiyle Tebriz’den dönüp II. Mesud’un desteklediği bir dönemde yazılan *Füstâtü’l-Adāle*, Çobanoğullarını Selçukluların ve Moğolların açık bir taraftarı olarak yansıtıyor. Öte yandan, Hôyî’nin eserleri farklı bir görüş ortaya koyar; pagan Moğolları doğrudan belirtmese de, Çobanoğullarını kendi hükümdarlarının hizmetleri ve gerçek İslâmî ilkelere bağlılıkları sayesinde tek başına yetki sahibi olan bir hanedan olarak tanımlar.

4.4.5 Sonuç

Hüsameddin Çoban’ın Anadolu Selçukluları ile olan yakın ilişkisi, Türkmen fraksiyonları içinde sultanlığın kuzeybatı sınırında onu üstün bir konuma yükseltti. 13. yüzyılın başlarında Moğolların Ortadoğu’ya yönelik saldırılarıyla birlikte, Hüsameddin’in torunları çeşitli aşamalardan geçerek işgale karşı çatışma, isyan ve itaat etmeyi deneyimledi. Anadolu’ya Selçuklu şehzadesi Mesud’un dönüşü ve kardeşinin muhalefeti, Çobanoğlu Muzaffereddin’e bölgedeki siyasi etkinliğinde

⁵⁴⁴ Kompozisyon tarihi hakkında daha fazla detay için bkz. MS Fatih 5406, f. 98b ve Hôyî, 2000, s. 342.

önemli bir rol sundu. Rükneddin'in ele geçirilmesi, Muzaffereddin'in Mesud'un güvenini kazanmasının yanı sıra Kastamonu'nun emîri olarak Moğol desteği elde etme olasılığını da artırdı.

Çobanoğulları ile Moğollar arasındaki anlaşma ile on yıl boyunca karşılıklı fayda sağlanmaya çalışıldı. Moğollar, İlhanlı İmparatorluğu'nun batı sınırlarında daha yakın bir kontrol sağlarken, Çobanoğulları da bölgede Türkmen askerî gücü haline geldi ve Bizans'a karşı topraklarını genişletme fırsatı buldu. Ayrıca zamanın ünlü bilginlerinin ilmî, dinî ve siyasi eserleri yazmalarını himaye ederek bölgede yeni bir saray etkinliği başlattılar. Çobanoğulları hanedanının bıraktığı belgeler, sadece bu yerel hanedanın bölgedeki konumunu sağlamlaştırma çabalarını değil, aynı zamanda İlhanlı hâkimiyeti altında yerel bir otorite oluşturma girişimini de yansıtıyor. Bu eserler, bir krallığın kurulması, hükûmet kuralları ve diplomatik uygulamalar üzerine krallara yapılan tavsiyelerle ilgili bir endişeyi yansıtırken, Moğollara atıfta bulunulmaması, Moğol İmparatorluğu'nun çeşitli ve istikrarsız siyasi dengeye işaret eden farklı egemenlik katmanlarını yansıtıyor.

4.4.6 Kaynakça

Amitai, R. (2001). *The conversion of Tegüder Ilkhan to Islam. Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, 25, 15-43.

Anonymous (1999). *Tārīkh-i āl-i Saljūq dar Ānāṭūlī* (N. Jalālī, Ed.). Tehran: Daftar-i Nashr-i Mīrās-i Maktūb, Āyinah-i Mīrās.

Aqsarā'ī, Karīm al-Dīn (1944). *Mūsāmarāt al-akhbār va musāyārāt al-akhyār* (O. Turan, Ed.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Biran, M. (2013). *The Mongol Empire: The state of the research. History Compass*, 11(11), 1021-1033.

Cahen, C. (1968). *Pre-Ottoman Turkey: A general survey of the material and spiritual culture and history, c. 1071–1330*. New York: Taplinger.

Cahen, Cl. (2012). *Kaykubad*. In P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (Eds.). *Encyclopaedia of Islam* (2nd ed.).

Cheynet, J.-C. (1980). *Manzikert - un désastre militaire?*. *Byzantion*, 50, 410-438.

Daftary, F. (2005). *Ismailis in medieval Muslim societies: A historical introduction to an Islamic community*. London: I. B. Tauris.

De Nicola, B. (2016). *The Fustāṭ al-‘adāla: A unique manuscript on the religious landscape of medieval Anatolia*. In A. C. S. Peacock and S. N. Yildiz (Eds.). *Islamic literature and intellectual life in fourteenth and fifteenth-century Anatolia* (pp. 49-72). Würzburg: Ergon Verlag.

De Nicola, B. and C. Melville (Eds.). (2016). *The Mongols' Middle East: Continuity and transformation in Ilkhanid Iran*. Leiden: Brill.

De Nicola, B. (2018). *Letters from Mongol Anatolia: Professional, political, and intellectual connections among members of a Persianised elite*. *Iran: Journal of the British Institute of Persian Studies*, 56(1), 77-90.

Gregoras, Nicephorus (1829-1855). *Byzantina historia: Graece et Latine* (L. Schopen and I. Bekker, Eds.) (3 vols.). Cambridge: Cambridge University Press.

Heywood, C. J. (2012). *Ḳaṣṭamūnī*. In P. Bearman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs (Eds.). *Encyclopaedia of Islam* (2nd ed.). http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_4008.

Hillenbrand, C. (2007). *Turkish myth and Muslim symbol: The Battle of Manzikert*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Hope, M. (2016). *Power, politics, and tradition in the Mongol Empire and the Īlkhānate of Iran*. Oxford: Oxford University Press.

Ibn Bībī (1941). *Anadolu Selçukî Devleti tarihi* (F. Nâfiz Uzluk, Ed. and Trans.). Ankara: Uzluk Basımevi.

Ibn Bībī (2011). *Al-Avāmir al-‘alā’iyah fī al-umūr al-‘alā’iyah, ma ‘rūf bih, Tārīkh-i Ibn Bībī* (Z. Muttahidīn, Ed.). Tehran: Pizhūhishgāh-i ‘Ulūm-i Insānī va Muṭāla‘āt-i Farhangī.

İnalcık, H. (1993). *Osmān Gāzī’s siege of Nicaea and the Battle of Bapheus*. In E. Zachariadou (Ed.). *The Ottoman Emirate (1300–1389)* (pp. 77-98). Rethymnon: Crete University Press.

Karamustafa, A. (2006). *God’s unruly friends*. Oxford: OneWorld.

Khū’ī, Ḥusām al-Dīn (1963). *Gunyetu ‘lkātib ve munyetu ‘t-ṭālib: Rusūmu ‘r-resā’il ve nucūmu ‘lfaẓā’il* (A. Sadık Erzi, Ed.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Khū’ī, Ḥusām al-Dīn (2000). *Majmū‘ah’i āsār-i Ḥ isām al-Dīn Khūyī* (S. ‘Abbās’zādah, Ed.). Tehran: Mīrās-i Maktūb.

Korobeinikov, D. (2004). *The revolt in Kastamonu, 1291–1293*. *Byzantinische Forschungen*, 28, 87–118.

Lambton, A. K. S. (1988). *Continuity and change in medieval Persia: Aspects of administrative, economic, and social history, 11th–14th century*. Albany, NY: Bibliotheca Persica.

Lane, G. (2003). *Early Mongol rule in thirteenth-century Iran: A Persian renaissance*. London: Routledge.

Melville, C. (2006). *The early Persian historiography of Anatolia*. In J. Pfeiffer (Ed.). *History and historiography of post-Mongol Central Asia and the Middle East: Studies in honor of John E. Woods* (pp. 135-166). Wiesbaden: Verlag.

Melville, C. (2009). *Anatolia under the Mongols*. In K. Fleet (Ed.). *The Cambridge history of Turkey* (Vol. 1, pp. 51-101). Cambridge: Cambridge University Press.

Melville, C. (2016). *The end of the Ilkhanate and after: Observations on the collapse of the Mongol world empire*. In B. De Nicola and C. Melville (Eds.). *The Mongols' Middle East: Continuity and transformation in Ilkhanid Iran* (pp. 309-335). Leiden: Brill.

Morgan, D. (1981). *The Mongol Empire: A review article*. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 44(1), 120-125.

Niazi, K. (2011). *A comparative study of Quṭb al-Dīn Shīrāzī's texts and models on the configuration of the heavens*. PhD dissertation, Columbia University.

Niazi, K. (2014). *Quṭb al-Dīn Shīrāzī and the configuration of the heavens: A comparison of texts and models*. New York: Springer.

Khaṭīb, Muḥammad al- [attributed]. *Fuṣṭāṭ al- 'adāla fī qawā'id al-sultāna*. Manuscript Supplement Turc 1120. Paris: Bibliothèque Nationale.

Nizām al-Mulk (1978). *The book of government: Or, rules for kings: The siyar al-muluk or siyasat-nama of Nizam al-Mulk* (H. Drake, Trans.). London: Routledge.

Ocak, A. Y. (1992). *Osmanlı İmparatorluğu'nda marjinal Sûfîlik: Kalenderîler: XIV–XVII. yüzyıllar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Özergin, K. (1970). *Selçuklu sanatçısı nakkaş Abdülmü'min el-Hoyî hakkında*. *Belleken*, 34(134), 219-229.

Pachymeres, Georgius (1835). *Georgii Pachymeris de Michaelis et Andronico Palaeologis libri tredecim* (I. Bekker, Ed. and Trans.). Bonnae: Weber.

Peacock, A. C. S. (2006). *The Saljūq campaign against the Crimea and the expansionist policy of the early reign of ‘Alā’ al-Dīn Kayqubād*. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 16(2), 133-149.

Peacock, A. C. S. (2010). *Early Seljuq history: A new interpretation*. London: Routledge.

Peacock, A. C. S. (2015). *Cide and its region from Seljuk to Ottoman times*. In B. S. Düring and C. Glatz (Eds.). *Kinetic landscapes: The Cide archaeological project: Surveying the Turkish western Black Sea region* (pp. 375-391). Berlin: De Gruyter.

Peacock, A. C. S. and S. N. Yildiz (2013). *Introduction*. In A. C. S. Peacock and S. N. Yildiz (Eds.). *The Seljuks of Anatolia: Court and society in the medieval Middle East* (pp. 1-22). London: I. B. Tauris.

Pfeiffer, J. (2006). *Reflections on a “double rapprochement”: Conversion to Islam among the Mongol elite during the early Ilkhanate*. In L. Komaroff (Ed.). *Beyond the legacy of Genghis Khan* (pp. 369-389). Boston: Brill.

Rashīd al-Dīn, Faḍl Allāh (1994). *Jāmi‘ al-tavārīkh* (M. Mūsavī and M. Rawshan, Eds.) (4 vols.). Tehran: Nashr-i Alburz.

Saliba, G. (2006). *Horoscopes and planetary theory: Ilkhanid patronage of astronomers*. In L. Komaroff (Ed.). *Beyond the legacy of Genghis Khan* (pp. 357-368). Lemi'den: Brill.

Tezcan, B. (2013). *The memory of the Mongols in early Ottoman historiography*. In H. Erdem Çıpa and E. Fetvacı (Eds.). *Writing history at the Ottoman court: Editing the past, fashioning the future* (pp. 23-38). Indianapolis: Indiana University Press.

Turan, O. (1958). *Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar: Metin, tercüme ve araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Turan, O. (1980). *Selçuklular ve İslamiyet*. Istanbul: Nakışlar Yayınevi.

Turan, O. (2010). *Selçuk Türkiyeli din tarihine dair bir kaynak: Fusṭāṭ al-‘adale fī kavā‘id is-sulṭana*. In F. Köprülü and O. Turan (eds.), 60. doğum yılı münasebetiyle: *Fuad Köprülü armağanı* (pp. 531-564). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Vryonis, Sterol, Jr. (1971). *The decline of medieval Hellenism in Asia minor and the proje of Islamization from the eleventh through the fifteenth century*. Berkeley: University of California Press.

Yakupoğlu, C. and N. Musalı (2018). *Selçuklu inşa sanatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yaziçi, T. Hasan b. ‘Abd-al-Mo’men. *Encyclopedia Iranica*. Accessed February 23, 2017, <http://www.iranicaonline.org/articles/hasanb-abd-al-momen>.

Yücel, Y. (1991). *Anadolu beylikleri hakkında araştırmalar* (Vol. 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

4.5 Bruno De Nicola: Sınır Bölgelerinde Kentsel Temsilcilik: 13. Yüzyıl Kastamonu’da Türkmen Hükümdarlar ve İdari Elitler

4.5.1 Özet

Malazgirt Meydan Muharebesi’nden (1071) sonra, Büyük Selçukluların ordularının Bizans İmparatorluğu’nu mağlup etmesiyle, farklı dalgalar halinde Türkmen halkı Anadolu’ya yerleşti. 12. yüzyıla gelindiğinde, bu grupların birçoğu yerel savaş güçlerinin komutası altında örgütlendi ve Selçuklu Sultanlarının himayesi altında Anadolu’nun farklı bölgelerinde askerî kontrol sağladı. Ancak yeni yöneticilerin özellikle fethettikleri bölgelerdeki kentsel yerleşimler üzerindeki kontrol mekanizmaları tam olarak anlaşılamamıştır. Bu durum, 13. yüzyıl boyunca genişleyen bir Türk-İslam dünyası ile savunma pozisyonundaki Hristiyan Bizans arasında bir sınır bölgesi olan Kuzeybatı Anadolu’nun durumu için daha da dramatiktir. Anadolu’nun bu özel bölgesine ilişkin anlatısal kaynakların eksikliği, genellikle Kastamonu şehrini 13. yüzyıl Anadolu’sunun kentsel yerleşimlerine dair araştırmalardan dışlamıştır. Bu makale, 13. yüzyıl Kastamonu’da Türkmen hükümdarlar ile kentsel elitler arasındaki

etkileşimde yer alan temsilci ve etkenlerin özel bir görünümünü sunan ayakta kalan mimari kanıtlara ve anlatısal olmayan edebî kaynaklara bakarak, bu durumu değiştirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Çobanoğulları, Orta Çağ Anadolu'su, idari literatür, kentsel temliscilik, Hüsameddin Hôyî, Rum (Anadolu) Selçukluları

“Kastamonu emirliğinin kurulduğu koşullar zorludur; çünkü siyasi merkezlerden uzak olması nedeniyle kronikçilerin ilgisini çekmemiştir”.⁵⁴⁵

4.5.2 Giriş

Kastamonu bölgesi, genel olarak eski Bizans bölgesi olan Paflagonya ile coğrafi olarak büyük ölçüde uyumlu olup, 13. yüzyılda Anadolu'da üretilen önemli Müslüman tarihî anlatılarında marjinal bir konumda yer almaktadır.⁵⁴⁶ Bizans kaynakları, Pachymeres veya Gregoras gibi Bizans tarihçileri de çok yardımcı olmamaktadır.⁵⁴⁷ Onlar, sık sık kendileriyle çelişen, belirsiz kronolojilerle karmaşık hikâyeler sunarlar ve tarihsel kişiliklerle tanımlanması zor aktörleri tarif ederler.⁵⁴⁸ Ancak, bu dönemde bölgenin tarihinde bir kesinlik, en azından 11. yüzyılın sonlarından itibaren çarpışma ve çatışma faktörü olarak belgelenmiş olan Türkmen gruplarının erken varlığıdır.⁵⁴⁹ Bu döneme dair çoğu anlatı, Yunan kaynaklarının felaketçi hikâyelerinden, Türkmen savaşçılarla dolu bir bölgeyi tasvir etmesine kadar çeşitlilik gösterir. Daha sonraki Müslüman kaynaklarda ise şüpheli tarihsel kökenlere sahip referanslar bulunur ve kahraman gazi savaşçılara atıflar yapılır.⁵⁵⁰ 1130'larda İoannis Komnenos tarafından bölgenin Danişmentlilerden kısa süreli yeniden fethedilmesinin ardından Türkmen grupları göç etmeye ve bölgede yerleşmeye devam etti. 12. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Bizans

⁵⁴⁵ Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, 310.

⁵⁴⁶ Ortaçağ Anadolu tarihinin önemli anlatı kaynakları İbn Bîbî'nin “*El-Evamirü'l-'Alâ'iyye*”si, Sadık Erzi tarafından düzenlenmiş; İbn Bîbî'nin “*al-Avāmîr al-'alâ'iyyah*”ı, Muttahidîn tarafından düzenlenmiş; Aksaraylı'nın “*Musāmarat al-akhbār*”ı, Turan tarafından düzenlenmiş ve anonim bir eser olan “*Tārîkh-i Âl-i Saljûq dar Ânâtil*” Jalâlî tarafından düzenlenmiştir.

⁵⁴⁷ Pachymeres, *Relations historiques*, ed. ve çev. Failler; Gregoras, *Byzantina Historia*, ed. Schopen; Akropolites, George Akropolites, çev. Macrides.

⁵⁴⁸ Bu dönemde Bizans kaynaklarının genel bir değerlendirmesi için Neville'in, *Guide to Byzantine Historical Writing*, s.237-242. ve Korobeinikov, *Byzantium and the Turks*, 7-39.

⁵⁴⁹ Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, 73; Vryonis, *Decline of Medieval Hellenism*, 111-112.

⁵⁵⁰ Örneğin, Amir Karatekin'in, *the renowned Turkic conqueror of the Greek province of Paphlagonia* (i.e. Kastamonu), Sevim ve Yücel'in “*Türkiye Tarihi*” kitabında, 181. sayfada; Yinanç'ın “*Anadolu Selçuklular Tarihine*” adlı eserinde, 96. sayfada; *Döğüş, Osmanlı Fütuhâtına Candarlı Sahasından Gelen Yardımlar*, 415-416.

güçleri tamamen geri çekilmiş ve Türkmen gruplarının Kastamonu kırsalında askerî kontrol sağladıkları görünüyordu. Selçuklu Sultanı Rükneddin Süleyman Şah'ın (1196-1204) saltanatı sırasında Kastamonu bölgesi, Rum (Anadolu) Selçuklu Sultanlarına sıkı bir şekilde bağlanmışsa da, önemli bir derecede siyasi özerkliğini korumaktaydı. 13. yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden Endülüslü gezgin İbn Said el-Mağribî, bu bölgenin “Türkmenlerin kaidesi” olduğunu belirtmektedir.⁵⁵¹

13. yüzyıl boyunca Kuzeybatı Anadolu'daki ana kentsel yerleşim Kastamonu şehriydi. Doğuda Taşköprü (Pompeiopolis) ve batıda Safranbolu (Zalifre) gibi daha küçük kasabalar bulunmaktaydı.⁵⁵² Daha önceki çalışmalarda, dikkatimizi 13. yüzyıl Anadolu'daki Selçuklu ve Moğol siyasetleri ile ilişkili olarak Kastamonu'daki Çobanoğullarının siyasi konumuna odaklamıştık.⁵⁵³ Ancak bu makale, Kastamonu'da yeni bir Türkmen hanedanının (Çobanoğulları) kurulması ve güçlenmesine katılan farklı etkenleri ve temsilcileri ortaya çıkarmak için bölgeden alternatif edebî ve arkeolojik kanıtları keşfetmeyi amaçlamaktadır. Argümanımız, bölgedeki Türkmen hükümdarlar ile kentsel yerleşimler arasındaki ilişkinin homojen olmadığı ve bunun yerine 13. yüzyıl boyunca Kastamonu'yu karakterize eden siyasi, dinî ve kültürel simbiyozda hem yöneticilerin hem de halkın aktif olarak katkıda bulunduğu bir dizi aşamayı takip ettiğidir.

4.5.3 Kastamonu'nun Çobanoğulları Tarafından Fethi: Mimari Kanıtların Genel Bir Değerlendirmesi

13. yüzyıl Kastamonu'nun siyasi tarihi, Çobanoğulları hanedanı (yak. 1211- yak. 1309) tarafından belirlenmiştir. Çobanoğulları, Malazgirt Meydan Muharebesi'nden (1071) sonra Anadolu'ya giren Türkmen gruplarından. 13. yüzyılın başlarında, Hüsameddin Çoban (yak. 1240'ta ölmüştür) tarafından komuta edilen seçkin bir askerî Türkmen grubu, Kuzeybatı Anadolu'ya yerleşmiştir.⁵⁵⁴ Çobanoğulları zaman zaman

⁵⁵¹ Quoted in *Encyclopaedia of Islam*, İkinci Baskı, s.v. »Kaṣāmūnī«, 3 Mart 2021'de erişildi: dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_4008.”

⁵⁵² Safranbolu kasabası ayrıca bazı kaynaklara göre, 12. yüzyılın sonlarında Ankara'nın yerel Türkmen yöneticisi tarafından ele geçirilen eski Bizans kasabası Dadybra'ya bağlanmıştır. Bu konuda Choniates'in “*O City of Byzantium*”s.260.

⁵⁵³ De Nicola, *In the outskirts of the Ilkhanate*.

⁵⁵⁴ Kastamonu'nun Chobanidlerin siyasi tarihine dair bilgi için Yücel'in “*Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*”, cilt. 1, s.33-51 ve De Nicola'nın “*Chobanids of Kastamonu*” adlı eserine bakabilirsiniz.

etki alanlarını Tokat, Ankara veya Sinop gibi bölgelere genişletmiş olsalar da, askerî ve siyasi otoriteleri genellikle Kastamonu bölgesi ile sınırlı kalmıştır. Son yıllarda, bölgedeki Çobanoğulları yönetiminin siyasi gelişimi hakkında daha incelikli bir fikir oluşturmada ilerleme kaydetmiş olsak da, bu Türkmen askerî elitleri ile kontrol ettikleri topraklar arasındaki ilişki hakkında hâlâ çok az şey biliyoruz. 13. yüzyılda Kastamonu bölgesi, ormanlarla kaplı engebeli araziden oluşuyordu. Burası Anadolu'nun daha verimli bölgeleri arasında olmasa da, bölgede bazı tarımsal faaliyetler sürdürülmekteydi. Karadeniz'i Akdeniz'le ve Orta Anadolu'yu İstanbul ile birleştiren ticaret yollarının kavşağında bulunması, bölgede orta düzeyde ancak kârlı ticari faaliyetlere neden oldu ve bu da Türkmen hükümdarlarına önemli ekonomik faydalar sağlayarak bölgedeki kentsel merkezlerin konsolidasyonunu teşvik etti. Çobanoğullarına dair ilk tarihsel kayıt, 1211'de, Hüsameddin Çoban'ın Selçuklu şehzadesi Keykubad'a kardeşi Keykâvus (hükümdarlığı: 1211-1220) karşısında Ankara Muharebesi'nde askerî müdahalesiyle ortaya çıkar. Çobanoğulları bu savaşı kaybetmiş olsalar da, mağlup şehzadeye verdikleri erken destek, birkaç yıl sonra I. Keykubad'ın (hükümdarlığı: 1220-1237), Selçuklu Sultanı olarak kardeşinin yerini aldığı bir siyasi avantaj haline gelecektir.

Çobanoğlu hükümdarının askerî yeteneklerine dair yeni bir referans, erken 1220'lerde yerel kroniklerde ortaya çıkar. İbn Bibi, tarihsel anlatısının bir bölümünü, 1223'te Kırım'daki Sudak şehrinin alınmasında Hüsameddin'in (artık emîr olarak anılıyor) oynadığı önemli rolü vurgulamaya adanır.⁵⁵⁵ Çobanoğlu Emîr Hüsameddin, Selçuklu Sultanı'nın tek deniz seferini başarıyla yönettiği için övgüyle anılmaktadır. Ardından zaferle dönerek Selçuklu sultanının muzaffer ve sadık komutanı olarak Kastamonu'ya geri gelir.⁵⁵⁶ Ancak dönüşü ile 1280'lere kadar, bu yerel Türkmen hanedanının bölgeyi kontrol ettiğine dair somut belgelere sahip değiliz. Modern tarih yazımı genellikle Çobanoğullarının bu dönem boyunca bölgenin “başında” olduklarını kabul etmiş olsa da, görünüşe göre Kastamonu şehri üzerinde çok az ya da hiç kontrolleri yoktu. Örneğin, Claude Cahen, “kesinlikle söylenebilecek tek şey, Hüsameddin Çoban'ın burasını uzun bir süre yönettiği ve Kastamonu'nun Sultan'a ait bir şehir olduğudur” demiştir.⁵⁵⁷ Aslında Kastamonu şehri, bölge gibi, bir tür ikta toprağı şeklinde Selçuklu

⁵⁵⁵ İbn Bībī, *al-Avāmīr al-'alāīyya*, ed. *Muttaḥidīn*, 281-284

⁵⁵⁶ Peacock, *Saljūq Campaign*, 133-149.

⁵⁵⁷ Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, 244

Sultanlarının nispi kontrolü altında kalmış gibi görünmektedir. Bu, Selçuklu Sultanlarının Kastamonu üzerinde mali ve idari kontrolü yetkililere veya yerel yöneticilere devretme yetkisine sahip olduğu ve bu şehrin sultanın kişisel malı (hâs) olarak kabul edilmediği anlamına gelir.⁵⁵⁸ Bu özel siyasi ve mali statüsü, 13. yüzyılın ortaları boyunca Kastamonu'nun ya Selçuklu kraliyet ailesine ya da Moğol yönetimine ait çeşitli yöneticilerin eline geçtiğini açıklayabilir.⁵⁵⁹ Bu nedenle Kastamonu şehri Selçuklu ve Moğol yetkililerin idari kontrolü altında kalırken, Çobanoğulları bölgede önemli askerî ve siyasi aktörlerdi ve muhtemelen bölgenin askerî koruyucuları olarak hareket ediyor ve şehir sakinlerinden vergi alıyorlardı.

Çobanoğullarının Kastamonu'daki mimari izleri kesinlikle mütevazıdır ve Anadolu'nun diğer bölgeleriyle karşılaştırıldığında pek dikkat çekici değildir. Bu, son zamanlarda yayımlanan çoğu arkeolojik araştırmanın genellikle Çobanoğullarına ait olduğu bilinen Kastamonu'nun mimari mirasına atıfta bulunmamasının nedenidir. Bununla birlikte, bölgede hâlâ ayakta duran az sayıdaki yapı, bu Türkmen hükümdarlar ile Kastamonu kırsalı arasındaki ilişkiye dair ilginç içgörüler sunmaktadır. Bu binalar modern zamanlarda yeniden inşa edildiğinden, orijinal mimari tarz veya inşaat teknikleri hakkında çok az bilgi sunarlar. Ancak 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bu yapıların haritalanması, belge niteliğindeki kanıtların olmadığı bir dönemde Kuzeybatı Anadolu'da Türkmen nüfusunun yerleşimine dair benzersiz bir bakış açısı sunar.

Bölgedeki Çobanoğulları varlığının erken döneminden itibaren ayakta kalan yapıların tamamı dinî bir bileşene sahiptir. Bunların çoğu, erken dönem tasavvuf şeyhlerinin veya Müslüman gazilerin türbeleridir ve iddia edildiğine göre Türkmenlerin 12. yüzyılda Kuzeybatı Anadolu'yu fethi sırasında Bizans güçlerine karşı savaşta ölmüşlerdir. Bölgedeki bu tür yapıların daha önceki bir örneği, iddia edildiğine göre 1206'dan önce Anadolu'ya gelmiş ve bölgede Bizans güçlerine karşı savaşmış olan Horasanlı şehit Şeyh Ahmed'in türbesidir. Yapı, sonraki dönemlerde yoğun bir şekilde restore ve yeniden inşa edilmiş olup, şehir merkezinin yaklaşık 12 km kuzeyinde,

⁵⁵⁸ Korobeinikov, *Revolt of Kastamonu*, 90-91.

⁵⁵⁹ Mongol yetkililerin, 1243 yılındaki Kösedag Muharebesi'nde Moğolların Selçukluları mağlup etmesinin ardından sultanlığın borçlarını ödemek amacıyla bölge üzerinde irtifak hakkı almış olabileceğine dair bilgiler için Korobeinikov, *Revolt of Kastamonu*, 90-91. Muharebe hakkında ise Yıldız, *Mongol Rule*, 182-187.

günümüzde Gölköy yöresinde bulunmaktadır.⁵⁶⁰ 1270'lerden önceki benzeri türbeler, kentsel yerleşimlerin içinde değil etrafında bulunmuş olup, bölgeye yayılmış gibi görünüyor. Özellikle Kastamonu ve Sinop şehirlerini birbirine bağlayan yol boyunca türbeler çok sayıdadır. Sinop, bu dönemde Çobanoğulları etkisinin yanı sıra Karadeniz'i İç Anadolu ve Akdeniz'le bağlayan mütevazı ancak bölgesel olarak önemli ticari faaliyetleri de yönlendirdi.⁵⁶¹ Bu bireysel türbeler ve yatırlar, seyahat edenler ve bölgeyi koruyan Türkmen nüfusu için ziyaret, bir araya gelme ve ibadet merkezleri olarak önemli bir rol oynadı.

Kastamonu bölgesinde ayakta kalan mimari, İslamiyet'in bölgede kök salmaya başladığı yerin kırsal olduğuna dair kanıtlar sunar. Bölgede inşa edilen ilk belgelenmiş cami, Türkmenlerin bölge üzerindeki hâkimiyeti dönemine aittir. Kastamonu şehrinin birkaç kilometre güneyinde, modern Kuzyaka köyünün Akçasu mahallesinde, 13. yüzyılın ilk yarısında kurulduğuna inanılan Akçasu Camii bulunmaktadır.⁵⁶² Bugün binanın orijinal yapısından çok azı kalmıştır; 20. yüzyılda yapılan yenilemeler, binanın şeklini ve görünümünü değiştirmiş gibi görünmektedir. Bununla birlikte, binanın erken tarihi, bölgedeki İslamlaşmanın ilerleyişini belirlemekte önemlidir. Kastamonu'nun dış mahallelerinde inşa edilen bu küçük yapı, muhtemelen şehrin kendisi veya sakinlerinin dinî yaşamı üzerinde çok az etkili olmuştur. Akçasu Camii'nin inşa edildiği 1250'lere gelindiğinde, Kastamonu şehri muhtemelen çoğunlukla hâlâ Hristiyan nüfusa sahiptir. Ancak söz konusu cami, bölgedeki erken İslâmî bir yapı olarak, muhtemelen 12. yüzyılın sonlarından beri Kuzeybatı Anadolu kırsalında yaşayan yeni İslamlaştırılmış Türkmenler için ibadet yeri olarak hizmet etmiş olabilir.

Kastamonu bölgesinin mimari peyzajı, 1270'lerden itibaren değişmeye başlar; çünkü şehir surları içinde ilk İslâmî yapılar inşa edilmeye başlar. Bu dönüşümün belki de en iyi örneği, aynı dikdörtgen şeklindeki kırsal Akçasu Camii gibi ancak daha büyük bir ölçekte inşa edilen Atabey Gazi Camii'nin inşasıdır.⁵⁶³ Ancak, bu yeni bina, şehir

⁵⁶⁰ Yaman, *Kastamonu tarihi*, 85.

⁵⁶¹ Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, 320; Peacock, *Black Sea trade*, 69-70. Karadeniz ticareti hakkında genel bir bakış için Ciociltan, *Mongols and the Black Sea*.

⁵⁶² Kara, *Her yönüyle*, 197.

⁵⁶³ Yapının kapsamlı bir incelemesi için, Çal ve Çal'ın "Kastamonu Atabey Gazi Camisi" çalışmasına bakabilirsiniz.

surları içinde yer alacak, sadece Kastamonu şehrine hâkim olan, ayakta kalan Bizans kalesinin birkaç metre aşağısında yapılacaktır. Cami, efsanevi figür olan Atabey Gazi'nin adını alır. O, iddia edildiğine göre 12. yüzyılda bölgede Bizanslılara karşı savaşı kahraman gibi bir figürdür. Caminin kuruluşu etrafındaki gelenekler, yerinde bulunan orijinal Hristiyan kilisesinin bir Cuma günü Türkmen general tarafından camiye dönüştürüldüğünü belirtmektedir. Bu komutan, Hristiyan rahipleri vaaz verirken kovmuş ve o günden itibaren binanın Müslümanlar tarafından Cuma namazlarının kılındığı cemaat camii haline geldiği söylenmektedir.⁵⁶⁴ Hikâye büyük olasılıkla uydurma olabilir, çünkü binanın kuruluşuyla ilgili kesin olarak bildiğimiz tek şey, 1273 yılında caminin duvarında günümüze ulaşan bir kitabeye göre kutsandığıdır. Bugüne kadar yerinde var olan bir kiliseye dair arkeolojik kanıt bulunamamıştır. Ancak hikâyenin popülerliği, caminin inşasından sonra şehrin Müslüman ve Müslüman olmayan sakinlerine nasıl sunulduğunu gösterebilir.⁵⁶⁵ Bu anıt, Kuzeybatı Anadolu'nun diğer bölgelerinde bulunan benzeri anıtlarla birlikte, 13. yüzyılda Paflagonya bölgesinin büyük ölçüde Hristiyan nüfus tarafından iskân edilmiş olabileceği düşünüldüğünde, bölgede Müslüman bir geçmişin anısını oluşturma girişimlerine çok erken dönemde işaret edebilir.⁵⁶⁶

Kırsal kesimde yıllar önce gerçekleşenlerin bir yansıması olarak, dünyevi ve dinî türbeler de 13. yüzyılın ikinci yarısında şehir surları içinde camilerle yan yana görünmeye başladı. Türk askerî komutanların cesetlerini içeren türbeler, şehrin farklı bölgelerine inşa edildi. Selçuklu komutanı olduğu söylenen ve 12. yüzyılın başlarında Kastamonu Kalesi'ni Bizanslılardan fethederken şehit düşen Aşıklı Sultan'a adanmış bir türbe, ortaçağ şehrinin kuzeyinde hâlâ ayakta durmaktadır.⁵⁶⁷ Atabey Gazi Camii'nin yanına, iddia edildiğine göre hanedanın kurucusu Hüsameddin Çoban'ın cesedinin kalıntılarını barındıran başka bir türbe dikilmiştir⁵⁶⁸. Ayrıca, bu dönemde şehirde birçok tasavvufi türbe inşa edilmiştir. Kastamonu şehir merkezindeki daha sonraki Osmanlı dönemine ait Nasrullah Camii'nin yanında, 671 (1272) tarihli bir

⁵⁶⁴ Acar, *Çobanoğulları Beyliği*, 43; *Çiftçi, Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Eserler*, 91-93.

⁵⁶⁵ Acar, *Çobanoğulları Beyliği*, 41-42.

⁵⁶⁶ Buna benzer bir durum, Kastamonu'nun sadece yüz kilometre güneyinde yer alan Çankırı kasabasının kalesi olabilir. Burada, 12. yüzyılın ikinci yarısında şehri fetheden yarı efsanevi bir Müslüman kahraman olan Emir Karatekin'in kalıntılarını içerdiği iddia edilen bir türbe bulunmaktadır. Kaynak için bkz. Kuru, *Çankırı'nın Fatih Emir Karatekin'in Türbesi*, 63-84.

⁵⁶⁷ Kara, Her yönüyle, 202; *Çiftçi, Kastamonu camileri, türbeleri ve diğer tarihi eserler*, 173.

⁵⁶⁸ Acar, *Çobanoğulları Beyliği*, 46.

mezar bulunmaktadır. Görünüşe göre, 13. yüzyılda bina, Şeyh Abdülfettâh-i Veli'nin (ö. 1272) ikamet ettiği ve iyileştirmeler yaptığı bir hastane olarak hizmet veriyordu.⁵⁶⁹ Burası 13. yüzyılda önemli bir ziyaret merkezi haline geldi ve şeyhin Kadiriyye tarikatı kurucusu Abdülkâdir el-Gîlânî'nin (öl. 1166) oğlu olduğu iddiasıyla güçlendirildi.⁵⁷⁰ 1270'ten sonra şehir içinde bir caminin inşası ve türbelerin sayısının artması, çift işlevli bir rol oynamış gibi görünüyor. Bunlar bir yandan, şehir surları içinde büyüyen Müslüman nüfusun dini ihtiyaçlarını karşılamak için ziyaret yerleri olarak işlev gördüler. Öte yandan, şehirde artan Türkmen varlığının sakinlerine görsel temsilleri olarak hizmet ettiler.

13. yüzyıl Kastamonu kentsel peyzajına Türkmenler tarafından verilen mimari destek, sadece başkent şehirle sınırlı değildi. Kastamonu'nun yaklaşık 50 kilometre kuzeydoğusunda bulunan Taşköprü şehrinde, 1270'lerde bir halk çeşmesi ve bir halk hamamı inşa edildi.⁵⁷¹ Ne yazık ki, çeşme 1927'deki bir yangında yok oldu. Ancak hamam ve çarşıdan, Magribli gezgin İbn Battûta tarafından, Muzaferredin Çoban döneminde (Hüsameddin Çoban'ın torunu) kentteki cemaat camisinin vakıfları olarak bahsedilir.⁵⁷² Ayrıca, Çobanoğulları hükümdarı, dinî eğitim sağlamak için Taşköprü kasabasında bir medrese inşa etti ve Tokaş köyünde bulunan Sufi zaviyesini kurdu.⁵⁷³ Bazı sonraki vakfiyelerden (evkaf) alınan bilgilere göre, hem medrese hem de cami, Çobanoğullarından sonra Taşköprü'yü yöneten Candaroğluları ve Osmanlı hanedanları döneminde dinî yaşamın önemli merkezleri olarak kalmıştır.⁵⁷⁴ Kanıtlar, Muzaferredin'in 1280'de emirliğin kontrolünü ele almadan önce babası adına bir vali olarak hareket ettiğini göstermektedir.⁵⁷⁵ Bu nedenle, kentsel mimariye yönelik himaye sadece başkentle sınırlı değildi. Bunun yerine, Çobanoğullarının kontrol ettikleri kentsel peyzaja doğrudan katılımlarını göstermek amacıyla 1270'lerden itibaren koordineli bir yapı stratejisinin uygulandığı görünmektedir.⁵⁷⁶

⁵⁶⁹ Kara, *Her yönüyle*, 199

⁵⁷⁰ *Encyclopaedia Iranica* 1/2" içindeki 'Abd-al-Qâder Jîlânî maddesi için güncellenmiş bir versiyon, www.iranicaonline.org/articles/abd-al-qader-jilani adresinde bulunmaktadır.

⁵⁷¹ Yakupoğlu, *Kastamonu-Taşköprü*, 46.

⁵⁷² İbn Battûta, *Travels of Ibn Battuta*, ed. Gibb, 2. cilt, s. 464, dipnot 186.

⁵⁷³ Medrese, 1927 yangınında yok oldu. Kaynak: Yakupoğlu, *Kastamonu-Taşköprü*, s. 48.

⁵⁷⁴ Yakupoğlu, *Kastamonu-Taşköprü*, 51-64.

⁵⁷⁵ Yakupoğlu, *Kastamonu-Taşköprü*, 48.

⁵⁷⁶ Çobanoğullarının mimari desteklerinin daha derinlemesine bir açıklaması için bkz. Bruno De Nicola, "Chobanids of Kastamonu" bölüm 3.2. ⁵⁷⁷ İbn Bîbî, *al-Avâmir al-'alâiyah*, ed. Muttahidîn, 634-635.

4.5.4 Türkmen Hâkimiyetinin Konsolidasyonu: Çobanoğullarının Edebiyat Destekçiliği

1270'lerde Kastamonu bölgesinde şehirlerde ortaya çıkmaya başlayan mimari himaye, Hüsameddin Çoban'ın oğlu olan Alp Yürek (ö. 1280) tarafından yönlendirildi. Alp Yürek'in oğlu Muzaffereddin, Taşköprü şehrinde yaşayan ve babasının ölümünden sonra Kastamonu'nun yeni yöneticisi olmak için başkente taşınan kişiydi. Muzaffereddin'in tahta çıkışı bölgenin tarihinde kritik bir an olacaktı. Çobanoğulları arasında eşi görülmemiş bir hamle olarak, babasının mimariye yönelik himaye politikasını edebiyat alanında genişletti. Ancak, edebî himayenin bölgede Türkmen hâkimiyetini meşrulaştırmada rol oynayabileceği fikri, genç hükümdarın aklına bir aydınlanma olarak gelmedi. Bu durum, aksine Muzaffereddin'in Tebriz'deki İlhanlı başkentine yaptığı belirli bir seyahatten kaynaklanıyor gibi görünüyor.

13. yüzyıl Anadolu'nun karmaşık siyasi manzarasında, Muzaffereddin'nin tahta çıkışı, bölgedeki üstün güçlerin onayını gerektiriyordu. Bu, sadece atalarının bölge üzerindeki askerî haklarını yenilemekle kalmayıp, aynı zamanda Çobanoğullarının bölgedeki daha yakın siyasi, ekonomik ve dinî kontrolünü meşrulaştırmak için de gerekiyordu. Yeni hükümdar, Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nın her zaman kararsız siyasi arenasına hızla dâhil oldu ve Şehzade Mesud'un sultanlık iddialarını kardeşi Rükneddin'in iddialarına karşı destekleyerek Selçuklu tahtının başına geçirdi. Muzaffereddin, Kırım'dan Anadolu'ya gelen Rükneddin'i yakalayıp Kastamonu kalesinde hapsederek kardeşi Mesud'a teslim etti. Bu hamle Muzaffereddin için iyi sonuçlandı ve yeni Selçuklu tahtının baş iddiasının ana müttefiki haline geldi.⁵⁷⁷

Rükneddin'in siyasi sahneden çekilmesiyle, hem Mesud hem de Muzaffereddin'in bölgenin ana siyasi ve askerî gücü olan İran'ın Moğol İlhanlarından destek almaları gerekiyordu. Politik ittifakları için Moğol onayı arayışında olan Musud ve Muzaffereddin, 1282'den kısa bir süre önce her ikisi de Tebriz'deki Moğol başkentine bir seyahat yaptılar. Onların amacı, İlhanlı hükümdarı Abaka'dan (1265-1282) Mesud için sultanlık ve Muzaffereddin için emirlik istemektir. Ne yazık ki Moğol başkentine varışlarında, İlhan'ın ölmüş olduğu ortaya çıktı. Tegüder Ahhmed'in (1282-1284)

⁵⁷⁷ Ibn Bîbî, *al-Avāmîr al-'alā'iyah*, ed. Muttahidîn, 634-635.

hüküm sürdüğü İlhanlı sarayındaki hassas siyasi denge, iki Anadolu yöneticisinin, ihtiyaç duydukları Moğol onayını sağlamak için aslında planlandığından daha uzun süre Tebriz’de kalmasına neden oldu. Bir dizi entrika ve siyasi anlaşmazlıktan sonra Mesud’un Selçuklu Sultanı ve Muzaffereddin’in 1284’te Kastamonu’nun Sipehsālār’ı olduğu onaylandı.⁵⁷⁸ Ancak Muzaffereddin’in, görünüşe göre İlhanlıların başkentinde geçirdiği neredeyse üç yıl, onun zihninde özel bir etki yaratmış gibi görünüyor. 13. yüzyılın sonlarında, Tebriz sadece İlhanlıların başkenti değil, aynı zamanda İslam dünyasının kültürel, ekonomik ve siyasi merkezlerinden biriydi.⁵⁷⁹ Karşılaştırıldığında, Çobanoğulları tarafından finanse edilen ilkel İslâmî mimariyle Kastamonu, ziyaretçi tarafından oldukça ıssız bir yer olarak tanımlanan, dünyanın kenarındaki bir kırsal kasaba gibi görünüyordu.⁵⁸⁰ Bu nedenle, Muzaffereddin gibi bir savaşçı Türkmen beyi için Tebriz, kendi memleketi ile keskin bir tezat oluşturuyordu.

Görünüşe göre Muzaffereddin, o dönemde İslam dünyasının önde gelen âlimleri, edebiyatçıları ve sanatçılarını barındıran Moğol başkentinin kültürel hayatından özellikle etkilenmişti. Bu nedenle, 1284’te Kastamonu’ya döndüğünde, Muzaffereddin artık Moğolların ve Selçuklu sultanının siyasi müttefikiydi, bu da ona edebî himaye politikası geliştirme imkânı verdi. İlhanlı başkentindeki deneyiminden etkilenen Muzaffereddin, Kastamonu’yu Moğol Tebriz’ini ve Selçuklu Konya’sını çok daha az bir ölçüde yansıtan bir edebî faaliyet merkezi haline getirmeye aktif olarak çalıştı.

Muzaffereddin’in prestij açısından en dikkate değer başarısı, ünlü alim Kutbeddin Şîrâzî’nin (ö. 1311) Farsça yazılmış astronomi eseri olan “İhtiyārât-ı Muzafferi”ne destek vermesi oldu.⁵⁸¹ Bu ünlü yazarın kitabının oldukça kenarda kalmış bulunan savaşçı bir bey olan uzak bir sınır bölgesindeki bir adamın adını taşımasıyla ilgili koşullar net değildir. Niazi bu konuyu inceledi ve hem Türkmen hükümdarı hem de âlimin nasıl karşılaşabileceği konusunda iki olası senaryo önerdi. Bir olasılık, Kutbeddin Şîrâzî ile Muzaffereddin’in, Moğol başkentindeki ziyareti sırasında Tebriz’de karşılaşmış olabilecekleridir. Diğer bir olasılık ise Muzaffereddin’in,

⁵⁷⁸ Ibn Bîbî, *al-Avāmîr al-‘alāyiah*, ed. Muttahidîn, 635; Aksarâyi, *Musāmarat al-akhbār*, ed. Turan, 134.

⁵⁷⁹ Farklı katkıları görmek için Pfeiffer’in “Politics, Patronage and the Transmission of Knowledge”

⁵⁸⁰ İstanbul, *Süleymaniye Ktp.*, Fatih 5406, vr. 101v-102r.

⁵⁸¹ Bu eser, Farsça olarak yazılmış olup, birkaç yıl önce Arapça olarak yazılmış olan Şirazi’nin daha kapsamlı iki eserinin kısaltmasıdır; bu konuda daha fazla bilgi için Niazi’nin “*Qutb al-Dîn Shîrâzî*” s. 87-95. Bu eserin erken bir el yazması için İstanbul, *Süleymaniye Kütüphanesi*, Fatih 5302, fol. 2r

ikincii senaryoda Kutbeddin Şîrâzî'nin 13. yüzyılın ikincii yarısında yaşadığı Sivas veya Malatya'dan geçerken Farsça bilginle iletişime geçmiş olabileceğidir.⁵⁸² Bu durumda İhtiyārât-ı Muẓafferî'nin 1282'de, Çobanoğlu hükümdarının Tebriz'de olduğu bilinen bir tarihte yazıldığına göre, ilk hipotez daha olası görünmektedir. Eserin yazım tarihi ile Muẓaffereddin'nin Tebriz'e varışı arasındaki yakınlık, metnin muhtemelen Muẓaffereddin tarafından sipariş edilmediğini, ancak daha önceden yazıldıktan sonra ona adandığını öne sürmektedir. Başka bir deyişle, bu durumda, hem Kutbeddin Şîrâzî'nin kesinlikle çalışması için maddi bir ödül aldığı hem de Muẓaffereddin'in adının zamanının en prestijli âlimlerinden birine bağlandığı bir fırsatın her iki tarafça da fark edildiği görünmektedir.

Şîrâzî'nin kitabına destek vermesi, Muẓaffereddin'nin izole bir eylemi değildi. 1284'te Kastamonu'ya döndükten sonra, hanedanın sonuna kadar devam edecek bir edebî himaye politikası geliştirdi. Örneğin, aynı yıl, 683 (1284-1285)'te yazılan *Fuṣṭâṭü'l-ʿAdāla fî Kavā'idü's-Salṭana* adlı bir kitap Muẓaffereddin'e adandı.⁵⁸³ Sadece bir eksik elyazması mevcut olduğundan, bu çalışmanın yazarı ve yazıldığı yer hakkında tartışmalar bulunmaktadır.⁵⁸⁴ Ancak yazarın eseri Muẓaffereddin'e sunmadan önce Aksaray şehrinde kaleme aldığı görünmektedir.⁵⁸⁵ Yazarın eseri Muẓaffereddin'e sunmak için Kastamonu'yu ziyaret edip etmediği veya Çobanoğlu hükümdarının Tebriz'e yaptığı seyahat sırasında yazarla tanışıp tanışmadığı belirsizdir. *Fuṣṭâṭü'l-ʿAdāla*, Kutbeddin Şîrâzî'nin tarafından kaleme alınan eserden çok farklıdır. Bu eser, ünlü idari bir eser olan *Siyerü'l-Mulûk*'ün yeniden yazımını içermekte ve yöneticilere İslâmî değerleri, hukuku ve resmî İslâmî görüşü sapkınlıkların yayılmasına karşı nasıl güçlendireceklerine dair özel bir endişe ile tavsiyeler sunmaktadır.⁵⁸⁶ Eserde kalenderler diye adlandırılan sıra dışı sufilerin sapkın gruplar olarak ilk tanımları yer alır, ardından Şafii ve Hanefi fıkıh okulları arasındaki ortaklıkların uzun bir didaktik açıklaması gelir.

⁵⁸² Niazi, *Qutb al-Dîn Shîrâzî*, 80-82.

⁵⁸³ Paris, *Bibliothèque nationale de France*, Turc 1120.

⁵⁸⁴ Yazar muhtemelen Muhammed el-Hatib'dir; bu iddia, kayıp olan başka bir aynı eserin tanımını veren Çelebi tarafından yapılmıştır (Bkz. *Keşf-el-Zunun*, ed. Yaltkaya ve Bilge, sütün 1259).

⁵⁸⁵ Çelebi, *Keşf-el-Zunun*, ed. Yaltkaya ve Bilge, sütün 1259.

⁵⁸⁶ De Nicola, *Fuṣṭât al-ʿadāla*, 49-72.

Çobanoğulları sarayından destek alan yazarların en verimlisi, Hüsameddin Hôyi idi. O, sadece Çobanoğulları topraklarında yaşamadı ve çalışmadı, aynı zamanda aşağıda tartışılacağı üzere Kastamonu'nun Türkmen yönetimi için teorik bir çerçeve ve pratik araçlar geliştirmede de kritik bir rol oynadı. Hüsameddin'in 1280'lerden önce yazılmış hiçbir eseri günümüze ulaşmadı; 1284'te İlhanlı sarayından dönüşünden sonra Muzaffereddin Çoban tarafından başlatılan edebî koruma politikaları, onun Kuzeybatı Anadolu'ya gelmesine neden olmuş olabilir. Hüsameddin Hôyi'nin eserleri kapsam ve içerik açısından yukarıda bahsedilenlerden farklılık gösterir. Kutbeddin Şîrâzî'nin astronomi eseri ve Fustâtü'l-‘Adâla'nın dinî içeriğinin aksine, Hüsameddin Hôyi'nin eserleri yönetim yazılarına ve devletin idaresinde dilin doğru kullanımına özel bir ilgi gösterir. Ona yedi eser atfedilir, ancak gerçekte altısının yazarı olarak kabul edilebilir.⁵⁸⁷ Bu altı eserden ikisi Çobanoğlu hükümdarlarına adanmış olup, genellikle inşâ edebiyatı ve sözlüklerle ilgili risaleleri içerir.⁵⁸⁸ Nüzhetü'l-Küttâb ve Tuḥfetü'l-Aḥbâb adlı eser, Kur'an'dan, hadislerden, halifelere tavsiyelerden ve Arap şiirinden (Farsça tercümelerle birlikte) farklı alıntıları içerir. Bu alıntılar mektup yazarken kullanılabilir.⁵⁸⁹ Bu eser, 684/1285 yılında yazılmış olup Muzaffereddin Çoban'a ithaf edilmiştir ve Hüsameddin Hôyi'nin en iyi eseri olarak kabul edilir.⁵⁹⁰ İkinci eser, 684 Hicri yılının Receb ayında yazılmış bir diplomatik mektup yazma kılavuzu olan Kavâ'idü'r-Resâil ve Ferâidü'l-Fezâil'dir ve görünüşe göre Emîr Mahmud b. Muzaffereddin Çoban'a ithaf edilmiştir.⁵⁹¹

Muzaffereddin'in edebî himayesi, zamanın diğer İslam şehirlerinin kültürel canlılığı ve sofistike yapısıyla kıyaslanamazsa bile rastgele değildi. Bu metinlerin bazıları Çobanoğulları yönetiminin meşruluğunu sağlamlaştırma rolü üstlendi. Bir yandan, Kutbeddin Şîrâzî'nin eseri, Muzaffereddin'nin prestijini Moğol dönemi Anadolu'su siyasi bağlamında yükseltmekte rol oynadı. Öte yandan, Fustâtü'l-‘Adâle, Çobanoğlu

⁵⁸⁷ Tuḥfe-i Türkçe'ye çevrildiği bir sözlük olup genellikle Hüsameddin Hôyi'ye yanlışlıkla atfedilir. Ancak gerçek yazarı Hüsam b. Hasan el-Konevî'dir (yaklaşık olarak 1400'lerde yaşamıştır). Boz, “*Farsça-Türkçe İlk Manzum Sözlük*” (s. 69-74).

⁵⁸⁸ Hôyi'nin yazdığı sözlük, Arapça asıl eser olan Nişâbü's-Sıbyân'ın (Ebü Naşr Muhammed Bedreddin Ferâhî tarafından yazılmıştır, d. 1243) çok ünlü satırası tercümesi olan Naşib al-fityân'dır. Bu eserin yazılış tarihi bilinmemektedir. Ayrıca Hôyi, Mültemesât adlı dörtlükler koleksiyonu da yazmıştır. Bu eserle ilgili olarak bkz. Ḥasan'zâde, “Der bâre-i âdabî Âl-i Çüpân”, ss. 47-64; Hôyi, *Mecmûa*, ed. Abbâszâde, ss. 129-153. Bu eserin bir elyazması nüshası Tahran, Melik Kütüphanesi 1196/4, fol. 114-157'de bulunmaktadır.

⁵⁸⁹ “Nüzhetü'l-Küttâb” adlı eserin bir baskısını görmek isterseniz, Hôyi'nin Mecmûa adlı eserine bakabilirsiniz. Bu baskı, Abbâszâde tarafından düzenlenmiştir. Bkz. *Mecmûa*, ss. 155-219.

⁵⁹⁰ İstanbul, *Süleymaniye Ktp.*, Fatih 5406, vr. 33r.

⁵⁹¹ İstanbul, *Süleymaniye Ktp.*, Fatih 5406, fol. 60r. Kavâ'idü'r-Resâil adlı eserin bir baskısı için blz. Hôyi, *Mecmûa*, ed. Abbâszâde, ss. 222-294.

emîrinin hem Şafii ve Hanefi hukuk okullarını bir araya getirme hem de İslam hukukuna bağlı ve diplomasiye hakim bir lider olarak tasvir etmede rol oynadı. İhtiyārāt-ı Muẓafferī ve Fuṣṭāṭü'l-‘Adāle’nin Kastamonu veya yöneticileriyle ilgili daha fazla bağlantıya sahip olmayan kişiler tarafından yazılmış olabileceği savunulabilir. Ancak Hüsameddin Hôyî, Kastamonu bölgesinde yaşayıp çalışmıştır ve Çobanoğullarının şehirlere yayıldığı ve bölgenin kentsel yerleşimlerinin tam kontrolünü ele aldığı kritik bir dönemde Kastamonu’nun Türkmen yönetimi için teorik bir çerçeve ve pratik araçlar sağlayan idari edebî eserler bırakmıştır. Muẓafferredin’nin İlhanlı başkentine yaptığı seyahatten etkilenerek, edebi himaye ile yönetimini pekiştirebileceğini anladı. Bu yazarlar ve eserleri, onun geleneksel olarak bir Türkmen askerî komutan olarak algılanmasının ötesinde, bilimlerle ilgilenen, dinî otoriteye önem veren ve kendisinin İslâmî yeterlilik ve şehir yönetimi kapasitesi hakkında kuşkuları bulunan kentsel bir nüfusu başarılı bir şekilde yöneten bir lider olarak görülme şansı verdi.

4.5.5 “Farslaşmış Elitlerin” Rolü14. yüzyıl Anadolu’daki çeşitli yerel saraylarda görülen daha geniş kültürel bir eğilimi peşinden getiren Çobanoğlu Beyliği’nin edebî himayesi, edebî dil olarak Farsçayı net bir şekilde tercih etti.⁵⁹² 12. yüzyılın sonlarından itibaren, İslam dünyasının doğu bölgelerinden Anadolu’ya Fars kültür kökenli edebiyatçılar, âlimler ve dinî kişiliklerin göçüyle birlikte, saraya adanmış eserlerde Farsçanın ana edebî dil olarak tercih edilmesi desteklendi. Ortaçağ Anadolu’sunda Fars kökenli bir sosyal sınıfın oluşumu, geleneksel olarak Anadolu’daki İslam’ın kentsel yerleşimlerdeki gelişimiyle ilişkilendirilmiştir.⁵⁹³ Anadolu’da ortak bir Fars kökenini paylaşan veya Fars edebiyatı alanında eğitim alan bu bireylerin varlığı belgelenmiştir. Son araştırmalar, bu kişilerin izole bir şekilde hareket etmediklerini, daha çok benzeri ortak kültürel geçmişler, dinî bağlantılar ve kariyer hedefleri paylaşan okuryazar adamların birbirine bağlı bir ağı oluşturduğunu öne sürmektedir.⁵⁹⁴ Bunların Anadolu’nun kentsel dokusundaki rolü ve Anadolu’nun yerel

⁵⁹² Peacock, *Islam, Literature and Society*, 175; Riyāḥī, *Zabān va ādab*.

⁵⁹³ Anadolu’nun erken Türk fethinde İran kökenli bireylerin varlığı hakkında bilgi için Peacock, *Islam, Literature and Society*, s. 33.

⁵⁹⁴ De Nicola, *Letters from Mongol Anatolia*, 77-90.

Türkmen hükümdarlarıyla olan ilişkisi yeterince belgelenmemiş ve akademisyenler arasında tartışma yaratmıştır.⁵⁹⁵

Ancak Kastamonu'daki Çobanoğlu Beyliğinin günümüze ulaşan görece zengin edebî mirası, bu kişilerin kentsel yerleşimlerde himaye sağlamadaki rolünü görmemize yardımcı olur. Çobanoğulları hükümdarlarına eserlerini adayan tüm kişiler, Anadolu'nun yönetiminde (veya yönetimde yer almak isteyen) pozisyonlarda bulunuyordu. Örneğin, Kutbeddin Şîrâzî'nin, ya Moğol yetkilisi Şemseddin Cüveynî ya da Anadolu valisi Mu'ineddin Süleyman Pervâne (ö. 1277) tarafından Malatya ve Sivas'ın kadısı olarak atandığı bilinmektedir.⁵⁹⁶ Benzeri şekilde, yazdığı eserlerden yola çıkarak, Hüsameddin Hôyî'nin Çobanoğlu yönetiminde sekreter (munşî) olarak yükseldiğini biliyoruz. Muzafferredin'e adadığı *Nuzhetü'l-Küttâb* ve *Tuḥfatü'l-Aḥbâb*'da, bu eseri hükümdarın zevki için yazdığını, ancak aynı zamanda kitabı incelendiğinde faydalı olacağı umuduyla, Çobanoğlu hükümdarı hizmetine girebileceği fırsatını elde edeceğini umduğunu belirtir. Kendisinden bahsederken, dileklerini şu şekilde ifade etmiştir: “Bu fakir adam [Hüsameddin], zatiâlileri [Muzafferredin] tarafından kitâbet mansıbına atanmasıyla birlikte en alçak dereceden en yüksek şöhrete yücelmiştir.”⁵⁹⁷

Bu okumuş sınıftan bazıları başarılı olurken, diğerleri başarısız oldu veya en azından hedefledikleri konuma ulaşıp ulaşmadıkları bilinmiyor. *Fuṣṭâṭü'l-‘Adâle*'nin büyük bir kısmı, 12. yüzyılda kaleme alınmış, devlet yönetimi üzerine meşhur bir eser olan *Siyerü'l-Mülûk*'ün bir uyarlamasıdır ve yukarıda bahsedilen sapkınlıklar bölümü sonradan eklenmiştir. Bununla birlikte, yazar hiçbir zaman kaynaklarını belirtmez, metni sanki kendi orijinal eseriymiş gibi yazar, asıl yazarın adını çıkarır ve eserin orijinal adanmış kişisini eserin kapanışında yer alan kasidede Kastamonu hâkimi Muzafferredin'in adıyla değiştirir.⁵⁹⁸ Kuşkusuz, *Fuṣṭâṭü'l-‘Adâle*'nin yazarı, eserin hamisi olan kişinin zevkine uygun bir kitap üretmeye istekliydi, ancak daha basit bir amacı da vardı: yazar, yeteneklerini Farsça ve Arapça yazma konusundaki becerilerini, İslam'ı derinlemesine anlayışını ve saray yönetimi alanındaki çeşitli yönlerdeki

⁵⁹⁵ Peacock, *Islam, Literature and Society*, 46.

⁵⁹⁶ Walbridge, *Science of Mystic Light*, 181-183.

⁵⁹⁷ İstanbul, Süleymaniye Ktp., Fatih 5406, vr. 33r; Hôyî, *Mecmûa*, ed. Abbâs-zâde, ss. 158-159.

⁵⁹⁸ Bu kaside için bkz. Paris, Bibliothèque nationale de France, Turc 1120, fol. 69r-v; Khismatulin, *Attribution of an Anonymous Qasida*.

bilgisini hükümdarına kanıtlamakla özellikle ilgileniyordu. Bu eserin yazarının muhtemelen dinî bir geçmişi olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla, bu eseri Kastamonu hükümdarına sunarak sadece maddi bir ödül beklemekle kalmamış, aynı zamanda saraydaki dinî otoriteler arasında bir konum da beklemiş gibi görünüyor. Zaman zaman, niyetleri metinde oldukça açık bir şekilde ortaya çıkar: “[Hükümdar], divan ve eyvanına (sarayına) akıllı ve makul insanlar atamalı, böylece ne yaparsa yapsın, bunu akıllı ve yaşlı insanlarla, deneyimli ve işi bilenlerle danışarak yapmalıdır.” Ve sonra yazar, hükümdarın, “bütün din bilginlerinin (‘ulemā), erdemli insanların (ehl-i efdāl), dindar ve alçakgönüllü kişilerin sıralarını konumlarına göre korumasını emretmesi gerektiği” konusunda bir ekleme yapar.⁵⁹⁹

Muhtemelen Fustâṭü’l-‘Adāle yazarı olan Muhammed el-Hatib’in adı, Kastamonu’ya bağlı başka herhangi bir kaynaktan geçmez ve dolayısıyla, onun sarayda çalışma hedefini gerçekleştirip gerçekleştirmediğini bilmiyoruz. Ancak onun daha iyi bir meslekî gelecek peşinde koşan tek kişi olmadığını biliyoruz. Sadeddin el-Hak adlı bir doktorun yazdığı münşeât, 13. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu’nun kuzeyinde yaşayan bu yazı insanlarının saray idaresinde bir pozisyon sağlama çabalarındaki mücadeleleri ve karmaşıklıkları göstermektedir.⁶⁰⁰ Yazılarının bazılarında, 13. yüzyılda Çobanoğulları ve Bizans İmparatorluğu arasında kontrol çekişmesinin yaşandığı Zalifre bölgesinde (günümüzde Safranbolu) çalışırken karşılaştığı zorluklardan şikâyet eder ve ardından Kuzey Anadolu’nun çeşitli şehirlerinde iş arayışında uzun bir yolculuğa çıkar. Bu mektuplardan bazılarında Sadeddin el-Hak sadece Kastamonu’yu değil, aynı zamanda Sinop, Tokat, Samsun veya Bafra gibi şehirleri ziyaret ederek çeşitli yerel Türkmen hükümdarlarına yaklaşır ve idarede bir rol sağlamaya çalışır.⁶⁰¹ Hatib’in aksine, onun hem bir hekim olarak hem de edebî yeteneği sayesinde Dinî Vakıflar Başkanı (Defter-i dīvān-i evkāf) gibi farklı pozisyonlarda bulunduğunu biliyoruz.⁶⁰²

Başka bir yerde gösterdiğim gibi, Sadeddin el-Hak veya Muḥammad el-Hatib’in durumu izole olaylar olmayıp, Anadolu’nun yerel Türkmen hükümdarlarının edebî

⁵⁹⁹ Paris, *Bibliothèque nationale de France*, Turc 1120, vr. 118v

⁶⁰⁰ De Nicola, *Letters from Mongol Anatolia*, 80-84.

⁶⁰¹ De Nicola, *Trip of a medieval physician*.

⁶⁰² İstanbul, *Süleymaniye Ktp.*, Fatih 5406, vr. 120r.

yeteneklerine duyduğu ihtiyacı sergileyen Farslaşmış bir edebî elit ağını gösteren yaygın bir örüntüdür.⁶⁰³ Sadeddin'in derlemesinde yer alan mektuplardan bazıları alıcının adı olarak Hüsameddin adlı birini göstermektedir. Yakın zamandaki araştırmalar, bu kişinin muhtemelen Çobanoğulları hâkimiyetindeki Kastamonu'nun verimli yazarı Hüsameddin Hôyî ile kimliklendirilebileceğini ikna edici bir şekilde öne sürmüştür.⁶⁰⁴ Ona yazılan mektuplar klasik Fars edebiyatıyla ilgili yorumlar, yeni edebî eserlerin izlenimleri ve Selçuklu Anadolu'sunun parçalı yönetiminde kariyer olanaklarını nasıl geliştirebilecekleri hakkındaki önerileri içeriyor. Ne yazık ki bu koleksiyonda sadece Sadeddin el-Hakk'ın Hüsameddin'e verdiği cevapları içeren mektuplar var ve Hüsameddin'in mektupları hakkında dağınık bilgiler, sadece onun cevaplarından elde edilebilir. Ancak tanımlama doğruysa, bu derleme, 13. yüzyıl Anadolu'sunun farklı kentsel yerleşimlerinin yönetimine aktif olarak katılan ortak bir Fars kültürel arka planını paylaşan entelektüel olarak etkin adamlar ağının mevcudiyeti fikrini pekiştirmektedir.

Bu entelektüel ağın üyeleri, Farsça ve Arapça eğitim almış ve idare sanatında yetişmiş olan okur-yazar Müslüman kişiler, Türkmenlerin Anadolu'nun kuzeyindeki kentsel yerleşimler üzerindeki kontrolünü kolaylaştırmada kritik bir rol oynadılar. Ancak bu Türkmen hükümdarlarına adanmış eserlerin hükümdarların kişisel kütüphanelerinden çıkıp çıkmadığını bilmiyoruz. Örneğin, Muzaffereddin Çoban veya onun yönetimi, onun için kaleme alınmış Fustâtü'l-Adâle veya detaylı Nüzhatü'l-Küttâb'da bulunan önerileri uyguladı mı? Yoksa bu eserler sadece yazarların maharetlerinin bir kanıtı olarak sarayda pozisyon elde etme çabalarına mı hizmet etti? Yanıt, Hüsameddin Hôyî'nin Çobanoğullarına adanmış ayrıntılı eserlerinde değil, Kastamonu idaresinin bir parçası olarak yazdığı "daha küçük" eserlerinde bulunabilir.

4.5.5.1 Ortaçağ Kastamonu'nun kentsel bir temsilcisi olarak Hüsameddin Hôyî

Hôyî'nin Nuzhetü'l-Küttâb veya Kavâ'idü'r-Resâil'de hazırladığı şablonların gerçek diplomatik girişimlerde kullanılıp kullanılmadığının veya sadece yazarın himayesindeki kişilerin eğlencesi için üretilmiş bir edebî egzersiz olup olmadığının

⁶⁰³ De Nicola, *Letters from Mongol Anatolia*.

⁶⁰⁴ Yakupoğlu ve Musalı, Selçuklu inşâ sanatı, 73-74.

belirsiz olduğu belirtilmektedir. Orta Çağ İslam dünyasının diğer bölgelerinde olduğu gibi, inşâ edebiyatının sıklıkla karmaşık yazısı ve hükümdarın prestijini artırma olasılığı nedeniyle, günlük idareye uygulanması için değil, hükümdarın prestijini artırmak için desteklendiğini biliyoruz.⁶⁰⁵

Hüsameddin Hôyî'nin edebî mirası, zikri geçen iki eserle benzer konuları ele alan diğer eserleri de içermektedir. Bu eserler, Hüsameddin Hôyî gibi kişilerin Çobanoğlu dönemi Kastamonu yönetimi için sahip olduğu önemi farklı bir perspektiften sunar. Bu eserler daha kısıdır ve hükümdarlara değil, ailesinin veya sosyal sınıfının üyelerine adanmıştır. Örneğin, *Rüsümü'r-Resâil* ve *Nücümü'l-Fezâil*, 690 (1291) yılında yazılmıştır.⁶⁰⁶ Bugüne kadar bu eserin sadece bir kopyası günümüze ulaşmıştır; ancak önsözünde yazar, bu çalışmayı yazma işine yeni başlayanlar için yazdığını ve yönetim sanatında onlara yardımcı olmak için samimi ve içten dostlar grubunun isteği üzerine kaleme aldığını belirtmektedir.⁶⁰⁷ Başka bir eser ise *Gunyetü't-Tâlib* ve *Münyetü'l-Kâtib*⁶⁰⁸ adını taşımaktadır. Bu, *Kavâ'idü'r-Resâil*'e çok benzer içeriklere sahip olup, onun kısaltılmış bir versiyonu olarak sunulmuştur.⁶⁰⁹ Görünüşe göre, eser, 709 yılının Rebiülâhir ayında (1309) kaleme alınmıştır. Yazar, bu çalışmayı oğlu Nasreddin b. Hüsameddin Hôyî'ye adanmış ve onun da babası gibi inşâ sanatını öğrenmesini istemiştir.⁶¹⁰ Bu nedenle, hükümdarlara adanmış metinlerin aksine, bu iki eserin, bir hükümdarın kişisel kitap koleksiyonunu süslemek için değil, saltanatın günlük idaresine hizmet edebilecek kullanışlı edebî araçlar olarak tasarlandığı görünüyor. Ayrıca, aile ve arkadaşların farklı saray görevlerindeki varlığını sağlamak için de kullanılmış olabilirler.

Gunyetü't-Tâlib ve *Rüsümü'r-Resâil*'de Hüsameddin Hôyî, saltanatın idaresini düzenlemek için kullanılabilecek bir yapı şemasını yeniden üretir. Ancak hiyerarşik bir yönetim tasarımı yapısı yenilikçi değildir, geleneksel Selçuklu sosyal düzeni fikrine dayanmaktadır, zamanına ve bağlamına uygun şekilde yeniden

⁶⁰⁵ Paul, *Inshā' collections as a source*, 535-550; Paul, *Some Mongol Inshā' collections*, 277-285; Peacock, *Nizām al-Dīn al-İsfahānī*, 13-38.

⁶⁰⁶ *Rüsümü'r-Resâ'il*, Hôyî, *Mecmûa*, ed. Abbâsâde, ss. 343-373.

⁶⁰⁷ İstanbul, *Hacı Selim Ağa Ktp.*, Nurbanu 122, vr. 1b.

⁶⁰⁸ *Gunyatü't-Tâlib*, Hôyî, *Mecmûa*, ed. Abbâsâde, ss. 295-342. Her iki eser Adnan Sadık Erzi tarafından da yayınlanmıştır; bkz. Hôyî, "*Gunyetul-kâtib ve munyetü'l-tâlib*," ed. Erzi.

⁶⁰⁹ Turan, *Türkiye Selçukluları*, 176.

⁶¹⁰ Özergin, "Selçuklu sanatçısı," 229; *Encyclopaedia Iranica*, çevrimiçi baskı, s.v. "Hasan b. 'Abd-al-Mo'men", 3 Mart 2021 tarihinde erişildi: www.iranicaonline.org/articles/hasan-b-abd-al-momen.

uyarlanmıştır.⁶¹¹ Gunyetü’r-Tâlib’de Hôyî, toplumu farklı gruplara (sınıf) bölerek her bir grubu iki farklı tabakaya ayırır.⁶¹² İlk grup, bir ülkenin idari kademelerini içerir ve üst tabaka, saray makamları ve en üst düzey yetkililer için ayrılmıştır. Alt tabaka genellikle taşrada bulunan yöneticilerden oluşur. İkinci grup, toplumun dinî veya edebî yetenekleri nedeniyle önemli bir rol oynayan üyelerini içerir ve bu grupta Hüsameddin ve diğer edebî elit üyeleri bulunur. İlgili kişinin aile bağlantısını içeren son grup, ideal bir toplumun diyagramını tamamlar.

Tablo 4.1 Gunyetü’t-Tâlib ve Münyetü’l-Kâtib’de listelenen görevler

1.Kategori (sınıf)	1.Tabaka	1. Sultanlar (salâtin). 2. Krallar (mülük). 3. İmparatoriçeler (muhaddarât). 4. Vezirler (vüzera’). 5. Atabegler (âtâbik). 6. Sultan’ın vekilleri (nâ’ib-i hazret-i sultân). 7. Ordu generalleri (leşkerkeş-i memâlik). 8. Hazine dairesi (dīvân-i müstevfî). 9. Krallık denetçileri (müşrif). 10. Kraliyet denetçileri (nâzır-ı melik). 11. Kraliyet ailesi (mukarrebân-ı hazret). 12. Hazineçiler (hâzîn). 13. Elçiler (resûlân). 14. Çevirmenler (tercümân). 15. Ordu komutanları (emîr-i ‘ârîzân). 16. İmparatorluk sekreterleri (tuğrâ’î). 17. Dinî vakıf yöneticileri (mütevellî). 18. Adalet Bakanı (vezîr-i dâd).⁶¹³ 19. Ordu komutanları (emîr-i sipâh). 20. Kale bekçileri (kutvâlî). 21. Valiler veya kaymakamlar (emîr-i ‘alem). 22. Ordu denetçisi (‘ârîzî). 23. Askerler (sipâhiyân).
	2.Tabaka	1. Naipeler [yerel valilerin vekilleri]. 2. Prensler veya vilayet valileri (vâlî). 3. Vilayet denetçileri (müşrif). 4. Yerel denetçiler (nâzır). 5. Vergi toplayıcıları (kâbız). 6. Âmir-i İğdişân.⁶¹⁴ 7. Önde gelenler (hâcegân). 8. Mahkeme kâtipleri veya idarecileri (‘ummâl). 9. Pazar ve ticaretin denetçisi (muhterife).

Tablo 4.1’in devamı

⁶¹¹ Korobeinikov, *Byzantium and the Turks*, 84-86.

⁶¹² Terim olarak sınıf (çoğulu: esnâf), genellikle kentsel zanaatkârlar ve loncalarla ilişkilendirilir. Ancak bu durumda, Hôyî, bu terimi saraydaki bir sosyal grup veya idari hiyerarşiye atıfta bulunmak için kullanır. bkz. *Encyclopaedia of Islam*, İkinci Baskı, s.v. “Şinf”, 3 Mart 2021 tarihinde erişildi: dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_COM_1085.

⁶¹³ Baş Hâkim olarak da tanımlanabilir.

⁶¹⁴ Terimin kökeni belirsizdir. Bir sıfat olarak, karışık dinî veya etnik kökene sahip birini ifade eder. Türkçeden Farsçaya geçmiş gibi görünmektedir. İdari bir makam olarak, bu terim Eflâkî’nin Menâkıb eserinde görünmektedir. (Kaynak:

Aflâkî, *Manâqib*, 2, ed. Yazıcı, 751; O’Kane tarafından çevrilmiştir, *Feats*, 652.

2.Kategori (sınıf)	1.Tabaka	1. Hâkimler (kuzât). 2. Ordu hâkimleri (kādî-i leşker). 3. İslam hukukçuları (müftî) ve öğretmenler (erbâb-ı tedrîs). 4. Vaizler (huṭṭâb). 5. Peygamberin soyundan gelenler (sādât). 6. Şeyhler ve dinî kişilikler (meşâyih ve zühhâd). 7. Danışmanlar (müzekkirân). 8. Yardımcı hâkimler (nevvâb-i kuzât). 9. Daha düşük rütbeli öğretmenler (mu'îdân). 10. Daha düşük rütbeli mütevellî. 11. Hafızlar.⁶¹⁵
	2.Tabaka	1. Hekimler ve doktorlar (ıṭṭibbâ ve ḥekîm). 2. Gökbilimciler veya astrologlar (müneccimân). 3. Şairler (şu'arâ). 4. Bilgili ve zarif mektup yazarları (üdebâ ve ehl-i inşâ). 5. Babanın tarafından akrabalar (akârib-i peder). 6. Oğullar (ferzend). 7. Kardeşler (birader). 8. Anneler (valide).⁶¹⁶ 9. Kızlar (duhter). 10. Kız kardeşler (hâher). 11. Eşler (mankûhat). 12. Kadın şarkıcılar (muganniyat). 13. Sarsydaki diğer kadınlar (der merâtib-i zenân) 14. Hizmetçiler (huddâm). 15. Peçeli [kadınlar] (perdedâr).

Hôyî'nin sunduğu idari yapının şematik temsiline, belirli bir makama sahip kişiye hitap edilirken kullanılmak üzere Farsça ve Arapça karışımı kısa formüller eşlik eder. Başka bir deyişle, Hüsameddin Hôyî, meslektaşlarına (sekreterler, kâtipler, memurlar) ve iş stajyerlerine, idareden idareye yazılı iletişim için tutarlı bir protokolün geliştirilmesini kolaylaştırmak amacıyla faydalı kalıplar sağlar. Bununla birlikte, bu görevlerin tabakalandırılmasından kaynaklanan diyagram, aynı zamanda hükümdarın Kastamonu'daki yönetimi için çalışan saray yetkililerine aktarılabilecek bir dünya görüşünü yansıtır. İlk grupta, yazar üst sıraları hiyerarşinin en tepesine yerleştirir, ikincii tabakada ise bölgesel idare ile uğraşanları listeler. Muhtemelen bu, merkezî idarenin (hangi dönemde olursa olsun, gerek Selçuklular ve gerekse de İlhanlılar döneminde) birinci tabakada yer almasını ve ikincii tabakadaki yerel veya vilayet görevlisini konumlandırmaya yardımcı olur ki bu, Kastamonu bölgesine uygulanabilir. İkinci grup ise adalette, dinî ve ekonomik olarak yerel idareyi listeler, ancak aynı

⁶¹⁵ Genellikle Kuran'ı ezberlemiş bir kişiyi ifade etse de, genel olarak bir imama da atıfta bulunabilir.

⁶¹⁶ Çevirenin notu: De Nicola, valide kelimesini sons (oğullar) diye çevirmişse de Türkçe tercüme sırasında bu hata düzeltilmiştir.

zamanda yerel öğretmenlerin, edebiyat adamlarının, şairlerin ve aile üyelerinin önemini vurgular.

Bu ikinci gruptaki iki tabaka, benim görüşüme göre, Hüsameddin Hôyî'nin bölgede teşvik ettiği yerel düzeyde idare organizasyonu için bir öneriyi temsil ediyor. İkinci grupta belirtilen rütbelere listesi, genellikle kent merkezleriyle ilişkilendirilen meslek mensuplarının, İslam topluluğunda önemli bir rol oynadığı düşünülen meslek mensuplarıyla rezonans sağlayacaktır. Bu şematik sunum esas itibarıyla Büyük Selçuklu döneminde geliştirilen geleneksel idare modeline dayanmaktadır.⁶¹⁷ Ancak bu görevlerin bazılarının İlhanlı İmparatorluğu'nun belirli bölgelerinde veya Anadolu Selçuklu sarayında kullanılmaya devam etmiş olabileceği ve kullanılacak hitap formüllerine ihtiyaç duyulabileceği, ancak modelin Çobanoğulları dönemi Kastamonu'sunun daha mütevazı idaresinde tam olarak uygulanmadığı muhtemeldir. Belki de Hüsameddin Hôyî ve meslektaşlarının günlük olarak uğraştığı özel kurumların daha doğru bir resmi, onun meslektaşları için yazdığı diğer çalışması olan *Rusümü'r-Resâil*'in iki bölümünde ortaya çıkar.

Bu çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde, sırasıyla “Çeşitli Mansıplar Hakkında Divan Kararları” ve “Şeri Mansıplar Hakkında Kararlar” başlıklı bir dizi idari görev sıralanmıştır ve bu görevlerin bu pozisyonlara atanacak kişiler için bir rehber olarak hizmet etmesi amaçlanmıştır. Ancak mektup yazma formülleri yerine, bu liste, bir pozisyonun genel idari yapısındaki rol ve sorumlulukları açıklamaya hizmet eder. Her bir karar, metni kullanan kâtibin atanmış kişinin adını koyacağı yerlerde falan kelimesini içerir. Bu metinlerin yapısı kapsamlıdır, atamanın nedenlerini ve kişinin liyakatini açıklar, ayrıca yeni atanmış kişinin yeni görevlerini yerine getirmesi, örneğin, görev üzerinde tüm fiziksel ve zihinsel çabasını (içtihat) sarf etmesi gerektiğini vurgular.⁶¹⁸

Ancak bu makale için ilgili olan şey, eserin sadece belirli atamaları içermesi ve *Gunyetü't-Tâlib*'de verilen, yukarıda bahsedilen şemada listelenen birçok pozisyonu atlamasıdır. Burada, *Rusümü'r-Resâil*'de Hüsameddin Hôyî tarafından yalnızca on altı

⁶¹⁷ Büyük Selçuklular, 13. yüzyılda Anadolu genelinde meşruiyetin önemli bir kaynağı olarak kaldı; bkz. Peacock, *Seljuq Legitimacy*, 79-95.

⁶¹⁸ Khūi, *Majmū'ah*, ed. 'Abbās'zādah, 358.

belirli rütbe sunulmuştur. Bu seçimin ardındaki nedenler metinde açıklanmamıştır; bu nedenle, diğerlerinin değil, bu belirli pozisyonların bu bölüme neden dâhil edildiğini bilmiyoruz. Ancak metnin meslektaşlarına yardımcı olmak ve Kastamonu'daki görev süresi boyunca yetkilileri eğitmek için hazırlandığı göz önüne alındığında, seçim muhtemelen Çobanoğulları yönetimi döneminde gerçekten doldurulması gereken görevleri belirtmektedir. Rusûmü'r-Resâil'in bu bölümlerinde yer alan görevler şunlardır:

Tablo 4.2 Rûsûmü'r-Resâil ve Nücûmü'l-Fezâil'de listelenen görevler

N.	Makam Adı	Görevlerin Açıklaması
Üçüncü kısımda yer alan atamalar		
1	Zeâmet	Sultan tarafından yönetmek ve vergi toplamak üzere verilen bir feodal arazinin yöneticisi.
2	Kûtvalî	Kale veya hisarın duvarları içindeki topluluğu korumaktan sorumlu kişi.
3	Niyâbat	Sipahsâlâr'ın adına hareket edebilen veya onun yerine geçebilen vekil veya yardımcı. Selçuklu döneminde bu makamı elinde tutan kişi hükümdara danışmanlık yapardı. ⁶¹⁹
4	Eyâlet:	Sipahsâlâr'a bağlı bir bölgenin valisi.
5	İnşâ	Bir kâtip veya sekreter.
6	Eşrâf	Özel gelirleri artırmak ve vergi miktarlarını belirlemekle görevli konseyin seçkin üyelerinden biri.
7	Nâzirî: Gözetim	Bir denetçi.
8	İkdishân: Vali	Şehrin ticari hayatını yöneten şehir başkanı.
9	Kâbızî	Bir vergi toplayıcısı.
10	İhtisâb ve 'ummâl	Pazarlardan ve işçilerden vergi toplama yetkilileri.
Bölüm 4'te bulunan atamalar		
11	Kuzât	Bir yargıç.
12	Tedrîs-i medrese	Bir medrese öğretmeni.
13	Hîtabet	Dinî vaiz.
14	Ṭabîbî	Bir hekim.
15	Şeyh-i hângâh	Bir tasavvuf dergâhının başı.
16	Tevliyet	Dinî veya hayır kurumunun idarecisi veya vekili.

İdari makamların rolleri ve yetkililerin görevleri, klasik Selçuklu döneminden Ortaçağ Anadolu'suna doğru kolayca genelleştirilemez. Bu unvanlarla ifade edilen terimler, genellikle İran veya Anadolu'daki farklı rolleri belirtir ve klasik Selçuklu yönetimindeki kullanımıyla daha sonraki tarihî dönemlerdeki kullanımı farklı çağrışımlara sahiptir.⁶²⁰ Maalesef Hôyî bu makamların tam olarak hangi görevler olduğunu açıklamada kesin değildir; gerçek idari görevlerin belirtileri belirsizdir, onun

⁶¹⁹ İhanlı İran'ında, nâib (naib), vezirin yardımcısı olarak hareket etti. Kaynak: Spuler, *Mongolen in Iran*, 309-310.

⁶²⁰ Korobeinikov, *Byzantium and the Turks*, 84.

yerine bu makamlara erişmek isteyen görevlinin gereken ahlaki erdemleri vurgulamaktadır. Ancak burada listelenen makamların seçimi, bu pozisyonların Ortaçağ Kastamonu'sunun idaresine nasıl hizmet ettiği konusunda spekülasyon yapmamıza olanak tanıyan bir dizi özelliği içerir. Farklı kurumlar (örneğin niyâbet ve eyâlet), 1280'lerin başlarında Tebriz'de Moğol İlhanlı Argun'u ziyareti sonrasında Muzaffereddin tarafından alınan Sipâhsâlâr unvanının otoritesine özellikle tâbidir.⁶²¹

Bu, Gunyetü't-Tâlib'de listelenen birçok makamın ideal Selçuklu geçmişine dayanan toplumsal bir teorik temsiliyet olabileceğini, Rusûmü'r-Resâil'in bu bölümünde yer alanların ise özellikle Çobanoğulları Kastamonu'suna özgü olabileceğini düşündürmektedir. Örneğin, Selçuklu bağlamında, zeâmet genellikle büyük bir feodal hâkim olan kişiyi ifade eder.⁶²² Ancak klasik anlayışa göre bu makam sultan tarafından atanması gereken bir makam olsa da, Hôyi'nin eserinde aynı kurum Çobanoğlu hükümdarının yargı yetkisi altına alınmıştır. Çobanoğulları, 13. yüzyılın sonlarında topraklarını genişletiyorlardı ve özellikle Bizans'a karşı batı sınırında topraklarını artırıyorlardı, bu nedenle bu kurum, hükümdarlara yeni fethedilen topraklardaki feodalara liderlik etmek üzere atanan kişilere özel ayrıcalıklar sunabilirdi.⁶²³

Ayrıca, Hôyi'nin eserinin bu bölümü için seçilen atanmalar kentsel yerleşimlerle ilişkilidir. Üçüncü bölümde listelenen atanmalar, yönetimin organizasyonuna, ticaretin düzenlenmesine ve şehrin mali yönetimine özel önem vermektedir. Niyâbet, eyâlet, inşâ veya hatta eşrâf konseyi gibi bazı atanmalar politik roller olarak düşünülmüş gibi görünse de, diğerleri açıkça hükümdarın hazinesi için gelir toplamakla ilişkilidir (nâzirî, kâbızî, ihtisâb ve 'ummâl). Ayrıca, yukarıda bahsedilen Bizans kalesi, 13. yüzyıl boyunca Kastamonu şehrinde ana bina olarak kaldıysa da kûtvâl'in Çobanoğulları başkentine ait sorumluluğunun sadece bu iç kaleyle sınırlı olmadığı, aksine tüm kaleyi içerdiği mümkündür. Bu durumda, Hôyi, yeni Türkmen

⁶²¹ Ibn Bîbî, *al-Avâmir al-'alâiyah*, ed. Muttahidîn, 635.

⁶²² TDV İslâm Ansiklopedisi'nde "Zeâmet" maddesi ve *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition'da "Zi'âmet" maddesi, 3 Mart 2021 tarihinde erişildi: dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_8163.

⁶²³ Örneğin, Çobanoğullarının Karadeniz kıyısında, Kastamonu'nun yaklaşık 150 kilometre kuzeybatısında bulunan Gideros Körfezi'ndeki iki Bizans kalesine karşı yürüttüğü askerî operasyonları görebiliriz. Bu olayı anan zafer mektubu, Hüsameddin'in eserlerinden birinde yer almaktadır; bkz. Khûi, *Majmû'ah*, ed. 'Abbâs'zâdah, 282. Ayrıca bkz. Peacock, *Seljuk Sultanate of Rum*, 267-287; Musalı ve Yakupoğlu, *Çobanoğulları Uc Beyliği Dönemine*, 77-134.

hükümdarının şimdi kendi yargı alanı altındaki kentsel nüfus üzerinde doğrudan kontrol kurabileceği bir kurum önermiş olabilir.

İğdiş kurumu da özel bir değerlendirme gerektiriyor. Bu, genellikle ticaretten vergi toplama ve şehri düşman kuşatmasına karşı savunma yetkisine sahip bir kentsel kurum olarak kabul edilir. Kelimenin anlamı, ırklar arası bir bileşen taşıdığı için atananın karışık kökenli insanlardan seçildiğini ima etmektedir.⁶²⁴

Anadolu'nun Ortaçağ'ında, Türk babalardan ve yerel Hristiyan annelerden gelen erkekler özellikle bu pozisyona terfi etmiş gibi görünmektedirler. Bunlar çeşitli Anadolu kentlerinde yüksek bir konuma sahip olmuşlardır ve karışık kökenleri, Ortaçağ Anadolu şehirlerinde yaşayan kültürel muhit açısından çeşitli nüfus arasında vergi toplamayı kolaylaştırmada önemli bir rol oynamış olabilir.⁶²⁵

Üçüncü kısımda listelenen atamalar daha çok siyasi gücün ve ekonomik idarenin düzenlenmesiyle ilgilidir. Rüsümü'r-Resâil'in dördüncü kısmı ise dinî atamalara odaklanmıştır. Bildiğimiz gibi, dinî binalar Kastamonu şehrinde 1270'lerden sonra inşa edilmeye başlanmıştır, ancak Muzaffereddin Çoban'ın onayından sadece birkaç on yıl sonra, Kastamonu şehri, şehirde kurulan dinî kurumlarla ilgilenmek için personel atamak zorunda kalmıştır. Hâkimler (kuzât), dinî okullar için öğretmenler (tedrîs-i medrese), camiler için vaizler (hiṭâbet) veya sufi zaviyeleri (şeyh-i hāngāh) ve dinî vakıfların sorumluları (tevliyet) gibi atıflar, bu eserin yazıldığı 14. yüzyıl arifesinde, Ortaçağ Kastamonu'sunda İslâmî kurumların konsolidasyonunun tam olarak devam ettiğini göstermektedir. Bunlar, bir koruyucunun tatmini için değil, gerçek bir saltanatın yönetimi için pratik kılavuzlar olarak tasarlandığı için, hem Gunyetü't-Tâlib hem de Rüsümü'r-Resâil, Çobanoğulları döneminde Kastamonu gibi kentsel bir yerleşim yerinde Çobanoğlu yönetiminin konsolidasyonu için gösterilen çabanın belgesel kanıtını sunmaktadır.

⁶²⁴ Makamı elinde bulunduran kişi, karışık etnik kökenli olabilir (kısmen Türkmen ve kısmen başka bir kimlik); bkz. *Aflākī, Feats*, çev. O'Kane, 741.

⁶²⁵ TDV İslâm Ansiklopedisi, İğdiş maddesi.

4.5.6 Sonuç

Dönemin ana anlatısal kaynaklarında Kastamonu bölgesine dair referansların eksikliği, Kuzeybatı Anadolu'yu Türkmen yöneticiler ile kentsel yerleşimler arasındaki daha büyük tarihsel tartışmalardan dışlamıştır. Ancak döneme ait bazı arkeolojik ve edebî kanıtların genel bir özetini vererek, bu etkileşimin 13. yüzyıl boyunca nasıl evrimleştiği konusunda biraz ışık tutmayı umuyoruz. 13. yüzyılın ilk yarısında bölgedeki türbelerin artması ve mütevazı kırsal camilerin kurulması, Türkmen nüfusunun başlangıçta şehir dışında kaldığını, Kastamonu'nun dışındaki kırsal alanlarda yaşadığını ve Karadeniz'i Orta Anadolu ve Bizans ile bağlayan ticaret yollarını kontrol ettiğini göstermektedir. Bu dönemde Kastamonu şehri içinde Hristiyan yapılarının, yenilenmiş Bizans kalesi hariç, günümüze kadar varlığını sürdürmemesi, 1270'lerden önce açık bir Türk-Müslüman kırsal nüfusu ile Hristiyan kentsel nüfusu arasında net bir ayrım yapmak yanıltıcı olurdu. Ancak eğer Müslüman nüfus bu tarihten önce kale içinde yaşıyorsa, şimdiye kadar keşfedilen hiçbir anıtsal kanıt bırakmamışlardır. Bunun yerine, Müslüman (ve özellikle Türkmen) varlığı, bu tarihten sonra net bir şekilde ortaya çıkar; Kastamonu ve bölgenin diğer şehirlerindeki Çobanoğlu hükümdarlarının kentsel manzaradaki varlığı belirgin hale gelir.

1280'lerin başlarından itibaren Muzaferredin Çoban'ın tahta çıkışıyla aynı zamana denk gelen Kastamonu'nun dinî dönüşüm süreci, burasının arkeolojik kanıtlarda belgelenen Müslüman bir toprak haline gelmesi metinsel kanıtlarda da yankılanır. Edebî himaye, Konya ve Tebriz'deki daha büyük bölgesel güçlerden elde edilen siyasi tanınmanın doğrulanması için bir yol haline gelir ve yerel kentsel nüfusun gözünde Türkmen yönetimini meşrulaştırır. Ayrıca, bu hükümdarların Farsça edebî eserlerin üretimini finanse etmedeki aktif rolü, Türkmen yönetiminin Kastamonu gibi şehirlerde kurulmasını kolaylaştırmak için gerekli bilgiyi, işgücünü ve teorik araçları sağlayan bir idari elitin varlığını görselleştirir. Genel olarak, hem mimari hem de edebi kaynaklar, 13. yüzyıl Kastamonu'sunda Çobanoğulları yönetimini kolaylaştıran Türkmen hükümdarlarının ve Farslaştırılmış edebî ve dinî elitin varlığına dair kanıtlar sunar. Mevcut kaynaklarla, kentsel Hristiyan nüfusun, İslâmî yapıların yayılmasını bir dayatma olarak mı gördüğünü yoksa bu yapıların ortaya çıkmasıyla Çobanoğullarının yalnızca hükümdarlar olarak eşlik ettiği bir İslamlaştırma sürecinin kaçınılmaz bir

sonucu olarak mı algıladığını belirlemek mümkün değildir. Ancak Hristiyan nüfus ile Çobanoğlu hükümdarları arasındaki etkileşimle ilgili detaylar mevcut kaynaklarda eksiktir; buna rağmen Muzaffereddin tarafından başlatılan edebî himaye politikaları, Çobanoğulları dönemi Kastamonu'suna aktif olarak katılan farklı kuruluşları ortaya koymaktadır. Mimari miras ve bilimsel, dinî ve idari edebî eserlerin zengin bir kütlesinin üretimi, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde Kastamonu şehri ve çevresinin 13. yüzyıl boyunca manzara ve sosyal dokusunu şekillendiren kolektif bir eylemin kanıtı olarak durmaktadır.

Bu çalışma, Avusturya Bilim Fonu tarafından FWF-START bursu, Nomads' Manuscripts Landscape , Y-1232 G30 kapsamında ve Avrupa Araştırma Konseyi tarafından ERC-StG bursu, The Islamisation of Anatolia, , yak. 1100-1500, n. 208476 kapsamında desteklenmektedir.

4.5.7 Kaynakça

İstanbul, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Nurbanu 122.

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 5406.

İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 5302.

Paris, Bibliothèque nationale de France, Turc 1120.

Tahran, Malek Kütüphanesi 1196/4, fols. 114-157.

Acar, Hüsnü. *Çobanoğulları Beyliği Dönemi ve Kastamonu Fatihî Emir Hüsameddin Çoban Bey*. İstanbul, 1997.

Aflākī, Shams al-Dīn Aḥmad. *Manāqib al-‘ārifīn*. Editör: Tahsin Yazıcı, 2 cilt. Ankara, 1959-1961. İngilizce çevirisi: John O’Kane, *The Feats of the Knowers of God: Manaqeb al-‘Arefin*. Leiden, 2002.

Akropolites, Georges. *George Akropolites: The History*. Çeviren: Ruth Juliana Macrides. Oxford, 2007.

Anonymous. *Tārīkh-i Āl-i Saljūq dar Ānāṭūlī*. Editör: Nādirah Jalālī. Tahran, 1999.

Aqṣarāī, Karīm al-Dīn Maḥmūd ibn Muḥammad. *Musāmarat al-akhbār va musāyarat al-akhyār*. Editör: Osman Turan. Ankara, 1944.

Boz, Erdoğan. *Farsça-Türkçe İlk Manzum Sözlük Tuhfe-i Hüsamî'nin Bursa (İneybey) Nüshası*. In *Osmanlı Bursası'nda Dil-Kültür ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, 29-30 Mayıs 2013. Bursa, 2013, 69-74.

Cahen, Claude. *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History, c. 1071-1330*. New York, 1968.

Çal, Halit and Özlem Ataoğuz Çal. *Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları*. Kastamonu, 2010.

Çelebi, Kâtib. *Keşf-el-Zunun*. Editörler: Şerefettin Yalçın ve Kilisli Rifat Bilge. İstanbul, 1972.

Choniates, Niketas. *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*. Çeviren: Harry J. Magoulas. Detroit, MI, 1984.

Çiftçi, Fazıl. *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Eserler*. Ankara, 1995.

Ciocîltan, Virgil. *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Leiden, 2012.

De Nicola, Bruno. *The Fuṣṭāṭ al-'adāla: A Unique Manuscript on the Religious Landscape of Medieval Anatolia*. In: A. C. S. Peacock and Sara Nur Yıldız (eds.), *Literature and Intellectual Life in Islamic Anatolia in the 14th-15th Centuries: Historical, Social and Political Perspectives*, 49-72. Würzburg, 2016.

De Nicola, Bruno. *Letters from Mongol Anatolia: Professional, Political and Intellectual Connections Among Members of a Persianised Elite*. *Iran: Journal of the British Institute of Persian Studies* 56 (2018): 77-90.

De Nicola, Bruno. *In the Outskirts of the Ilkhanate*. In: Suzan Yalman (ed.), *Cultural Encounters in Anatolia in the Medieval Period: The Ilkhanids in Anatolia*, 117-135. Ankara, 2019.

De Nicola, Bruno. *The Trip of a Medieval Physician: A Rare Description of Mobility in Mongol Anatolia*. In: Claudia Rapp and Yannis Stouraitis (eds.), *Microstructures and Mobility in Byzantium*, Vienna, forthcoming.

De Nicola, Bruno. *The Chobanids of Kastamonu: Politics, Patronage and Religion in 13th-Century Anatolia*. London, forthcoming.

Döğüş, Selahattin. *Osmanlı Fütuhâtına Candarlı Sahasından Gelen Yardımlar Faaliyetleri*. In: Halil Çetin (ed.), *Kuzey Anadolu'da Beylikler Dönemi Sempozyumu*, 415-416. Çankırı, 2012.

Encyclopaedia of Islam, Second Edition. Editörler: Peri Bearman, Thierry Bianquis, C. Edmund Bosworth, Emeri J. van Donzel, ve Wolfhart Heinrichs. Leiden, 1960-2005. Erişim tarihi 3 Mart 2021: referenceworks.brillonline.com/browse/encyclopaedia-of-islam-2.

Encyclopaedia Iranica, vol. 1-16. Londra, 1982-2020; çevrimiçi baskı (New York, 1996-). Erişim tarihi 3 Mart 2021: iranicaonline.org.

Gregoras, Nicephoros. *Byzantina Historia*. Editör: Ludwig Schopen, 3 cilt. Bonn, 1829-1835.

Hasan'zādah, Shahriyār. *Darbārah-i ādabī āl chūpān (saljūqī) va Ḥusām al-Dīn Khūyī, mubd'-i Multamisāt-i shi'rī. Faṣl'nāmah-i 'ilmī Pizhūhish'hāyi ādabiyāt-i fārsī*, 9/22 (1392 SH): 47-64.

Ibn Battūṭa. *The Travels of Ibn Battuta, A.D. 1325-1354*. Ed. H. A. R. Gibb, C. Defrémery, ve B. R. Sanguinetti, 2. Cilt. Cambridge, 1962.

Ibn Bībī. *El-Evāmīrü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*. Ed. Adnan Sadık Erzi. Ankara, 1956.

Ibn Bībī. *al-Avāmīr al-'alā'iyyah fî al-umūr al-'alā'iyyah, ma'rûf bih, Tārīkh-i Ibn Bībī*. Ed. Zhālah Muttahidīn. Tahran, 2011.

Kara, İlyas. *Her Yönüyle Tarihten Günümüze Kastamonu*, 1. Kastamonu, 1997.

Khūī, Ḥusām al-Dīn. *Gunyetul-kātib ve munyetuṭ-ṭālib: Rusūmu'r-Resā'il ve nucūmu'l-Fazā'il*. Ed. Adnan Sadık Erzi. Ankara, 1963.

Khūī, Ḥusām al-Dīn. *Majmū'ah-i aār-i Ḥisām al-Dīn Khūyī*. Ed. Şuğhrā 'Abbās'zādah. Tahran, 2000.

Khismatulin, Alexey. "Attribution of an Anonymous Qasida Appended to the First Redaction of the Siyar al-mulūk: Stylometry Results." In: Melanie Gibson and Ali M. Ansari (eds.), *Fruit of Knowledge, Wheel of Learning: Essays in Honour of Prof. Carole Hillenbrand*, 1, 106-119. London, 2022.

Korobeinikov, Dimitri. *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*. Oxford, 2014.

Korobeinikov, Dimitri. "The Revolt of Kastamonu, c. 1291-1293." *Byzantinische Forschungen* 28 (2004): 87-118.

Kuru, Çakmakçoğlu. "Çankırı Fatihî Emir Karatekin'in Türbesi." *Bilgi* 43 (2007): 63-84.

Musali, Namiq, ve Cevdet Yakupoğlu. "Çobanoğulları Uc Beyliği Dönemine Ait Gideros Fetihnâmesi (683 / 1284): Çeviri ve Değerlendirme." *Tarih Araştırmaları Dergisi* 37/63 (2018): 77-134.

Neville, Leonora Alice. *Guide to Byzantine Historical Writing*. Cambridge, 2018.

Niazi, Kaveh. *Quṭb al-Dīn Shīrāzī and the Configuration of the Heavens: A Comparison of Texts and Models*. New York, 2014.

Özergin, Kemal. "Selçuklu Sanatçısı Nakkas Abdülmü'min el-Hoyî Hakkında." *Belleten* 34/134 (1970): 219-229.

Pachymeres, George. *Relations Historiques*. Ed. ve Çev. Albert Failler. Paris, 1984.

Paul, Jürgen. "Inshā' Collections as a Source on Iranian History." In: Bert Fragner, Christa Fragner, Roxane Haag-Higuchi, Mauro Maggi, ve Paola Orsatti (eds.), *Proceedings of the Second Conference of Iranian Studies*, 535-550. Roma, 1995.

Paul, Jürgen. "Some Mongol Inshā Collections: The Juvayni Letters." In: Charles Melville (ed.), *Proceedings of the Third European Conference of Iranian Studies*, 2, 277-285. Wiesbaden, 1999.

Peacock, A. C. S. "The Saljūq Campaign Against the Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of 'Alā' al-Dīn Kayqubād." *Journal of the Royal Asiatic Society* 16/2 (2006): 133-149.

Peacock, A. C. S. "Black Sea Trade and the Islamic World Down to the Mongol Period." In: Güliden Erkut ve Stephen Mitchell (eds.), *The Black Sea: Past, Present and Future: Proceedings of the International, Interdisciplinary Conference, Istanbul*, 65-72. London, 2007.

Peacock, A. C. S. "Seljuq Legitimacy in Islamic History." In: Christian Lange ve Songül Mecit (eds.), *The Seljuqs: Politics, Society and Culture*, 79-95. Edinburgh, 2011.

Peacock, A. C. S. "The Seljuk Sultanate of Rum and the Turkmen of the Byzantine Frontier, 1206-1279." *al-Masaq* 27 (2014): 267-287.

Peacock, A. C. S. *Islam, Literature and Society in Mongol Anatolia*. Cambridge, 2020.

Peacock, A. C. S. “Nizām al-Dīn al-Iṣfahānī, ‘Chief Qadi of China and the East’: An Ilkhanid Man of Letters at the Court of the Juwaynīs.” In: Timothy May, Bayarsaikhan Dashdondog ve Christopher P. Atwood (eds.), *New Approaches to Ilkhanid History*, 13-38. Leiden, 2020.

Pfeiffer, Judith. *Politics, Patronage and the Transmission of Knowledge in 13th-15th Century Tabriz*. Leiden, 2013.

Riyāḥī, Muḥammad Amīn. *Zabān va ādab-i Fārsī dar qalamraw-i ‘Umānī*. Tahran, 1990.

Sevim, Ali ve Yaşar Yücel. *Türkiye Tarihi*, 1. Fetihden Osmanlılara Kadar 1018-1300. Ankara, 1995.

Spuler, Bertold. *Die Mongolen in Iran: Politik, Verwaltung und Kultur der Ilchanzeit 1220-1350*. Berlin, 1955.

Turan, Osman. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*. Ankara, 1958.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Istanbul, 1988-2013.

Vryonis, Speros. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*. Berkeley, CA, 1971.

Walbridge, John. *The Science of Mystic Light: Quṭb al-Dīn Shīrāzī and the Illuminationist Tradition in Islamic Philosophy*. Cambridge, 1992.

Yakupoğlu, Cevdet. “Kastamonu-Taşköprü Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii.” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 36/61 (2017): 41-74.

Yakupoglu, Cedvet ve Namiq Musalı. *Selçuklu İnşâ Sanatı: Hasan b. Abdülmü'min el-Hôyi'nin Kaleminden*. Ankara, 2018.

Yaman, Talât Mümtaz. *Kastamonu Tarihi*. Kastamonu?, 1935.

Yıldız, Sara Nur. *Mongol Rule in Thirteenth-century Seljuk Anatolia: The Politics of Conquest and History-Writing, 1243-1282*. Unpublished PhD thesis, University of Chicago, 2006.

Yınanç, Halil. "Anadolu Selçukiler Tarihine Ait Bazı Kaynaklar." In: *III. Türk Tarih Kongresi*, 95-103. Ankara, 1948.

Yücel, Yaşar. *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, 2 cilt. Ankara, 1991.

5. SONUÇ

Tez çalışması sırasında, Avrupa tarihçiliğinde Çobanoğulları Uc Beyliğine dair toplam 6 akademisyen (A. Yakubovskiy, Cl. Cahen, E. Zachariadou, A. C. S. Peacock, D. Korobeinikov, B. De Nicola) tarafından 9 eserin yayınlandığı ortaya çıkarıldı. Bu çalışmaların 1'i XX. yüzyılın ilk yarısında, 2'si XX. yüzyılın ikinci yarısında, 6'sı ise XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde yayınlanmışlardır. Bu bağlamda özellikle son 20 yıl içinde Avrupalı tarihçilerin Ortaçağ Kastamonu tarihini ve Çobanoğulları dönemini daha çok merak ettikleri ve araştırdıkları görülmektedir. Ayrıca bu çalışmaların bazılarının Avrupa Araştırma Konseyi tarafından desteklendiği bilinmektedir.

İncelediğimiz yayınlardan biri kitap çalışması iken, üçü bildiri olarak sunulmuş (bunların biri bildiri kitabında, ikisi ise dergide neşredilmiştir), geri kalanları ise makale olarak basılmışlardır. Çobanoğulları tarihi alanında Avrupa'da en fazla yayın yapan bilim insanları, biri kitap, bir bildiri ve biri de makale olmak suretiyle 3 yayını bulunan Bruno De Nicola ve iki makalenin yazarı olan Dimitro Korobeinikov'dur.

Çobanoğulları'na dair Avrupa tarihçiliği ürünlerinden üçü İngiltere'de, üçü Türkiye'de yayımlanırken, Rusya, Hollanda ve Avusturya'da ise her birinde birer çalışma basılmıştır. Bu dokuz yayından biri Rusça, biri Fransızca, geri kalan beşiyse İngilizce olarak yayımlanmıştır. Daha sonra bu yayınlardan üçü (bir Rusçadan ve iki İngilizceden olmak üzere) Türkçeye çevrilmiştir. Çevrilmeyen altı yayından beşi, bu tez çalışması kapsamında Türkçeye kazandırılmıştır. Çevrilmeyen tek eser ise Nicola De Bruno'nun Çobanoğulları tarihi hakkında yazdığı kapsamlı kitaptır.

Çalışmaların konu dağılımına bakacak olursak, 6 eser Çobanoğullarının siyasi tarihine adanmıştır. Bu bağlamda daha çok Hüsameddin Çoban Bey'in Kırım Seferi (Yakubovskiy ve Peacock'un makaleleri) ile Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın öldürüldüğü 1291-1293 Kastamonu İsyanı'nın (Zachariadou ve Korobeinikov'un makaleleri) dikkat çektiği tespit edilmiştir. Nitekim bu konuların her birine ilişkin ikişer çalışma yapılmıştır. Bunların dışında Çobanoğullarının genel siyasi tarihine (Cahen) ve Çobanoğulları – İlhanlı ilişkilerine (De Nicola) dair birer makale yayınlanmıştır. Siyasi tarih dışında Çobanoğulları döneminin sosyo-kültürel ve etnik

manzarasına da Avrupa tarihçiliğinde dikkat çekilmiştir. De Nicola'nın "Sınır Bölgelerinde Kentsel Temsilcilik: 13. Yüzyıl Kastamonu'da Türkmen Hükümdarlar ve İdari Elitler" ve Korobeinikov'un "Paflagonya'da Kumanlar" başlıklı makaleleri bunun birer örneğidirler. Avrupa'da Çobanoğulları tarihini değişik yönlerden ele alan tek kapsamlı çalışma ise De Nicola'nın "Kastamonu'nun Çobanoğulları: XIII. Yüzyıl Anadolu'sunda Siyaset, Himaye ve Din" isimli kitabıdır.

Çobanoğulları hakkında araştırma yürütmüş olan Avrupalı tarihçilerin ikisi – Yakubovskiy ve Cahen – Marksist tarih ekolünün temsilcileridirler. Fransız tarihçi Claude Cahen'in "XIII. Yüzyıl Kastamonu İli Tarihine İlişkin Meseleler" başlıklı makalesi (1971), Avrupa literatüründe Çobanoğullarının askerî ve siyasi faaliyetlerini ve genelde Kastamonu'nun XIII. yüzyıl tarihini ana hatlarıyla anlatan ilk çalışma olma özelliğine sahiptir. Bu bakımdan söz konusu makale, sınırlı hacmine rağmen uzun süre zarfında Avrupa'daki ve genelde Batı dünyasındaki Çobanoğulları algısının oluşumunda önemli bir rol oynamış, Kastamonu'nun ilgili dönem tarihi için başlıca referans kaynağı olmuştur. Cl. Cahen'in bu çalışması sadece çözüm önerileri ve çıkarımlarıyla değil, yazarın halledemediği meseleler ve sorduğu fakat yanıtlayamadığı sorular bakımından da dikkat çekmiştir. Nitekim kendinden sonra bu alanda çalışma yapmış olan Avrupalı tarihçiler, Cahen'in sorularını yanıtlamak veya çözemediği hususlara açıklık getirmek için yeni çalışmalara imza atmışlardır. Cahen'in çok karmaşık bulduğu Pachymeres'in Çobanoğulları üzerine anlatımının daha sonra Zachariadou tarafından ayrıntılı bir biçimde incelenmesi, bunun bir örneğini teşkil etmektedir. Suriyeli Eyyûbî tarihçisi İbn Nazîf'in *et-Târîhü'l-Manşûrî* adlı eserine dayanarak 1225-1231 yılları arasında Anadolu Selçuklu Devleti tarihine dair kısa fakat önemli bilgiler aktarılması, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Çobanoğulları dışında Kastamonu'da etkili olan şahsiyetlerin belirlenmesi, Yavlak Arslan'ın ölüm sebebiyle ilgili isabetli sonuçlara varılması gibi hususlar, Cahen'in makalesinin diğer olumlu yönlerini teşkil etmektedir. Buna rağmen ilgili çalışmada Yazıcızade Ali'nin Selçukname'sinden yararlanılmaması, Çobanoğullarının etnik kökenine dair asılsız kuşkuların öne sürülmesi, bazı şahıs adları ve tarihlendirmeler bakımından sorunların görülmesi gibi eksiklerin olduğu da belirtilmelidir.

Rus şarkiyatçısı Aleksandr Yakubovskiy, “XIII. Yüzyılın Başlarında Küçük Asya Türklerinin Sudak, Kıpçaklar ve Ruslar Üzerine Seferine İlişkin İbn Bibi’nin Anlatısı: Kıpçak Bozkırlarının Ticari Hayatının Bazı Özellikleri” başlıklı 1928 tarihli makalesiyle Avrupa’da Çobanoğulları üzerine yapılan araştırmaları başlatan isim olmuştur. Ancak, Yakubovskiy’nin, İbn Bibi’nin eserinin asıl metninden değil, yalnızca özetinden yararlanması, olayların tarihlendirilmesiyle ilgili gerekçelerinin tutarsızlıklar taşıması ve özellikle Hüsameddin Çoban Bey’in Kırım Seferi sırasında Trabzon Rum İmparatorluğu’nun donanma desteği verdiği dair varsayımı, bu çalışmanın eleştiriye açık yönleri olarak öne çıkmaktadır. Yine de, Hüsameddin Çoban Bey’in Suğdak’ta inşa ettirdiği cami hakkında verilen ilginç bilgiler, Karadeniz, Kırım ve Deşt-i Kıpçak ticaretinin önemini vurgulayan ve bu ticaretin Anadolu ile özellikle Çobanoğulları coğrafyasındaki, özellikle Sinop-Kastamonu bölgesindeki etkilerini anlamaya yönelik tespitler, bu makaleyi hâlâ tarihçilik açısından değerli kılmaktadır.

Yunan araştırmacı Elizabeth Zachariadou’nun “Pachymeres’e Göre Kastamonu’da ‘Amourioi’ Ailesi” adlı makalesi (1977), Bizans tarihçisi Pachymeres’in 1291-1293 dolaylarında Kastamonu’da vuku bulmuş olan isyan hareketinin, Yavlak Arslan’ın öldürülmesinin, oğulları Nâsireddin ve Ali’nin faaliyetlerinin anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir. Makale Pachymeres’in yanı sıra diğer Bizans kaynaklarından yararlanılması, bunların İslâmî kaynaklarla karşılaştırılması, isyanın tarih ve kronolojisinin tespit edilmesi açısından son derece değerlidir. Kendisi bir Yunan olan müellif, Yunanca ile ilgili olan dilbilimsel incelemeler yapması ve ayrıca Bizans kaynaklarına hâkim oluşu ile birlikte Amourioi ifadesinin Emîr unvanını bildirdiğini açıklamış, ayrıca Masour’un Mesud diye yorumlanmasının mümkün olmayacağını ortaya koymuştur. Bu hususlar, Yavlak Arslan’ın asi Selçuklu şehzadesi tarafından öldürülmesi ile ilgili teoriyi kuvvetlendirecek ve Aksarayî’nin bu yöndeki bilgilerini doğrulayacak ayrıntılardır. Ancak Zachariadou, Aksarayî’ye dayanan Türk tarihçilerin asi Selçuklu şehzadesinin ismini Rükneddin Kılıç Arslan olarak zikretmelerini dikkate almamış ve asi şehzadenin II. İzzeddin’in Melik Mansur adlı bilinmeyen bir oğlu olduğunu iddia etmiştir. Bunun dışında Zachariadou, Yavlak Arslan’ın oğlu Ali’nin 1302 Koyunhisar Savaşı’nda Osman Gazi’ye bağlı bir bey olarak katıldığını öne sürmüştür. Oysaki Türk tarihçiler bu bilgiyi teyit etmemektedirler.

İngiliz oryantalist Andrew Charles Spencer Peacock'un "Selçukluların Kırım'a Karşı Harekâtı ve Alaaddin Keykubad'ın Erken Saltanat Döneminde Yayılmacılık Politikası" başlıklı makalesi (2006), Hüsameddin Çoban Bey'in Suğdak Seferi'ne dair en kapsamlı çalışmadır. Fars, Türk, Arap, Yunan ve Ermeni kaynaklarına dayanmış olması, araştırmanın değerini artırmaktadır. Harekâtın tarihlendirilmesi, sebep ve sonuçlarının açıklanması girişimleri tatmin edicidir. Ancak maalesef yazar, konuyu Kastamonu ve Çobanoğulları tarihi açısından değil, Anadolu Selçuklu Devleti'nin genel politikalarını mercek altına alarak açıklamıştır. Yazarın doğrudan temas etmemesine karşın bu bilgiler, Alaaddin Keykubad döneminde Anadolu Selçuklularının askerî ve siyasi faaliyetlerinin genel tablosu ve özellikle de Karadeniz politikası içinde Kastamonu merkezli Çobanoğulları Uc Beyliği'nin konumunu belirlemeye yarayacak bilgilerle zengindir.

Rus bilim adamı Dimitri Korobeinikov'un "1291-1293 Dolaylarında Kastamonu'da İsyan" diye isimlendirilen makalesi (2004), bahse konu isyan hareketinin tarihinin aydınlatılması açısından önem arz etmektedir. Yazar, Selçuklu, İlhanlı ve Bizans kaynaklarını karşılaştırmalı analize tabi tutarak olayların akışının makul bir anlatısına yer vermiştir. Buna rağmen Yavlak Arslan'ın Bizans'a bağlanması iddiası, tarihî bilgilerle örtüşmemektedir. Geyümers ile Kılıç Arslan'ın aynı şehzade olduğu yönündeki varsayım, daha önce hiçbir araştırmacı tarafından dile getirilmemiş olsa da tarihçilikte dikkate alınması veya en azından tartışılması gereken hususlardandır. Pachymeres'in Masour olarak zikrettiği kelimenin aslında Mesud değil de Mansur okunması gerektiğini öne süren ilk araştırmacı, Zachariadou olmuşsa da kendisi bunu bir şahıs ismi olarak algılamıştır. Zachariadou'dan farklı olarak Korobeinikov, Mansur kelimesinin isim değil de unvan olduğunu belirleyerek, kanaatimizce mantıklı bir çözüm önerisi getirmiştir.

Korobeinikov'un bir başka çalışması olan "Paflagonya'da Kumanlar" konulu makale (2015), dilbilimsel verilerden yola çıkılarak Kastamonu ve Bartın şivelerinde Kıpçak izlerinin araştırılmasına ve dolayısıyla bölgedeki Kıpçak izlerinin bu veriler üzerinden tanımlanmasına adanmıştır. Korobeinikov'un tespitlerine göre Paflagonya'daki Kıpçakların bir kısmı 1237-1242 arasında Moğol saldırılarından kaçarak Deşt-i Kıpçak'tan Balkanlara gelmiş ve Bizans hizmetine girerek Bartın-Amasra hattına

yerleştirilmişlerdir. Kıpçakların ikinci bir dalgası ise Kırım üzerinden Sinop ve Kastamonu'ya gelen veya çoğunluk itibarıyla esir ve köle olarak getirilen Kıpçaklardı.

Daha önce belirttiğimiz üzere İngiltere'de görev yapan Arjantin kökenli tarihçi De Nicola, Avrupa'da Çobanoğulları üzerine en fazla yayın yapmış olan araştırmacıdır. De Nicola'nın araştırmaları, öncelikli olarak yerel kaynaklara yani Çobanoğulları beylerine sunulmuş veya Kastamonu muhitinde yazılmış olan eserlere dayanması ile dikkat çekmektedir. Kendisinin “İlhanlı Devleti'nin Ücra Bir Bölgesi Üzerine: 13. Yüzyılın İkinci Yarısında Moğolların Kastamonu Eyaleti ile İlişkisi” başlıklı bildirisi (2019), özellikle Moğol istilasından sonra bölgenin durumunda görülen değişikliklere ve Çobanoğullarının zaman içinde İlhanlılarla iyi ilişkiler geliştirdiklerine dikkat çekmektedir. Bu süreç sadece siyasi tarih perspektifinden değerlendirilmemiş, kültürel faaliyetler ve Çobanoğulları himayesinde yazılan eserler bağlamında da ele alınmıştır. Çobanoğullarına sunulan eserlerde Moğol algısının ele alınması, bu hanedanın İlhanlılar ile olan ilişkileri çerçevesinde analiz edilmiştir.

De Nicola'nın “Sınır Bölgelerinde Kentsel Temsilcilik: XIII. Yüzyıl Kastamonu'da Türkmen Hükümdarlar ve İdari Elitler” başlıklı makalesi (2021) Çobanoğulları döneminde Kastamonu'nun sosyo-kültürel hayatını ele almaktadır. Bu bağlamda gerek mimari kalıntılar ve gerekse de bölgede yazılmış olan eserler incelenmişlerdir. De Nicola'nın değerlendirmelerine göre Hüsameddin Çoban Bey ile beraber Kastamonu kırsalında başlayan imar faaliyetleri ile birlikte Türk İslam medeniyeti yerleştirilmeye çalışılmış ve özellikle ticaret güzergâhlarında iskân ve inşaat faaliyetleri yürütülmüştür. XIII. yüzyılın ikinci yarısında ise Kastamonu'da yoğun bir şehirleşme süreci yürütülmüş ve İslâmî bir şehir dokusu oluşturulmuştur. Akabinde ise edebiyat ve ilim alanları Çobanoğulları (bilhassa Yavlak Arslan ve oğlu Emîr Mahmud) tarafından aktif bir biçimde desteklenmiş, Kastamonu Anadolu'nun önemli bir kültür, sanat, ilim, irfan ve edebiyat merkezi haline gelmiştir.

Nicola De Bruno'nun “Kastamonu'nun Çobanoğulları: XIII. Yüzyıl Anadolu'sunda Siyaset, Himaye ve Din” isimli kitabı (2024), Çobanoğulları tarihine dair yayınlanmış olan eserlerin en kapsamlısıdır. Kitapta Çobanoğulları Uc Beyliği'nin ve Kastamonu'nun XIII. yüzyıl ve XIV. yüzyıl başlarındaki siyasi, sosyal ve kültürel

tarihi ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Yazar, kullanılması gereken ana kaynakların ve modern literatürün büyük çoğunluğunu kullanmış ve çok hacimli bir eser meydana getirmiştir. Çobanoğulları döneminde üretilmiş olan dinî, edebî ve idari içerikli metinlerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, ilgili dönemde bölgenin iç dinamiklerinin anlaşılması bakımından çok değerlidir. Müellifin bölgede İslamlaşma sürecinin aydınlatılmasına özel bir önem verdiği görülmektedir. Bununla birlikte yazarın tarihlendirmelerle ilgili bazı tespit veya varsayımlarının kaynaklar aracılığıyla yeterince desteklenmediği kanaatindeyiz.

Sonuç itibarıyla Avrupa tarihçiliği bazı hatalarına rağmen Kastamonu tarihini farklı bir zaviyeden incelemeyi ve Çobanoğulları tarihiyle ilgili yeni bir perspektif sunmayı başarmıştır. Örneğin, ilk kez Avrupalıların Çobanoğullarına ilişkin Bizans ve Trabzon Rum kaynaklarından yararlandıklarını gözlemlenmektedir. Tez kapsamında söz konusu çalışmaların tercüme edilmesi ve değerlendirilmesi, Türk tarihçilerinin bu eserlerden daha kolay bir şekilde yararlanmasını sağlayacaktır. Ayrıca Çobanoğulları ve Kastamonu tarihiyle ilgili konu uzmanı olan Türk ve yabancı akademisyenler arasında müşterek araştırma faaliyetlerinin yürütülmesinin ve ortak bilimsel toplantıların düzenlenmesinin, problemin daha derinlemesine incelenmesini sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- Abacı, Nurcan. “Elizabeth Zachariadou (Ed.), *The Ottoman Emirate 1300-1389*, (Osmanlı Beyliği), Rethymnon: Crete University Press, 1993, 243 s.” *Osmanlı Araştırmaları*, no. 15 (1995): 329-332.
- Akok, Mahmut. “Kastamonu Şehri Tarihî İçkalesi.” *Belleten* 9, no. 35 (Ankara: TTK, [1945]), 401-404.
- Aksaraylı Kerimeddin Mahmud. *Selçukî Devletleri Tarihi* (Aksaraylı Kerimeddin Mahmud’un Müsamerat al-Ahyar adlı Farsça tarihinin tercümesi). Çev. M. Nuri Gençosman. Ön söz ve notlar yazar: Feridun Nafiz Uzluk. Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi, 1943.
- Alyoşkin, V. A. “Yakubovskiy Aleksandr Yuryeviç.” *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, Tom 35 (Moskva: 2017), 671.
- Anastasopoulos, Antonis. “In Memoriam: Elizabeth A. Zachariadou (1931-2018)”, *Review of Middle East Studies*, Vol. 53, No. 2 (December 2019), p.343-345.
- Bakır, Abdullah. Yazıcızâde Ali'nin Selçuk-name İsimli Eserinin Edisyon Kritiği (Giriş-Metin-Dizin). Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008.
- Balivet, Michel. “Cahen, Claude (1909-1991)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul, 1993, s.15-16.
- Baykara, Tuncer. *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- Behçet, Mehmet. *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341
- Bekaroğlu, Ahmet ve Gezici, Mustafa. “Türk Boylarının İzinde Damgalar Üzerine bir İnceleme (Orhun'dan Kastamonu'ya)”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi , XI. cilt, 33. sayı, 2022, s.455-511.
- Beleniskiy A. M. ve Dyakonov M. M. “Pamyati A. Y. Yakubovskogo”, *Kratkiye soobşeniya o dokladax i polevıx issledovaniyax İnstituta istorii materialnoy kulturi*, No. 51, Moskva, 1953, s.166-168.
- Bilici, Z. Kenan. “13. Yüzyılda Kastamonu: Ortaçağ Kent Dokusu Üzerine Bazı Belirlemeler”, *Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri* (21-23 Mayıs 2000), Kastamonu, 2000, s.81-88.

- Bilici, Z. Kenan. “Selçuklu ve Beylikler Çağında Kastamonu (Ortaçağ Kent Fiziki Üzerine Belirlemeler)”, Sanat Tarihi Araştırmaları: Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan, ed. Mustafa Denктаş ve Osman Erafşar, Konya, 2007, s.93-106.
- Cahen, Claude. “İslâm ve Haçlılar” (Çev. İ. Kayaoğlu). *Belleten*, 51(200), Ankara: TTK, 1987, s.1045-1052.
- Cahen, Claude. “Questions D'Histoire de la Province de Kastamonu au XIII e Siecle”, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, III. cilt (Malazgirt Zaferi Özel Sayısı 900.Yıl), Ankara, 1971, s.145-158.
- Cöhce, Salim. “Karategin'in Kastamonu ile Çankırı Bölgesindeki Faaliyetleri”, Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu: Anadolu'nun Fethi'nden Millî Mücadele'ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu (Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 12-13 Nisan 2018), Kastamonu Valiliği Yayınları, 2018, s.40-47.
- De Nicola, Bruno. “Manuscripts and Digital Technologies: A Renewed Research Direction in the History of Ilkhanid Iran”, İran-namag, Vol. 5, No. 1 (Spring 2020), p.4.
- De Nicola, Bruno. “On the outskirts of the Ilkhanate: the Mongols' relationship with the province of Kastamonu in the second half of the 13th century” in Suzan Yalman (ed.), Cultural Encounters in Anatolia in the Middle Ages: Ilkhanids in Anatolia (Ankara: Koç Üniversitesi VEKAM, 2019), pp. 88-105.
- De Nicola, Bruno. “The Fustât al-'adâla: a unique Manuscript on the Religious Landscape of Medieval Anatolia.” In Peacock, A.C.S. and S. N. Yildiz (eds), Literature and Intellectual Life in Islamic Anatolia in the 14th-15th Centuries: Historical, Social and Political Perspectives (Würzburg: Ergon Verlag, 2016), pp. 49-72.
- De Nicola, Bruno. “Urban agency in the borderlands: Turkmen rulers and administrative elites in 13th century Kastamonu”, Medieval Worlds 14 (2021), pp. 155-178.
- De Nicola, Bruno. The Chobanids of Kastamonu: Politics, Patronage and Religion in 13th Century Anatolia. London: Routledge, 2024.
- Delilbaşı, Melek. “Elizabeth A. Zachariadou, Romania and the Turks, (c. 1300-c. 1500), London, 1985, Variorum Reprints, XXVII+304 s.”, Belleten, Cilt: 49, Sayı: 195, Ankara: TTK, 1985, s.697-698.
- Delilbaşı, Melek. “Elizabeth A. Zachariadou, Trade and Crusade Venetian Crete and Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415), Venice, 1983, Library of the

Hellenic Institute of Byzantine Studies, No 11, XXVI+276 s.”, Belleten, Cilt: 48, Sayı: 189-190, Ankara: TTK, 1984, s. 343-352.

Demir, Esmâ Selçuk. *Andrew Charles Spencer Peacock: Eserleri ve Tarihçiliği*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2019.

Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Büldân). Çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.

Eğilmez, Mustafa ve Oğuz, Özcan. *Kastamonu Hurufat Defterleri (1690-1840)*. İstanbul: Hiperyayın, 2020.

Emecen, Feridun. “Uc Beyi”, *İslam Ansiklopedisi*, 42. c., İstanbul: TDV, 2012, s.38-39.

Erdoğan, A. Teyfur. “Catalogue du Fonds Ottoman des Archives du Monastere de Saint-Jean a Patmos, Les Vingt-Deux Premiers Dossier, Nicolas Vatin, Gilles Veinstein, Elizabeth Zachariadou (Editör), Athenes: Fondation Nationale de la Recherche Scientifique Institut de Recherches Byzantines, 2011, 566 s. + 106 s.”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: 42, İstanbul, 2013, s.434-435.

Eyüpgiller, Kemal Kutgün. “Beylikler Dönemi’nde Kastamonu’da Mimari ve Kentsel Doku”, *Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu: Anadolu’nun Fethi’nden Millî Mücadele’ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu: Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, 12-13 Nisan 2018/Kastamonu, s.238-257.

Gençosman, M. Nuri, çev. *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi (İbn Bibi’nin Farsça Muhtasar Selçuknamesinden)*. Notlar ilave eden: Feridun Nafiz Uzluk. Ankara: Uzluk Basımevi, 1941.

Gökoğlu, Ahmet. *Paphlagonia—Paflagonya—(Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam ve Civarı) Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*. Kastamonu: Doğrusöz Matbaası, 1952.

Göksu, Erkan. “Moğolların Anadolu Politikası ve Kastamonu”, *Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu: Anadolu’nun Fethi’nden Millî Mücadele’ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu: Uluslararası Sempozyum Bildirileri (12-13 Nisan 2018)*, Kastamonu Valiliği Yayınları, 2018.

Göyünç, Nejat. “Elizabeth Zachariadou (Ed.), *The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699)*, Crete University Press, Rethymnon 1996, XVI-232 s.”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: 17, İstanbul, 1997, s.303-304.

Göyünç, Nejat. “Elizabeth A. Zachariadou, Trade and Crusade. Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415), Venice 1983, XXXVI-270 s.”, Osmanlı Araştırmaları, Sayı: 9, İstanbul, 1989, s.411-412.

Günel, Zerrin. “Çobanoğulları Beyliği”, İslâm Tarihi ve Medeniyeti 11: Anadolu Beylikleri, İstanbul, 2018, s.141-151.

Halkin, Leon E. Tarih Tenkidinin Unsurları. Çev. Bahaeddin Yediyıldız. Ankara: TTK, 2000.

Hasanzâde, Şehriyâr. “Derbâr-ı Edebî-i Âl-i Cûpân (Selcûkî) ve Hüsâmeddîn-i Hâyî: Mebde’-i Mültemisât-ı Şiirî”, *Bahâristân-ı Suhan (Fasıl-nâme-i İlmi’-Pejûheş-i Edebiyyât-ı Fârsî)*, C IX / S 22, Tâbistân-ı 1392, s. 47-64.

http://opac.regesta-imperii.de/lang_en/autoren.php?name=Zachariadou%2C+Elizabeth+A. (E.T. 23.12.2024).

<https://digitalrepository.biaa.ac.uk/biaaperson00140> (E.T. 26.12.2024).

<https://news.st-andrews.ac.uk/archive/st-andrews-professors-elected-fellows-of-the-british-academy/> (E.T. 26.12.2024).

<https://news.st-andrews.ac.uk/archive/st-andrews-professors-elected-fellows-of-the-british-academy/> (E.T. 26.12.2024).

<https://research-portal.st-andrews.ac.uk/en/persons/andrew-peacock> (E.T. 26.12.2024).

<https://st-andrews.academia.edu/APeacock> (E.T. 28.12.2024)

https://www.albany.edu/sites/default/files/resumes/Korobeynikov_CV_2022.pdf (E.T. 28.12.2024).

<https://www.oeaw.ac.at/en/ifi/institute/staff/research-staff/bruno-de-nicola> (E.T. 30.12.2024).

<https://www.oeaw.ac.at/en/ifi/institute/staff/research-staff/bruno-de-nicola> (E.T. 30.12.2024).

İbn Bibi, el-Evâmirü'l-Alâi'ye fî'l-Ümûri'l-Alâi'ye (Selçukname). I-II. c. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

İnan, Abdülkadir. “A. Yakubovski: Doğuda Feodalizm. Altın Ordu Payitahtı, Bereke'nin Sarayı”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 3, İstanbul, 1935, s.307-310.

Kafalıoğlu, Mustafa. “Kitabiyat: A. Y. Yakubovskiy, Altınordu ve İnhitatı, Maarif Basımevi, İstanbul 1955. 353 sayfa”, Türk Kültürü, Cilt: I, Sayı: 11, Ankara, 1963, s.55-57.

Kafesoğlu, İbrahim. Selçuklu Tarihi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.

Kankal, Ahmet. “Çobanoğulları ve Candaroğulları Döneminde Kastamonu'daki Vakıf Eserler”, 60. Yılında İlim ve Fikir Adamı Prof. Dr. Kâzım Yaşar Kopraman'a Armağan, Ankara, 2003, s.430-447.

Kankal, Ahmet. “Fetihten XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Kastamonu Şehrinde İskân ve Nüfusa Dair Genel Gözlemler”, Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2000), Kastamonu, 2000, s.89-120.

Karasalihoğlu, Murat. Kastamonu'nun Tarih Kitabı: Paphlagon'dan Candar'a. İstanbul: Cinius Yayınları, 2022, s.168-191.

Kaya, Çetin. “Kastamoniyye (Kastamonu) Türkmenleri ile Mücadelede Üç Moğol Komutan: Anıt, Kerey, Kökedey”, Kastamonu Tarihi Araştırmaları (Şehir-Toplum-Ekonomi), ed. Şerif Demir ve Orçun Nalezen, Ankara: Berikan Yayınları, 2023, s.117-130;

Kemaloğlu, İlyas. “Yayına Hazırlayanın Ön Sözü”, Aleksandr Yuryeviç Yakubovskiy. *Timur ve Timurîler Devrinde Semerkand*. Çev. Sabur Rasol. Ankara: TTK, 2018.

Kemaloğlu, Muhammet. “Claude Cahen Çalışmaları ve Hakkında Yapılan Araştırmalar”, İstem Dergisi, Yıl: 11, Sayı: 22, (2023), s.187-207.

Kıldıroğlu, Mehmet. “Kastamonu ve Çevresinde Kıpçaklar”, Kastamonu Tarihi Araştırmaları (Şehir-Toplum-Ekonomi), ed. Şerif Demir ve Orçun Nalezen, Ankara: Berikan Yayınları, 2023, s.131-172.

Kırzioğlu, Fahrettin. Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar. Ankara: TTK, 1992.

Korobeinikov, Dimitri. “Kıpçaki v Paflagonii”, Kıpçaki Yevrazii: istoriya, yazık i pismennıye pamyatniki (Sbornik materialov mejdunarodnoy nauçnoy konferentsii), Astana: Ministerstvo Kultury i İnformatsii Respubliki Kazakistan, 2013, s.100-108.

Korobeinikov, Dimitri. “The Cumans in Paphlagonia”, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Sayı: 18, (2015), p.29- 44.

Korobeinikov, Dimitri. “The Revolt in Kastamonu, c. 1291-1293”, Byzantinische Forschungen, No. 28, (2004), p.87-117.

- Köprülü, M. Fuad. “Altın Ordu’ya Ait Yeni Araştırmalar”, Belleten, Cilt: 5, Sayı: 19, Temmuz 1941, s.421.
- Köprülü, M. Fuad. “Kitabiyat: Claude Cahen, Le Diyâr Bakr au Temps Des Premiers Urtukides, Extrait du Journal Asiatique (Octobre-Decembre, 1935), p. 219-276”, Belleten, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara: TTK, 1937, s.283-288.
- Köprülü, Orhan. “The Ottoman Emirate (1300-1389), Institute for Mediterranean Studies, Halcyon Days in Crete I. A symposium held in Rethymnon 11-13 January 1991 (edited by Elizabeth Zachariadou), Crete University Press Rethymnon 1993, IX-XV+242 s.”, Belleten, Cilt: 60, Sayı: 227, Ankara: TTK, 1996, s.233-234.
- Musalı, Namiq. “Hüsâmeddin Hasan el-Hôyi’nin Mültemisât’ına Göre XIII. Yüzyılın Sonlarında Kastamonu’da Sosyo-Kültürel Hayat”, Kastamonu Tarihi Araştırmaları (Şehir-Toplum-Ekonomi), ed. Şerif Demir ve Orçun Nalezen, Ankara: Berikan Yayınları, 2023, s.199-238.
- Özaydın, Abdülkerim. “İbn Bibi”, İslam Ansiklopedisi, 19. c., İstanbul: TDV, 1999, s.379-382.
- Özaydın, Abdülkerim. “Selçuklular Dönemi’nde Kastamonu.” *Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu: Anadolu’nun Fethi’nden Millî Mücadele’ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu: Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 12-13 Nisan 2018/Kastamonu*, 48-57. Kastamonu, 2018.
- Pachymeres, Georges. *Bizanslı Gözüyle Türkler*. Çev. İlcan Bihter Barlas. İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- Peacock, Andrew Charles Spencer. “Cide and Its Region from Seljuk to Ottoman Times.” In *Kinetic Landscapes: The Cide Archaeological Project: Surveying the Turkish Western Black Sea Region*, edited by B. S. Düring and C. Glatz, 375-391. Berlin: De Gruyter, 2015.
- Peacock, Andrew Charles Spencer. “Kırım’a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad’ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası.” Çev. Murat Keçiş ve Ali Mıynat. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 29, no. 47 (2010): 243-265.
- Peacock, Andrew Charles Spencer. “Sinop: A Frontier City in Seljuq and Mongol Anatolia.” *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 16, no. 1 (2009): 103-124.

- Peacock, Andrew Charles Spencer. "The Saljūq Campaign against the Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of 'Alā' al-Dīn Kayqubād." *Journal of the Royal Asiatic Society*, 3rd ser., 16, no. 2 (2006): 133-149.
- Polat, M. Said. "Yirminci Yüzyıl Tarihyazımı İçinde Claude Cahen ve Osmanlı Öncesi Türkiye Tarihine Yaklaşımı." *Türklük Araştırmaları Dergisi*, no. 9 (2001): 79-96.
- Sariyannis, Marinos. "Vefeyat: Elizabeth A. Zachariadou (1931-2018)." *Osmanlı Araştırmaları*, no. 55 (2020): 339-342.
- Sevi, Selahattin. "Yunanistan'a Osmanlı'yı Öğretiyor.", <https://www.balturk.org.tr/yunanistana-osmanliyi-ogretiyor-2/> (E.T. 23.12.2024).
- Sevim, Ali, ve Erdoğan Merçil. *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Solmaz, Sefer. "Kastamonu'nun Türkler Tarafından Fethi ve Hâkimiyet Altına Alınması İçin Yapılan Mücadeleler." *Millî Kültürümüzün Mayası: Halk Kültürü Ahîlik ve Kastamonu: Panel ve Sempozyum Bildirileri* (23-24 Mayıs 2019), 164-180. Kastamonu Valiliği Yayınları, 2019.
- Sümer, Faruk. *Oğuzlar (Türkmenler): Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*. 2. baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972.
- Şakul, Kahraman. "A.C.S. Peacock (ed.), *The Frontiers of the Ottoman World* (Proceedings of the British Academy), XIII, 593. Oxford: Oxford University Press (for the British Academy), 2009." *Osmanlı Araştırmaları*, no. 40 (2012): 477-484.
- Taneri, Aydın. "Hüsâmeddin Çoban." *İslam Ansiklopedisi*, 18. cilt, 513. İstanbul: TDV, 1998.
- Turan, Osman. *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*. 2. baskı. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1969.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasi Tarih. Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071 - 1328)*. 7. baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2002.
- Turan, Osman. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1958.

Turan, Refik, ed. *Selçuklu Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Turan, Refik. "Selçuklular Döneminde Kastamonu." *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu: Tebliğler* (Kastamonu, 19-21 Ekim 1988), 1-6. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1989.

Uslu, Recep. "İbn Saîd el Mağribî." *İslam Ansiklopedisi*, 20. cilt, 302-305. İstanbul: TDV, 1999.

Uslu, Dilber. "Kutbuddin Şîrâzî ve Kastamonu Seyahati." In *Kastamonu Tarihi Araştırmaları: Şehir, Toplum, Ekonomi*, edited by Şerif Demir ve Orçun Nalezen, 173-198. Ankara: Berikan Yayınları, 2023.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. 2. baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1969.

Yakubovski, Aleksandr. "İbn-i Bibi'nin, XIII. Asır Başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslara Karşı Yaptıkları Seferin Hikayesi (Kıpçak Sahrasında Cereyan Eden Ticari Hayattan Bazı Safhalar)." Çev. İsmail Kaynak. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 12. cilt, 1-2. sayı (1954): 207-226.

Yakubovskiy, Aleksandr. "Gazneli Mahmut." Çev. Ahmet Caferoğlu. *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, Cilt XII, Sayı 62 (1939): 503-513; XIII/73, 49-57; XIII/75, 241-246; XIII/76, 321-333.

Yakubovskiy, Aleksandr. "IX. ve X. Asırlarda İtil ve Bulgar'ın Tarihî Topografisi Meselesine Dair." Çev. Abdülkadir İnân. *Belleten*, Cilt 16, Sayı 62 (1952): 273-299. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yakubovskiy, Aleksandr. "Rasskaz İbn Bibi o poxode maloaziyskix turok na Sudak, polovtsev i russkix v naçale XIII veka: Çertı iz tovgovoy jizni polovetskix stepey." *Vizantiyskiy Vremennik*, Tom 25 (1928): 53-76. Leningrad.

Yakubovskiy, Aleksandr. "Spisok pečatannıx trudov A. Y. Yakubovskogo." *Kratkiye soobşeniya o dokladax i polevıx issledovaniyax İnstituta istorii materialnoy kulturi*, No. 51 (1953): 169-172. Moskva.

Yakubovskiy, Aleksandr. *Altın Ordu ve Çöküşü*. Çev. Hasan Eren. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.

Yakubovskiy, Aleksandr. *Timur ve Timurîler Devrinde Semerkand*. Çev. Sabur Rasol. Yayına haz. İlyas Kemaloğlu. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Yakupoglu, Cevdet, ve Namiq Musalı. "Beylikler Döneminde Kastamonu'da Çalışmış İki Azerbaycanlı Bilgin: Hasan el-Hôyî ve Fethullah eş-Şîrvânî." In *I.*

Milletlerarası Türkiye – Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu Bildirileri, edited by M. Serhat Yılmaz, Cevdet Yakupoğlu ve Namiq Musalı, 681-692. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2016.

Yakupoğlu, Cevdet, ve Namiq Musalı. “Çobanoğulları Uc Beyliği Dönemine Ait Gideros Fetihnâmesi (683 / 1284): Çeviri ve Değerlendirme.” *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 37, Sayı 63 (2018): 77-133.

Yakupoğlu, Cevdet, ve Namiq Musalı. “Kastamonu’da Yaşamış Azerbaycanlı Bilgin ve Şair Hasan el-Hôyî’nin Manzum ve Mensur Eserleri.” In *III. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Veli Sempozyumu (Kastamonu’da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri)*, edited by Ali Rafet Özkan, 831-851. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2016.

Yakupoğlu, Cevdet, ve Namiq Musalı. *Hasan b. Abdülmü’min el-Hôyî’nin Kaleminden Selçuklu İnşâ Sanatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Yakupoğlu, Cevdet, ve Namiq Musalı. *Kastamonu Beylerinin Mektupları (Çobanoğulları ve Candaroğulları Hanedanlarına Ait Resmî Yazışmalar)*. Ankara: Matsa Yayınları, 2022.

Yakupoğlu, Cevdet. “Çobanoğulları ve Candaroğulları Zamanında Kastamonu.” In *Uluslararası Kastamonu Türk Dünyası Kültür Başkenti Sempozyumu: Anadolu’nun Fethi’nden Millî Mücadele’ye Sosyo-Kültürel Yapısıyla Kastamonu (Uluslararası Sempozyum Bildirileri; 12-13 Nisan 2018)*, 62-72. Kastamonu: Kastamonu Valiliği Yayınları, 2018.

Yakupoğlu, Cevdet. “II. İzzeddin Keykâvus Devrinde Çobanoğulları Beyliği Topraklarında Selçuklu Mülk ve Vakıfları.” In *I. Uluslararası Selçuklu Sempozyum: Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet (27-30 Eylül 2010 Kayseri)*, 281-306. Ankara, 2014.

Yakupoğlu, Cevdet. “Kastamonu Adının Ortaya Çıkışını Anlatan En Eski Kaynak: Saltuknâme.” *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no. 16 (2014): 200-220.

Yakupoğlu, Cevdet. “Kastamonu Atabey Gazi Camii’nin Bânisi Üzerine Tespitler.” In *Kastamonu Tarihi Araştırmaları-II*, edited by M. Serhat Yılmaz and Sinem Aydoğan Demir, 39-68. Ankara: Berikan Yayınları, 2024.

Yakupoğlu, Cevdet. “Kastamonu-Taşköprü’de Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii.” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 36, no. 61 (2017): 41-74.

Yakupoğlu, Cevdet. “Nasreddin Hoca Kastamonulu mu?” *Beş İnci Mevsim (Eğitim-Kültür, Sanat ve Bilim Dergisi)* 1, no. 2 (2001): 6-10.

- Yakupoğlu, Cevdet. “Osmanlı Beyliği'nin Kuruluşunda Çobanoğulları Beyliği'nin Rolü.” In *Boydan Devlete Osmanlı: Söğüt'ten İstanbul'a (Sempozyum Bildirileri, 14-15 Kasım 2019, Bilecik)*, 117-130. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2020.
- Yakupoğlu, Cevdet. “Rusya Fatihi Kastamonulu Türk Beyi.” *Beş İnci Mevsim (Eğitim-Kültür, Sanat ve Bilim Dergisi)* 1, no. 3 (2001): 9-13.
- Yakupoğlu, Cevdet. “Selçuklu Beylerbeyi Yavlak Arslan'ı Kim Öldürdü?” In *Kastamonu Tarihi Araştırmaları (Şehir-Toplum-Ekonomi)*, edited by Şerif Demir and Orçun Nalezen, 83-116. Ankara: Berikan Yayınları, 2023.
- Yakupoğlu, Cevdet. “Selçuklu Uc Beyliği: Çobanoğulları.” In *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, edited by H. Şahin, 389-407. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Yakupoğlu, Cevdet. *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu) XIII-XV. Yüzyıllar. 2. Baskı*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2023.
- Yaman, Talat Mümtaz. *Kastamonu Tarihi (XV. Asrın Sonlarına Kadar)*. Kastamonu Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi Millî Tettebbüleri Serisi, 1935.
- Yücel, Yaşar. “Çoban-Oğulları Beyliği.” *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi* 23, no. 1-2 (1965): 61-73.
- Yücel, Yaşar. “Çobanoğulları.” *İslam Ansiklopedisi*, 8. cilt, 354-355. İstanbul: TDV, 1993.
- Yücel, Yaşar. *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar. I. cilt: Çoban-Oğulları ve Candar-Oğulları Beylikleri*. Ankara: TTK, 1980.
- Zachariadou, Elizabeth. “Pachymeres on the ‘Amourioi’ of Kastamonu.” *Byzantine and Modern Greek Studies* 3 (1977): 57-70.
- Zachariadou, Elizabeth. “Pakhymeres'e Göre Kastamonu'da ‘Amourioi’ Ailesi.” Çev. Zerrin Günel Öden. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 16, no. 1 (2001): 225-237.
- Zengin, Murat. “A. C. S. Peacock, Early Seljuq History.” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 32, no. 53 (2013): 343-345.; Karlıoğlu, Fatih. “Peacock, Andrew C. S, *Mediaeval Islamic Historiography and Political Legitimacy: Bal'amī's Tārīkh-nāma*, London (Routledge), 2007.” *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 7, no. 1 (2022): 511-517.

EKLER

EK A Aleksandr Yakubovskiy, “XIII. Yüzyılın Başlarında Küçük Asya Türklerinin Sudak, Kıpçaklar ve Ruslar Üzerine Seferine İlişkin İbn Bibî’nin Anlatısı

**İBN-İ BİBÎ’NİN, XIII. ASIR BAŞINDA ANADOLU
TÜRKLERİNİN SUDAK, POLOVETS (KIPÇAK)
VE RUSLARA KARŞI YAPTIKLARI SEFERİN HİKÂYESİ ***

(KIPÇAK SAHRASINDA CEREYAN EDEN TİCARİ HAYATTAN BAZI SAFHALAR)

A. YAKUBOVSKI

Çeviren : İsmail KAYNAK

Bundan 33 yıl evvel ölen müsteşrik-türkolog P. Melioranskiy “Bizans Kroniği” nin¹ I. cildinde “XII. ve XIII. asırlarda Bizans tarihi kaynağı-Selçukname” başlıklı bir makale neşretmiştir. Bu makalede P. Melioranskiy, Konya Sultanlığı ve onun Bizanslılarla münasebeti tarihiyle alakalı birkaç bölümün muhteviyatını tercüme ederek, hikâye şeklinde nakletmiştir. Adıgeçen Selçukname’nin müellifi İbn-i Bibî lâkabiyle tanınmıştır. Esas adı ise Nasreddin Yahya İbn-i Muhammed’tir. Bu makalesini yazarken P. Melioranskiy meşhur müsteşrik Houtsma’nın 1891 de neşretmiş olduğu İbn-i Bibî’nin, türkçe tercümesinden faydalanmıştır. Makalenin sonunda P. Melioranskiy, İbn-i Bibî’nin eserinde, Sultan Alâeddin Keykubad zamanında türklerin Sudak, Kıpçak ve Ruslara karşı yaptıkları sefer hakkında malûmat bulunduğundan, bahseder. Fakat o bizzat bu meseleyi incelememiştir. P. Melioranskiy’in makalesi 1894 yılında neşredilmiştir. 1902 de yine Houtsma tarafından 4 cilt halinde “Selçuk hanedan tarihi” (“Recueil de textes relatifs a l’histoire des Seldjoucides”) adıyla İbn-i Bibî eserinin farsça metni yayınlanmıştır. Lâkin bu eserin aslı değil, meçhul bir zat tarafından tertiplenmiş muhtasarıdır. Bu hulâsâyı neşrederken Houtsma, bir tek nüshası, İbn-i Bibî eserinin el yazması (aslı) İstanbul’da (Ayasofya No. 2985)² muhafaza edilmekte olduğunu henüz bilmiyordu.

Yukarıda bahsettiğimiz veçhile İbn-i Bibî lâkabiyle anılan bu eserin müellifi, çocukluğu Sultan Alâeddin Keykubad zamanına (1219-1236) rastlayıp, sultanın hâkemi yanında mühim bir mevki işgal etmiş ve 670. Hicrî (= 1272 Milâdî) yılında ölmüştür. Houtsma’nın neşrettiği Muhtasar’da Selçuk Türklerinin Sugdak, Kıpçak ve Ruslara karşı yaptıkları seferin tasvirine matbu nüshada 12 sahife hasredilmiştir. Bahsi geçen edibane tasvirini nazarı itibare alarak, hikâyenin tarih için elzem olan malûmatını muhafaza edip, aynı zamanda lüzumsuz tantanalı ifadelerden sarfinazar etmek, bunun aynen tercümesini değil de, muhteviyatını nakletmeyi daha uygun gördüm.

* “Vizantiyskiy Vremennik” in 1927, XXV. cildinden tercüme edilmiştir.

¹ Eski Rusya ile Bizans ve Şark münasebetlerini tetkik etmekle vasfık tâli konferansında 4 Temmuz-1927 yılında verilen konferans.

² The Encyclopaedia of Islam, II, p. 369, İbn-i Bibî maddesi.

EK B Questions P'histoire De La Province De Kastamonu Au XIII E Siecle,
Claude Cahen

QUESTIONS D'HISTOIRE DE LA PROVINCE DE
KASTAMONU AU XIIIe SIECLE

CLAUDE CAHEN

La région de Kastamonu, où les Turcs avaient pénétré dès le lendemain de Mantzikert¹ et d'où les efforts passagers des Croisés² et de Jean Comnène³ n'avaient pu les déloger, a, au XIIIe siècle, une histoire difficile à connaître, en raison de sa situation excentrique par rapport aux grandes capitales et aux axes majeurs de la politique internationale. Elle n'en mérite pas moins d'être étudiée autant que d'autres, et en particulier pour son rôle dans les relations gréco-turques. L'article qui suit vise à contribuer à cette étude par l'examen de quelques questions délicates qui, même si l'on ne peut se flatter de les avoir résolues, sont intéressantes à exposer..

Au point de départ de notre enquête, on comprendra tout-à-l'heure pourquoi, plaçons les deux *malik al-umara'* Amir Çoban et Amir Qizil dont nous parle la chronique persane officielle des Selcuides de Rûm d'Ibn Bibi. En 608/1211 le Sultan Kaykaûs assiège dans Ankara son frère Kayqubâdh; lorsque les partisans de ce dernier décident de capituler, les serments, pour les garanties qu'offre le vainqueur, sont recus par les deux «grands émirs» en question. Du second on a la tombe à Ankara⁴. Ce sont, nous dit-on, les «soutiens de l'Etat», ils sont généreux envers les savants, et, par leur activité de guerre sainte sur les confins ennemis, les pourvoyeurs d'abondants jeunes captifs auxquels ils donnent rapidement d'importantes fonctions, si bien, continue

¹ Cf. Cahen, La première pénétration turque en Asie Mineure, Byzantion XVI/1948 p. 33.

² Ceux de 1101.

³ F. Chalandon, Jean et Manuel Comnène, p. 88-90.

⁴ Duda (voir note suivante) p. 60 en note, d'après la revue Konya 2/1937,

EK C Pakhymeres'e Göre Kastamonu'da "Amourioi" Ailesi

PAKHYMERES'E GÖRE KASTAMONU'DA "AMOURIOI" AİLESİ*

Elizabeth A. ZACHARIADOU

Çev.:Zerrin Günel ÖDEN

Profesör C.Cahen, yeni bir makalesinde Bizans tarihçilerinden bazı dikkat çekici alıntılar yaparak, siyasal merkezlerden uzaklığı sebebiyle Kastamonu bölgesi tarihinde ortaya çıkan çeşitli problemlere değinmiştir¹. Bunlardan biri, Selçuklu Sultanı II.Mesud dönemindeki bazı olaylar ile ilgili hususlarda Bizans tarihçisi George Pakhymeres'in eserinde verdiği bilgilerle ilgili Doğu kaynaklarında yer alan rivayetlerin birbirine uymamasıdır. Pakhymeres'in, Kastamonu ile ilgili olarak kaydettiği olaylar arasında Ali Amourios ve - daha önemsiz bir şahıs olarak görünen - kardeşi Nasıreddin ile onların Amourios olarak adlandırdığı babaları da yer almaktadır². Pakhymeres'in eserinde adı geçen Amourios ve oğulları Nikephoros Gregoras tarafından da zikredilmiş, fakat her nasılsa Gregoras, Amourios'un oğullarının isimlerini vermemiştir³.

Amourios'un bir isim ve Arapça Umur adının Grekçe'ye çevrilmiş şekli olduğu tarihçiler tarafından kesinlikle kabul edilmiştir⁴. Pakhymeres'in kayıtları tahlil

* Elizabeth A. Zachariadou, *Pachymeres on the "Amounioi" of Kastamonu, Byzantine and Modern Greek Studies* 3.Oxford.1977.s.57-70.

¹ C.Cahen, *Questions d'histoire de la province de Kastamonu au XIII e siecle, Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, 1971, s.145-58; krş.ayn.mlf., *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968, s.310-12.

² Georgii Pakhymeris, *De Michaelis et Andronico Palaeologis Libri Tredecim*, ed. I.Bekker (CSHB, 1835).II.s.327-30.

³ Amourios ve oğulları Laonikos Chalkokondyles ve Georgios Sphrantzes'e atfedilen *Chronicon Maius*'un müellifi tarafından da zikredilmektedir.Chalkokondyles'in eserinin Gregoras'dan hasıl olduğu ve *Chronicon Maius* (XVI.yüzyıl)'ın müellifinin de Chalkokondyles'e dayandığı ispat edilmiştir. Bu sebeple bu iki kaynak makalede dikkate alınmayacaktır. Bk. P.Witte, *Das Fürstentum Mentesche* (Istanbul Mitteilungen, II: İstanbul 1934), s.18-19; R.J.Loernertz, *Autoar du Chronicon Maius attribue a Georges Phrantes*, *Miscellanea Giovanni Mercati*, III (Studi e Testi, 123 : Vatican city, 1946), s.273-311.

⁴ G.Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II , Berlin 1958, s.216 (ὀμάρης): Ἀμουργος - Umur arasındaki karışıklığın Chalkokondyles'in tarihini yazmasına kadar gittiği not edilmelidir: Bunlardan birinde, isim ὀμουργεῖν veya ὀμάρειν (genetif) olarak görünmektedir. Ancak Chalkokondyles'in tarihi *Variae Lectiones* olarak nitelendirilmiş olan ve özel bir önemi olmayan XV.yüzyıl sonunda yazılmıştır (Moravcsik, a.g.e.). Bundan başka birçok Bizans yazarının Arapça Umur adını Ἀμουργ olarak çevirerek kullandığı vurgulanmıştır (Moravcsik, a.g.e.) ve bu gerçekte daha fazla karışıklığa sebep olmuştur.

EK D The Saljuq Campaign Against The Crimea And The Expansionist Policy Of The Early Reign Of ‘Alā’ al-Dīn Kayqubād

*The Saljūq Campaign against the Crimea and the Expansionist Policy of the Early Reign of ‘Alā’ al-Dīn Kayqubād**

A. C. S. PEACOCK

The reign of Sultan ‘Alī’ al-Dīn Kayqubād (1219–1237) is depicted by both mediaeval and modern sources as the apogee of the Saljūq Sultanate of Rūm (Anatolia) (c. 1081–1308).¹ The later court historian, Ibn Bībī, reflected subsequent generations’ perception of ‘Alī’ al-Dīn when he recorded that “the earth has never borne a king the like of him, nor have the high heavens looked down on such a one”.² Above all, his reign was remembered for the great military conquests that unified much of Anatolia under Saljūq rule.³ To the north, south and east neighbouring principalities, both Muslim and Christian, were either annexed outright or reduced to tributary status in a series of memorable campaigns.

Yet a very different reality is hidden by the picture of unqualified Saljūq military success painted by the mediaeval Persian histories upon which our understanding of the sultanate of Rūm relies. In fact, as this paper will argue, ‘Alī’ al-Dīn’s policy of expansion suffered serious setbacks, especially in the early part of his reign. However, most of the surviving sources were written decades later, after the Saljūq state had fallen to the Mongols, and sought to commemorate what they saw as a golden age under the last truly independent Saljūq sultan, ‘Alī’ al-Dīn. As Ibn Bībī wrote, “After the death of the great [‘Alī’ al-Dīn] Kayqubād, no one felt joy any more. All affairs went into a decline, both those of the subjects (*ra’yyar*) and the military”.⁴

Modern scholarship has failed to qualify the romantic view of ‘Alī’ al-Dīn’s reign that characterises these Persian works, and has never sought to explore the motives behind the Saljūq expansion. On the basis of a comparison of the surviving sources in Arabic, Greek and Armenian in addition to Persian, this paper will reassess the early reign of the greatest of the Saljūq rulers of Anatolia through an examination of one of the most important of his campaigns, that against the Crimean trading city of Sudak. It is hoped that this will advance our still rather elementary understanding of the development of the Saljūq state in Anatolia.

*I am grateful to the British Academy Black Sea Initiative and the British Institute of Archaeology at Ankara for supporting my research. I would also like to express my thanks to the Ministry of Culture of the Republic of Turkey for granting me access to manuscript collections there, and to Sara Nur Yıldız and Hugh Elton for comments on an early draft of this paper.

¹ See, for example, C. Cahen, “Kayqubād” in *EP* iv, pp. 817–818.

² Ibn-i Bībī, *İş-Enüvürü l-‘Alā’iyye fī l-umūr l-‘Alā’iyye* (Ankara, 1991), p. 223 (henceforth, Ibn Bībī, *al-‘Avdār al-‘Alā’iyya*). This is a deliberate reflection of the historian al-‘Uṭbī’s praise of Sultan Maḥmūd of Ghazna, upheld as an ideal ruler by Islamic tradition.

³ C. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey* (London, 1968), p. 126.

⁴ Ibn Bībī, *al-‘Avdār al-‘Alā’iyya*, p. 463.

THE REVOLT IN KASTAMONU, c. 1291-1293

The history of the Turkish emirates of the thirteenth-fourteenth centuries is still not well-understood. Our knowledge of the past contains a considerable number of gaps. A lot of eminent scholars were sufficiently expert to pay their primary attention to the early years of the Ottoman *beylik* or at least to the beginning of the Aegean emirates¹. However the scantiness of sources did not permit them to reach reliable results, though through no fault of their own². One might some little comfort in the fact that different

¹ To list but a few: M.F. Kōprülü, *Les origines de l'Empire Ottoman* [Études orientales publiées par l'Institut français d'archéologie de Stamboul, iii] (Paris, 1935); P. Wittek, *Das Fürstentum Mentesche: Studien zur Geschichte Westkleinasiens im 13-15 Jahrhundert* (Istanbul, 1934); *idem*, *The Rise of the Ottoman Empire* (London, 1938); C. Cahen, *The Formation of Turkey. The Seljukid Sultanate of Rûm: Eleventh to Fourteenth Century* (London, 2001); C. Kafadar, *Between Two Worlds: the Construction of the Ottoman State* (Berkeley, Los Angeles, London, 1995); R.P. Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia* (Bloomington, 1983); C. Imber, *The Ottoman Empire, 1300-1481* (Istanbul, 1990); E.A. Zachariadou, *Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin* (Venise, 1983); O. Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye. Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)* (Istanbul, 1971); E.A. Ζαχαριάδου, *Ἱστορία καὶ θρύλοι τῶν παλαιῶν σουλτάνων (1300-1400)* (Ἀθήνα, 1991); K.A. Zhukov, *Egeiskie emiraty v XIV-XV vv.* (Moscow, 1988). Cf also various entries in: *The Encyclopaedia of Islam*, New Edition, 11 vols., (Leiden, London, 1960-2002) (hereinafter - EI²) and *İslâm Ansiklopedisi*, 13 vols (Istanbul, 1940-1986) (hereafter - İA).

² For example, Wittek used Byzantine and Persian sources in order to study the history of the beylik of Menteşe. He also took into account the early Ottoman sources. Wittek was the first who tried to reconstruct the Turkish names in the "History" of Pachymeres (see the most recent study in question: M. Balivet, "Menteşe dit 'Sâglâm bey' et Germain alias 'Mârpûç': deux surnoms turcs dans la chronique byzantine de Georges Pachymère", *Turcica* 25 (1993), pp. 137-142). However, Wittek's work was severely criticised because he had "created a theory before having a data". Cf.: C. Heywood, "«Boundless Dreams of the Levant»: Paul Wittek, The George-Kreis, and the writing of Ottoman History",

THE CUMANS IN PAPHLAGONIA

*Dimitri KOROBEINIKOV**

*In memoriam of Professor E.A. Grunina
(1926-2012), my teacher of Ottoman Turkish*

ABSTRACT

The Turkish population of Asia Minor comprised two large ethnic groups, the Oghuz, who were a majority, and the Kıpçaks. The latter received lesser attention from modern scholars, yet their presence is still visible in the local Turkish dialects of Paphlagonia. It seems that sometime from 1242 the province suffered a migration of the Cuman population which came from the Balkans and the Crimea. Contrary to what one might have expected, the traces of the Kıpçak population that came to Asia Minor from Central Asia were extremely obscure. The new coming Kıpçaks served in the Byzantine army, simultaneously settled on the Seljuk territory across the Byzantine border, and later formed military detachments under the Çobanoğulları.

Keywords: Cumans, Kıpçaks, Crimea, Caffa, Paphlagonia, Turkish dialects, Byzantine history, Seljuk history, Hüsâm al-Dîn Çoban-bey, Kastamonu.

PAFLAGONYA'DAKİ KUMANLAR

ÖZ

Asya'daki Türk nüfus Oğuzlar ve Kıpçaklar olmak üzere iki büyük etnik gruptan oluşmaktadır. Oğuzlar hakkında Faruk Sümer'in eseri önemli bir boşluğu doldururken Kıpçaklar üzerine henüz yeterince araştırma yapılmamıştır. Kıpçaklar Bizans eliyle Trakya'dan,

Prof. Dr., University at Albany, State University of New York, Department of History, Social Science 145H 1400 Washington Avenue Albany, NY 12222. e-mail: dkorobeinikov@albany.edu

EK G On The Outskirts Of The Ilkhanate: The Mongols' Relationship With The Province Of Kastamonu In The Second Half Of The 13th Century

On the Outskirts of the Ilkhanate: The Mongols' Relationship with the Province of Kastamonu in the Second Half of the 13th Century¹

BRUNO DE NICOLA

Goldsmiths, University of London (UK); Austrian Academy of Sciences (AT)

Abstract

Ever since the decisive victory over the Seljuqs of Rûm in 1243, the Mongols and their Persian officials had different approaches to the role that Anatolia should play in the Ilkhanate. The impact of Mongol rule and its reception among the Anatolian subjects was not homogeneous across the Peninsula. Eastern regions of Anatolia were geographically closer to the area where the Mongol court dwelt in North-Western Iran, which arguably gave them less room for political maneuver. On the contrary, in the western parts of Anatolia, different local dynasties emerged in the second half of the 13th century, in a complex political scenario that combined Mongol overlordship, the proximity to a decadent but prestigious Byzantium and the presence of Turkmen tribes to their political agenda. One of these dynasties was the Çobanoğlu of Kastamonu that ruled over North-Western Anatolia during the last few decades of the 13th century. This article aims to offer an overview of the relationship between center and periphery in the Ilkhanate by looking at the rule of the Çobanoğulları in Kastamonu and their political, religious and cultural development vis-à-vis the Mongols of Iran. The aim is to contrast opposing views on Mongol rule documented not only in the general narratives of the period but also to examine those works locally composed for the rulers of Kastamonu. By contracting local and more general sources, we aim to contribute to a better understanding of the complex political relationship between local dynasties in peripheral areas of the Ilkhanate and the central court of the Mongols of Iran.

Keywords: Kastamonu, Çobanoğulları, Local sources, Periphery, Centrality

¹ The research leading to these results has received funding from the European Research Council under the European Union's Seventh Framework Program (FP/2007–2013) / ERC Grant Agreement No. 208476, "The Islamisation of Anatolia, c. 1100–1500."

EK H Urban Agency In The Borderlands: Turkmen Rulers And Administrative Elites In 13th-Century Kastamonu

Urban Agency in the Borderlands: Turkmen Rulers and Administrative Elites in 13th-century Kastamonu

Bruno De Nicola*

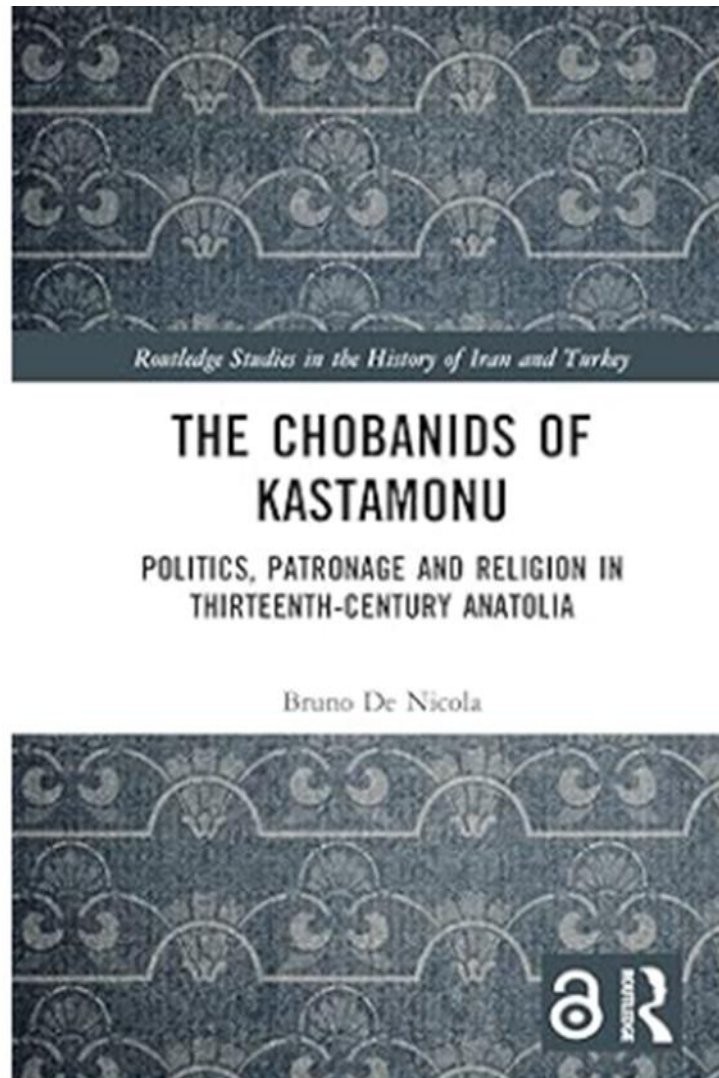
After the Battle of Manzikert (1071), in which the armies of the Great Seljuqs defeated the Byzantine Empire, different waves of Turkmen people settled across Anatolia. By the 12th century, many of these groups had organised under the command of local warlords and established military control over different areas of Asia Minor under the tutelage of the Seljuqs of Rum. However, the mechanisms by which the new rulers articulated their control, especially over the urban settlements located in the regions they conquered, are poorly understood. This is even more dramatic in the case of northwestern Anatolia, a region that, during the 13th century, was a borderland between an expanding Turco-Islamic world and a defensive Christian Byzantium. The lack of narrative sources dealing with this particular part of Asia Minor has aggravated this lacuna, often excluding the city of Kastamonu from the studies of urban settlement in 13th-century Anatolia. This article attempts to change this situation by looking at surviving architectural evidence and non-narrative-literary sources that offer a particular view of the agents and agencies at work in the interaction between Turkmen rulers and urban elites in 13th-century Kastamonu.

Keywords: Kastamonu, Chobanids, medieval Anatolia, administrative literature, urban agency, Husam al-Din Khwā'ir, Rum Seljuqs

* Correspondence details: Dr. Bruno De Nicola, Austrian Academy of Sciences (OeAW) and Goldsmiths, University of London. OeAW, Hohenstrasse 11-13, 1020 Vienna, Austria; bruno.denicola@oeaw.ac.at.

This article is part of the themed section *Urban Agencies: Reforming Anatolia and Georgian Cities (13th-14th Centuries)*, guest editors: Bruno De Nicola and Matthew Kishoch. To read all related articles, please access: doi.org/10.1553/medievalworlds_2014_2021.

EK I The Chobanids of Kastamonu: Politics, Patronage and Religion in Thirteenth-Century Anatolia

EK J Kırk Direkli Atabey Gazi Cami⁶²⁶

⁶²⁶ <https://kabafii.com/kirk-direkli-atabey-gazi-cami-4512> Erişim:23.02.2025

EK K Çobanoğulları Beyi Atabeygazi Türbesi⁶²⁷

⁶²⁷ <https://tosyahaber37.com/haber/17793314/cobanogullari-beyi-atabeygazi-turbesi> Erişim:23.02.2025.

EK L Akçasu Camii⁶²⁸

⁶²⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=k3639UdzUHc> erişim:25.02.2025

EK M Frenkşah Hamamı⁶²⁹

⁶²⁹ <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1327724170628086&set=pcb.1327726187294551> Erişim:23.02.2025

EK N Ahmet Gökoğlu Not Defterleri: Paphlagonia Bölgesi İlk Kültür Envanteri

Resim 4

